

MANON ROLAND (1754–1793)

PAMĚTI PANÍ ROLANDOVÉ

François Masson, busta paní Rolandové

DÍL II · POLITICKÉ PAMĚTI

Zatčení, Rolandova ministerstva a portréty současníků

Psáno ve vězení Abbaye a Sainte-Pélagie, červen – říjen 1793

ČESKÝ PŘEKLAD S VYSVĚTLIVKAMI · podle vydání Clauda Perrouda, Paříž 1905

1791 · 1793

Paměti paní Rolandové

Díl II: Politické paměti

*Notices historiques – Portraits et anecdotes – Premier et Second ministère
– Seconde arrestation – Anecdotes*

Zatčení, Rolandova ministerstva a portréty současníků (1791–1793),
psáno ve vězení Abbaye a Sainte-Pélagie v červnu až říjnu 1793

Marie-Jeanne (Manon) Roland, rozená Phlipon (1754–1793)

A handwritten signature in cursive script, reading "Roland née Phlipon" followed by a large, stylized flourish.

Český překlad s vysvětlivkami
podle kritického vydání Clauda Perrouda
(*Mémoires de Madame Roland*, Paříž, Plon-Nourrit, 1905)

Obálka: François Masson (1745–1807), *Portrét paní Rolandové*, mramorová busta, patrně
1792–1793 (Los Angeles County Museum of Art), výřez. Fotografie: Museum Associates/

LACMA, zveřejněno muzeem k volnému užití s uvedením zdroje.

Podpis „Roland née Phlipon“. Volné dílo.

Obsah

Poznámka k tomuto vydání	5
I. Zatčení a převoz do Abbaye (31. května – 1. června 1793)	8
II. První dny ve vězení Abbaye (1.–9. června 1793)	28
III. Od lyonského inspektora k prvnímu ministerstvu (1784–1792)	47
IV. Druhé ministerstvo, Danton a zářijové masakry (srpen – podzim 1792)	67
V. Výslech a první portréty (12. června – 8. srpna 1793)	94
VI. Portréty a anekdoty (pokračování): od Lazowského k Mercierovi (Sainte-Pélagie, léto 1793)	119
VII. Brissot a Danton (1789–1792)	138
VIII. První ministerstvo (březen – červen 1792)	163
IX. Druhé ministerstvo a druhé zatčení (srpen 1792 – červen 1793) . . .	187
X. Sainte-Pélagie a poslední anekdoty (červenec – říjen 1793)	209
Tiráž	236

Poznámka k tomuto vydání

Kdo byla paní Rolandová

Marie-Jeanne Phlipon, zvaná Manon (1754–1793), dcera pařížského rytce, se roku 1780 provdala za Jeana-Marie Rolanda de La Platière, inspektora manufaktur v Amiensu a později v Lyonu. Jako devětáctiletá patřila k nejvlivnějším postavám revoluce. V jejím pařížském salonu se scházeli poslanci, jimž se později začalo říkat girondisté – Brissot, Buzot, Pétion, Vergniaud, Barbaroux, Louvet. Roland byl dvakrát ministrem vnitra, poprvé od března do června 1792 a podruhé od 10. srpna 1792 do ledna 1793, a jeho žena psala velkou část jeho dopisů a úředních textů. Když Hora a pařížská Komuna 31. května a 2. června 1793 svrhly girondisty, Roland uprchl a jeho žena byla v noci na 1. června zatčena. Revoluční tribunál ji odsoudil k smrti a 8. listopadu 1793 byla popravena.

Co je tato kniha

Ve vězení napsala paní Rolandová během pěti měsíců dvoje paměti. *Soukromé paměti* o svém dětství a mládí vydáváme v dílu I. Tato kniha obsahuje paměti politické, tedy její svědectví o revoluci a o lidech, kteří ji dělali. Vznikly ve dvou vlnách.

V prvních týdnech v Abbaye, v červnu 1793, sepsala **Historické poznámky** (*Notices historiques*). Vypráví v nich o svém zatčení a prvních dnech ve vězení a pak se vrací k Rolandově dráze, obou jeho ministerstvům, 10. srpnu, zářijovým masakrům a boji s Dantonem a Maratem. Připojila zápis svého výslechu z 12. června. Sešity tajně posílala z vězení přátelům. Začátkem srpna se však dozvěděla, že rukopis byl spálen v domě přítele, u něhož ho uložila. V Sainte-Pélagie se proto pustila do psaní znovu a sepsala **Portréty a anekdoty** (od 8. srpna), obšírné portréty **Brissota** a **Dantona**, nové vyličení **Prvního** a **Druhého ministerstva**, **Druhého zatčení** (od 20. srpna) a průběžně psané **Anekdoty**, poslední datované 3. října 1793. Teprve dodatečně se ukázalo, že část *Historických poznámek* se přece jen zachovala. Proto se o některých událostech – o zatčení, o jednání Rady ministrů, o

Dumouriezovi a Dantonovi – vypráví v knize dvakrát, pokaždé trochu jinak.

Poprvé tyto texty vydal roku 1795 Rolandův přítel Louis-Augustin Bosc d'Antic, jemuž je paní Rolandová z vězení svěřovala, pod názvem *Appel à l'impartiale postérité* (Výzva k nestranné budoucnosti). Za nejspolehlivější vydání se dodnes pokládá kritická edice historika Clauda Perrouda z roku 1905 podle rukopisu v pařížské Národní knihovně. Z jejího prvního svazku překládáme. Perroudovo pořadí oddílů zachováváme, i když není úplně chronologické.

Jak překlad vznikl

Předlohou je Perroudův text politických pamětí (*Mémoires de Madame Roland. Nouvelle édition critique*, Paříž, Plon-Nourrit, 1905, sv. I, s. 1–334). Francouzský text jsme získali strojovým rozpoznáním (OCR) skenu z digitální knihovny Gallica Francouzské národní knihovny. Předloha je místy poznamenaná tužkovými značkami a OCR tam text poškodilo. Taková místa jsme doplnili podle druhého, nezávislého rozpoznání téhož vydání (exemplář Internet Archive) a sporná čtení ověřili přímo na skenu. Český překlad vznikl s pomocí umělé inteligence. V druhém kroku byl celý text větu po větě srovnán s francouzským originálem, opraveny byly významové chyby a vysvětlivky byly ověřeny proti Perroudovým poznámkám.

Přeloženo je vše: celý text politických pamětí bez vynechávek, včetně dopisů, které paní Rolandová z vězení posílala Konventu, ministrům a své sekci a které do pamětí sama vložila, a včetně zápisu výslechu. Rozdělení do deseti kapitol a jejich názvy pocházejí od nás. Autorčiny nadpisy (*Historické poznámky, Výslech, Portréty a anekdoty, Brissot, Danton, První ministerstvo, Druhé ministerstvo, Veřejné mínění, Druhé zatčení, Anekdoty*) jsou zachovány, ostatní mezititulky jsme doplnili. Odlišně sázené poznámky v hranatých závorkách jsou redakční, například začátky jednotlivých sešitů rukopisu. Hranaté závorky uvnitř vyprávění označují pasáže, které autorka nebo první vydavatel v rukopisu škrtili a Perroud je obnovil.

Vysvětlivky, jména a obrázky

Vysvětlivky představují osoby (kdo to byl a jak skončil), události, instituce a dobové realie. Údaje převzaté z Perroudových poznámek jsou uvozeny slovem „Perroud:“. Vlastní poznámky paní Rolandové pod čarou jsou uvozeny slovy „Poznámka paní Rolandové:“. Francouzská jména ponecháváme ve francouzské podobě a ženská jména nepřechylujeme (paní Pétion, paní Brissot, Sophie Grandchamp). Výjimkou je sama autorka, kterou česká tradice zná jako paní Rolandovou. Revoluční instituce uvádíme v ustálených českých podobách (Konvent, Komuna, Výkonná rada, Výbor pro veřejné blaho, sekce). Do kapitol jsme vložili dobové portréty několika hlavních postav, o nichž paní Rolandová píše.

Paměti paní Rolandové ve Starých textech

Díl I obsahuje *Soukromé paměti* (dětství, mládí a sňatek, 1754–1780). **Díl II** (tato kniha) obsahuje politické paměti. **Díl III** s názvem *Vězení a smrt* přinese *Poslední myšlenky* a úvahy z vězení, poznámky k vlastnímu procesu, dopisy z vězení a svědectví o posledních dnech autorky. Všechny tři díly vyjdou nakonec i v souborném vydání.

I. Zatčení a převoz do Abbaye (31. května – 1. června 1793)

Historické poznámky

Ve vězení Abbaye, v červnu 1793

[První sešit.]

Dnes na trůně, a zítra v okovech.¹

Takový je úděl ctnosti v dobách revolucí. Po prvních vzruších lidu, jehož omrzely zlořády, jimiž byl sužován, bývají na vysoká místa povoláni moudří muži, kteří mu otevřeli oči pro jeho práva nebo mu pomohli si je znovu vydobýt; nemohou je však zastávat dlouho, neboť ctižádostivci, dychtiví využít okolností, brzy dokážou lichocením lid svést a poštvat proti jeho skutečným obhájcům, aby sami došli moci a vážnosti. Takový musel být běh věcí zvláště od 10. srpna. Snad jednou ty události vezmu od delšího začátku, abych vyličila, co mi mé postavení umožnilo poznat; nyní nemám jiný úmysl než zaznamenat na papír okolnosti svého zatčení; je to jakási zábava samotáře, který líčí, co se týká jeho samého, a vyslovuje, co cítí.

Rolandův odchod² jeho nepřátele neusmířil. Opustil ministerstvo navzdory svému předsevzetí zažehnat tam bouři a vzdorovat všem nebezpečím, protože stav Výkonné rady, jakmile se plně odhalil, a její slabost, stále rostoucí a zvláště zřetelná kolem poloviny ledna, mu už nedávaly vyhlídku na nic jiného než na chyby a hlouposti, jejichž hanbu by musel sdílet; nemohl dokonce ani prosadit, aby byl do knihy usnesení zapsán jeho názor nebo jeho důvody, když byly v rozporu s rozhodnutím většiny.

1. Perroud: Hned po příchodu do Abbaye napsala paní Rolandová příteli Boscovi lístek, který začínal tímž mottem; je otištěn mezi dopisy z vězení na konci Perroudova vydání.

2. Perroud: Rolandův dopis s demisí, adresovaný předsedovi Konventu, je datován 22. ledna 1793. Tento dlouhý list, prudká obžaloba jakobínské strany a zvláště pařížské Komuny, je celý psán rukou paní Rolandové, s ministrovými opravami. Konvent, jemuž tehdy předsedal Vergniaud, jej vyslechl 23. ledna a nařídil ho vytisknout a rozeslat do všech osmdesáti čtyř departementů.

A tak ode dne onoho žalostného usnesení o hře *Přítel zákonů*,³ které odmítl podepsat, protože jeho druhá část byla přinejmenším směšná, nepodepsal už žádné usnesení Rady. Bylo to 15. ledna. Konvent mu nenabízel nic povzbudivého; už samo jeho jméno se tam stalo zdrojem neklidu a rozkolů; nesmělo se tam vyslovit, aby se nezvedl ropot; když některý poslanec chtěl odpovědět na hanebná obvinění, bezdůvodně vznášená proti ministrovi, byl nazván frakcionářem a umlčen. Pache⁴ zatím hromadil na ministerstvu války všechny chyby, jichž se díky jeho slabosti a oddanosti jakobínům mohla dopouštět neschopnost, proradnost či drzost jeho úředníků; a Konvent nemohl Pacha propustit, protože jakmile se proti němu ozval nějaký hlas, štěkáči mu odpovídali Rolandem. Pokračování Rolandova statečného zápasu na ministerstvu tedy už nemohlo zastavit chyby Rady a jen rozmnožovalo příčiny nepořádku v Konventu. Podal tedy demisi. Důkazem, že byla nezbytná, je, že zdravá část zákonodárného sboru, jakkoli byla prodchnuta vědomím ctností a schopností pomlouvaného ministra, se neodvážila k sebemenší námitce. Byla to nepochybně slabost; potřebovala na ministerstvu vnitra muže spravedlivého a pevného: byl to nejlepší opěrný bod, který si mohla uchovat, a když o něj přišla, musela se sklonit pod jeho přepjatců, kteří se snažili vyzvednout a podepřít moc soupeřící s národním zastupitelstvem. Roland držel na uzdě uzurpátorskou obecní radu; Roland vtiskoval všem správním sborům jednotný, souladný a pravidelný pohyb; bděl nad zásobováním veliké rodiny; dokázal obnovit mír ve všech departementech; vnukal jim onen řád, jenž se rodí ze spravedlnosti, onu důvěru, kterou udržuje činnorodá správa, vlídná korespondence a sdílení osvěty. Bylo tedy třeba Rolanda podpořit; ale protože slabost byla jedinou schopností shromáždění, nezbývalo jemu, který tu slabost dobře znal, než odejít.

3. Perroud: Veselohra Jeana-Louise Layi *L'Ami des lois* (Přítel zákonů) měla premiéru 2. ledna 1793 v Théâtre de la Nation. Komuna, která ji pokládala za kontrarevoluční, ji 11. ledna zakázala a 14. ledna, aby svou vůli lépe prosadila, nařídila na ten den uzavřít všechna divadla. Konvent věc postoupil prozatímní Výkonné radě; ta rozhodla, „že divadla zůstanou otevřena“, ale ředitelům „ve jménu veřejného pokoje“ nařídila vyhýbat se hrám, jež by mohly vyvolat nepokoje – čímž fakticky dala za pravdu Komuně. To je ona „druhá část“ usnesení, kterou paní Rolandová nazývá směšnou.

4. Perroud: Jean-Nicolas Pache (1746–1823), ministr války od 18. října 1792 do 3. února 1793, poté starosta Paříže od 14. února 1793 do 10. května 1794. Paní Rolandová ho znala už před svatbou z domu svého přítele Giberta; Gibert, v roce 1792 správce pošt, ho přivedl k Rolandovi, který mu pomohl k ministerskému křeslu. Viz dále *Portréty a anekdoty a Soukromé paměti*.

Ostýchavý Garat,⁵ příjemný společník, průměrný literát a mizerný správce; Garat, jehož jmenování ministrem spravedlnosti dokazovalo nedostatek schopných lidí – nedostatek, o němž nikdo nemá ani ponětí a který poznají jen ti, kdo na vysokých místech musejí hledat spolupracovníky –, Garat neměl ani tolik rozumu, aby zůstal v resortu, kde je nejméně práce a kde by jeho chatrné zdraví, přirozená lenost a potíže s prací byly méně znát; přechází na ministerstvo vnitra bez jakýchkoli znalostí, jichž tento resort vyžaduje nejen v oblasti politické, ale i pokud jde o obchod, řemesla a spoustu správních podrobností; se svou nevědomostí a loudavým krokem nahrazuje muže, který byl v republice nejčinnější a v znalostech tohoto druhu nejzběhlejší. Uvolnění stroje brzy způsobilo, že se jeho součásti rozpadly, a prozradilo slabost regulátoru; departementy se rozbouřily; dostavil se nedostatek; ve Vendée vzplála občanská válka; pařížské úřady si přisvojovaly cizí pravomoci; jakobíni se chopili otěží vlády; loutka Pache, propuštěný z ministerstva, jež rozvrátil, byl klikou vynesena na starostenský úřad, kde byla jeho povolnost zapotřebí, a v Radě ho nahradil idiot Bouchotte,⁶ stejně povolný a ještě hloupější.

Roland zasadil svým protivníkům strašlivou ránu, když při svém odchodu zveřejnil vyúčtování, jaké dosud žádný ministr nepředložil.⁷ Přezkoumat je a schválit zprávou byla spravedlnost, o kterou musel žádat marně, protože by to znamenalo uznat lživost pomluv šířených proti němu, hanebnost jeho utrhačů a slabost Konventu, který se ho neodvážil hájit. Bylo třeba ho dál urážet, a přitom se k důkazům nedostat, otrást veřejným míněním o něm, zatemnit je a svést na scestí natolik, aby ho bylo možno beztrestně zahubit, a zbavit se tak nepohodlného svědka tolika hrůz, které je třeba pohřbít nebo ospravedlnit, mají-li jejich původcům zůstat peníze a moc, jež jim vynesly. Roland mohl prosit, tisknout, sedmkrát za čtyři měsíce psát Kon-

5. Perroud: Dominique-Joseph Garat byl ministrem spravedlnosti od 9. října 1792 do 19. března 1793; poté přešel na ministerstvo vnitra, které ostatně prozatímne spravoval už od Rolandovy demise (23. ledna), a 15. srpna 1793 odstoupil.

6. Perroud: Jean-Baptiste Bouchotte, jmenovaný Konventem ministrem války 4. dubna 1793, ve skutečnosti nenahradil Pacha, nýbrž Beumonvilla, který po Pachovi nastoupil 4. února a kterého Dumouriez 1. dubna vydal Rakušanům.

7. Perroud: Roland dal vylepit plakát s podrobným vyúčtováním 100 000 liber, které mu na La-sources návrh svěřil dekret z 18. srpna 1792 na podporu „veřejného ducha“, tedy na vládní propagandu. Jiné účty tištěné Rolandem Perroud nezná.

ventu a žádat, aby byla jeho úřední činnost přezkoumána a podána o ní zpráva – jakobíni dál dávali svými přísluhovači vykřikovat, že je zrádce, Marat⁸ dokazoval svému lidu, že pro klid republiky je třeba jeho hlavy; spiknutí konečně vyústila v povstání 31. května,⁹ kdy dobrý pařížský lid, pevně rozhodnutý nikoho nevraždit, ostatně udělal všechno, co mu jen ráčili nadiktovat jeho troufalí vůdcové, jeho drzá Komuna a revoluční výbor jejich milostí jakobínů, kteří buď zešileli, nebo propadli vzteku, nebo jsou placeni nepřitelem. Roland napsal Konventu už poosmé, ale Konvent jeho dopisy nedal přečíst. Chystala jsem se nechat si na obecním úřadě potvrdit pasy, s nimiž jsem měla s dcerou odjet na venkov, kam mě volaly domácí záležitosti, zdraví a mnoho jiných dobrých důvodů; počítala jsem mimo jiné s tím, oč snáze se Roland sám vymkne pronásledování svých nepřátel, kdyby se odhodlali k nejkrajnějším výstřelkům, než kdyby byla s ním pohromadě jeho malá rodina; moudrost velela zmenšit počet míst, jimiž mohl být zranitelný.¹⁰ Mé pasy zdržovali na sekci¹¹ svými kličkami horliví maratovci, v jejichž očích jsem byla podezřelá; sotva mi je vydali, přinutil mě ulehnout záchvat nervových kolik provázených strašlivými křečemi – jediná nemoc, kterou znám a které mě vystavují prudká hnutí silné duše vládnoucí robustnímu tělu. Uplynulo šest dní; rozhodla jsem se vyjít v pátek a

8. Jean-Paul Marat (1743–1793), lékař a novinář, vydavatel listu *L'Ami du peuple* (Přítel lidu), poslanec Konventu za Paříž a nejzuřivější nepřítel girondistů. Zavraždila ho 13. července 1793 Charlotte Corday, tedy v době, kdy paní Rolandová seděla ve vězení.

9. Povstání pařížských sekcí, řízené Komunou a povstaleckým revolučním výborem, které 31. května a 2. června 1793 obklíčilo Konvent ozbrojenou Národní gardou; vynutilo si nejprve zrušení komise Dvanácti a 2. června zatčení dvaceti devíti girondistických poslanců a ministrů Claviéra a Lebruna. Tím byla Gironda politicky poražena.

10. Poznámka paní Rolandové: „To nebyl můj nejpádňější důvod; neboť znechucená během věci jsem se o sebe ničeho nebála; nevěnná a odvážná, mohla jsem být nespravedlností zasažena, aniž by mě potupila; snést ji byla zkouška, které jsem s jistým potěšením vzdorovala; ale k odjezdu mě rozhodoval jiný důvod, který snad jednou napíšu a který je zcela osobní.“ Perroud: Bosc otiskl tuto poznámku ve svém vydání z roku 1795 bez komentáře; Champagneux k ní ve vydání z roku 1800 připojil: „Znám důvod, o němž chce občanka Rolandová mluvit: svěřila mi ho, ale čas jej zveřejnit ještě nenadešel. Zlovůle by se ho zmocnila; toto století je příliš zkažené, než aby věřilo v úsilí ctnosti, jehož důkazy tehdy občanka Rolandová podala a jež jsou tím obdivuhodnější, že nebyla nijak zveřejněna a omezila se výhradně na nitro jejího domova.“ Od chvíle, kdy Dauban v roce 1864 vydal dopisy paní Rolandové Buzotovi z června a července 1793, patřil její tajemství dějinám. – Jde o její lásku ke girondistickému poslanci Françoisi Buzotovi.

11. Perroud: Sekce Beaurepaire, k níž patřil dům v ulici de la Harpe č. 51, kde Rolandovi bydleli. – Paříž byla od roku 1790 rozdělena do čtyřiceti osmi sekcí, které měly vlastní shromáždění, výbory a ozbrojenou moc a v letech 1792–1793 se staly hlavními nástroji lidového tlaku na Konvent.

zajít na obecní úřad: zvuk zvonů bijících na poplach mi dal na srozuměnou, že chvíle není příznivá. Všechno už dlouho předznamenávalo nezbytnou krizi; převaha jakobínů jí sice pravým přátelům svobody neslibovala šťastný konec, ale energické povahy nenávidí nejistotu: ponížení Konventu, jeho každodenní projevy slabosti a otroctví mi připadaly tak tristní, že jsem skoro dávala přednost nejkrajnějším výstřelkům, protože musejí posloužit k tomu, aby otevřely oči departementům a přiměly je k rozhodnutí. Poplašné dělo a vzrušení toho dne ve mně budily onen zájem, jaký vzbuzují velké události, bez jakéhokoli tísnivého pohnutí. Přišli za námi dva nebo tři lidé¹² a jeden z nich zvlášť naléhal na Rolanda, aby se ukázal ve své sekci, kde byl oblíben a jejíž rozvážné smýšlení bylo pro něho nejlepší zárukou bezpečí; bylo však ujednáno, že příští noc nebude spát doma; ostatně se mluvilo jen o dobrých úmyslech občanů, kteří se chápali zbraní s předsevzetím postavit se jakémukoli násilí; nedodávalo se však, že nechají všechno připravit.

Krev se mi vaří v žilách, když slyším vychvalovat dobrotu Pařížanů, kteří už nechtějí žádné 2. září.¹³ Spravedliví bohové! K provedení druhého vás není zapotřebí, stačí, když to necháte udělat jako poprvé; ale byli jste zapotřebí, aby se shromáždily oběti, a vy se ochotně propůjčujete k tomu, abyste je zatýkali; byli jste zapotřebí, aby jednání tribunů, kteří vám vládnou, dostalo zdání oprávněného povstání, a vy jejich podniky schvalujete; posloucháte jejich rozkazy, přísaháte zručným úřadům, které vytvářejí; obstupujete zákonodárný sbor svými bodáky a necháváte ho, ať mu diktují dekrety, jež mu chtějí vnutit: nechlubte se tedy už, že ho bráníte; vy jste ti, kdo ho spoutávají, vy vydáváte útlaku jeho členy, kteří nejvíce vynikají ctnostmi a talentem; vy byste je se stejnou zbabělostí nechali odvést na popraviště procesem podobným tomu, v němž zahynul Sidney;¹⁴ vy se budete z tolika zločinů zodpovídat rozhořčené Francii; vy sloužíte nepřátelům; vy

12. Perroud: Mezi nimi nakladatel Charles-Joseph Panckoucke, který bydlel nedaleko Rolandových, nebo spíše jeho společník Agasse; podle vzpomínek Sophie Grandchamp přišel paní Rolandovou přemlouvat, aby odjela do Marly, odkud by bylo snadné ji zachránit.

13. Zářijové masakry (2.–6. září 1792): ozbrojené skupiny vtrhly do pařížských věznic a po narychlo improvizovaných „soudech“ povraždily přes tisíc vězňů, kněží, švýcarských gardistů, šlechticů, ale i obyčejných trestanců a žen. Začaly právě ve vězení Abbaye.

14. Perroud: Algernon Sidney († 1683), anglický republikán, odsouzený k smrti za Karla II. porotou, jíž předsedal soudce Jeffreys.

připravujete federalismus. Myslíte, že hrdá Marseille a moudrá Gironda¹⁵ snesou urážku, jíž se dostalo jejich zástupcům, a že se kdy sbratří s vaším městem poskvrněným zločiny? To vy je vedete do záhuby a brzy budete marně naříkat uprostřed jeho trosek nad svou hanebnou malomyslností!

Večer 31. května

Bylo půl šesté večer, když se u mne objevilo šest ozbrojených mužů; jeden z nich přečetl Rolandovi rozkaz revolučního výboru,¹⁶ na jehož základě ho přišli zatknout. „Neznám žádný zákon,“ řekl Roland, „který by zřizoval úřad, jehož se dovoláváte, a rozkazům, jež od něho vycházejí, se nepodrobím; použijete-li násilí, mohu vám klást jen takový odpor, jakého je schopen muž mého věku, ale budu proti němu protestovat až do poslední chvíle.“ – „Nemám rozkaz použít násilí,“ odvětil ten člověk, „a půjdu oznámit vaši odpověď generální radě Komuny; své kolegy tu nechávám.“ Hned mě napadlo, že by bylo dobré oznámit to s jistým důrazem Konventu, aby se Rolandovu zatčení předešlo, nebo aby byl rychle propuštěn, kdyby k němu došlo: sdělit ten záměr manželovi, napsat dopis předsedovi a vyrazit bylo otázkou několika minut. Můj sluha¹⁷ nebyl doma; nechávám u Rolanda přítele, který byl právě u nás; nasedám sama do drožky, jejímuž kočímu kladu na srdce co největší spěch, a přijíždím na Carrousel.¹⁸ Nádvoří Tuileries bylo plné ozbrojenců; procházím mezi nimi a přelétám ten prostor poskoky jako pták; byla jsem v ranních šatech, vzala jsem si černý šál a zahalila se závojem. U dveří prvních sálů, vesměs zavřených, najdu stráž, kte-

15. Perroud: Bordeaux se už 6. června a Marseille 7. června energicky vyslovily proti atentátu z 2. června. – Departement Gironde s hlavním městem Bordeaux zvolil do Konventu Vergniauda, Guadeta, Gensonného a další, podle nichž dostala jméno celá strana girondistů. Jakobíni je obviňovali z „federalismu“, tj. ze snahy rozbit jednotnou republiku na svazek departementů.

16. Míni se ústřední revoluční výbor, který v noci na 31. května ustavili v biskupském paláci delegáti sekcí a který povstání řídil.

17. Perroud: Louis Lecocq, narozený kolem roku 1764 v Balancourtu, vstoupil do Rolandových služeb v srpnu 1792. Po pánově útěku a zatčení paní zůstal v domě jako strážce pečeti, v září však službu nejspíš opustil a usadil se jako obchodník s hliněným nádobím. Dva dny po popravě paní Rolandové byl udán, že špatně mluvil o Maratovi a vyřizoval vězenkyni pochůzky; revoluční tribunál ho 7. června 1794 odsoudil k smrti týmž rozsudkem, jímž osvobodil druhou služebnou Rolandových, Marii-Marguerite Fleury.

18. Náměstí před Tuilerijským palácem (za republiky zvaným Národní palác), v němž od 10. května 1793 zasedal Konvent.

ré nikoho nepouštějí dovnitř nebo mě posílají jedna k druhé ode dveří ke dveřím; marně naléhám; nakonec mě napadne promluvit řečí, jakou by vedla nějaká Robespierrova pobožná ctitelka: „Ale, občané! V tento den spásy vlasti, uprostřed zrádců, jichž se musíme obávat, copak nevíte, jakou důležitost mohou mít zprávy, které musím předat předsedovi? Zavolejte mi zřízence, abych mu je svěřila.“ Dveře se otevřou a vstupuji do sálu pro petenty; žádám zřízence. „Počkejte, až nějaký vyjde,“ odpovídají mi strážé uvnitř. Uplyne čtvrt hodina; zahlédnu pana Rôze, téhož, který mi kdysi přinesl dekret Konventu vyzývající mě, abych se dostavila k jeho zábradlí, když jsem čelila směšnému udání Viardovu,¹⁹ jež jsem zahanbila; žádala jsem, abych tam mohla předstoupit i nyní, a ohlašovala jsem, že nebezpečí, které hrozí Rolandovi, souvisí s věcí veřejnou; ale okolnosti už nebyly tytéž, ač má práva byla stejná: tenkrát pozvaná, dnes prosebnice – jak dosáhnout podobného úspěchu? Rôze se ujme mého dopisu, pochopí, oč jde, i mou netrpělivost; odchází ho odevzdat předsednictvu a urychlit jeho přečtení. Uplyne hodina. Přecházela jsem velkými kroky sem a tam; nahlížela jsem do sálu pokaždé, když se otevřely dveře, ale strážný je hned zase zavíral; chvílemi se ozýval strašlivý hluk. Rôze se znovu objeví: „Nuže? – Zatím nic; ve shromáždění vládne vřava, kterou nelze vylíčit; petenti, kteří teď stojí u zábradlí, žádají zatčení Dvaadvaceti;²⁰ právě jsem pomohl Rabautovi²¹ nepozorovaně odejít; nechť, aby podal zprávu komise Dvanácti;²² vyhrožovali mu; několik dalších utíká; nikdo neví, co čekat. – Kdo teď

19. Perroud: Dobrodruh Achille Viard udal paní Rolandovou Výboru všeobecné bezpečnosti, že jeho prostřednictvím udržovala styky s Narbonne, Talleyrandem a dalšími Francouzi, kteří uprchli do Londýna. Věc se 7. prosince 1792 dostala před Konvent a vyvolala velkou vřavu; Viard, předvolaný k zábradlí, byl potupně usvědčen, kdežto paní Rolandová, předvolaná rovněž, a to na návrh svého muže, dosáhla „poct zasedání“.

20. Perroud: Od rána se ve shromáždění střídaly deputace žádající obžalobu komise Dvanácti a dvaadvaceti poslanců pravice, neustále udávaných od 15. dubna (Barbaroux, Brissot, Buzot, Gensonné, Guadet, Lanjuinais, Louvet, Pétion, Vergniaud aj.), dále obou ministrů Claviéra a Lebruna, Rolanda atd. Poslední deputaci, která patrně stála u zábradlí ve chvíli, o níž paní Rolandová mluví, tvořili zástupci departementu, ustavených úřadů Komuny a komisaři sekcí a vedl ji generální prokurátor-syndik Lhuillier.

21. Perroud: Rabaut-Saint-Étienne. – Jean-Paul Rabaut Saint-Étienne, protestantský pastor z Nîmes, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu, člen komise Dvanácti; popraven 5. prosince 1793.

22. Komise dvanácti členů, zřízená Konventem 18. května 1793 k vyšetření protizákonných usnesení Komuny a sekcí; dala zatknout mimo jiné Héberta, čímž konflikt vyhrotila. Povstání 31. května si vynutilo její zrušení.

předseda? – Hérault-Séchelles.²³ – Ach, můj dopis nebude přečten; zavolejte mi některého poslance, abych s ním mohla promluvit. – Koho? – Ach, dobře znám nebo si vážím jen těch, kdo jsou proskribováni; řekněte Vergniaudovi,²⁴ že si ho žádám.“ Rôze ho jde hledat a upozornit; objeví se po velmi dlouhé době; hovoříme spolu asi sedm osm minut; vrací se k předsednictvu, přichází zpět a říká mi: „V tom stavu, v jakém je shromáždění, vám nemohu nic slibovat a nemáte si dělat velkou naději; budete-li připuštěna k zábradlí, můžete jako žena dosáhnout o trochu větší přízně; ale Konvent už nedokáže nic dobrého. – Dokázal by všechno,“ zvolala jsem, „vždyť většina Paříže jen čeká, až se dozví, co má dělat: budu-li připuštěna, odvážím se říct, co vy sám nemůžete vyslovit, aniž by vás obvinili; nebojím se ničeho na světě, a nezachráním-li Rolanda, vyslovím důrazně pravdy, jež republice nebudou k neužitku; varujte své důstojné kolegy, vzmach odvahy může mít velký účinek a bude přinejmenším velkým příkladem.“ Byla jsem skutečně v onom rozpoložení duše, které činí výmluvným: prostoupená rozhořčením, povznesená nad všechen strach, zanícená pro svou zemi, jejíž zkázu jsem viděla, s vědomím, že všechno, co na světě miluji, je vydáno nejkrajnějšímu nebezpečí, silně cítící, mluvící snadno, příliš hrdá, než abych nemluvila vznešeně – měla jsem hájit ty největší zájmy, měla jsem k tomu jisté prostředky a byla jsem v jedinečném postavení, abych to učinila s úspěchem. „Ale v každém případě nemůže být váš dopis přečten dříve než za hodinu a půl: bude se projednávat návrh dekretu o šesti člancích; u zábradlí čekají petenti vyslaní sekce; považte, jak dlouho to potrvá! – Pojedu tedy domů zjistit, co se tam stalo, a pak se vrátím; upozorněte naše přátele. – Většina z nich chybí; statečně se projevují, když tu jsou, ale chybí jim vytrvalost. – To je bohužel až příliš pravda!“

23. Perroud: To je omyl; na zasedání 31. května předsedali Konventu postupně Defermon, Mallarmé, Grégoire a znovu Mallarmé. – Hérault de Séchelles předsedal Konventu o dva dny později, 2. června, kdy byli girondisté zatčeni.

24. Pierre-Victurnien Vergniaud (1753–1793), bordeauxský advokát, poslanec za Girondy a nejslavnější řečník girondistů; popraven s dalšími girondisty 31. října 1793. Perroud: *Moniteur* znamenává Vergniaudův odchod ze sálu chvíli předtím, než Konvent na Barèrův návrh jménem Výboru pro veřejné blaho zrušil komisi Dvanácti. Vergniaud právě prohlásil, že Konvent zaplavený petenty nemůže svobodně jednat a měl by vyjít v plném počtu a postavit se pod ochranu ozbrojené moci shromážděné kolem Tuileries; sám vyšel, aby dal příklad, následovalo ho však jen několik poslanců a vrátil se. Patrně v této krátké chvíli mluvil s paní Rolandovou.

Opouštím Vergniauda, letím k Louvetovi;²⁵ píšu lístek, který ho má zpravit o tom, co se děje a co předvídám; vrhám se do drožky, kterou obracím k domovu; ti prokletí koně se nehýbali z místa tak rychle, jak bych chtěla: brzy potkáváme prapory, jejichž pochod nás zastaví; vyskakují z vozu, plátím kočímu, prodírám se řadami, proklouznu; bylo to u Louvru; spěchám do svého domu v ulici de la Harpe, naproti kostelu Saint-Côme.²⁶ Domovník mi šeptem řekne, že Roland je nahoře u majitele domu²⁷ v zadní části dvora; jdu tam, celá zbrocená potem; přinesou mi sklenici vína a dozvídám se, že když se doručitel zatykače vrátil, aniž se mu podařilo, aby ho v generální radě Komuny vyslechli, Roland dál protestoval proti jejím rozkazům; že si ti dobří lidé vyžádali jeho písemný protest a odešli; načež Roland prošel jejich bytem a opustil dům zadním východem. Dělán totéž, abych ho našla, pověděla mu, oč jsem se pokusila a co zamýšlím dál. Jdu do jednoho domu, kde nebyl; jdu do druhého, kde ho nacházím;²⁸ podle liduprázdných, byť osvětlených ulic usuzuji, že je pozdě, a přesto se chystám vrátit do Konventu: nevěděla bych, kde se Roland skrývá, a mluvila bych jako v prvním případě; chtěla jsem se tam vydat pěšky a vůbec jsem si neuvědomovala, že je po desáté hodině a že jsem ten den vyšla z domu poprvé po nemoci, která vyžadovala klid a koupele; přivedou mi drožku. Když se blížím ke Carrouselu, nevidím už žádné ozbrojence; u brány Národního paláce stála ještě dvě děla a několik mužů; přistoupím blíž – zasedání je skončeno!

V den povstání, kdy zvuk poplašných zvonů sotva přestal otřásat vzduchem, kdy ještě před dvěma hodinami obklopovalo Konvent čtyřicet tisíc

25. Perroud: Jean-Baptiste Louvet, poslanec za Loiret, přítel Rolandových, bydlel v ulici Saint-Honoré č. 320. – Autor románu o Faublasovi a neohrožený odpůrce Robespierrův; po 2. červnu uprchl, přežil a zemřel roku 1797.

26. Perroud: Saint-Côme byl farní kostel na rohu ulic de la Harpe a des Cordeliers, tedy zhruba na jižním rohu dnešního bulváru Saint-Michel a ulice de l'École-de-Médecine; dům č. 51 v ulici de la Harpe, kde Rolandovi bydleli, stál naproti němu.

27. Perroud: Jean-Alexandre Cauchois, pařížský měšťan, roku 1791 člen Jakobínského klubu, kde se s ním Roland patrně seznámil. Bydlel v zadním traktu domu ve druhém patře; tento trakt měl východy do ulice des Maçons-Sorbonne (dnes rue Champollion) a tudíž Roland unikl.

28. Perroud: Pravděpodobně u Bosca. Louis-Augustin-Guillaume Bosc (1759–1828), přírodovědec, přítel Rolandových od roku 1780, byl díky nim 11. května 1792 jmenován správcem pošt. Podle ustálené tradice to byl on, kdo Rolanda nazítří nebo den poté dostal z Paříže; jisté je, že ho v první polovině června ukrýval v prostém venkovském domku uprostřed lesa u Montmorency, v bývalém převorství Sainte-Radegonde.

ozbrojenců a petenti u zábradlí vyhrožovali jeho členům, není shromáždění ve stálém zasedání? Je tedy docela podmaněno? Udělalo tedy všechno, co mu bylo poručeno? Revoluční moc je tedy tak mocná, že se jí neodvažuje postavit, a ona už je nepotřebuje? „Občané,“ řeknu několika sansculottům shromážděným u jednoho děla, „dopadlo to dobře? – Ale jo, báječně! Objímali se²⁹ a zpívala se Marseillská, tamhle, u stromu svobody. – Copak se pravice uklidnila? – No jasně! Musela přece dát na rozum. – A komise Dvanácti? – Tu, kurn..., hodili do příkopu. – A Dvaadvacet? – Ó, ty dá obecní rada zatknout. – Ale jděte! Copak může? – Hrom do toho, copak není svrchovaná? To přece musí být, aby srovnala ty zas... zrádce a udržela republiku. – Ale budou departementy rády, až uvidí, že jejich zástupci... – Co to povídáte? Pařížané nedělají nic, na čem by se nedohodli s departementy, řekli to Konventu. – To není tak docela jisté, protože kdo chce znát jejich vůli, potřeboval by prvotní shromáždění. – A byla snad potřeba desátého srpna? A neschválily departementy Paříž? Udělají to zas; Paříž je zachraňuje. – Mohlo by to taky dopadnout tak, že se Paříž sama zahubí.“

Přešla jsem nádvoří a mířila ke své drožce, když jsem dokončovala tento rozhovor se starým sansculottou, jistě dobře placeným za to, aby poučoval hlupáky. Mezi nohy se mi pletl pěkný pejsek. „To je váš, ten chudák?“ zeptal se mě kočí s citem v hlase, jaký je u lidí jeho druhu velmi vzácný a který mě zvláště zarazil. „Ne, neznám ho,“ odpověděla jsem vážně, jako by šlo o člověka, a myšlenkami už u něčeho docela jiného. „Zastavíte mi u galerií Louvru.“

[Druhý sešit.]

Chtěla jsem tam navštívit přítele, s nímž jsem se hodlala poradit, jak dostat Rolanda z Paříže; sotva jsme ujeli dvacet kroků, vůz zastaví. „Co se děje?“ ptám se kočího. – „Ale, utekl mi jako hlupák, a já si ho chtěl nechat pro svého klučinu, ten by se s ním vyhrál: pejsku, pejsku, pojď sem!“ Vzpomněla jsem si na psa; připadalo mi milé a příjemné mít v tuto hodinu za

29. Perroud: Kolem půl desáté večer, když Konvent končil zasedání, málem došlo ke střetu mezi prapory tří girondistických sekcí shromážděnými v zahradě Palais-Royal a prapory z předměstí Saint-Antoine, které stály při Komuně. Nakonec se však sbratřili a Konvent na Basirův návrh vyšel se svým předsedou v čele, aby se s usmířenými prapory sbratřil také a zúčastnil se improvizovaného průvodu s pochodněmi.

kočího dobráka, otce s citlivým srdcem. „Zkuste ho chytit,“ zavolala jsem na něj, „dáte ho do vozu a já vám ho pohlídám.“ Dobrák celý rozradostněný psa chytí, otevře dvířka a dá mi společnost. To ubohé zvíře jako by cítilo, že nachází ochranu a útulek; lísalo se ke mně, co mohlo, a mně přišla na mysl ona Saadího povídka,³⁰ jež líčí starce, který, znavený lidmi a znechucený jejich vášněmi, se uchýlil do lesa, zřídil si tam obydlí a oživil si pobyt několika zvířaty; ta mu jeho péči splácela projevy láskyplné vděčnosti, s níž se spokojil, protože jí tolik nenacházel u svých bližních. P...³¹ právě uleh; vstane; vyložím mu, co mám v úmyslu; dohodneme se, že zítra po sedmé hodině přijde ke mně a já mu řeknu, kde má svého přítele vyzvednout. Vracím se do vozu; zastaví ho hlídka strážnice u Samaritainne. „Trochu trpělivosti,“ zašeptá mi dobrý kočí, otočený na kozlíku, „v tuhle hodinu se to tak dělá.“ Přijde desátník a otevře dvířka: „Kdo je tu? – Občanka. – Odkud jedete? – Z Konventu. – Jo, to je pravda,“ vloží se do toho kočí, jako by se bál, že mi neuvěří. „Kam jedete? – Domů. – Nevezete nějaká zavazadla? – Nemám nic, podívejte se. – Ale zasedání je skončeno. – Ano, a to mě velice mrzí, protože jsem měla podat petici. – Žena v takovou hodinu, to je k nevíře: to je velice neprozřetelné! – Jistě, není to obvyklé a nemám z toho nijaké potěšení; musela jsem mít velmi pádné důvody. – Ale, madam, úplně sama? – Jak to, pane, sama? Nevidíte se mnou nevinost a pravdu? Co je třeba víc? – Nuže, vzdávám se vašim důvodům. – A děláte dobře,“ odvětila jsem vlídněji, „protože jsou dobré.“

Koně byli tak unavení, že je kočí musel táhnout za uzdu, aby vyjeli do mé ulice; přijíždím, platím mu; vystoupala jsem už osm nebo deset schodů, když mi za patami je muž, který se, nevím jak, vloudil do průjezdu, aniž ho domovník zpozoroval, a prosí mě, abych ho zavedla k občanu Rolandovi. „Do jeho bytu, to svoluji, máte-li mu sdělit něco užitečného; ale k němu samému, to je nemožné. – Jde o to, že ho chtějí dnes večer za každou cenu zatknout. – Budou velmi obratní, jestli se jim to podaří. – To mě těší, pro-

30. Saadí, perský básník 13. století, autor sbírek *Gulistán* (Růžová zahrada) a *Bústán*, v 18. století ve Francii oblíbený v překladech a napodobeninách. O kterou povídku jde, není jisté.

31. Perroud: Pasquier; jméno je v rukopise dopsáno Boscovou rukou. Pierre Pasquier (1731–1806), malíř na smaltu, rodák z Villefranche-en-Beaujolais, tedy Rolandův krajan a vrstevník, od roku 1769 člen Akademie malířství a sochařství, bydlel v umělecké kolonii v přízemí velké galerie Louvru. Roland ho v srpnu 1792 jmenoval jedním ze šesti „strážců Musea“. V prosinci 1793 ho David udal jako „přítele Rolandova“ a Pasquier byl nějaký čas vězněn.

tože k vám mluví dobrý občan. – Nu dobrá!“ A stoupám nahoru, aniž dobře vím, co si o tom myslet.

Návrat domů a zatčení

Proč jste se za takových okolností vrátila domů? mohl by se mě někdo zeptat. Ta otázka není nemístná, neboť pomluva útočila i na mne a zlovůle se mohla obrátit proti mně; abych na ni však dobře odpověděla, musela bych plně odhalit stav své duše a pouštět se do podrobností, které si schovávám na jindy; uvedu tedy jen výsledky. Mám přirozený odpor ke všemu, co neodpovídá zjevnému, velkému a smělému postupu, jaký sluší nevinnosti. Vyhýbat se nespravedlnosti mě stojí víc než ji snést. V posledních dvou měsících Rolandova ministerstva na nás přátelé často naléhali, abychom opustili ministerský palác, a třikrát se jim podařilo přimět nás, abychom přespali jinde; bylo to vždy proti mé vůli: tehdy se obávali vraždy; já jsem soudila, že je těžké odhodlat se porušit útočiště veřejného činitele, a jestliže by se o ten zločin nějaký ničemové pokusili, nebylo by bez užitku, kdyby se dokonali; že ministr v každém případě musí být na svém místě, protože tam by jeho smrt volala po pomstě a byla by republice poučením, kdežto dostihnout ho bylo možno i na jeho cestách sem a tam, se stejným ziskem pro původce podniku, ale s menším účinkem pro věc veřejnou a menší slávou pro oběť. Víím, že tato úvaha je směšná pro každého, kdo klade svůj život nade všechno; ale kdo si za revoluce svého života jen trochu cení, nebude si nikdy cenit ctnosti, cti a vlasti. Proto jsem v lednu už nechtěla ministerský palác opustit; Rolandova postel stála v mém pokoji, abychom sdíleli týž osud, a pod polštářem jsem měla pistoli, ne abych zabila ty, kdo by nás přišli zavraždit, ale abych unikla jejich potupám, kdyby na mne chtěli vztáhnout ruku.

Když jsme úřad opustili, povinnost už nebyla tatáž a zdálo se mi docela správné, aby se Roland vyhnul lidové zuřivosti či drápům svých nepřátel. Pokud jde o mne, jejich zájem mi uškodit nemohl být tak velký; dát mě zabít by byla ohavnost, kterou by na sebe nechťeli vzít; zatknout mě by jim mnoho neprospělo a pro mne by to nebylo tak velké neštěstí. Kdyby se trochu styděli a chtěli zachovat formy, vyslýchat mě, zahájit řízení, nebylo by pro mne nesnadné je usvědčit; i to by mohlo pomoci, aby dříve prohlédli,

pokud jde o Rolanda, ti, kdo jsou jen oklamáni. Kdyby se odhodlali k novému 2. září, znamenalo by to, že i poctiví poslanci jsou v jejich moci a že v Paříži je všechno ztraceno; v takovém případě raději zemřu, než abych byla svědkem zkázy své země; bude mi ctí, budu-li počítána mezi slavné oběti, jež padly za kořist běsnění zločinu. Zuřivost ukojená na mně by byla méně prudká vůči Rolandovi, který, jakmile se z této krize zachrání, bude ještě moci prokázat velké služby některým krajům Francie. Tedy jedno ze dvou: buď riskuji jen vězení a proces, který obrátím k užitku své země i svého muže; nebo, mám-li zahynout, stane se to jen v takové krajnosti, v níž by mi byl život odporný. Mám mladou, milou dceru,³² [kterou však příroda učinila chladnou a netečnou]; kojila jsem ji, vychovávala jsem ji s nadšením a starostlivostí mateřství; dala jsem jí příklady, na které se v jejím věku už nezapomíná, a bude z ní dobrá žena s jistým nadáním; [ale její netečná duše a duch bez pružnosti nikdy nedají mému srdci ony sladké radosti, které si slibovalo]. Její výchova se může dokončit beze mne; její existence poskytne jejímu otci útěchu; ale nepozná ani mé prudké city, ani mé strasti, ani mé radosti; a přece, kdybych se měla znovu narodit a mohla si svou povahu vybrat, nechtěla bych jinou látku, prosila bych bohy, aby mi vrátili tu, z níž mě stvořili.

Od odchodu z ministerstva jsem se tak stáhla ze světa, že jsem skoro nikoho neviděla; majitelé jednoho z domů, kde bych se mohla skrýt, byli na venkově; v jiném byl nemocný, což ztěžovalo přijetí nového hosta; ten, kde se ukrýl Roland, by mě nemohl přijmout bez krajních nesnází a bylo by příliš nápadné, a tudíž nerozumné, abychom byli na téměř místě; konečně by mě trápilo nechat své služebnictvo³³ napospas: vrátila jsem se tedy domů, uklidnila jsem je v jejich obavách, už velmi živých; políbila jsem své dítě a vzala jsem pero, abych napsala lístek, který měl být mému muži doručen časně ráno.

32. Eudora Roland, jediné dítě Rolandových, narozená roku 1781. Perroud: Slova v hranatých závorkách jsou v rukopise přeškrtnuta, zřejmě Boscovou rukou, a v jeho vydání chybějí.

33. Perroud: Služebná Marie-Marguerite Fleury a sluha Louis Lecocq. Fleury, narozená kolem roku 1759 v Amiensu, vstoupila do služeb Rolandových kolem roku 1781, když bydleli v tomto městě, a od té doby s nimi sdílela osud. Zůstala jim věrná i v neštěstí, byla zatčena 19. listopadu 1793 (jedenáct dní po popravě své paní), revoluční tribunál ji 7. června 1794 osvobodil a pak se připojila k dceři Rolandových, která pečovala o její stáří.

Sotva jsem se posadila, slyším, že u mne někdo tluče na dveře; bylo kolem půlnoci: přichází početná deputace Komuny a ptá se po Rolandovi. „Není doma. – Ale kde může být?“ ptá se mě ten, kdo nosil důstojnický nákrčník, „kdy se vrátí? Musíte znát jeho zvyky a umět odhadnout, kdy přijde. – Nevím,“ odvětila jsem, „zda vás vaše rozkazy opravňují klást mi podobné otázky, ale vím, že nic mě nemůže přinutit na ně odpovídat. Roland odešel z domu, když jsem byla v Konventu; nemohl se mi svěřit a nemám co dodat.“ Tlupa odešla velmi nespokojená; zpozorovala jsem, že nechává hlídku u mých dveří a stráž u vchodu do domu; usoudila jsem, že nezbyvá než načerpat sílu, abych snesla, co může přijít; byla jsem zmožená únavou; dala jsem si přinést večeři, dopsala jsem lístek, svěřila ho své věrné služebné a ulehla.

Spala jsem tvrdě asi hodinu, když vstoupí do mé ložnice sluha, aby mi oznámil, že pání ze sekce mě prosí, abych přišla do pracovny. „Rozumím, co to znamená,“ odvětila jsem, „jděte, chlapče, nenechám je čekat.“ Vyskočím z postele, obléknu se; přijde služebná a diví se, že si dávám tu práci a oblékám si něco jiného než župan. „Když se má vyjít z domu, musí být člověk slušně oblečen,“ poznamenám. Ubohé děvče na mne upře oči, které se plnily slzami; přecházím do bytu. „Přišli jsme vás, občanko, zatknout a zapečetit vaše věci. – Kde je vaše zmocnění? – Tady je,“ řekne jeden muž a vytáhne z kapsy zatykač revolučního výboru, bez udání důvodu zatčení, podle něhož mě mají dopravit do Abbaye. „Mohu vám stejně jako Roland říct, že tento výbor neznám, že jeho rozkazům se nepodrobím a že mě odtud dostanete jen násilím. – Tady je další rozkaz,“ pospíšil si oznámit sebevědomým tónem malý mužík nevlídné tváře, a přečetl mi rozkaz generální rady Komuny, který rovněž bez uvedení důvodu nařizoval zatčení Rolanda a jeho choti. Během čtení jsem rozvažovala, zda mám klást odpor, jak nejdéle to půjde, nebo se odevzdat; mohla jsem se dovolávat zákona, který zakazuje noční zatýkání,³⁴ a kdyby se mi odporovalo zákonem, který ob-

34. Perroud: Dekret z 20. září 1792, odhlasovaný Zákonomárným shromážděním v předvečer jeho rozchodu na Gensonného návrh, prohlašoval obydlí občana v noci za nedotknutelné, „i ve jménu zákona“, s výjimkou viníka přistiženého a pronásledovaného při činu; opravňoval občany bránit se takovému násilí všemi prostředky a stanovil, že pachatelé budou stíháni pro útok na osobní svobodu.

cím dovoluje zadržovat podezřelé osoby,³⁵ namítnout nezákonnost samotné obecní rady, rozpuštěné a znovu ustavené svévolnou mocí. Jenže tuto moc pařížští občané takřka schvalovali; jenže zákon je už jen jméno, jehož se užívá k tím pohrdavějším pošlapávání nejuznávanějších práv; jenže vládní síla, a přinutím-li ji, aby se projevila, nebudou tihle hrubiáni znát míru: odpor je zbytečný a mohl by mě vystavit nebezpečí.

[Třetí sešit.]

„Jak hodláte postupovat, pánové? – Poslali jsme pro smírčího soudce sekce a vidíte tu oddíl její ozbrojené moci.“ Smírčí soudce přijde; přejdeme do mého salonu; všude se přikládají pečeti, na okna, na skříně s prádlem; jeden muž chtěl, aby je dali i na fortepiano; upozorní ho, že je to hudební nástroj; vytáhne z kapsy měřítko a změří jeho rozměry, jako by mu už určoval nějaké místo.

Žádám, abych mohla vynést věci, z nichž se skládá šatník mé dcery, a sama si balím malý uzlík na noc. Mezitím padesát, sto lidí, kteří ustavičně přicházejí a odcházejí, plní dva pokoje, obklopují všechno a mohou mezi sebou skrývat zlovolníky, kteří by chtěli něco odcizit nebo podstrčit: vzduch se plní odporným pachem; musím přejít k oknu předpokoje, abych mohla dýchat. Důstojník se neodvažuje tomu davu rozkázat, aby odešel; občas mu adresuje malou prosbu, která nevede k ničemu jinému, než že ji musí opakovat. Usednu ke svému psacímu stolu a píšu příteli o své situaci, abych mu doporučila dceru; když jsem dopis skládala: „Musíte, madam,“ zvolá pan Nicaud³⁶ (to byl doručitel rozkazů Komuny), „přečíst svůj dopis a jmenovat osobu, které jej posíláte. – Svoluji, že jej přečtu, uvažte, zda to stačí. – Bylo by lepší říct, komu píšete. – To neudělám; být mým přítelem není v této chvíli tak bezpečné, abych vám chtěla jmenovat ty, jimž tento titul přiznávám,“ a dopis jsem roztrhala. Když jsem se otočila zády, posbí-

35. Perroud: Narážka na dekret z 11. srpna 1792, vydaný na návrh téhož Gensonného, který svěřoval obcím pátrání po spiklencích a podezřelých; nemohl však právně převážit nad pozdějším dekretem z 20. září.

36. Perroud: Paní Rolandová nejprve napsala „Nicaud, Niraud nebo Nigaud“ (*nigaud* = hlupák) a poslední dvě jména přeškrtnla. Ve skutečnosti se ten člověk jmenoval Nicoud; 10. srpna 1792 byl členem povstalecké Komuny jako komisař sekce des Halles a v zářijových dnech v ní působil i jako obecní úředník. Po listopadových volbách roku 1792 v Komuně už nefiguruje a znovu se objevuje jako zmocněnec nové povstalecké Komuny z 31. května.

rali jeho kousky, aby je uzavřeli pod pečeti: měla jsem chuť se smát té hloupé zarputilosti: nebyla na něm žádná adresa.

Konečně v sedm hodin ráno jsem opustila dceru a své služebnictvo, když jsem je napomenula ke klidu a trpělivosti; cítila jsem, že jejich slzy mi dělají větší čest, než mě mohl útlak zarmoutit. „Máte tu lidi, kteří vás mají rádi,“ řekl jeden z komisařů. – „Jiné jsem kolem sebe nikdy neměla,“ odvětila jsem a sešla dolů. V průjezdu jsem našla dva špalíry ozbrojenců, od paty schodiště až k drožce stojící na druhé straně ulice, a zástup zvědavců; kráčela jsem vážně, drobnými kroky, a prohlížela si tu zbabělou či oklamanou chásku. Ozbrojená moc provázela vůz ve dvou řadách; ten nešťastný lid, který klamou a vraždí v osobách jeho pravých přátel, se přilákán podívanou zastavoval, kudy jsem projížděla, a několik žen křičelo: *Na gilotinu!* „Chcete, abychom zatáhli záclonky?“ zeptali se mě úslužně komisaři. – „Ne, pánové, nevinnost, jakkoli utlačovaná, nikdy nepřijímá postoj viníků; nebojím se ničích pohledů a nechci se skrývat před pohledem kohokoli! – Máte víc charakteru než mnoho mužů; budete klidně čekat na spravedlnost. – Spravedlnost! Kdyby se konala, nebyla bych teď ve vaší moci; ale i kdyby mě nespravedlivý proces přivedl na popraviště, vystoupím na ně pevně a klidně, tak jako teď jdu do vězení. Naříkám nad svou zemí; lituji omylů, pro které jsem ji považovala za schopnou svobody a štěstí; ale znám cenu života, nikdy jsem se nebála ničeho než zločinu, pohrdám nespravedlností i smrtí.“ Ti ubozí komisaři z té řeči mnoho nepochopili a nejspíš ji shledali velice aristokratickou.

V Abbaye

Přijíždíme do Abbaye,³⁷ na dějiště krvavých výjevů, jejichž opakování jakobíni už nějakou dobu tak horlivě kážou; pět šest polních lůžek, obsazených stejným počtem mužů v temné místnosti, byly první věci, které jsem spatřila, když jsem prošla brankou; muži vstávají, vzniká rozruch a moji průvodci mě vedou po úzkém a špinavém schodišti. Dospějeme do bytu správce věznice, do jakéhosi malého, dosti čistého salonku, kde mi nabídne lenošku. „Kde je můj pokoj?“ zeptala jsem se jeho ženy, tlusté osoby

37. Vězení Abbaye, bývalá věznice opatství Saint-Germain-des-Prés na levém břehu Seiny; 2. září 1792 tu začaly zářijové masakry.

dobrácké tváře. – „Madam, nečekala jsem vás, nemám nic připraveno; ale zůstanete zatím tady...“ Komisaři přejdou do vedlejší místnosti, dají zapsat svůj zatykač a vydají ústní rozkazy: později jsem se dozvěděla, že byly velmi přísné a že je od té doby několikrát opakovali, ale neodvážili se je dát písemně. Správce znal své řemeslo příliš dobře, než aby se doslova řídil něčím, co není závazné; je to muž poctivý, činorodý, úslužný, který do výkonu své služby vkládá všechno, co si lze přát od spravedlnosti a lidskosti. „Co si přejete k snídani? – Bavaroise na vodě.“³⁸ Komisaři odcházejí a říkají mi, že není-li Roland vinen, neměl se vzdalovat. „Je příliš podivné, že lze podezírat muže, který prokázal svobodě tak velké služby; je příliš ohavné vidět, jak se s takovou zarputilostí pomlouvá a pronásleduje ministr, jehož jednání je tak přímé a jehož účty jsou tak jasné, než aby se neměl vyhnout nejkrajnějším výstřelkům závisti. Spravedlivý jako Aristeidés, přísný jako Cato³⁹ – jeho ctnosti mu získaly nepřátele; jejich zuřivost nezná míry; ať se vybijí na mně, vzdoruji jí a obětuji se; on se musí zachovat pro svou zemi, které může ještě prokázat velké služby.“ Rozpačitá poklona byla odpovědí těch pánů. Odešli; snídám, zatímco se narychlo uklízí ložnice, kam mě uvedou. „Můžete tu, madam, zůstat celý den, a kdybych vám nemohla dát na večer připravit jinou místnost, protože mám mnoho lidí, postaví se vám postel v salonu.“ Žena správceva, která mi to říkala, přidá několik laskavých slov o tom, jak je jí pokaždé líto, když vidí přicházet osoby svého pohlaví. „Protože,“ dodává, „ne všechny mají tak jasnou tvář jako madam.“ Děkuji jí s úsměvem; zamkne mě.

„Tak jsem tedy ve vězení!“ řekla jsem si. Tu usedám a hluboce se soustřeďím.

Nedala bych chvíle, které následovaly, za ty, jež by jiní pokládali za nejsladší ve svém životě; nikdy na ně nezapomenu. Daly mi v kritické situaci, s bouřlivou a nejistou budoucností, okusit celou cenu síly a poctivosti v upřímnosti dobrého svědomí a velké odvahy. Až dosud, hnána událostmi, byly mé činy v této krizi výsledkem živého citu, který strhuje: jaká slad-

38. Bavaroise: horký nápoj z čaje slazeného sirupem, obvykle s mlékem; „na vodě“ znamená bez mléka.

39. Aristeidés, athénský státník 5. století př. n. l., zvaný Spravedlivý, kterého Athéňané přesto poslali ostrakismem do vyhnanství; Marcus Porcius Cato Starší, římský cenzor proslulý přísností mravů.

kost ospravedlnit všechny jeho projevy rozumem! Připomněla jsem si minulost, propočítala budoucí události; a jestliže jsem, naslouchajíc svému citlivému srdci, našla nějakou příliš mocnou náklonnost, neobjevila jsem ani jednu, za kterou bych se musela červenat, ani jednu, která by nebyla živnou potravou mé odvahy a kterou by ta odvaha ještě nedokázala ovládnout. Zasněbila jsem se takřka dobrovolně svému osudu, ať bude jakýkoli; vyzvala jsem jeho krutosti a usadila se v onom rozpoložení, v němž člověk už hledá jen dobré využití přítomnosti, bez obav z toho, co přijde. Ale tento klid, pokud jde o mne samu, jsem se ani nepokusila rozšířit na osud své země a svých přátel; čekala jsem na večerní noviny a s nevýslovnou dychtivostí jsem naslouchala hlasům kolportérů na ulici. Mezitím jsem se informovala o svém novém způsobu života a o tom, co mi zůstalo dovoleno. „Mohu psát, mohu někoho vidět? Kolik tu bude třeba utrácet?“ To byly mé první otázky. Lavacquerie (správce) mi sdělil pokyny, které mu byly dány, a volnost, jakou mu ponechávaly rozkazy tohoto druhu, jež lze považovat za neplatné. Napsala jsem své věrné služebné, aby mě přišla navštívit; bylo ujednáno, že se bude ptát po správcově ženě, aniž by mluvila o mně, a že se o této výhodě nikomu nic neřekne.

Je dosti pozoruhodné,⁴⁰ jak události někdy dají každému najít odměnu za jeho skutky. Když Roland poprvé přišel na ministerstvo vnitra, upozoroval, že stav věznic je hrozně zanedbaný; obrátil soucitný zrak k těmto útulkům, připraveným pro viníky a příliš často obydleným nevinnými, jež však lidskost musí udržovat zdravé, a je-li to možné, útěšné i pro ty první. Zřídil místo, jehož úkolem byl dohled nad touto oblastí; kdo je zastává, má za povinnost pilně navštěvovat věznice, zajišťovat, aby ministr přesně dostával seznam vězňů a rozkazy, na jejichž základě jsou přiváděni, přijímat jejich stížnosti, mají-li nějaké, a rychle je předávat. S tímto místem spojil skromný plat tisíce tolarů, přesvědčen, že to stačí poctivému muži, který by cítil, jakou cenu má výhoda moci konat dobro, a jmenoval na ně Grandprého,⁴¹ muže citlivého, zkušeného nešťestím, pro svou duši i zkušenost

40. Perroud: Tento a následující odstavec jsou v rukopise silně přeškrtnuty, zřejmě Boscovou rukou; Bosc na okraj připsal „přenést do článku o Dantonovi“ a jinde je také zčásti použil.

41. Perroud: Jméno Grandpré je zde i v následujících řádcích pečlivě přeškrtnuto, na posledním místě však zůstalo dobře čitelné. O Grandprém, s nímž Sophie Grandchamp v roce 1793 žila, se ví málo; pamětník Beugnot a jiní vězni chválí jeho péči o zadržené. Paní Rolandová ho v dopise Buzotovi z 22. června 1793 nazývá „bývalým advokátem“.

nesmírně způsobilého jednat se zarmoucenými.⁴² Grandpré své poslání dokonale splnil; vzpomínám si v té souvislosti na příhodu, která si zaslouží být vyličená.

Když se 1. září dozvěděl o pohybech, které ohrožovaly věznice, obejde je časně ráno; v Abbaye najde mimo jiné spoustu osob přivedených teprve nedávno, zatčených při posledních domovních prohlídkách a zadržovaných, tak jako já dnes, na základě svévolných a nezdůvodněných zatykačů; vládl mezi nimi neklid a hrůza; rozkazy Komuny jim zakázaly jakékoli spojení s vnějším světem; vyzve je, aby psali, čeká dvě hodiny, odchází obtížen dopisy, které odevzdá jejich sekcím a přátelům a díky nimž se některým z nich včas dostalo zastání. Mezitím se zpráva o chystaném masakru šířila jako tlumený hukot, který předchází bouři. Grandpré přichází do paláce ministerstva vnitra, čeká, až skončí zasedání Rady, která se tehdy konala u Rolanda jako předsedy; Danton⁴³ vycházel první; Grandpré k němu přistoupí, vroucně mu líčí neštěstí, jež hrozí, trvá na nutnosti urychleně stanovit dělicí čáru mezi různými druhy vězňů... Přeruší ho Dantonovo zvolání; ten křičí svým býcím hlasem, s očima vylézajícíma z důlků a s gestem běsnícího: *Na vězně se vys...! At' se s nimi stane, co chce!* Přítomní (výjev se odehrál ve druhém předpokoji) byli zděšení, že ministr spravedlnosti dokáže za takové situace takto mluvit. Nevěděli, že právě u něho, jak se později rozneslo, se konaly tajné porady, na které si dával přinášet seznamy vězňů, aby se zjistilo, zda jsou všechny oběti pod zámkem a které bytosti bude vhodné zachránit, aby výprava dostala zdání lidového soudu. Roland už předtím vydal ozbrojené moci výzvy k zákroku; marně je opakoval, stejně jako rozkazy ustaveným úřadům, aby předešly jakýmkoli vý-

42. Poznámka paní Rolandové: „Jeho známost jsem získala díky osobě ducha a zásluh, která ve mně vzbudila účast s jeho neštěstím.“ Perroud: Onou osobou „ducha a zásluh“, díky níž se Grandpré s Rolandovými seznámil a dostal místo inspektora věznic, byla Sophie Grandchamp. Ví se o ní málo, jen že byla roku 1791 blízkou přítelkyní Boscovou, že na podzim toho roku doprovázela paní Rolandovou z Paříže do Clos-la-Platière v Beaujolais a že zůstala vězenkyní věrná. Zanechala o ní vzpomínky nejvyšší ceny.

43. Georges-Jacques Danton (1759–1794), advokát a řečník kordeliérů, po 10. srpnu 1792 ministr spravedlnosti, poté poslanec Konventu; popraven 5. dubna 1794. Paní Rolandová ho pokládala za hlavního strůjce zářijových masakrů.

střelkům;⁴⁴ on sám se stal předmětem zatykače, jemuž se spiklenci neodvážili dát průchod;⁴⁵ odsoudil zločiny těch strašných dnů s onou odvahou, o níž jeho dopis Národnímu shromáždění ze 3. září podává autentické svědectví a která rozlítla nepřátele, jež mu získala jeho přísná poctivost.

44. Perroud: Úloha Rolanda v době zářijových masakrů patří obecným dějinám. Jeho dopis Zákonodárnému shromáždění z 3. září 1792, v němž z anarchie a masakrů obviňuje pařížskou Komunu, byl mnohokrát otištěn.

45. Perroud: Zatykač vydaný Komunou proti Rolandovi, tehdy ministru vnitra, a Dantonem roztržený dosvědčují všechna tehdejší svědectví; paní Rolandová se k němu dále vrací.

II. První dny ve vězení Abbaye (1.–9. června 1793)

[Pokračování Historických poznámek, které paní Rolandová psala v červnu 1793 ve vězení Abbaye. Líčí první dny věznění a dopisy, jimiž se domáhala propuštění.]

Grandpré a dopis Konventu

První návštěvu, kterou jsem v Abbaye přijala hned v den svého příchodu, mi vykonal Grandpré¹. Přispěchal s hluboce pohnutým srdcem; nikdy mi projevy účasti nepřipadaly dojemnější a čestnější než ty, jimiž mě zahrnul; přimísil k nim pocit ušlechtilé vděčnosti a já v nich nacházela odměnu za dobrý skutek. „Musíte napsat Shromáždění,“ řekl mi, „nenapadlo vás to už samu? – Ne; a teď, když mi to připomínáte, nevím, jak bych dosáhla, aby tam můj dopis přečetli. – Vynasnažím se o to, jak nejlépe dovedu. – Dobrá! Budu tedy psát. – Pište, za dvě hodiny jsem zpátky.“ Odejde a já píšu.

„Občanka Rolandová Národnímu konventu.

„Z vězení Abbaye, 1. června 93.

„Zákonodárci!

„Právě mě vyrvali z mého domova, z náruče mé dvanáctileté dcery², a jsem držena v Abbaye na základě rozkazů, které neuvádějí žádný důvod mého zatčení. Vycházejí od revolučního výboru; a komisaři Komuny, kteří doprovázeli komisaře výboru, mi předložili rozkazy generální rady, které

1. Grandpré – inspektor pařížských vězení, kterého Roland jako ministr vnitra jmenoval na doporučení Sophie Grandchamp, přítelkyně paní Rolandové; v září 1792 se snažil pomáhat vězňům ohroženým masakry (viz předchozí kapitolu). Perroud: V rukopise je jeho jméno na několika místech pečlivě přeškrtnuto.

2. Eudora Rolandová (1781–1858), jediné dítě manželů Rolandových. Po zatčení matky se jí ujala rodina Creuzé-Latouche (viz níže); roku 1796 se provdala za Pierra-Léona Champagneuxe, syna Rolandova spolupracovníka.

rovněž žádný důvod neobsahují.³ Jsem tedy v očích veřejnosti pokládána za vinnou; odvedli mě do vězení okázale, uprostřed impozantní ozbrojené moci a oklamaného lidu, z něhož mě někteří hlasitě posílali na popraviště, aniž kdo dokázal komukoli, ba ani mně samé, oznámit, na základě čeho mě za vinnou pokládají a podle toho se mnou zacházejí. To není vše: doručitel rozkazů Komuny se jich dovolával jen vůči mně, a to proto, abych mu podepsala jeho protokol; když jsem opustila svůj byt, byla jsem předána komisařům revolučního výboru; to oni mě přivedli do Abbaye; jen na základě jejich zatykače jsem sem byla přijata. Příkládám ověřený opis tohoto zatykače, podepsaného jediným jednotlivcem bez jakékoli úřední hodnosti. Na všechno u mne byly přiloženy pečeti; po celou dobu, co je přikládali, od tří do sedmi hodin ráno, plnil můj byt dav občanů, a kdyby se mezi nimi byl ocitl nějaký zlovolník s úmyslem nepozorovaně podstrčit usvědčující doklady do knihovny otevřené na všechny strany, byl by k tomu měl snadnou příležitost.

„Již včera chtěl týž výbor dát zatknout bývalého ministra, kterého zákony činí odpovědným z činů jeho správy jedině vám a který se u vás neustále domáhá, abyste o nich rozhodli.

„Roland proti rozkazu protestoval, a když ti, kdo jej přinesli, odešli, opustil sám svůj dům, aby uchránil omyl před zločinem⁴, právě ve chvíli, kdy jsem se odebrala do Konventu, abych jej o těchto pokusech zpravila; marně jsem však dala jeho předsedovi odevzdat dopis, který nebyl přečten. Šla jsem se dovolávat spravedlnosti a ochrany; dovolávám se jich znovu, a s novým právem, neboť jsem utlačována. Žádám, aby si Konvent dal podat zprávu o důvodech a způsobu mého zatčení; žádám, aby o něm rozhodl; a pokud je potvrdí, dovolávám se zákona, který nařizuje uvést trestný čin a vyslechnout zadrženého během prvních čtyřiařidvaceti hodin vazby⁵. Žádám

3. Perroud: Na okraj této pasáže, vyznačené v rukopise uvozovkami, připsala paní Rolandová: „Co bylo nahrazeno.“ Srov. níže, jak na radu Grandpréa a Champagneuxa přepracovala začátek dopisu.

4. Roland se 31. května 1793 zatčení vyhnul a skrýval se u přátel; později uprchl z Paříže do Rouenu, kde se ukrýval až do listopadu 1793. Po zprávě o popravě své ženy (8. listopadu) spáchal nedaleko Rouenu sebevraždu.

5. Perroud: Dekret z 8.–9. října 1789, čl. 12: „Do čtyřiařidvaceti hodin od uvěznění obviněného jej soudce předvolá, dá mu přečíst žalobu, prohlášení se jménem udavatele, je-li jaký, protokoly či zprávy a výsledky vyšetřování...“

konečně zprávu o účtech bezúhonného muže, jenž je příkladem neslýchaného pronásledování a jehož, jak se zdá, chtějí určit k tomu, aby dal národům hroznou lekci o ctnosti vyobcované slepou zaujatostí.

„Je-li mým zločinem, že jsem sdílela přísnost jeho zásad, energii jeho odvahy a jeho vroucí lásku ke svobodě, přiznávám se k vině; očekávám svůj trest. Vyslovte se, zákonodárci; Francie, svoboda, osud republiky i váš vlastní závisení dnes nutně na tom, jak rozdělíte spravedlnost, jejímiž jste správci.“

První dny v cele

Rozrušení, v němž jsem strávila předešlou noc, na mě doléhalo krajní únavou; přála jsem si ještě téhož večera dostat vlastní pokoj, dostala jsem ho a v deset hodin jsem se ho ujala. Když jsem vstoupila mezi čtyři dost špinavé zdi, uprostřed nichž stála pryčna bez záclon, když jsem zahlédla okno s dvojitou mříží a když mě udeřil ten pach, jež člověk zvyklý na velmi čistý byt vždy pocítí v příbytcích, jež čisté nejsou, usoudila jsem, že tu jde opravdu o to bydlet ve vězení a že od místnosti samé nemám očekávat žádné potěšení. Prostor byl nicméně dost velký, byl tu krb, příkrývka na posteli ušla, dostala jsem polštář, a když jsem věci posuzovala bez srovnávání, shledala jsem, že se nemám nikterak zle. Ulehla jsem, pevně rozhodnutá zůstat v posteli, dokud se mi v ní bude dobře ležet. Ležela jsem tam ještě druhého dne v deset hodin, když přišel Grandpré; tvářil se neméně dojatě, ale ustaraněji než předešlého dne; rozhlížel se po té ošklivé světnici, která mi už připadala snesitelná, protože jsem se v ní vyspala. „Jak jste strávila noc?“ zeptal se mě se zvlhlýma očima. – „Často mě budil hluk; pokaždé, když utichl, jsem zase usnula, dokonce navzdory zvonění na poplach, které jsem dnes ráno, jak se mi zdálo, slyšela. Ale... cožpak se na poplach nezvoní dosud? – Také se mi to zdálo; nic to není. – Bude, jak se zlíbí bohům; zabijí-li mě, tedy v této posteli; jsem tak unavená, že v ní vyčkám čehokoli. Není nic nového proti poslancům? – Ne. Přináším vám váš dopis

zpátky; usoudili jsme s Champagneuxem⁶, že je třeba zmírnit jeho začátek; tady je, co vám navrhujeme místo něj; a pak by bylo třeba napsat pár řádků ministrovi vnitra, aby váš dopis úředně postoupil; to by mi dalo nové právo žádat, aby byl přečten.“ Vezmu koncept, rozmyšlím se a říkám mu: „Kdybych věřila, že můj dopis přečtou tak, jak je, nechala bych jej být, i kdyby mi neměl přinést sebemenší úspěch, neboť u Shromáždění si člověk sotva může lichotit nadějí, že dojde spravedlnosti; pravdy, které se mu adresují, nejsou pro ně, protože by je dnes nedokázalo uvést v život; ale je třeba je vyslovit, aby je slyšely departementy. Chápu, že můj úvod by mohl přečtení dopisu zabránit; pak je bláznovství jej ponechat.“ Nahradila jsem tedy první tři odstavce tím, co mi bylo navrženo. „Pokud jde o prostřednictví ministra, cítím, že tím postup nabývá řádnějšího rázu; a ačkoli si Garat⁷ sotva zaslouží, abych mu prokazovala tu čest a psala mu, dokážu to učinit, aniž bych se ponížila.“ Napsala jsem tyto řádky:

Ministru vnitra.

„Ministerstvo, jež vám bylo svěřeno, občane, vám ukládá dohlížet na zachovávání zákonů a oznamovat, když je porušují úřady, které je nerespektují. Věřím, že si vaše spravedlnost bude počítat za čest postoupit Konventu stížnosti, jež potřebuji přednést proti útlu, jehož jsem obětí.“

Vstala jsem v poledne a rozvažovala, jak se ve svém novém příbytku zařídím; přikryla jsem bílým plátnem malý ošklivý stolek, který jsem postavila k oknu a určila za psací stůl, s úmyslem jíst raději na kraji krbu, abych si pracovní stůl uchovala čistý a uklizený. Dva velké špendlíky s hlavičkou, zabodnuté do prken, mi posloužily jako věšák. V kapse jsem měla Thom-

6. Luc-Antoine Donin de Rosière de Champagneux (1744–1807), lyonský advokát, s Rolandovým se seznámil roku 1785 a sblížil 1789. Perroud: Založil tehdy Courier de Lyon na podporu myšlenek revoluce, v letech 1790–1792 patřil k předním mužům lyonské municipality; Roland ho jako ministr povolal do čela první divize ministerstva vnitra a po Rolandově odchodu zůstal na svém místě i za Garata. Collot d'Herbois jej udal 2. srpna 1793, 4. srpna byl uvězněn v La Force a propuštěn byl až po 9. thermidoru (11. srpna 1794). Roku 1796 oženil svého syna Pierra-Léona s Eudorou Rolandovou; zemřel 1807 jako soudce odvolacího soudu v Grenoble.

7. Dominique-Joseph Garat (1749–1833), spisovatel a publicista, poslanec Ústavodárného shromáždění; od října 1792 ministr spravedlnosti, od ledna 1793 Rolandův nástupce na ministerstvu vnitra, z něhož odešel v srpnu 1793. Paní Rolandová mu vyčítala slabost a obojakost; Garat se o ní i o girondistech později vyjadřoval ve svých Pamětech.

sonovu báseň⁸, dílo, které je mi drahé z více než jednoho důvodu; sepsala jsem si, co si budu muset opatřit: především Plutarchovy Životopisy slavných mužů, které jsem v osmi letech nosívala do kostela místo modlitební knížky na Svatý týden⁹ a které jsem od té doby důkladně znovu nepročetla; Humeovy Dějiny Anglie¹⁰ se Sheridanovým slovníkem, abych se v tomto jazyce zdokonalila: raději bych byla četla Macaulayovou¹¹; ale ten, kdo mi zapůjčil první svazky tohoto díla, jistě nebyl doma, a nevěděla bych, kde je sehnat, neboť už předtím jsem je u knihkupců nenašla. Sama jsem se svým příprávkám usmívala, neboť venku panovalo velké vzrušení; co chvíli se bubnovalo ke shromáždění¹² a já nevěděla, co to může znamenat. „Nezabrání mi žít až do poslední chvíle,“ říkala jsem si; „jsem šťastnější svým svědomím, než oni budou rozníceni svou zuřivostí; přijdou-li, půjdu jim vstříc a odejdu ze života, jako se vstupuje do odpočinku.“ Žena vězeňského správce¹³ mě přišla pozvat k sobě, kde mi nechala prostřít, abych obědvala v lepším vzduchu: šla jsem tam a spatřila svou věrnou služebnou¹⁴; když se mi vrhla do náruče, zalitá slzami, dusíc se vzlyky, zmocnilo se mě pohnutí a smutek; téměř jsem si vyčítala, že jsem klidná, když jsem pomyslela na úzkost těch, kdo ke mně lnuli, a když jsem si představila trýzeň toho či onoho, pocítila jsem nevýslovné sevření srdce. Ubohé děvče!

8. James Thomson (1700–1748), skotský básník, autor básnického cyklu Roční doby (*The Seasons*, 1726–1730). Perroud: Do francouzštiny byly přeloženy roku 1759; paní Rolandová je nejprve četla v překladu, pak je chtěla číst v originále – 17. ledna 1787 psala manželovi: „Můj milý, až mi budeš moci dát velký dárek, kup mi Thomsona; kup mi ho v angličtině; kup mi i překlad...“

9. Perroud cituje Soukromé paměti: „Nikdy nezapomenu na postní dobu roku 1763 (bylo mi tehdy devět let), kdy jsem ho nosila do kostela místo knížky na Svatý týden. Od té chvíle se datují dojmy a myšlenky, jež ze mne činily republikánku, aniž mě napadlo, že se jí chci stát...“

10. David Hume (1711–1776), skotský filozof a historik, autor Dějin Anglie (*The History of England*, 1754–1762). Thomas Sheridan (1719–1788), irský herec a lexikograf, vydal roku 1780 výkladový a výslovnostní slovník angličtiny.

11. Catharine Macaulay, roz. Sawbridge (1731–1791), anglická republikánsky smýšlející historička. Perroud: Vydala Dějiny Anglie od nástupu Jakuba I. do nástupu hannoverské dynastie (8 sv., 1763–1783) a Dějiny Anglie od revoluce [1688] do současnosti (1778); francouzský překlad prvních pěti svazků vyšel v Paříži 1791–1792 pod Mirabeauovým jménem. Z této knihy se francouzští republikáni naučili znát a ctít Sidneyho. Svazky paní Rolandové půjčil podle Perrouda Brissot.

12. Rappel – bubnový signál svolávající příslušníky Národní gardy k nástupu; v revolučních dnech ohlašoval ozbrojené akce sekcí.

13. Manželka správce (concierge) věznice Abbaye jménem Lavacquerie; oba se k paní Rolandové chovali laskavě (viz předchozí kapitoly).

14. Marie-Marguerite Fleury, dlouholetá služebná Rolandových, která zůstala paní Rolandové věrná až do konce.

kolik slz jsem ji stála, a čeho by nevyvážila oddanost, jako je ta její! V běžném životě se na mě někdy osopí, ale jen když si myslí, že příliš zanedbávám, co může prospět mému štěstí, mému zdraví; když trpím, nařiká ona a já ji utěšuji. Nezbylo, než se i teď držet tohoto zvyku. Dokázala jsem jí, že oddá-li se svému žalu, bude mi méně platná; že je mi potřebnější venku než ve vězení, kde mě prosila, abych jí dovolila zůstat; že konec konců nejsem tak nešťastná, jak si představuje – a to je pravda. Pokaždé, když jsem byla nemocná, jsem zakusila zvláštní klid, jenž nepochybně souvisí s mým způsobem nazírání i se zákonem, který jsem si uložila: nutnost vždy zmírňovat, místo abych se proti ní bouřila. Od chvíle, kdy uléhám, se mi zdá, že každá povinnost ustává a že žádná starost na mě nemá dosah; nejsem už povinna ničím jiným než být tu a trpělivě tu setrvat, což činím velmi ochotně. Popouštím uzdu své obrazotvornosti; přivolávám milé dojmy, příjemné vzpomínky, šťastné city: žádné úsilí, žádné počty, žádné rozumování; oddaná docela přírodě a klidná jako ona trpím bez netrpělivosti anebo odpočívám a veselím se. Shledávám, že vězení na mě působí zhruba stejně jako nemoc; i tu nejsem povinna ničím jiným než být tu, a co mě to stojí? Moje společnost není tak špatná.

Brzy jsem se dozvěděla, že se musím vystěhovat; obětí přibývalo; pokoj, kam mě umístili, pojal víc než jednu postel, a chtěli-li mě nechat o samotě, museli mě ještě týž večer vtěsnat do malého kamrlíku; stěhovalo se tedy. Okno tohoto nového bytu vede, myslím, přímo nad stráž, která hlídá bránu vězení; celou noc jsem slyšela hromový hlas pokřikovat: „Stůj, kdo tam? Zabij! Desátníku! Hlídka!“ Domy byly osvětleny¹⁵; a podle počtu a četnosti hlídek bylo snadné usoudit, že se obávají nepokojů nebo že nějaké už proběhly. Vstala jsem časně zrána; věnovala jsem se své domácnosti, totiž ustlala jsem si, uklidila svůj koutek a zavedla čistotu v příbytku stejně jako na své osobě. Dobře jsem viděla, že kdybych o tyto služby požádala, neodpřeli by mi je; ale docela správně jsem usuzovala, že i kdybych je štedře platila, musela bych na ně dlouho čekat a vždy by byly velmi povrchní; bylo tedy jen k užítku postarat se o to sama; budu obsloužena lépe a dříve, a drobné dárky, které udělám, budou tím víc oceněny, že budou nezištné. Netrpělivě jsem čekala, až uslyším odsunovat těžké závory svých dveří,

15. Perroud: Opatření k udržení pořádku, které Komuna nařídila 2. června.

abych si mohla vyžádat noviny. Přečetla jsem je: dekret o zatčení Dvaadvaceti je vydán¹⁶; noviny mi vypadnou z rukou a já v návalu bolesti zvolám: „Má země je ztracena!...“

Dekret proti Dvaadvaceti

Dokud jsem se domnívala, že jsem pod jhem útlaku sama nebo skoro sama, hrdá a klidná jsem vysílala přání a chovala jistou naději pro obránce svobody.

[Zde začíná čtvrtý sešit.]

Omyl a zločin zvítězily; národní zastoupení je znásilněno, jeho jednota rozbita; všechno, co v jeho lůně vynikalo poctivostí spojenou s charakterem a talentem, je proskribováno; pařížská Komuna velí Zákonodárnému sboru; Paříž je ztracena; pochodně občanské války jsou zažehnuty; nepřítel využije našich rozbrojů; pro sever Francie už nebude svobody a celá republika je vydána napospas strašlivým rozvratům. Vznešené iluze, velkodušné oběti, naděje, štěstí, vlasti, sbohem! V prvních vzletech svého mladého srdce jsem ve dvanácti letech plakala, že jsem se nenarodila jako Spartanka nebo Římanka¹⁷; ve francouzské revoluci jsem věřila spatřit nečekané uskutečnění zásad, jimiž jsem se živila. Svoboda, říkala jsem si, má dva zdroje: dobré mravy, které tvoří moudré zákony, a osvětu, jež nás k obojímu přivádí poznáním našich práv; mou duši už nebude trýznit pohled na ponížené lidstvo, lidský rod se polepší a blaho všech bude základem a zárukou blaha každého. Skvělé přeludy, svody, které jste mě okouzlovaly, děsivá zkaženost nesmírného velkoměsta vás rozptyluje! Pohrdala jsem životem, vaše ztráta mi ho činí nenávidným, a přeji si, aby běsnící došli až k

16. Perroud: Dekret z 2. června nařizoval zatčení 1) členů Komise dvanácti kromě Fonfrèda a Saint-Martina, 2) Dvaadvaceti, totiž dvaceti poslanců – Gensonné, Guadet, Brissot, Gorsas, Pétion, Vergniaud, Salles, Barbaroux, Chambon, Buzot, Birotteau, Lidon, Rabaut-Saint-Étienne, Lasource, Lanjuinais, Grangeneuve, Lehardy, Lesage, Louvet, Valazé – a dvou ministrů, Clavièra a Lebruna. Protože Rabaut-Saint-Étienne byl zároveň členem Komise dvanácti, proskribovaných bylo ve skutečnosti jednatřicet a později dokonce jen třicet, neboť Bertrand byl 8. července na přímluvu Saint-Justa propuštěn. Roland do dekretu zahrnut nebyl.

17. Perroud: Srov. Soukromé paměti, 4. a 5. sešit. Už 23. dubna 1779 psala Marie Phlipon Rolandovi: „Kolikrát jsem plakala, dotčená, že jsem se nenarodila jako Spartanka nebo Římanka...“; a 18. července 1790 Bancalovi: „S dojetím vzpomínám na ty chvíle svého mládí, kdy jsem... plakala vzteky, že jsem se nenarodila jako Spartanka nebo Římanka...“

posledním výstřelkům. Na co čekáte, anarchisté, lupiči? Proskribujete ctnost, prolévejte krev těch, kdo ji vyznávají; rozlitá po této zemi učiní ji hltavou a rozevře ji pod vašimi nohama.

Běh událostí mi to měl dát tušit; ale stále jsem nemohla uvěřit, že úvaha o nebezpečích nezadrží většinu Konventu, a nemohla jsem se ubránit otřesu nad tímto rozhodujícím činem, který odbíjí hodinu jeho rozkladu.

Chladné rozhořčení nyní takřka přikrývá všechny mé city; lhostejná jako kdykoli předtím ke všemu, co se týká mne, doufám jen slabě pro druhé a očekávám události spíše se zvědavostí než s touhou: nežiji už, abych cítila, nýbrž abych poznávala. Zanedlouho jsem se dozvěděla, že pohyb nařízený k vynucení dekretu o zatčení vzbudil obavy o věznice; to byla příčina přísné a hlučné stráže oné noci: občané sekce Jednoty¹⁸ se proto nechtěli dostavit na bubnový signál, který je posílal obklíčit Konvent; všichni zůstali doma, aby bděli nad svým majetkem a nad vězením, které leželo v jejich obvodu: pochopila jsem, proč měl Grandpré tak ustaraný a znepokojený výraz; nazítlí se mi ze svých obav vyznal. Odebral se do Shromáždění, aby tam dal přečíst můj dopis; osm hodin za sebou spolu s několika poslanci marně opakoval své naléhání u předsednictva; bylo zřejmé, že přečtení nedosáhnu. V Moniteuru jsem si povšimla, že se má sekce, sekce Beaurepaire, vyslovila v můj prospěch, a to i po mém uvěznění¹⁹; napadlo mě jí napsat, a učinila jsem tak těmito slovy:

„Občané,

„z veřejných listů se dozvídám, že jste Rolanda a jeho manželku vzali pod ochranu své sekce; nevěděla jsem to, když mě z domova odváděli; a doručitel rozkazů Komuny mi naopak ozbrojený oddíl, který ho doprovázel, představil jako oddíl sekce, ježž si vyžádal; tak to také vyjádřil ve svém

18. Perroud: Sekce Quatre-Nations (od dubna 1793 sekce Jednoty, de l'Unité), na jejímž území stála Abbaye.

19. Perroud: Sekce Thermes-de-Julien, kde stál dům obývaný Rolandovými, se od září 1792 nazývala sekci Beaurepaire; Roland v ní byl „dobře zapsán“. Když byla 11. listopadu 1793 nedaleko Rouenu nalezena mrtvola proskribovaného Rolanda, měl u sebe osvědčení o občanské spolehlivosti, která mu sekce vydala. Podle protokolů Komuny z 31. května sekce vzala Rolandovy „pod svou ochranu“ a Komuna poté zmocnila své komisaře, aby je zatkli; Chronique de Paris k tomu poznamenala, že když byla zatčena jen žena, vtipálci říkali: „Tělo nechali utéct a chytili ducha.“ Podle Perrouda sekce 31. května udělala vše, co mohla, aby Rolandovy ochránila.

protokolu. Od chvíle, kdy mě zavřeli v Abbaye, jsem psala Konventu a ob-
rátila jsem se na ministra vnitra, aby mu mé stížnosti postoupil; vím²⁰, že
mé žádosti vyhověl a že můj dopis byl odevzdán, ale přečten nebyl. Mám
tu čest zaslat vám jeho ověřený opis. Pokládá-li sekce za sebe hodné stát se
tlumočnicí utlačované nevinności, mohla by vyslat deputaci k zábradlí
Konventu, aby tam dala zaznít mým spravedlivým stížnostem a mé žá-
dosti. Tuto otázku předkládám její moudrosti; nepřipojuji k ní žádnou
prosbu; pravda mluví jen jedním jazykem, a tím je výklad skutečností; ob-
čané, kteří chtějí spravedlnost, nemají rádi, když se jim adresují úpěnlivé
prosbu, a nevinność je neumí.

„P. S. Je to čtvrtý den mého uvěznění a nebyla jsem vyslechnuta. Upozor-
ňuji, že příkaz k zatčení neuváděl žádný důvod, ale že v něm stálo, že budu
vyslechnuta nazítří.“

Návštěvy, vězeňský režim a přátelé

Uplynulo několik dní, aniž jsem o čemkoli slyšela; stále jsem nebyla vy-
slechnuta. Přijala jsem ovšem mnoho návštěv správců s plochými obličejí
a špinavými šerpami, kteří o sobě tvrdili, že patří jedni k policii, druzí k
čemusí, co nevím; velcí sansculotti s páchnoucími vlasy, horliví vykonava-
telé pořadu dne, přicházeli zjistit, zda jsou vězni spokojeni se zacházením.
Ke všem jsem se vyjadřovala s energií a důstojností, jaká přísluší utlačova-
né nevinności; zahlédla jsem dva nebo tři rozumné muže, kteří mi rozumě-
li, ale neodvážili se mě podpořit; a jednou, když jsem obědvala, mi ohlásili
dalších pět nebo šest najednou. Polovina z nich vstoupí; ten, který se ujal
slova, mi ještě dřív, než otevřel ústa, připadal jako jeden z těch tlachalů s
prázdnou hlavou, kteří posuzují svou cenu podle toho, jak rychle jim jde
jazyk. „Dobrý den, občanko. – Dobrý den, pane. – Jste spokojena s tímto
domem? Nemáte si na co stěžovat, pokud jde o zacházení, nebo o něco žá-
dat? – Stěžuji si, že jsem tady, a žádám, abych odtud mohla odejít. – Máte
snad podlomené zdraví? Trochu se nudíte? – Jsem zdráva a nenudím se.
Nuda je nemoc lidí, kteří mají prázdnou duši a ducha bez vlastních zdrojů;
ale mám živý smysl pro nespravedlnost; protestuji proti té, která mě dala

20. Perroud: Zřejmě od Champagneux, prvního úředníka (premier commis) Garatova minister-
stva.

zatknout bez důvodu a držet ve vězení bez výslechu. – Ach! v době revoluce je tolik práce, že nelze všechno stihnout.

– Jedna žena, které dal král Filip zhruba tutéž odpověď, mu odsekla: „Nemáš-li čas zjednat mi spravedlnost, pak nemáš čas být králem!“²¹ Dejte si pozor, abyste utlačované občany nedohnali k tomu, aby totéž řekli lidu, nebo spíše svévolným úřadům, které jej svádějí na scestí. – Sbohem, občanko. – Sbohem.“ A můj tlachal odešel, protože nevěděl, co odpovědět na rozumné důvody. Připadalo mi, že ti lidé přišli jen proto, aby se podívali, jak vypadám v kleci; ale museli by ujít hodně dlouhou cestu, než by v ní našli někoho tak hloupého, jako jsou sami.

Řekla jsem už, že jsem se informovala o tom, jak se na tomto místě žije; ne že bych si nějak zvlášť cenila toho, čemu se říká životní pohodlí; umím ho užívat bez skrupulí, když to s sebou nenese nic nepatřičného, ale vždy s mírou, a bez všeho se bez obtíží obejdu. Z přirozeného smyslu pro pořádek potřebuji vědět, z čeho se skládají mé výdaje, a řídit je podle svého postavení.

Dozvěděla jsem se, že Roland jako ministr shledal přehnanou částku pěti liber, přidělovanou na každého vězně na denní výdaje, a snížil ji na dvě libry; ale nesmírné zdražení potravin, jejichž cena se během několika měsíců ztrojnásobila, činí toto zaopatření dost skrovným, neboť národ dává jen čtyři holé zdi a slámu, takže se nejprve strhne dvacet sou²² jako náhrada správci za pokoj, totiž za postel a jakýkoli nábytek. Ze zbývajících dvaceti sou je třeba zaplatit svícení, topení, je-li potřeba dát zatopit, a stravu; to nestačí, ale každý smí ovšem ke svým výdajům přidat, co chce. Nerada vydávám mnoho na svou osobu a mám jisté potěšení z toho, že mohu cvičit své síly v odříkání. Dostala jsem chuť udělat pokus a zjistit, jak daleko může lidská vůle omezit potřeby; ale je nutné postupovat po stupních, to je jediný způsob, jak dojít daleko. Po čtyřech dnech jsem začala tím, že jsem vypustila snídaně a kávu a čokoládu nahradila chlebem a vodou; stanovila jsem, že mi k obědu budou podávat jen jeden chod obyčejného masa s tro-

21. Anekdota o Filipovi II. Makedonském, kterou vypráví Plutarchos ve sbírce výroků králů a vojevůdců: stařeně, jež ho žádala o slyšení, odpověděl, že nemá čas, a ona mu odsekla, ať tedy přestane být králem.

22. Libra (livre) se dělila na 20 sou (solů); dvě libry tedy činily 40 sou.

chou zeleniny, večer trochu luštěnin; žádný zákusek. Pila jsem pivo, abych se odnaučila vínu, pak jsem zanechala i piva. Protože však tento režim má mravní cíl a protože bych neužitečnou šetrnost stejně nesnášela jako pohrdala, začala jsem tím, že jsem věnovala jistou částku pro nešťastníky na slámě, abych měla potěšení, když ráno jím svůj suchý chléb, pomýšlet na to, že mi nějací ubožáci budou vděční, že si ke svému budou moci k obědu něco přidat. Zůstanu-li tu šest měsíců, chci odtud odejít tlustá a svěží, bez potřeby čehokoli jiného než polévky a chleba, a s několika požehnáními, jež jsem si inkognito zasloužila. Také jsem, ale v jiném duchu, dala několik dáreků vězeňské služebné čeládce. Je-li člověk ve svých výdajích přísně šetrný nebo se tak jeví, musí být k druhým štedrý, aby mu to odpustili, zvláště v situaci, kdy ti, kdo ho obklopují, počítají se ziskem z jeho výdajů. Nežádám ani služby, ani zboží; nic si nedávám přinášet; nikoho nezaměstnávám: je jasné, že budu tou nejmrzutější vězeňkyní pro sloužící, kteří své drobné zisky zakládají na pochůzkách a dodávkách, jimiž je kdo pověřil; sluší se tedy, abych si nezávislost, do níž se vůči nim stavím, koupila; tím ji učiním dokonalejší a ještě si k tomu získám jejich lásku.

Několikrát mě navštívil výtečný Champagneux a vážený Bosc. První z nich, otec početné rodiny, oddaný svobodě ze zásady, hlásal její zdravé učení od samého počátku revoluce v novinách určených k poučení svých spoluobčanů²³; vyznačuje se soudným duchem, mírnými mravy a velkou láskou k práci. Roland jako ministr ho povolal, aby ho postavil do čela první divize ministerstva vnitra; byla to jedna z jeho nejlepších voleb. Ostatně stejně dobře se mu vydařila i volba několika dalších přednostů, jako byl činorodý a přímý Le Camus²⁴, schopný Fépoul²⁵ a další. Nikdy

23. Perroud: *Courrier de Lyon*.

24. Gabriel-Étienne Le Camus (1746 – ?). Perroud: Výběrčí solné daně v Lyonu, učený přírodovědec a sběratel, pořadatel veřejných přednášek a učených společností, s Rolandovými spjatý od roku 1786; v srpnu 1792 byl povolán do čela čtvrté divize ministerstva vnitra, a když byla v dubnu 1794 ministerstva nahrazena výkonnými komisemi, stal se komisařem pro veřejné práce.

25. Perroud: Sic – jde o Guillauma-Charlese Faypoula, rytíře de Maisoncelles (1752–1817). Do Rolandových úřadů vstoupil až za jeho druhého ministerstva jako přednosta druhé divize, prozatímně řídil i třetí, když byl Lanthenas zvolen do Konventu; zůstal na místě za Garata i za Parého až do zrušení ministerstev (1.–2. dubna 1794). Později byl ministrem financí na počátku Direktorie, diplomatickým zástupcem v Itálii, prefektem za císařství, ministrem financí krále Josefa ve Španělsku a za Sto dní prefektem departementu Saône-et-Loire. „Jeho život ospravedlňuje přívlastek, který zde provází jeho jméno.“

nebyly úřady lépe sestaveny; jejich dokonalé organizaci vděčí Garat za to, že je s to nést břemeno, které přesahuje jeho síly; poctivosti a schopnostem takových pracovníků vděčí za klid, jaký mu dopřávají: sám to cítil a právem říkával, že by to vzdal, kdyby musel ve svých úřadech něco měnit.

Bude nucen to vzdát i tak, neboť všechen talent podřízených nevyváží nedostatek charakteru ministra; slabost je nejhorší ze všech vad u těch, kdo vládnou, zvláště uprostřed stranických rozbrojů. Garat a Barère²⁶ by jako soukromé osoby nebyli posuzováni tak, že by jim scházel duch nebo poctivost; ale první z nich jako nositel výkonné moci a druhý jako zákonodárce by svými polovičitými opatřeními zahubili všechny státy světa: jejich údajná smířlivá mánie je vede vždy po šikmé cestě, která míří přímo do propasti a do zmatku. Smířlivost státníků má spočívat výhradně ve způsobu, chci říci v tom, jak jednájí s těmi, jichž užívají; mají se umět posloužit dokonce vášněmi a vadami těch, které řídí nebo s nimiž vyjednávají; ale přísní v zásadách, pevní a rychlí v činu nesmějí se nikdy před žádnou překážkou ani ohledem sklonit v prvním ani odchýlit v druhém.

Kdyby Roland dokázal spojit se šíří svých rozhledů, se silou své duše a se svou úžasnou činorodostí o něco víc obratnosti ve způsobu jednání, snadno by vládl celé říši; ale jeho vady škodí jen jemu samému a jeho přednosti jsou ve správě nesmírně cenné.

Bosc²⁷, náš starý přítel, správce pošt, pravdivé povahy a osvíceného ducha, přišel ke mně hned první den mého uvěznění a pospíšil si odvést mou dceru k paní Creuzé-Latouche²⁸, která ji přijala a započítala mezi své děti, s nimiž bylo dohodnuto, že zůstane pod jejím dohledem. Je třeba znát ty osoby, abychom pocítili, co tento čin znamená. Je třeba si představit Bosca, citlivého a přímého, jak přibíhá k přátelům, bere jejich dítě a z vlastní-

26. Bertrand Barère de Vieuzac (1755–1841), poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu, od dubna 1793 člen Výboru pro veřejné blaho; proslul obratností, s níž se vždy přikláněl k vítězné straně. Perroud o něm poznamenává, že je příliš známý, než aby potřeboval medailon.

27. Louis-Augustin Bosc d'Antic (1759–1828), přírodovědec, od roku 1792 správce pošt, jeden z nejvěrnějších přátel Rolandových; paní Rolandová mu svěřovala rukopisy svých pamětí a on je roku 1795 poprvé vydal. Po smrti obou manželů se stal poručníkem Eudory.

28. Manželka Jacquesa-Antoina Creuzé-Latouche (1749–1800). Perroud: Starý Boscův přítel, s nímž byl spjat již roku 1784, kdy byl advokátem v Paříži; poté si koupil soudcovský úřad v rodném Châtelleraultu, jenž ho vyslal do Ústavodárného shromáždění a potom do Konventu. Patřil také k nejbližším přátelům La Révellière-Lépeauxe.

ho popudu je svěruje té nejváženější rodině, jako zástavu, jíž jí prokazuje čest a o níž ví, že bude přijata s vděčností, jakou pociťují jemné duše, když se jim nabízí příležitost konat dobro; je třeba znát patriarchální mravy, domácí ctnosti Creuzého a jeho ženy, laskavost a dobrotu, jimiž vynikají, abychom posoudili, jak dítě přijali, a docenili to.

Kdo je tedy v tom všem politováníhodný? Jedině Roland; Roland pronásledovaný, proskribovaný, Roland, jemuž odpírají přezkoumání jeho účtů; Roland, nucený, aby unikl slepé zuřivosti lidí oklamaných jeho nepřáteli, skrývat se jako provinilec, trást se dokonce o bezpečí těch, kdo ho přijímají, v mlčení polykat uvěznění své ženy, přikládání pečeti na vše, co mu patří... a čekat v nejistotě na vládu spravedlnosti, která ho nikdy neodškodní za to, co mu zlovůle způsobila!

Dopisy ministrům

Má sekce, prodchnutá nejlepšími zásadami, přijala 3. června usnesení, z něhož ty zásady dýchají²⁹ a které stanoví právo občanů protestovat proti svévolnému uvěznění, a dokonce se postavit proti takovému, o něž by se kdo pokusil. Můj dopis tam byl přečten a vyslechnut s účastí; protože se rozprava o něm protáhla do následujícího dne, montagnardi se domluvili a ve své straně vyhlásili poplach; přišla spousta deputací zuřivců z jiných sekcí, aby zbrzdily postup i jednání a zkazily, bude-li to možné, smýšlení této sekce, anebo ji zastršily výhrůžkami a přiměly většinu sekcí k tomu, aby ji odzbrojila. Mezitím jsem na Grandpréovo naléhání, abych nezanedbala žádný prostředek ke zkrácení svého zajetí, napsala znovu Garatovi a obrátila jsem se také na Gohiera³⁰; ten, s nímž jsem se vídala málo, stejně slabý jako Garat, mi připadal ve všech ostatních ohledech ještě mnohem prostřednější. Takovým lidem jsem sotva mohla psát jinak než tak, že jsem jim udílela lekce; byly přísné... Grandpré je shledal ponižujícími, třebaže spravedlivými; zmírnila jsem několik výrazů a držela se těchto:

29. Perroud: Text tohoto usnesení nemáme; z písemností sekce Beaurepaire se ve veřejných archívech nedochovalo téměř nic. Z listiny týkající se druhého zatčení paní Rolandové však vyplývá, že sekce přijala 31. května „různá usnesení týkající se bezpečnosti osob“.

30. Louis-Jérôme Gohier (1746–1830). Perroud: Poslanec za Ille-et-Vilaine v Zákonodárném shromáždění, ministr spravedlnosti od 20. března 1793 až do zrušení ministerstev (1.–2. dubna 1794), později člen Direktorátu od 29. prairialu roku VII (17. června 1799) do 18. brumairu.

„Občanka Rolandová ministru spravedlnosti.

„Z vězení Abbaye, 8. června 93.

„Jsem utlačována; mám tedy důvod připomenout vám svá práva a vaše povinnosti.

„Svévolný příkaz bez udání důvodů zatčení mě uvrhl do těchto míst, připravených pro provinilce; bydlím v nich již osm dní, aniž jsem byla vyslechnuta.

„Dekrety jsou vám známy; jeden vám ukládá navštěvovat věznice a propouštět z nich ty, kdo jsou v nich drženi bez důvodu³¹; nedávno byl vydán ještě další, který vám předpisuje, abyste si dal předložit zatykače, zkoumal, zda jsou odůvodněné, a dal zadržené vyslechnout.

„Zasílám vám ověřený opis toho, na jehož základě mě odvěkli z domova a přivedli sem.

„Žádám provedení zákona pro sebe i pro vás samého. Nevinnou a odvážnou mě nespravedlnost zasahuje, aniž by mě poskvřnila, a mohu ji snášet s hrdostí v době, kdy se ctnost proskribuje³². Pokud jde o vás, postavený mezi zákon a potupu, nemůžete být na pochybách, co chcete, a bylo by vás třeba litovat, kdybyste neměl odvahy jednat podle toho.“

„Ministru vnitra.

„8. června atd.

„Vím, že jste mé stížnosti zaslal Zákonodárnému sboru; můj dopis nebyl přečten: jsou vaše povinnosti splněny tím, že jste jej na mou prosbu odeslal? Byla jsem zatčena bez uvedení důvodů, jsem držena osm dní, nebyla jsem vyslechnuta; je na vás, veřejný činiteli, když jste nedokázal uchránit nevinnost před útlakem, abyste se ji aspoň snažil vysvobodit.

31. Perroud: Dekrety z 23. listopadu 1792; jeden z nich zní: „Národní konvent se usnáší, že občané držení v různých vazebních domech či věznicích, ať jsou jakékoli, proti nimž nebyl vydán zatykač ani obžalovací dekret, budou okamžitě propuštěni, jakmile ministr spravedlnosti provede v těchto domech prověrku zadržených podle dekretu z 15. tohoto měsíce.“

32. Poznámka paní Rolandové: Původně tu stálo: „Ale vy, postavený mezi zákon a potupu, musíte své místo buď opustit, nebo je zastávat, anebo se přiznat k hanbě, jíž potomstvo pokryje slabost vám podobných.“

„Na péči, k níž vás vyzývám, máte možná větší zájem než já; nejsem jedinou obětí zaujatosti nebo závisti, a jejich nynější pronásledování všeho, co spojuje charakter s talentem a ctností, činí pronásledování, jehož jsem předmětem, čestným; vděčím za ně svému svazku s ctihodným mužem, kterého potomstvo pomstí. Ale vy, který nyní stojíte u kormidla, byste neunikl výčitce, že jste loď opustil napospas vlnám, kdybyste ji nedokázal řídit pevnou rukou, ani hanbě, že jste u kormidla setrval, aniž jste ji dokázal udržet.

„Strany pomíjejí, jen spravedlnost trvá, a ze všech vad muže v úřadě se mu nejméně odpouští slabost, neboť je zdrojem největších nepořádků, zvláště v bouřlivých dobách.

„Nepotřebuji k těmto úvahám nic dodávat, dojdou-li k vám včas pro vás i pro mne, ani naléhat, abyste je uplatnil na mou věc, neboť nic nemůže nahradit vůli a odvahu.“

Ministři, kteří zanedbali a pohrdli dekrety, jež jim ukládaly pátrat po původcích zářijových masakrů a po spiklencích z 10. března³³, lidé, kteří liknavostí a nedůstojností svého chování za těchto okolností povzbudili zločin, napomohli jeho útokům a zajistili toto nové povstání, v němž zaslepenost a opovážlivost, předepisující zákony národnímu zastoupení, přivolávají všechny pohromy občanské války – takoví lidé se zajisté nestanou žalobci útlu: nic od nich nečekám; a pravdy, které jim adresuji, mají spíše zaznamenat, co jsou povinni učinit a v čem selhávají, než mi zjednat spravedlnost, kterou mi nejsou s to poskytnout, ledaže by trocha studu vykonala nějaký zázrak.

Dulaurův Thermomètre a údajné schůzky u paní Buzot

Bajka nám líčí, jak všechna zvířata, jež se obvykle třesou při pohledu na lva, přicházejí jedno po druhém, aby ho urážela, když je nemocen³⁴; tak i

³³. Perroud: Dekret z 20. ledna 1793 nařizoval stíhat zářijové vrahy, byl však 8. února pozastaven. Dekret, podle něhož měl revoluční tribunál zřízený 10. března 1793 zahájit činnost pátráním po spiklencích, kteří v noci z 9. na 10. března ohrožovali Konvent, pochází z 12. března a byl vydán na Isnardův návrh.

³⁴. Narážka na La Fontainovu bajku Starý lev (Le Lion devenu vieux, Bajky III, 14), v níž sešlého lva beztrestně napadají zvířata, která se ho dřív bála, a nakonec ho kopne i osel.

dav prostředních lidí, oklamaných nebo závistivých, útočí se zuřivostí na ty, které útlak drží v zajetí nebo jejichž schopnosti umenšuje tím, že kazí mínění o nich. Číslo 526 *Thermomètre du jour*³⁵ z 9. června toho poskytuje příklad; nalézá se tam pod názvem *Výslech L. P. d'Orléanse*³⁶ řada otázek, mezi nimiž je třeba vyzdvihnout toto obvinění: „Že se účastnil tajných nočních schůzek u Buzotovy ženy v předměstí Saint-Germain, kam docházeli Dumouriez, Roland a jeho žena, Vergniaud, Brissot, Gensonné, Gorsas, Louvet, Pétion, Guadet atd.“

Jaká hluboká ničemnost a jaké výstřelky nestoudnosti! Všichni zde jmenovaní poslanci jsou právě ti, kdo hlasovali pro vyhnání Bourbonů³⁷; nikdy tito hrdí obránci svobody nepokládali d'Orléanse za schopného vůdce, vždy jim připadal jako nebezpečná loutka; byli první, kdo se obávali jeho neřestí, jeho peněz, jeho styků, jeho popularity, jeho strany, kdo tuto stranu udali a pronásledovali ty, kdo se jim zdáli být jejími agenty. Louvet je označil ve své catilinárii proti Robespierrovi³⁸: je to vzácný kus, jako vše, co vyšlo z jeho pera, a dějiny jej pečlivě uchovají; sleduje v něm jejich počínání ve volebním sboru, z něhož vzešel Philippe jako poslanec. Buzot³⁹, jehož stálá energie mu vysloužila nenávist buřičů, se chopil první chvíle,

35. Perroud: *Thermomètre du jour* (11. srpna 1791 – 25. srpna 1793) byl list Jacquesa-Amédéea Dulaura (1755–1835), poslance za Puy-de-Dôme v Konventu, který v roce 1792 patřil k novinářům docházejícím k ministru Rolandovi. Roku 1793 poskytl ve svém listě, jinak nijak nepodřízeném girondistické politice, vězenkyni odvážnou podporu. Po obžalovacím dekretu z 20. října 1793 se mu podařilo uprchnout do Švýcarska, do Konventu se vrátil po thermidoru (Perroud uvádí 8. prosinec 1793, zřejmě omylem místo 1794). Až do smrti zůstal Boscovým blízkým přítelem.

36. Louis-Philippe-Joseph, vévoda Orleánský (1747–1793), zvaný Philippe-Égalité, bratranec Ludvíka XVI., poslanec Konventu, který hlasoval pro královu smrt. Perroud: Obžalovací dekret proti němu byl vydán 6. dubna 1793; byl vězněn v Marseille, kde ho 7. a 8. května vyslýchal trestní tribunál departementu Bouches-du-Rhône, a Gohier zaslal výslech 20. května Konventu. Text otištěný v *Thermomètre* a v několika dalších listech byl však podvržený. Philippe-Égalité byl popraven 6. listopadu 1793.

37. Perroud: 16. prosince 1792, na Buzotův návrh.

38. Jean-Baptiste Louvet de Couvray (1760–1797), romanopisec (Faublas) a girondistický poslanec; 29. října 1792 přednesl v Konventu proslulou obžalobu Robespierra (*Accusation contre Robespierre*), vydanou tiskem na rozkaz Konventu, a vzápětí na ni navázal spisem Maximilienu Robespierrovi a jeho royalistům. Proskribován 2. června, unikl a přežil.

39. François-Nicolas-Léonard Buzot (1760–1794), advokát z Évreux, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu, jeden z vůdců girondistů a muž, k němuž paní Rolandovou pojal hluboký cit. Perroud: Zde se poprvé objevuje Buzotovo jméno, které se pod perem paní Rolandové bude tak často vracet. Po 2. červnu uprchl do Normandie a poté do Gironde; v červnu 1794 spáchal spolu s Pétionem sebevraždu u Saint-Émilionu.

kteřá se mu zdála příznivá, aby navrhl vypovězení Bourbonů, opatření, jež pokládal za nezbytné od okamžiku, kdy se Konvent rozhodl soudit Ludvíka.

Roland ani já jsme d'Orléanse nikdy neviděli; dokonce jsem se vyhýbala přijímat u sebe Silleryho⁴⁰, o němž mi říkali, že je to muž dobrý a laskavý, protože jeho styky s d'Orléansem mi ho činily podezřelým. Vzpomínám si v té souvislosti na dva velmi pikantní dopisy; jeden psala paní Sillery Louvetovi poté, co podpořil Buzotův návrh. „Tady máte,“ řekl mi Louvet, když mi jej ukazoval, „důkaz, že se nemýlíme a že orléánská strana není přelud. Paní Sillery by mi nepsala takovými slovy, kdyby to nebylo domluveno se zúčastněnými, a když se vyhnanství tolik obávají, musí v něm vidět zkázu nějakých plánů.“ Skutečně, dopis paní Sillery, velmi promyšlený, měl Louveta od jeho názoru odvrátit a přesvědčit ho, že republikánské zásady, v nichž byly děti d'Orléansovy vychovány, z nich činí jejich nejhorlivější stoupence a že by bylo nepolitické a kruté obětovat nepochybně užitečné občany nesmyslným predsudkům.

[Zde začíná pátý sešit.]

Druhý dopis byla Louvetova odpověď; duchaplná a důstojná, vyjadřovala důrazně a zdvořile důvody jeho názoru; mimo jiné v ní psal, že monarchistické zásady, šlechtické a jiné predsudky, které paní Sillery sama vyložila ve svých dílech, ho zdaleka neujišťují o zásadách jejích žáků, a s hrdostí svobodného muže trval na názoru, jež mu vnukla láska k vlasti.

Pokud jde o údajné schůzky u Buzotovy ženy, nic na světě není směšnějšího. Buzot, s nímž jsem se hodně stýkala za Ústavodárného shromáždění a s nímž jsem pak zůstala v přátelské korespondenci; Buzot, jehož čisté zásady, odvaha, citlivost a mírné mravy mi vnukaly nekonečnou úctu a náklonnost, chodíval často do budovy ministerstva vnitra; u jeho ženy jsem od jejího příjezdu do Paříže na Konvent byla jedinkrát a s Dumouriezem neměli

40. Charles-Alexis Brulart de Genlis, markýz de Sillery (1737–1793). Perroud: Poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu; jeho manželka, o níž paní Rolandová mluví jako o paní Sillery, je známější jako paní de Genlis (1746–1830), spisovatelka a vychovatelka dětí vévody Orleánského, mezi nimi budoucího krále Ludvíka Filipa. Oba manželé byli s vévodou Orleánským úzce spjati. Sillery, obžalovaný 4. dubna 1793 zároveň s Égalitém, byl souzen a popraven spolu s girondisty 31. října 1793.

žádné styky. Rozhořčena těmi hloupostmi, chopila jsem se pera a napsala Dulaurovi, redaktoru *Thermomètre du jour*, muži dobrému, ale slabému⁴¹, s nímž jsem se stýkala až do chvíle, kdy ho svedla Hora⁴²:

„Občanka Rolandová poslanci Dulaurovi, autoru *Thermomètre du jour*.

„Z vězení Abbaye, 9. června 93.

„Kdyby nevinnost, když už se octla pod jhem útlaku, mohlo ještě něco udivit, řekla bych vám, občane, že jsem s největším překvapením četla nesmysly obsažené ve vašem dnešním čísle pod názvem *Výslech Philippa d'Orléanse*, které mi náhoda vložila do rukou. Bylo by velmi podivné, kdyby zkušenost neukázala, že je to jen velmi opovážlivé, aby osoby, které se jako první obávaly orléánské strany, udaly ji a pronásledovaly, byly vydávány za ty, kdo ji samy vytvořily!

„Čas nepochybně objasní toto tajemství nepravosti; ale než přijde jeho spravedlnost, která může být uprostřed tak strašlivé zkaženosti pomalá, zdá se mi, že vaše spravedlnost vás zavazuje uveřejnit spolu s otázkami výsledku, jenž je způsobilý rozsévat podezření, i odpovědi, které na ně byly nepochybně dány a jež mohou posloužit k jejich posouzení.

„Tato spravedlnost je tím přísnější povinností, že se pomluva a pronásledování lepí na paty osob jmenovaných v těch otázkách; že jsou z větší části spoutány dekretem, který opovážlivost a zaujatost vyrvaly slabosti a omylu. Já sama jsem vězněna již osm dní na základě zatykače, který neuvádí žádný důvod zatčení; nebyla jsem vyslechnuta; nemohla jsem dát Konventu slyšet své stížnosti, a když se komusi podařilo mu oznámit, že byly zadrženy, přiměli jej přejít k pořadu dne pod záminkou, že se ho to netýká⁴³. Jak to? Nové úřady jednájí svévolně, ustavené úřady před nimi mlčí, a ne-spravedlnosti, jichž se dopouštějí, se nemají předkládat Konventu! Svoje

41. Perroud: Bosc slova „dobrému“ a „ale slabému“ škrtl a nahradil je slovem „váženému“.

42. Poznámka paní Rolandové: „Později jsem se dozvěděla, že poslední výstřelky Hory mu otevřely oči a přivedly ho zpět.“

43. Perroud: *Moniteur* z 8. června 1793, zasedání Konventu ze 7. června: „Deperret: – Již před několika dny ministr vnitra postoupil Konventu stížnosti občanky, kterou násilím odvedli z jejího útočiště a převezli do vězení Abbaye; dopis však nebyl přečten. Tou osobou je občanka Rolandová. (Reptání.) – Namítá se, že tato věc nepatří do působnosti Konventu. – Shromáždění přechází k pořadu dne.“ – Claude-Romain Lauze de Perret (Deperret), girondistický poslanec za Bouches-du-Rhône, byl popraven s girondisty 31. října 1793.

stížnosti se nemají adresovat Zákonomárnému sboru, když už nezbývá nikdo jiný, komu je adresovat! A lidé se zajímají o zadržené z rozkazu marseillského tribunálu⁴⁴; a já, vězněná zde revolučním výborem, nemám už žádná práva! A Komuna dává v novinách opakovat, že pařížské věznice skrývají jen vrahy, zloděje a kontrarevolucionáře! Občane! znala jsem vás; pokládám vás za poctivého: jak jednou budete naříkat! Posílám vám několik konceptů a prosím, abyste se s nimi seznámil: vyzývám vás, abyste ve svých novinách otiskl dopis, který jsem nemohla dát přečíst Konventu; tuto spravedlnost mi dlužíte, všechny okolnosti to dostatečně dokazují, a kdybyste to nedokázal pocítit, bylo by zbytečné, abych naléhala.

„P. S. Roland ani já jsme Philippa d'Orléanse nikdy neviděli; musím dodat, že jsem poslance jmenované ve výsledku (citovaném v dnešním Thermomètre) vždy slyšela projevovat vůči této osobě pohrdání podobné tomu, jaké vzbuzuje ve mně; a konečně, že pokud jsme o něm spolu mluvili, bylo to při úvahách o obavách, jež mohl vzbuzovat u pravých přátel svobody, a o nutnosti dát ho z toho důvodu vypovědět.“⁴⁵

44. Perroud: Na zasedání Konventu 7. června protestovali Collot d'Herbois, Thuriot a Legendre prudce proti svévolnému zatýkání, jehož se v Marseille dopouštěl „takzvaný lidový tribunál“. – Šlo o tribunál ustavený marseillskými sekcemi, které se na jaře 1793 obrátily proti tamním jakobínům.

45. Perroud: Dulaure otiskl tento dopis ve svém listu s poznámkou: „Občanka Rolandová měla uvážit, že nebylo v mé moci cokoli měnit na výsledku Philippa d'Orléanse, jakkoli nesmyslný a nesouvislý se mi mohl zdát.“ A dodal: „Zítra otisknu dopis občanky Rolandové Národnímu konventu a dopis, který adresuje ministru vnitra.“

III. Od lyonského inspektora k prvnímu ministerstvu (1784–1792)

[Pokračování Historických poznámek, psaných ve vězení Abbaye v červnu 1793. Od zmínky o Dumouriezovi se autorka vrací k Rolandově dráze a k jeho prvnímu ministerstvu.]

Z Lyonu do Paříže (1784–1791)

Jean-Marie Roland de La Platière (1734–1793), manžel autorky, dobový portrét. Volné dílo.

Když mě okolnosti přivedly k tomu, abych se zmínila o Dumouriezovi¹, povím, co o něm vím a co si o něm myslím; to mě však vrací k prvnímu

1. Charles-François Dumouriez (1739–1823), voják a diplomat, od března do června 1792 ministr zahraničních věcí (v červnu na několik dní i ministr války), poté velitel armády a vítěz u Valmy a Jemappes (1792). V dubnu 1793 se pokusil obrátit armádu proti Konventu, a když se mu to nezdařilo, přešel k Rakušanům; jeho zrada posloužila jako záminka k útokům proti girondistům.

Rolandovu ministerstvu a vybízí mě, abych zde vylíčila, jak byl tento přísný muž jmenován do úřadu, do něhož králové jemu podobné povolávají jen zřídka. Vezmu tedy věci poněkud zešíroka a volnému času svého zajetí budu vděčit za to, že zaznamenám skutečnosti či si vybavím podrobnosti, které bych bez něho snad nikdy nesepsala.

Roland zastával úřad inspektora obchodu a manufaktur v lyonské generalitě² s oněmi znalostmi a s oním správním rozhledem, jimiž se měl vyznačovat celý sbor inspektorů, kdyby byla vláda dokázala uchovat ducha, v němž byl zřízen; Roland však byl téměř jediný, kdo v tom dával příklad. Ve všech ohledech převyšoval své místo, byl zaujat prací a citlivý ke slávě; v tichu své pracovny shromažďoval látku, kterou mu zkušenost a činorodost pomohly nashromáždit, a pokračoval ve *Slovníku manufaktur* pro novou Encyklopedii³.

Několik Brissotových⁴ spisů – Roland ho nikdy neviděl – mu autor poslal jako projev úcty, kterou v něm vzbudily zásady spravedlnosti a svobody, jež postřehl v Rolandových spisech. Roland přijal tento projev s citlivostí, jaká je vlastní autorům, i s citlivostí poctivého člověka, kterého chválí jemu rovní; vznikla z toho korespondence, zprvu velmi řídká, pak ji udržoval jeden z našich přátel⁵, který se v Paříži s Brissotem seznámil a líčil nám jeho osobu příznivě jako člověka, jenž v praxi uskutečňuje filozofickou a mravní teorii obsaženou ve svých spisech; a konečně jí dodala živiny

2. Inspektoři obchodu a manufaktur byli královští úředníci, kteří dohlíželi na dodržování výrobních předpisů v určitém obvodu; generalita byla finanční a správní obvod starého režimu. Perroud: Roland, od roku 1766 inspektor manufaktur v Amiensu, byl do Lyonu převeden v květnu 1784 díky úsilí své ženy.

3. „Nová Encyklopedie“ je *Encyclopédie méthodique*, tematicky uspořádané přepracování Diderotovy Encyklopedie. Perroud: V jejím rámci, z podnětu nakladatele Panckoukea, vydal Roland v letech 1784–1792 *Slovník manufaktur, umění a řemesel* (*Dictionnaire des Manufactures, Arts et Métiers*) ve třech svazcích, bohatý zdroj poznatků o průmyslu konce 18. století, v němž směle žádal svobodu práce.

4. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), novinář a publicista, zakladatel Společnosti přátel černochů (1788), poslanec Zákonnodárného shromáždění a Konventu, vůdčí postava girondistů (jejich stoupencům se podle něho říkalo „brissotinové“); popraven 31. října 1793. Perroud: S Rolandem navázal styk roku 1787, když si přečetl *Slovník manufaktur*, a poslal mu knihu *O Francii a Spojených státech* (*De la France et des États-Unis*), kterou právě vydal spolu s Clavièrem.

5. Perroud: Je to Lanthenas, kterého Brissot roku 1788 uvedl do jím založené Společnosti přátel černochů. – François-Xavier Lanthenas (1754–1799), lékař a dlouholetý přítel Rolandových, později poslanec Konventu.

revoluce roku 1789, neboť události, den ze dne čtenější, živě zaměstnávaly ducha i duši filozofů připravených pro svobodu a dávaly podnět k zajímavé výměně myšlenek mezi těmi, jež rozněcovala láska k bližním a naděje, že pro všechny nastane vláda spravedlnosti a blaha. Brissot tehdy začal vydávat periodický list⁶, do něhož se pro znamenitost jeho úvah bude ještě často nahlížet; posílali jsme mu všechno, co se nám za daných okolností zdálo užitečné zveřejnit. Známost se brzy prohloubila; stali jsme se si důvěrnými a blízkými, aniž jsme se kdy viděli či potkali.

Uprostřed krizí nevyhnutelných v těchto revolučních časech, kdy zásady, předsudky a vášně stavějí nepřekonatelné překrady mezi lidmi, kteří se do té doby zdáli k sobě hodit, byl Roland zvolen do lyonské obecní rady. Jeho postavení, rodina a styky jako by ho měly poutat k aristokracii; jeho povaha a pověst ho činily zajímavým pro lidovou stranu, k níž ho měla přivést jeho filozofie a přísnost. Jakmile se vyslovil, měl nepřátele o to zarputilejší, že jeho neochvějná nestrannost bez ohledů odhalila zlořády, které se rozmohly ve správě městských financí. Byly zmenšeným obrazem rozkrádání financí státních a Lyon byl zadlužen čtyřiceti miliony. Bylo třeba žádat o pomoc, neboť továrny v prvním roce revoluce utrpěly; dvacet tisíc dělníků zůstalo přes zimu bez chleba. Bylo rozhodnuto vyslat k Ústavodárnému shromáždění mimořádné poselstvo, které by mu tuto situaci vylicilo, a vyslancem se stal Roland.

Do Paříže jsme přijeli 20. února 1791. Své rodné město jsem nespatriřila pět let⁷; sledovala jsem běh revoluce a práci Shromáždění, studovala jsem povahu a nadání jeho nejvýznačnějších členů se zájmem, jaký si lze těžko představit a jaký dokáže docenit jen ten, kdo zná mou povahu a mou činnost. Běžela jsem na zasedání; viděla jsem mocného Mirabeaua⁸, úžas-

6. *Le Patriote français*, Brissotův deník. Perroud: Pravidelně vycházel od 28. července 1789, ale byl ohlášen prospekty už v březnu a dubnu. Rolandovi posílali z Lyonu zprávy pro list od dubna 1789 a od začátku srpna mu zasílali své dopisy.

7. Perroud: Lehký omyl – bylo to sedm let (od září 1784). Paní Rolandová, rozená Pařížanka, má na mysli své rodné město.

8. Honoré-Gabriel Riqueti, hrabě de Mirabeau (1749–1791), nejslavnější řečník Ústavodárného shromáždění; zemřel 2. dubna 1791, takže ho paní Rolandová mohla slyšet jen několik týdnů.

ného Cazalèse, smělého Mauryho, listivé Lamethy, chladného Barnava⁹; s nevolí jsem pozorovala na straně „černých“¹⁰ onen druh převahy, jaký na shromážděních dává zvyk vystupovat, čistota jazyka a uhlazené způsoby; ale síla rozumu, odvaha poctivosti, světlo filozofie, učenost pracovny a pohotovost advokátní síně měly zajistit vítězství vlastencům na levici, kdyby byli všichni čistí a dokázali zůstat jednotní.

Brissot nás navštívil; ukázalo se, že jsme si blízcí jako staří přátelé, jen jsme se napřed prohlíželi s onou zvláštní zvědavostí, s níž si člověk prohlíží tvář lidí, o jejichž mravní podstatě je dokonale přesvědčen. Seznámil nás s těmi poslanci, které staré vztahy nebo pouhá shoda zásad a horlivost pro věc veřejnou často svolávaly, aby se o ní radili. Dokonce bylo ujednáno, že se u mě budou scházet čtyřikrát týdně večer, protože jsem žila usedle, měla jsem dobrý byt¹¹ a ležel tak, že nebyl příliš vzdálen od bytu nikoho z těch, kdo tyto malé výbory tvořili.

Toto uspořádání mi dokonale vyhovovalo; udržovalo mě v obraze o věcech, o něž jsem se živě zajímala, a vycházelo vstříc mé zálibě sledovat politické úvahy a studovat lidi. Věděla jsem, jaká úloha přísluší mému pohlaví, a nikdy jsem z ní nevystoupila. Porady se konaly v mé přítomnosti, aniž jsem se jich jakkoli účastnila; seděla jsem mimo kruh u stolku a pracovala rukama nebo psala dopisy, zatímco se rokovalo; ale i kdybych vyřídila deset listů, což se mi někdy stávalo, neušlo mi ani slovo z toho, co se povídalo, a stávalo se, že jsem se kousala do rtů, abych neřekla své.

Nejvíce mě zarazilo a zvlášť mě trápilo ono tlachání a lehkomyšlnost, s nímiž rozumní muži stráví spolu tři čtyři hodiny, aniž by z toho cokoli vyvodili. Vezměte věci jednotlivě: slyšeli jste hájit výtečné zásady, podávat dobré nápady, otevírat nějaké výhledy; ale jako celek tu není vytyčený postup, pevný výsledek ani určený cíl, k němuž by se každý podle dohody měl tím či oním způsobem dopracovat.

9. Jacques de Cazalès a abbé Jean-Siffrein Maury byli hlavními řečníky royalistické pravice Ústavodárného shromáždění. Bratři Lamethové (Alexandre a Charles) a Antoine Barnave patřili zprvu k levici, po útěku krále však přešli k obraně monarchie a založili klub feuillantů; Barnave byl popraven v listopadu 1793.

10. Perroud: Tak se nazývali členové pravice Shromáždění.

11. Perroud: Na ulici Guénégaud, v prvním patře Hôtel Britannique (podle Perrouda dnes zřejmě č. 12).

Někdy bych byla z netrpělivosti nafackovala těm mudrcům, kterých jsem si den ode dne víc vážila pro poctivost jejich duše a čistotu jejich úmyslů. Výteční v úvahách, dobří filozofové, v debatě učení politikové, ale nerozuměli ničemu z toho, jak vést lidi, a tudíž ani jak působit na shromáždění, a tak obvykle plýtvali svou učeností a duchem naprázdno.

Viděla jsem sice, jak se takto připravilo několik dobrých dekretů, které prošly; brzy však spojení šlechtické menšiny dovršilo oslabení levice a způsobilo zlo revize¹²; zbyl už jen malý počet neochvějných mužů, kteří se odvažovali bojovat za zásady, a ke konci se to omezilo téměř na Buzota, Pétiona a Robespierre¹³. Ten mi tehdy připadal jako poctivý člověk; kvůli zásadám jsem mu odpouštěla jeho špatný jazyk a nudný přednes. Povšimla jsem si však, že v těchto výborech, kde vládla důvěra, zůstával vždy uzavřený do sebe; vyslechl všechny názory, svůj sdělil jen zřídka, nebo se neobtěžoval jej zdůvodnit, a slyšela jsem vyprávět, že nazítří, první na tribuně, uplatňoval důvody, které předchozího večera slyšel od svých přátel. Neméně mě zarazila jeho bázlivost a strach v nebezpečí při útěku krále a při aféře na Martově poli¹⁴; ale měla jsem s ním soucit. Příroda ho stvořila tak bojácného, že se mi zdálo, že mu k hájení dobré věci je třeba dvojnásobné odvahy. Nepočítala jsem s tím, že přízeň lidu, o niž už tehdy usiloval, mu poskytuje opěrný bod, o který se v zápase proti dvoru opírala jeho slabost i jeho ctižádost.

12. Perroud: Revize ústavy, kterou Shromáždění zahájilo 8. srpna 1791 a dokončilo 1. září, než ji předložilo králi k přijetí (k tomu došlo 13. září). Pro levici znamenala revize ústupky ve prospěch koruny.

13. Perroud: Tento „triumvirát“ (výraz, jehož paní Rolandová často užívá) představoval krajní levice Ústavodárného shromáždění a byl jakoby posvěcen 10. června 1791, kdy pařížští voliči zvolili trestní tribunál departementu: Pétion se stal předsedou, Buzot místopředsedou a Robespierre veřejným žalobcem. – Jérôme Pétion (1756–1794) byl od listopadu 1791 starostou Paříže; François Buzot (1760–1794), později poslanec Konventu, byl blízkým přítelem paní Rolandové. Oba po pádu girondistů uprchli a v červnu 1794 skončili sebevraždou. Robespierre byl popraven 28. července 1794.

14. Útěk královské rodiny do Varennes (20.–21. června 1791) a krveprolití na Martově poli (17. července 1791), kdy Národní garda střílela do shromáždění podepisujících petici za sesazení krále. V následujících dnech perzekucí se radikální vůdci skrývali; Robespierre se tehdy uchýlil do domu truhláře Duplaye.

Rolandovo poslání ho zdrželo v Paříži sedm měsíců; opustili jsme město v polovině září¹⁵, když Roland pro Lyon dosáhl všeho, co si město mohlo přát¹⁶, a podzim jsme strávili na venkově, zaměstnání vinobraním.

Cesta do ministerstva (prosinec 1791 – březen 1792)

Jedním z posledních činů Ústavodárného shromáždění bylo zrušení inspektorů¹⁷. Uvažovali jsme, zda zůstaneme na venkově, nebo zda nebude lepší strávit zimu v Paříži, abychom tam uplatnili Rolandův nárok na penzi po čtyřiceti letech služby a aby zároveň pokračoval ve své práci pro Encyklopedii, kterou je vždy snazší psát v ohnisku vzdělanosti, mezi učiteli a umělci, než v hloubi pustiny.

Do Paříže jsme se vrátili v průběhu prosince¹⁸. Členové Ústavodárného shromáždění se rozjeli domů; Pétion se stal starostou a starosti tohoto úřadu ho zcela zaměstnávaly; nebylo už žádné místo, kde by se lidé scházeli, a dokonce i samotného Brissota jsme vídali mnohem méně. Veškerou pozornost jsme soustředili na domácí život; Rolandova činnost ho přivedla k plánu časopisu o užitečných uměních¹⁹ a v půvabech studia jsme hledali rozptýlení od veřejných záležitostí, jejichž stav se nám zdál žalostný. Několik poslanců Zákonodárného shromáždění se však občas scházelo u jednoho z nich na náměstí Vendôme²⁰ a Roland, jehož vlastenectví a vzdělání si vážili, byl pozván, aby tam docházel; vzdálenost ho od toho odrazo-

15. Perroud: Paní Rolandová odjela 3. září (v doprovodu Sophie Grandchamp) a do Villefranche dorazila 8.; Roland se k nim připojil v Clos až 25. – Le Clos (Clos de La Platière) byl rodinný statek Rolandových nedaleko Villefranche-sur-Saône.

16. Perroud: Dekretem z 5.–10. srpna 1791 o dluzích měst a obcí, k němuž zřejmě přispělo Rolandovo neúnavné úsilí, převzal stát 33,5 milionu ze čtyřiceti milionů lyonského dluhu.

17. Perroud: Dekret z 27. září 1791, čl. 2. Čl. 4 téhož dekretu počítal s „penzemi nebo podporami“ pro ty z rušených úředníků, kteří na ně mají nárok podle povahy a délky služby; Roland v memorandu z prosince 1791 doložil, že je ve třicátém osmém roce služby.

18. Perroud: Paní Rolandová uvádí jinde (*První ministerstvo*) přesné datum – 15. prosince.

19. Perroud: Šlo o *Journal des Arts*, „věnovaný zemědělství, průmyslovým uměním a obchodu“ (dopis paní Rolandové z 24. ledna 1792), jehož vydavatelem měl být Panckoucke.

20. Perroud: U Vergniauda, který tehdy bydlel na náměstí Vendôme č. 5 u bohaté měšťanky paní Dodun; ta mu pro schůzky půjčovala svůj salon. – Pierre-Victorien Vergniaud (1753–1793), bordeauxský advokát, nejslavnější řečník girondistů; popraven 31. října 1793.

vala a chodil tam jen velmi málo. Jeden z našich přátel²¹, který tam často býval, nám kolem poloviny března sdělil, že zastrašený dvůr ve svých rozpacích hledá, čím by si znovu získal popularitu; že by se nebránil vzít si ministry z řad jakobínů a že se vlastenci snaží, aby jeho volba padla na muže vážné a schopné; na tom záleželo tím víc, že i to mohla být léčka ze strany dvora, který by nebyl nerad, kdyby mu podstrčili nějaké horké hlavy, na něž by si mohl právem stěžovat nebo se jim vysmívat. Dodal, že někteří lidé pomýšleli na Rolanda, jehož postavení ve světě učenců, správní znalosti a známá spravedlivá a pevná povaha skýtaly záruku. Roland tehdy chodil dosti často do Jakobínského klubu a pracoval v jeho korespondenčním výboru²². Ta myšlenka mi připadala planá a na mou mysl téměř nezapůsobila.

Jednadvacátého téhož měsíce za mnou jednou večer přišel Brissot, zopakoval mi totéž určitěji a ptal se, zda by Roland byl ochoten vzít na sebe toto břemeno. Odpověděla jsem mu, že když jsem o tom s mužem mimochodem hovořila po prvním náznaku, zdálo se mi, že ač si je vědom obtíží, ba i nebezpečí, jeho horlivost a činorodost by se takové potravě nebránil; že je však třeba věc lépe uvážit. Rolandova odvaha se nezalekla; vědomí vlastních sil mu dávalo důvěru, že bude užitečný svobodě a své zemi, a tato odpověď byla Brissotovi vyřízena nazítří.

V pátek 23. o jedenácté večer jsem ho viděla vejít ke mně s Dumouriezem, který šel přímo z Rady oznámit Rolandovi jeho jmenování ministrem vnitra a pozdravit ho jako kolegu. Zdrželi se čtvrt hodiny; bylo domluveno, že nazítří složí přísahu. „Tohle je muž,“ řekla jsem po jejich odchodu manželovi o Dumouriezovi, kterého jsem viděla poprvé, „který má bystrého ducha a falešný pohled a kterému bude možná třeba nedůvěřovat víc než komukoli na světě; vyjádřil velké uspokojení nad vlasteneckou volbou, kterou mu bylo svěřeno oznámit, ale nedivila bych se, kdyby tě jednoho dne

21. Perroud: Sophie Grandchamp ve svých *Vzpomínkách* naznačuje, že to byl Lanthenas. – Sophie Grandchamp byla blízkou přítelkyní paní Rolandové; její vzpomínky jsou důležitým svědectvím o Rolandových.

22. Perroud: Uvedli ho tam jeho přátelé Bosc, Bancal a Lanthenas, kteří tam tehdy hráli významnou roli. Do korespondenčního výboru vstoupil Roland 15. února 1792 a o několik dní později se stal jeho tajemníkem, současně s Boscem. Paní Rolandová se s manželem o korespondenční práci dělila. – Výbor udržoval spojení s pobočnými kluby v provincii.

dal propustit.“ Už ten první pohled na Dumourieze mi skutečně ukázal tak velký nesoulad s Rolandem, že se mi nezdálo možné, aby spolu dlouho vycházeli. Na jedné straně jsem viděla přímou a upřímnou samu, přísnou spravedlnost bez jakýchkoli dvořanských prostředků i bez ohleduplnosti světáka; na druhé jsem, jak se mi zdálo, poznávala velmi duchaplného zhýralce, smělého rytíře, který se musí vysmívat všemu kromě svých zájmů a své slávy. Nebylo těžké usoudit, že se takové živly musejí navzájem odpuzovat.

Král a jeho ministři (jaro 1792)

Roland jako ministr měl se svou neuvěřitelnou činorodostí, pracovitostí a velkým smyslem pro pořádek brzy v hlavě roztrženy všechny části svého resortu. Zásady a zvyklosti přednostů úřadů však práci nesmírně ztěžovaly; bylo třeba mít se na pozoru a být v krajním napětí, aby neprošlo nic, co by si odporovalo; bylo třeba neustále zápasit s vlastními úředníky. Dobře cítil, že je nutné je vyměnit, ale byl příliš rozvážný, než aby to udělal dřív, než se s věcmi obeznámí a ujistí se o lidech, jimiž by je mohl nahradit. Pokud jde o Radu, její zasedání se podobala spíš společenským besedám než poradám státníků. Každý ministr tam přinášel k podpisu nařízení a svolání a ministr spravedlnosti předkládal dekrety k sankci. Král četl noviny, kladl každému otázky týkající se jeho osobních věcí, dává tak dosti obratně najevo onen druh zájmu, z něhož si velcí páni uměli dělat zásluhu, rozumoval jako dobrák o záležitostech obecně a při každé příležitosti s přízvukem upřímnosti ujišťoval o svém přání uvést ústavu v chod. Viděla jsem Rolanda a Clavièra po tři týdny téměř okouzlené královým smýšlením, jak mu věří na slovo a jako poctiví lidé se radují z obratu, jaký měly věci vzít. „Proboha!“ říkala jsem jim, „když vás vidím odcházet do Rady v takovém důvěřivém rozpoložení, vždycky mám dojem, že se chystáte udělat nějakou hloupost.“ Nikdy jsem nedokázala věřit v ústavní povolání krále, který se narodil v despotismu, byl k němu vychován a byl zvyklý jej vykonávat; Ludvík XVI. by musel být muž duchem vysoko nad průměrem, aby upřímně chtěl ústavu, jež omezovala jeho moc, a kdyby byl takovým mužem, nebyl by dopustil, aby došlo k událostem, které k ústavě vedly.

Když se Roland poprvé objevil u dvora, prostota jeho oděvu, jeho kulatý klobouk a stuhy, jimiž měl zavázané střevíce, vzbudily úžas a pohoršení všech lokajů, oněch bytostí, které existují jen díky etiketě a věřily, že spása říše závisí na jejím zachování. Ceremoniář přistoupil k Dumouriezovi se znepokojeným výrazem, svrašťelým obočím a tlumeným, přiškrceným hlasem a koutkem oka ukázal na Rolanda: „Ach, pane, vždyť nemá přezky na střevících!“ – „Ach, pane, pak je všechno ztraceno,“ odpověděl Dumouriez s chladnokrevností, při níž se člověk musel rozesmát²³.

Rada zasedala čtyřikrát týdně; ministři se dohodli, že budou v den zasedání společně obědvat u jednoho z nich; já jsem je hostila každý pátek. Ministrem války byl tehdy de Grave²⁴; byl to človíček v každém ohledu: příroda ho stvořila mírného a nesmělého; předsudky mu velely být hrdý, srdce mu vnukalo být laskavý, a v rozpacích, jak to všechno sladit, nebyl vlastně ničím. Jako bych ho viděla, jak po dvořansku kráčí po patách, s hlavou vztyčenou na slabém těle, a ukazuje bělmo svých modrých očí, které po jídle dokázal udržet otevřené jen za pomoci dvou tří šálků kávy; mluvil málo, jako by ze zdrženlivosti, ale ve skutečnosti proto, že mu chyběly myšlenky; nakonec uprostřed záležitostí svého resortu ztratil hlavu natolik, že požádal o propuštění. Lacoste²⁵, pravý kancelářský písař starého režimu, po němž měl bezvýraznou a neohrabanou postavu, chladný vzhled i dogmatický tón, nepostrádal ony schopnosti, jaké dává dlouhá úřední rutina; jeho uzavřený zevnějšek však skrýval prudkou povahu, jejíž výbuchy při odporu dosahovaly až směšnosti; ostatně neměl ani šíři rozhledu, ani činorodost, jakých je třeba správci. Duranthon²⁶, kterého povolali z Bordeaux na ministerstvo spravedlnosti, byl prý poctivý, ale velmi líný; vypadal ještěně a pro svou bázlivou povahu a důležité žvanění mi nikdy nepřipadal jinak

23. Přezky na střevících patřily k předepsanému dvornímu úboru; Roland přišel ve střevících zavázaných stužkami. Perroud odkazuje na obdobné vylíčení téže scény v *Prvním ministerstvu*.

24. Perroud: Pierre-Marie, markýz de Grave (1755–1823), ministr války od 9. března 1792 po Narbonnevi, odstoupil 8. května a nahradil ho Servan. Paní Rolandová píše jeho jméno „Degrave“.

25. Perroud: Jean de Lacoste (1730–1820), ministr námořnictva od 15. března 1792, odstoupil 10. července téhož roku.

26. Perroud: Antoine Duranthon (1736–1793), dříve generální prokurátor-syndik departementu Gironde, povolán na ministerstvo spravedlnosti 13. dubna 1792 na Vergniaudovo doporučení, odstoupil 3. července; gilotinován v Bordeaux 20. prosince 1793.

než jako stará baba. Clavière²⁷, jemuž do ministerstva předcházela pověst znalce financí, má myslím v tomto oboru znalosti, které nedokážu posoudit. Obávám se jen, že jsou poněkud pokaženy zvyklostmi burzovní spekulace; ne že bych podezírala jeho poctivost, ale ví se, jak na ducha působí každodenní péče o jmění a jakou stopu po sobě zanechává. Clavière, činný a pracovitý, je od přírody vznětlivý, umíněný, jako bývají lidé, kteří mnoho žijí v samotě pracovny, puntičkářský a nesnadný v debatě. Musel se střetát s Rolandem, který je ve sporu suchý a příkrý a na svých názorech lpí neméně: tito dva muži jsou stvořeni k tomu, aby se vážili, ale nikdy neměli rádi, a svému určení nezůstali nic dlužni. Dumouriez měl víc než oni všichni toho, čemu se říká duch, a méně než kterýkoli z nich mravnosti. Pilný a statečný, dobrý generál, obratný dvořan, psal dobře, vyjadřoval se snadno, byl schopen velkých podniků; chybělo mu jen víc charakteru na takového ducha nebo chladnější hlava, aby se držel plánů, které vymyslel. Se svými přáteli žertovný a připravený je všechny oklamat, k ženám galantní, ale naprosto neschopný vzbudit cokoli v těch, které by mohl získat něžný poměr, byl jako stvořený pro ministerské pletichy zkaženého dvora. Jeho skvělé vlastnosti a zájem o vlastní slávu přesvědčily, že by mohl být užitečně zaměstnán v armádách republiky; a snad by byl šel přímou cestou, kdyby byl Konvent moudrý, neboť je příliš obratný, než aby nejednal jako poctivý člověk, když ho k tomu vede jeho pověst a jeho zájem.

De Grava nahradil Servan²⁸, poctivý muž v celém rozsahu toho slova, vroucí povahy, čistých mravů, se vši přísností filozofa a dobrotou citlivé

27. Perroud: Ženevan Étienne Clavière (1735–1793), od roku 1782 uprchlík ve Francii, známý svými styky s Brissotem a Mirabeauem i finančními spekulacemi, vstoupil do Rady spolu s Rolandem 23. března 1792 jako ministr „veřejných daní“. S ním byl 13. června propuštěn a po revoluci 10. srpna s ním znovu povolán; 2. června 1793 byl zatčen a vězněn v Conciergerii, kde se s ním paní Rolandová začátkem listopadu znovu setkala; tam si 8. prosince 1793 vzal život.

28. Perroud: Joseph Servan de Gerbey (1741–1808). Rolandovi ho poznali v Lyonu roku 1790. Není pochyb, že to byla paní Rolandová, kdo ho 9. května 1792 dostal na ministerstvo války; toho dne mu napsala: „Ano, pane, přála jsem si to, chtěla jsem to; trvám na tom a vy to ospravedlníte...“ Propuštěn s Rolandem a Claviérem 13. června a s nimi povolán zpět 10. srpna, podílel se na organizaci národní obrany, ale 3. října ze zdravotních důvodů odstoupil; jako velitel Východopyrenejské armády byl 4. července 1793 sesazen a uvězněn v Abbaye. Teror však přežil a roku 1795 byl znovu přijat jako divizní generál. Dumouriez ve svých pamětech naznačuje, že paní Rolandová Servana milovala – tuto kletvu šířila pravice Zákonodárného shromáždění; podle Perrouda „Dumouriez a jiní byli na falešné stopě“.

duše; statečný voják, osvědčený vlastenec, bdělý ministr – chybělo mu jen víc chladnokrevnosti v úsudku a síly v charakteru.

Veto, aféra Bonnacarrère a propuštění (květen – červen 1792)

Náboženské nepokoje a úmysly nepřátel si vyžádaly rozhodné dekrety²⁹ a odepření jejich sankce definitivně odhalilo Ludvíka XVI., jehož dobrá víra se už stala velmi podezřelou i těm z jeho ministrů, kteří byli nakloněni ji předpokládat. Zprvu to odmítnutí nebylo formální: král chtěl věc uvážít; odkládal sankci na příští zasedání Rady a stále nacházel důvody, proč ji znovu odložit. Tyto průtahy daly ministrům podnět, aby se ozvali důrazně. Zejména Roland a Servan naléhali bez ustání a s velkou energií říkali ty nejpádňější pravdy.

Jejich postavení se stávalo kritickým; věc veřejná byla v nebezpečí; opravdu vlastenečtí ministři museli buď dosáhnout toho, co ji mělo zachránit, nebo odstoupit, aby se nepodíleli na její záhubě. Roland navrhl všem svým kolegům dopis králi v tomto duchu³⁰. Clavière dělal potíže kvůli výrazům. Duranthon, který lpěl na svém místě, se nechtěl vystavit nebezpečí, že o ně přijde, pokud ještě existoval způsob, jak si je udržet, aniž by byl zjevným zrádcem. Lacostovi se velká opatření nelíbila a králova vůle mu v jádru připadala jako nejlepší ze všech pravidel. Dumouriez nechával diskutovat a myslel na svou hru; měl se za co mstít, totiž za to, co pokládal za šikanu. Tady je ta věc.

Jistá pověst, která ještě není veřejným míněním, ale předchází mu a ohlašuje je, se zvedala proti Bonnacarrèrovi, kterého Dumouriez učinil generál-

29. Perroud: Dekrety z 27. května 1792 o deportaci nepřisejzných kněží a z 28. května o rozpuštění královny konstituční gardy. Zdá se však, že paní Rolandová zde události zaměňuje, neboť první návrh dopisu králi, o němž bude mluvit, pochází z 19. května, tedy z doby před těmito dekrety.

30. Perroud: Tento návrh dopisu z 19. května byl otištěn roku 1792 ve sbírce listin k dějinám ministerstva Rolanda, Servana a Clavière. Clavière, jemuž jej Roland ukázal, odpověděl 26. května, že od kroku zrazuje, ale připojí se k většině svých kolegů.

ním ředitelem ministerstva zahraničních věcí³¹. Měl pověst, nadání, povahu i mravy intrikána; aspoň tak jsem o něm slyšela mluvit poctivé muže, kteří uváděli některé podrobnosti z jeho života a naříkali nad tím, že si ho Dumouriez vybral. Rozšířila se zpráva o jakémisi místě uděleném či jakési záležitosti vyřízené Bonnacarrèrem za sto tisíc liber, z nichž část měla dostat paní de Beauvert. To byla Dumouriezova milenka, bydlela u něho a dělala u jeho stolu paní domu, k velkému pohoršení rozumných lidí, přátel dobrých mravů a svobody. Neboť taková nevázanost u veřejného činitele pověřeného státními záležitostmi příliš zřetelně prozrazuje pohrdání slušností, a paní de Beauvert, sestra Rivarolova³², známá ve velmi špatném světle, byla obklopena přísluhovači aristokracie, v každém ohledu málo doporučeníhodnými. Dumouriezovo počínání, i kdyby nebylo už samo o sobě zavrženíhodné, bylo navíc nepolitické a mohlo ho učinit podezřelým.

S Brissotem jsem často vídala několik dalších členů Zákonodárského shromáždění; občas se u mě setkávali s ministry a udržovali s nimi onen druh styků, jaký je nutný mezi lidmi, kteří jsou všichni oddáni věci veřejné, a proto se potřebují dorozumívat a vzájemně poučovat, aby jí lépe sloužili. Historka o Bonnacarrèrovi byla udána jednomu z nich; uváděly se osoby, předmět, notář, u něhož byla částka uložena nebo který byl určen k jejímu přijetí. Tyto podrobnosti mi vypadly z paměti; vzpomínám si jen, že dva vážení muži je přišli dosvědčit ke mně, před třemi nebo čtyřmi poslanci, z nichž jeden, Dumouriezův přítel, si přál je slyšet z jejich vlastních úst. Bylo usneseno zopakovat Dumouriezovi jaksi slavnostně domluvy, jaké mu už byly učiněny v soukromí: že je pro věc veřejnou i pro něho samého nutné lépe sladit své chování a výběr svých pomocníků s politickými zásadami, k nimž se hlásí. Rozhovor se tedy konal v přítomnosti jeho kolegů a oněch tří či čtyř poslanců. Roland, využívaje práv, jež mu dával jeho věk a

31. Perroud: Guillaume Bonnacarrère (1754–1825), pochybná postava; byl předsedou a tajemníkem Jakobínského klubu, roku 1791 z něho však byl vyloučen pro podezření ze spolčení s dvorem. Zastával různé diplomatické funkce a měl dobré styky; Dumouriez ho 16. března 1792 vzal za spolupracovníka a obnovil pro něho místo ředitele zahraničních věcí. Aby se ho zbavili, jmenovali ho zplnomocněným ministrem ve Spojených státech, ale 10. srpna prosadili Brissot a Thuriot jeho odvolání a zabavení jeho papírů. V noci z 31. března na 1. dubna 1793 nařídil Výbor všeobecné obrany jeho zatčení jako Dumouriezova spolupachatele; byl několikrát propuštěn a znovu zatčen a svobodu zřejmě získal až po 9. thermidoru.

32. Antoine de Rivarol (1753–1801), duchaplný spisovatel a novinář, jedno z nejostřejších per royalistického tisku, od roku 1792 v emigraci.

jeho povaha, dal Dumouriezovi pocítit, jak je důležité, aby si počínal uměřeněji a přísněji; všichni se shodovali, že poslední Bonnacarrèrův kousek mu musí definitivně otevřít oči a přimět ho, aby ho nahradil. Dumouriez, jemuž se Bonnacarrèrův druh nadání velmi hodil a o mravnost se málo staral, přijal připomínky svých přátel velmi lehkovázně a nakonec je nevrle odmítl. Od té chvíle se přestal stýkat s poslanci, byl chladnější ke svým kolegům a nepochybně už myslel jen na to, jak svrhnout ty, jejichž vážnost se mu nejvíc protivila. Tušila jsem, jaký bude následek této porady, a řekla jsem Rolandovi: „Kdybyste byl intrikán, schopný řídit se zvyklostmi starého dvora a jeho režimu, řekla bych, že nastala chvíle zničit Dumourieze, abyste předešel tomu, že vám provede nějaký zlý kousek.“ Ale poctiví lidé této malé válce nerozumějí a Roland byl stejně neschopen se k ní uchýlit, jako by byl nezpůsobitý ji vést.

Odklad sankce se měnil v odmítnutí; blížil se konec lhůty. Cítili jsme, že když Rada nemá dost síly a jednoty, aby se vyslovila jako celek, sluší se Rolandově bezúhonnosti a odvaze vystoupit samostatně, a ujednali jsme spolu ve dvou jeho slavný dopis králi³³. Vzal jej s sebou do Rady, aby jej nahlas přečetl, ale toho dne se král, znovu naléhavě žádaný o sankci, omezil na to, že požádal, aby mu každý z ministrů podal své písemné a podepsané stanovisko, a rychle přešel k projednávání jiných věcí. Roland se vrátil domů, připojil ke svému dopisu několik průvodních řádků a dal to vše 11. června ráno doručit do rukou Jeho Veličenstva. Nazítří, 12., v osm hodin večer, vidím přicházet Servana s radostnou tváří. „Blahopřejte mi,“ povídá, „mám tu čest, že mě vyhnali.“ – „Pak se o ni můj muž bude muset brzy dělit,“ odpověděla jsem, „a mrzí mě, že jste byl první.“ Vyprávěl mi, že když šel ráno ke králi kvůli několika zvláštním věcem, zaníceně s ním mluvil o nutnosti tábora dvaceti tisíc mužů³⁴, chce-li se opravdu postavit plánům nepřátel; že se k němu král velmi nevrle obrátil zády a že Dumouriez právě odcházel z ministerstva války, kam si pro něho přišel převzít

33. Rolandův dopis Ludvíku XVI., datovaný 10. června 1792, vyzýval krále, aby sankcionoval dekry o nepřisežných kněžích a o táboře federovaných a upřimně se přimkl k revoluci, jinak hrozí výbuch lidového hněvu. Perroud jej neotiskuje, protože byl mnohokrát publikován.

34. Dekret z 8. června 1792, navržený Servanem, o zřízení tábora dvaceti tisíc federovaných (národních gardistů z departementů) u Paříže. Král jej spolu s dekretem proti nepřisežným kněžím vetoval, což vedlo k lidovému vpádu do Tuilerii 20. června 1792.

portfej na základě rozkazu, který přinášel. – „Dumouriez? Hraje v tom ošklivou úlohu, ale mě to nepřekvapuje.“

Tři předchozí dny býval často v Tuileriích na dlouhých poradách u královny, u níž, jak není od věci poznamenat, měl Bonnacarrère jistou oporu prostřednictvím žen. Roland, zpravený o tom, že je Servan u mě, nechá stát osoby, jimž udílel slyšení, dozví se novinu a dá pozvat své kolegy (kromě Dumourieze), aby za ním přišli. Zdálo se mu, že se nemá čekat na propuštění a že když bylo vysloveno Servanovo, sluší se těm, kdo vyznávají tytéž zásady, nabídnout demisi, ledaže by Jeho Veličenstvo Servana povolalo zpět a propustilo Dumourieze, s nímž by už v Radě neměli zasedat. Nepochybují, že kdyby se všichni čtyři ministři takto zachovali, dvůr by byl v nemalých rozpacích, jak je nahradit, Lacoste s Duranthonem by si udělali čest a věc by na veřejnost zapůsobila o to víc; zapůsobila však jiným způsobem.

Ministři přišli; radili se, aniž dospěli k jakémukoli závěru, kromě toho, že se sejdou nazítří v osm ráno a že jim Roland připraví dopis. Nikdy bych nevěřila, kdyby mi okolnosti nedaly příležitost to zakusit, jak vzácná je správnost úsudku a pevnost charakteru; a tedy jak málo lidí je způsobilých k vedení záležitostí, a ještě méně k vládnutí. Chcete k tomu, aby se tyto vlastnosti spojily, ještě dokonalou nezištnost? Pak je to fénix, kterého je téměř nemožné najít. Už se nedivím, že lidé povznesení nad dav a postavení v čele říší mívají obvykle dosti velké pohrdání lidským rodem; je to téměř nutný výsledek hluboké znalosti světa, a aby se člověk vyhnul chybám, k nimž může svádět ty, kdo mají v péči blaho národů, potřebuje zcela neobyčejný základ filozofie a velkomyslnosti.

Ministři přišli na schůzku; váhali ohledně dopisu a nakonec usoudili, že bude lepší jít osobně za králem a promluvit s ním; tento prostředek mi připadal jako vytáčka: člověk nikdy nemluví tak důrazně, jak může psát, k někomu, komu jeho postavení a zvyk zajišťují velké ohledy. Bylo dohodnuto zajít pro Lacosta, který se nedostavil, nebo mu aspoň navrhnout, aby se k ostatním připojil. Sotva se pánové sešli v budově ministerstva námořnictva³⁵, přišel od krále posel s rozkazem pro Duranthona, aby se okamžitě a

35. Perroud: Na náměstí Ludvíka XV. (dnešní náměstí Svornosti, place de la Concorde).

sám dostavil do paláce. Clavière a Roland mu řekli, že na jeho návrat počkají na kancléřství³⁶. Nečekali tam dlouho a uviděli přícházet Duranthona s protaženým obličejem, mlčenlivého, s výrazem pokryteckého zármutku, jak pomalu vytahuje z každé kapsy jeden královský rozkaz pro každého z obou ostatních. „Tak sem s tím,“ řekl mu Roland se smíchem, „vidím jen, že jsme svým otálením ztratili iniciativu.“ Bylo to skutečně jejich propuštění³⁷. „Tak i mě vyhnali,“ oznámil mi manžel, když se vrátil. – „Doufám,“ odvětila jsem mu, „že jste si to zasloužil ještě víc než kdokoli jiný; ale teď je právě na místě nečekat, až to král oznámí Shromáždění, a když si král z vašeho dopisu nevzal poučení, je třeba učinit ta poučení užitečnými pro veřejnost a seznámit ji s nimi: nevidím nic, co by lépe odpovídalo odvaze, s jakou jste mu ten dopis napsal, než smělost poslat jeho opis Shromáždění; až se dozví o vašem propuštění, uvidí jeho příčinu.“

Ta myšlenka se musela mému muži velmi zamlouvat: chopil se jí, a ví se, jak Shromáždění poctilo propuštění tří ministrů prohlášením, že si odnášejí lítost národa, a jak zatleskalo dopisu, když nařídilo jeho vytištění a rozeslání do departementů³⁸. Jsem přesvědčena, a myslím, že to události dokázaly, že tento dopis velmi přispěl k tomu, aby Francie prohlédla: předkládal králi s takovou silou a moudrostí, co ho k tomu měl vést jeho vlastní zájem, že se dalo usoudit, že se tomu vzpírá jen z rozhodného odporu k zachování ústavy.

Když si vzpomenu, že Pache³⁹ byl v Rolandově pracovně, když jsme četli koncept tohoto dopisu, a že ten krok pokládal za velmi smělý; když pomyslím, kolikrát byl tento člověk svědkem našeho nadšení pro svobodu a naší horlivosti jí sloužit, a vidím ho dnes v čele libovůle, která nás utlačuje

36. Perroud: Na náměstí Vendôme. Kancléřství bylo sídlem ministra spravedlnosti.

37. Perroud otiskuje text dopisu o propuštění: „Panu Roland de La Platière. Paříž 13. června 1792. Račte, pane, předat portfej ministerstva vnitra, který jsem vám svěřil, panu Mourguesovi, jehož jsem jím právě pověřil. Ludvík.“ – Mourgues zůstal ministrem vnitra jen několik dní.

38. Perroud: Na zasedání 13. června přijalo Zákonomádné shromáždění sdělení: králův dopis označující propuštění tří ministrů a dva dopisy na rozloučenou, Clavièrův a Rolandův (Servanův byl přečten den předtím). K Rolandovu dopisu byl připojen opis dopisu, který 11. června poslal králi.

39. Jean-Nicolas Pache (1746–1823), za Rolandova ministerstva jeho blízký spolupracovník, pak ministr války (říjen 1792 – únor 1793) a od února 1793 starosta Paříže; v čele Komuny se podílel na svržení girondistů 31. května – 2. června 1793. Teror přežil.

a pronásleduje jako nepřátele republiky, ptám se sama sebe, zda bdím a zda tento sen nemusí skončit opravou toho hanebného pokrytce.

Byli jsme tedy zase v soukromém životě. Možná se mě někdo zeptá, zda jsem se nikdy nedozvěděla víc podrobností o tom, jak byl Roland povolán do ministerstva. Mohu tvrdit, že ne, a že mě ani nenapadlo se na to vyptávat; zdálo se mi, že se to stalo jako tolik věcí na tomto světě: někoho napadne myšlenka, několika lidem se zalíbí, a takto podepřená se předloží tomu, kdo podle ní může jednat. Viděla jsem, že tato myšlenka zaujala některé poslance; nevím, kdo ji navrhl první a kdo ji předal dvoru. Roland se nedozvěděl víc a nestaral se o to víc než já.

V ministerském paláci (1792)

Když šlo o to nahradit de Grava na ministerstvu války, vlastenečtí ministři a poslanci nevěděli, na koho by měla volba padnout; známí vojáci platili téměř všichni za nepřátele ústavy. Roland pomyslel na Servana, který sloužil v armádě a zasloužil si tam kříž svatého Ludvíka a jehož zásady nebyly pochybné, neboť je vyložil už před revolucí v ceněném díle (*Voják občan*)⁴⁰; znali jsme ho osobně, protože jsme se s ním stýkali v Lyonu, kde měl zaslouženou pověst rozvážného a čínorodého muže; konečně roku 1790 přišel o jeden úřad u dvora, kde pan Guignard de Saint-Priest⁴¹ neměl rád jeho občanské smýšlení. Členové Rady se z těchto důvodů shodli, že ho navrhnou králi, a ten jej přijal.

Když byl můj manžel ministrem, uložila jsem si pravidlo nevykonávat ani nepřijímat návštěvy a nezvat k jídlu žádnou ženu. Nemusela jsem v tom ohledu přinášet velké oběti, neboť jsem v Paříži trvale nebydlela a okruh mých známých tu nebyl nijak široký; ostatně nikde jsem se neoddávala velké společnosti, protože miluji studium stejně, jako nenávidím karty, a hlupáci mě nudí. Zvyklá trávit dny v soukromí své domácnosti, sdílela

40. Perroud: *Le Soldat citoyen* vyšel v Paříži roku 1780. – Kříž svatého Ludvíka byl vojenský řád udělovaný důstojníkům za zásluhy.

41. Perroud: François-Emmanuel Guignard, hrabě de Saint-Priest (1735–1821), státní sekretář pro královskou domácnost (srpen 1789 – srpen 1790), pak ministr vnitra (nový název téže funkce) do prosince 1790, kdy musel odstoupit před útoky Brissota a vlastenecké strany. Servan byl u dvora podguvernérem královských pážat.

jsem Rolandovu práci a pěstovala své vlastní záliby. Zavést tuto přísnost v našem ministerském paláci⁴² tedy znamenalo zároveň uchovat si svůj způsob života a předejít nepříjemnostem, jimiž zištný dav obklopuje lidi ve vysokých úřadech. Nikdy jsem tam neměla společenský okruh v pravém slova smyslu; dvakrát týdně⁴³ jsem hostila u oběda ministry, poslance a ty osoby, s nimiž můj manžel potřeboval hovořit nebo udržovat styky. Mluvílo se přede mnou o záležitostech, protože jsem neměla ani mánii se do nich plést, ani okolí, které by vzbuzovalo nedůvěru. Ze všech místností rozlehlého bytu jsem si pro každodenní pobyt vybrala nejmenší salon, který sloužil jako pracovna a kde jsem měla své knihy a psací stůl. Často se stávalo, že přátelé nebo kolegové, kteří potřebovali mluvit s ministrem důvěrně, místo aby šli k němu, kde ho obklopovali úředníci a veřejnost, přišli ke mně a prosili mě, abych ho zavolala. Tak jsem bývala v obraze o běhu věcí bez intrik i bez marné zvědavosti: Roland pak rád mluvil se mnou o všem v soukromí s onou důvěrou, která mezi námi vždy vládla a která z našich vědomostí i názorů učinila společný majetek; stávalo se také, že přátelé, kteří mu chtěli sdělit jen nějakou radu nebo říci jediné slovo, obraceli se na mě, jisti, že mě vždy zastihnou, abych mu je vyřídila v nejbližší chvíli.

Cítilo se, že je třeba vyvážit vliv dvora, aristokracie, civilní listy a jejich novin lidovým poučováním s velkou publicitou. Jako vhodný prostředek se ukázaly noviny vylepované jako plakáty; bylo třeba najít rozvážného a osvíceného muže, schopného sledovat události a ukazovat je v pravém světle, který by je redigoval. Louvet⁴⁴, už známý jako spisovatel, literát a politik, byl doporučen, vybrán a tuto péči přijal. Byly však zapotřebí také peníze, a to byla jiná věc. Sám Pétion neměl žádné na policii; a přece to ve

42. Perroud: Sídlem ministerstva vnitra byl bývalý palác generálního kontrolora financí, postavený za Ludvíka XIV. architektem Le Vauem a nádherně vyzdobený Calonnem; stál v ulici Neuve-des-Petits-Champs, téměř naproti ulici Ventadour, na místě dnešních staveb mezi pasáží Choiseul a ulicí Méhul.

43. Perroud: V pondělí a v pátek. O těchto proslulých obědech zanechali svědectví Champagneux, Lemontey a Étienne Dumont.

44. Perroud: Jean-Baptiste Louvet de Couvray (1760–1797), před revolucí proslulý románem o Faublasovi, se od roku 1789 prosadil brožurami ve prospěch nových myšlenek a roku 1791 působil v Jakobínském klubu. Plakátové noviny *La Sentinelle*, vydávané na podporu Rolandova ministerstva, vycházely dvakrát týdně na velkých růžových či šedých plakátech o třech sloupcích od konce dubna do konce listopadu 1792. Později se jako poslanec Konventu proslavil útoky na Robespierrea; po 2. červnu 1793 byl proskribován a skrýval se.

městě jako Paříž a za takového stavu věcí, kdy záleželo na tom mít lidi, kteří by včas podali zprávu o tom, co se děje nebo chystá, bylo naprosto nezbytné. Bylo by těžké získat je od Shromáždění; žádost by nepochybně probudila ostražitost stoupenců dvora a narazila by na překážky. Přišlo se na to, že Dumouriez, který měl na ministerstvu zahraničí fondy na tajné výdaje, by mohl každý měsíc předávat pařížskému starostovi určitou částku na policii a že by se z ní hradily náklady na plakátové noviny, nad nimiž by bděl ministr vnitra.

Ten prostředek byl jednoduchý a byl schválen. Taková byla geneze *Hlídky* (*La Sentinelle*).

Léto 1792: myšlenka republiky na jihu

V průběhu července jsme, vidouce, jak se situace zhoršuje zradou dvora, postupem cizích vojsk a slabostí Shromáždění, hledali, kam by se mohla uchýlit ohrožená svoboda. Často jsme s Barbarouxem⁴⁵ a Servanem hovořili o výtečném duchu Jihu, o energii tamních departementů a o možnostech, jaké by tento kraj skýtal k založení republiky, kdyby vítězný dvůr podrobil Sever a Paříž. Brali jsme zeměpisné mapy a kreslili demarkační čáru; Servan studoval vojenská postavení; počítaly se síly, zkoumala se povaha produktů a možnosti jejich převozu; každý připomínal místa či osoby, od nichž bylo možno čekat podporu, a opakoval, že po revoluci, která vzbudila tak velké naděje, se nesmíme vrátit do otroctví, ale musíme se pokusit o všechno, abychom někde nastolili svobodnou vládu. „To bude naše útočiště,“ říkal Barbaroux, „nebudou-li Marseillané, které jsem sem doprovodil, dostatečně podpořeni Pařížany, aby zdolali dvůr; doufám však, že to dokážou a že budeme mít Konvent, který dá republiku celé Francii.“

Pochopili jsme dobře, aniž se blíže vyslovil, že se chystá povstání; zdálo se nevyhnutelné, neboť dvůr činil přípravy, které prozrazovaly úmysl si národ

45. Charles Barbaroux (1767–1794), marseilleský advokát, později poslanec Konventu a girondista; gilotinován v Bordeaux v červnu 1794. Perroud: Barbaroux ve svých *Pamětech* vypráví, jak se s Rolandem seznámil v červnu či červenci 1792, když byl v Paříži jako vyslanec Marseille, a podává zajímavé podrobnosti o těchto rozhovorech. Paní Rolandová se však mylí, když mu vkládá do úst slova o Marseillských, které „doprovodil“: v Paříži byl od února 1792 a prapor marseillských federovaných se vydal na cestu teprve 2. července na jeho výzvu.

podrobit. Řekne se, že to bylo k obraně; ale myšlenka napadnout dvůr by buď nikoho nenapadla, nebo by se mezi lidem neujala, kdyby byl dvůr upřímně dbal na provádění ústavy; neboť i když jí viděli všechny vady, ani ti nejupřímnější republikáni pro tuto chvíli nechtěli nic jiného než ji a byli by čekali na zlepšení od zkušenosti a času.

Je pravda, že v dobách revolucí se vždy, zvláště u zkažených národů a ve velkých městech, najde třída lidí zbavených výhod bohatství, dychtících po jeho přízni a snažících se ji za každou cenu vydřít, nebo zvyklých nahrazovat je prostředky málo dovolenými. Vyniká-li některý z nich smělostí ducha, odvahou povahy a jistým přirozeným nadáním, stane se náčelníkem či vůdcem neklidné tlupy, která se brzy doplňuje ze všech jedinců, kteří nemajíce co ztratit, jsou připraveni odvážit se čehokoli, ze všech hlupáků, které dokážou oklamat, a konečně z lidí, jež mezi ně nasazují politici nebo mocnosti, jimž záleží na rozdmýchávání rozbrojů, aby oslabili ty, které tak rozvracejí, nebo je pak obrátili ve svůj prospěch.

Vlastenecké společnosti, tato shromáždění lidí spojených k rokování o svých právech a zájmech, nám předvedly ve zkratce obraz toho, co se děje ve velké společnosti státu.

Nejprve je tu několik zapálených mužů, živě proniknutých vědomím veřejných nebezpečí a v dobré víře usilujících jim předejít; přidávají se k nim filozofové, protože takové sdružení se jim zdá nezbytné ke svržení tyranie a k šíření zásad užitečných jejich bližním. Skutečně se rozvíjejí a stávají obecným majetkem velké pravdy, probouzejí se a šíří šlechetné city; srdce i myslí dostávají popud. Tu se vynořují jedinci, kteří se halí do zásad a osvojují si jazyk, jímž si zajistí přijetí, a usilují o veřejnou přízeň, aby nabylí úřadů či vlivu. Přihazují k pravdě, aby na sebe víc upozornili; ohromují obrazotvornost přehnanými líčeními; lichotí vášním davu, vždy pohotového obdivovat obludné; ženou jej k opatřením, v nichž se činí užitečnými, aby se zdáli stále nepostradatelní, a nakonec se snaží učinit podezřelými moudré či osvícené muže, jejichž zásluhy je děs a s nimiž by nemohli soupeřit. Pomluva, kterou zprvu používají hrubě, se v poníženích, jichž se jí dostává, učí povznést se na systém; stává se hlubokým uměním, v němž mohou uspět jen oni a jim podobní.

[Šestý sešit.]

Nepochybně se mnoho lidí tohoto ražení vrhlo do lidové strany proti dvoru, hotovi sloužit dvoru za jeho peníze a pak ho zradit, kdyby zeslábl. Dvůr předstíral, že za takové pokládá všechny, kdo se stavěli proti jeho záměrům, a liboval si v tom, že je všechny házel do jednoho pytle pod jménem „buřiči“. Opravdoví vlastenci nechávali tuto hlučnou smečku běžet jako ohaře a snad nebyli neradi, že ji mohou použít jako ztracenou hlídku, která se vrhá na nepřítele. Ve své nenávisti k despotismu nepočítali s tím, že je-li v politice dovoleno nechat dobré věci vykonat zlými lidmi nebo využít jejich výstřelků k užitečnému cíli, je nekonečně nebezpečné přičítat jim zásluhu za ty první nebo je netrestat za ty druhé.

IV. Druhé ministerstvo, Danton a zářijové masakry (srpen – podzim 1792)

[Pokračování Historických poznámek, psaných ve vězení Abbaye v červnu 1793 (šestý a sedmý sešit). Tímto oddílem končí vše, co se z Historických poznámek dochovalo.]

Nová Výkonná rada

Revoluci 10. srpna zná každý; nevím o ní víc než veřejnost¹. Byla jsem sice zasvěcena do velkého chodu věcí, dokud byl Roland veřejným činitelem, a sledovala jsem jej se zájmem i tehdy, když už v úřadu nebyl, avšak nikdy jsem nebyla důvěrníci toho, co lze nazvat drobnými machinacemi – stejně jako on nikdy nebyl jejich strůjcem.

Když byl v té době povolán zpět do ministerstva, vrátil se do něho s novými nadějemi pro svobodu. „Je věčná škoda,“ říkali jsme, „že Radu kazí ten Danton², který má tak špatnou pověst!“ Někteří přátelé, jimž jsem to opakovala do ucha, mi odpovídali: „Co naděláte? V revoluci byl užitečný a lid ho má rád; není třeba si dělat nespokojence, musí se z něho vytěžít, co se dá.“ Bylo to velmi dobře řečeno; jenže je snazší nedat člověku prostředky k vlivu než mu zabránit, aby jich zneužíval. Tady začaly chyby vlastenců: jakmile byl dvůr poražen, bylo třeba sestavit vynikající Radu, jejíž členové by, bezúhonní v jednání a vynikající rozhledem, dodali vládě účty-

1. Perroud: Paní Rolandová tím naznačuje, že ona i její manžel stáli zcela mimo přípravu 10. srpna; totéž tvrdí Champagneux a Perroud jim v zásadě věří. Upozorňuje však, že povstání předvídali, že je o přípravách zpravoval Barbaroux a že jejich důvěrník Lanthenas byl do hnutí zapleten. Paní Rolandová se pohoršovala nad samotnou myšlenkou sblížení Girondy s dvorem, vyčítala Vergniaudovi, že ji připustil ve své slavné řeči z 3. července, a čekala sesazení, nebo aspoň suspendování krále. Že událost nečekali tak brzy, ukazuje fakt, že Roland 26. července žádal Shromáždění o svolení opustit Paříž a 3. srpna je dostal. – Dne 10. srpna 1792 dobyli povstalci Tuilerijský palác, Zákonodárne shromáždění suspendovalo krále a povolalo zpět do úřadu propuštěné „vlastenecké“ ministry Rolanda, Clavièra a Servana.

2. Georges-Jacques Danton (1759–1794), advokát, řečník klubu kordeliérů a jedna z hlavních postav povstání 10. srpna. Perroud: ministrem spravedlnosti byl zvolen na zasedání 10. srpna, 21. září odstoupil, aby zůstal poslancem za Paříž. Popraven byl 5. dubna 1794 spolu s Fabrem d'Églantine a Camillem Desmoulinsem.

hodný chod a zjednali jí vážnost u cizích mocností. Dosadit Dantona znamenalo naočkovat vládě ty lidi, jež jsem vylíčila výše – lidi, kteří vládu trápí, dokud jim nedá úřad, ale kteří ji kazí a ponižují, jakmile se podílejí na jejím konání. Kdo by však byl takové úvahy činil? Kdo by se odvážil je vyslovit a hlasitě je hájit? Volbu určovalo Shromáždění, případně jeho komise Dvaceti jedna³; zasedalo v ní mnoho schopných mužů, ale ani jeden vůdce, ani jedna z těch bytostí mirabeauovského ražení, které dovedou poroučet davu, svázat vůle moudrých v jediný svazek a předložit je s převahou génia, jemuž se poslouchá, jakmile se jen projeví.

Nevědělo se, koho dát do námořnictva; Condorcet se zmínil o Mongeovi⁴, protože ho viděl řešit geometrické úlohy v Akademii věd – a Monge byl zvolen. Je to podivín, který by dovedl vyvádět všelijaké opičky na způsob medvěďů, jež jsem viděla dovádět v příkopech města Bernu: nikdo nemůže být těžkopádnějším šaškem a méně se hodit k tomu, aby byl zábavný. Kdy si kameník v Mézières, kde ho abbé Bossut povzbudil a přiměl ho začít studovat matematiku, vypracoval se usilovnou prací – a přestal se se svým dobrodincem stýkat, jakmile začal doufat, že se mu vyrovná. Jinak dobrák, nebo aspoň člověk, který si dovedl takovou pověst získat v úzkém kroužku, kde by se ani ti nejpotměšilejší nenamáhali ukazovat, že je jen tupý a omezený. Nicméně platil za poctivce a přítele revoluce, a lidé byli zrádci tak syti a tak v rozpacích, kde vzít schopné muže, že se začínalo vystačit s těmi, kdo byli spolehliví. Nemusím mluvit o jeho ministerstvu; žalostný stav našeho loďstva dnes až příliš dokazuje jeho neschopnost a nicotnost.

3. Perroud: komise zřízená Zákonomárným shromážděním 9. března 1792, aby mu navrhovala „všechna opatření vhodná k obnovení a udržení veřejného klidu“; původně měla dvanáct členů, 18. července byl jejich počet zvýšen na jednadřacet. Od 21. července jí předsedal Condorcet a komise se snažila „vzít do rukou všechny záležitosti, celou vládu“; 10. srpna byla pověřena organizací nové vlády. Byla první podobou Výboru všeobecné obrany (leden 1793), z něhož v dubnu 1793 vznikl Výbor pro veřejné blaho.

4. Gaspard Monge (1746–1818), matematik, zakladatel deskriptivní geometrie, ministr námořnictva od 10. srpna 1792 do dubna 1793; Condorcet (1743–1794), matematik a filozof, byl stálým tajemníkem Akademie věd. Perroud: abbé Charles Bossut (1730–1814), proslulý matematik, byl od roku 1752 profesorem na ženíjní škole v Mézières; Monge byl kolem roku 1760 jeho žákem, ne však na samotné ženíjní škole, kam se přijímali jen šlechtici, nýbrž na připojené praktické škole. – Údaj o kamenickém řemesle je zlomyslné zjednodušení: Monge, syn obchodníka z Beaune, působil v Mézières zprvu jako kreslič. – Medvědí jámy v bernských příkopech viděli Rolandovi při cestě do Švýcarska roku 1787.

První Rolandovou starostí bylo provést ve svých úřadech obměnu, jejíž potřebu už dříve pocítil⁵; obklopal se muži pracovitými, osvědčenými a oddanými zásadám; a i kdyby byl vykonal jen to jediné, prokázal by této části ministerstva velké dobro. Pospíšil si napsat všem departementům s onou silou, kterou dává rozum, s onou mocí, jež náleží pravdě, s onou vroucností, která vyvěrá z citu; ukazoval jim v revoluci 10. srpna nový osud Francie, nutnost, aby se všechny strany sjednotily kolem spravedlnosti, jež předchází všem výstřelkům, kolem svobody, která je štěstím všech, kolem dobrého pořádku, jenž jediný ji může zajistit, a kolem zákonodárního sboru, jemuž přísluší vyjadřovat obecnou vůli. Správní sbory, které se zdály váhat, byly suspendovány nebo rozpuštěny. Velká pohotovost ve vyřizování věcí a nanejvýš čilá a rozsáhlá korespondence rozšířily všude týž duch, oživily důvěru a vdechly vnitru země nový život.

Danton a Fabre d'Églantine

Danton skoro nenechal uplynout den, aby ke mně nepřišel; jednou kvůli Radě: přišel trochu před hodinou zasedání a zašel do mého bytu, nebo se u mne zastavil trochu po něm, obvykle s Fabrem d'Églantine⁶; jindy si ke mně přišel na polévku, i v jiné dny, než kdy jsem obvykle přijímala, aby probral s Rolandem nějakou záležitost.

Nelze okázaleji projevovat horlivost, větší lásku ke svobodě, živější touhu dohodnout se s kolegy, aby jí sloužili co nejúčinněji. Hleděla jsem na tu odpudivou a ukrutnou tvář, a přestože jsem si říkala, že nikoho nelze soudit podle toho, co se o něm povídá, že proti němu nemám nic jistého, že i ten nejpoctivější člověk musí mít v době stranických sporů dvojí pověst, zkrátka že je třeba mít se na pozoru před zdáním, nedokázala jsem si s tou tváří spojit představu dobrého člověka. Nikdy jsem neviděla nic, co by tak

5. Perroud: Za prvního ministerstva nemohl Roland své úřady příliš přetvořit, neboť úředníci měli pověření od krále. Hned 11. srpna, jakmile složil přísahu před Shromážděním, však prosadil dekret, že „ministři jsou oprávněni provádět každý ve svém resortu všechny vhodné změny“. Tehdy postavil Champagneuxa do čela prvního oddělení, Faypoulta druhého, Lanthenase třetího, Lecomte čtvrtého atd. – Oběžník správním sborům, o němž je dále řeč, je z 23. srpna 1792.

6. Philippe-François-Nazaire Fabre, zvaný d'Églantine (1750–1794), herec a dramatik, později tvůrce názvů měsíců revolučního kalendáře. Perroud: Dantonův důvěrník (byli voliči téže sekce); Danton ho 10. srpna povolal za generálního sekretáře ministerstva spravedlnosti; funkce se musel vzdát v září, když byl zvolen poslancem za Paříž. Popraven s Dantonem 5. dubna 1794.

dokonale vystihovalo prudkost surových vášní a nejpodivuhodnější odvalu, napůl zastřenou vzezřením velké žovíálnosti, strojenou upřímností a jakousi dobráckostí. Má dost živá obrazotvornost si všechny osoby, které mě zaujmou, představuje v činnosti, o níž se domnívám, že odpovídá jejich povaze; nedokážu se půl hodiny dívat na tvář, která se trochu vymyká všednosti, aniž bych ji oblékla do kroje nějakého povolání nebo jí přidělila roli, kterou mi vnukne či připomene. Tahle obrazotvornost mi Dantona často ukazovala s dýkou v ruce, jak hlasem i gestem podněcuje tlupu vrahů, bázlivějších nebo méně krutých, než je on sám, anebo jak, spokojen se svými zločiny, posunkem, jímž se vyznačuje Sardanapal, dává najevo své zvyky a sklony. Věřu, vyzývám kteréhokoli zkušeného malíře, aby v Dantonově osobě nenašel všechno, co se k takové kompozici hodí.

Co se týče Fabra d'Églantine – oblečen do kutny, ozbrojen stiletem, zaneprázdněn spřádáním úkladů, jak očernit nevinnost nebo zahubit boháče, jehož jmění mu leží v oku –, je tak dokonale ve své roli, že kdo by chtěl namalovat nejproradnějšího Tartuffa, stačilo by mu vymalovat jeho portrét v tomto přestrojení.

Ti dva se velmi snažili rozvázat mi jazyk tím, že se mnou mluvili o vlastnictví: v tomto ohledu jsem neměla co zamlčovat ani skrývat; své zásady vyznávám stejně otevřeně před těmi, o nichž si myslím, že je sdílejí, jako před těmi, u nichž tuším, že tak čisté zásady nemají: vůči jednomu je to důvěra, vůči druhým hrdost; pohrdám tím, abych se skrývala, byť pod záminkou či v naději, že tak lépe proniknu do nitra druhých. Lidi vytuším citem a soudím je podle jejich jednání, porovnaného v různých dobách s jejich řečmi; já sama se však ukazuji celá a nikdy nenechám nikoho na pochybách, kdo jsem.

Jakmile Shromáždění z vlastního podnětu vydalo dekret, jímž přidělilo ministru vnitra sto tisíc liber na tisk užitečných spisů⁷, ptali se mě Danton a především Fabre jakoby jen tak v hovoru, zda je na to Roland připraven, zda má po ruce spisovatele, jichž by mohl použít, a podobně. Odpověděla jsem, že není cizí těm, kdo se už dali poznat; že periodické listy psané v dobrém duchu samy ukazují, koho je vhodné podporovat; že jde o to, sejít

7. Perroud: dekret z 18. srpna 1792.

se s jejich autory, občas je svolat, aby se dozvěděli o skutečnostech, jejichž znalost je třeba šířit, a dohodli se, jak nejučinněji vést mysl k témuž cíli. Že jestli on, Fabre, a on, Danton, některé z nich blíže znají, ať je doporučí a přijdou s nimi k ministru vnitra, kde by se dalo, řekněme jednou týdně, pohovořit o tom, čím by se spisovatelé za daných okolností měli především zabývat. „Máme v plánu,“ odvětil mi Fabre, „list vylepovaný na zdech, který se bude jmenovat *Zpráva svrchovanému lidu* a podá obraz poslední revoluce; budou na něm pracovat Camille Desmoulins, Robert⁸ a další. – Nuže, musíte je přivést k Rolandovi.“ Tomu se vyhnul a o listu už nemluvil; ten však začal vycházet, jakmile Shromáždění dalo Radě dva miliony na tajné výdaje. Danton svým kolegům řekl, že každý ministr by s nimi měl volně nakládat ve svém resortu, ale protože ministři zahraničních věcí a války už podobné fondy mají, sluší se, aby ty dva miliony zůstaly k dispozici ostatním čtyřem, z nichž by tak každý měl tolik a tolik set tisíc liber. Roland se tomuto návrhu rázně postavil: dokázal, že Shromáždění zamýšlelo dát výkonné moci v těchto krizových chvílích všechny prostředky, jichž může potřebovat, aby jednala rychle; že o použití těchto fondů má rozhodovat Rada jako celek, podle žádosti a na účely, jež každý předloží; že on sám prohlašuje, že z nich nechce nic použít, aniž by to zdůvodnil před Radou, které přísluší o nich rozhodovat a které byly svěřeny⁹. Danton odsekl, zaklel, jak měl ve zvyku, mluvil o revoluci, o velkých opatřeních, o tajemství, o svobodě; ostatní, snad svedeni potěšením hospodařit si každý podle libosti, se přidali na jeho stranu proti vši spravedlnosti, politice i jemnocitu, navzdory Rolandovým námitkám a jeho rázné neústupnosti, jejíž přísnost se nelíbila. Danton si pospíšil vybrat ze státní pokladny sto tisíc tolarů, s nimiž naložil, jak se mu zlíbilo; což mu nezabránilo, aby si pod různými záminkami nevymohl od Servana šedesát tisíc liber a od Lebruna

8. Camille Desmoulins (1760–1794), novinář a Dantonův přítel, a François Robert (1763–1826), novinář a poslanec za Paříž. Perroud: oba patřili k sekci Théâtre-Français a následovali Dantona do jeho krátkého ministerstva – Camille jako sekretář pečeti, Robert jako šéf soukromých sekretářů; o Robertovi autorka mluví dále v *Portrétech a anekdotách*. List *Compte rendu au peuple souverain* vycházel jako plakát ve foliovém formátu, patrně od 28. srpna 1792, a měl šestnáct čísel.

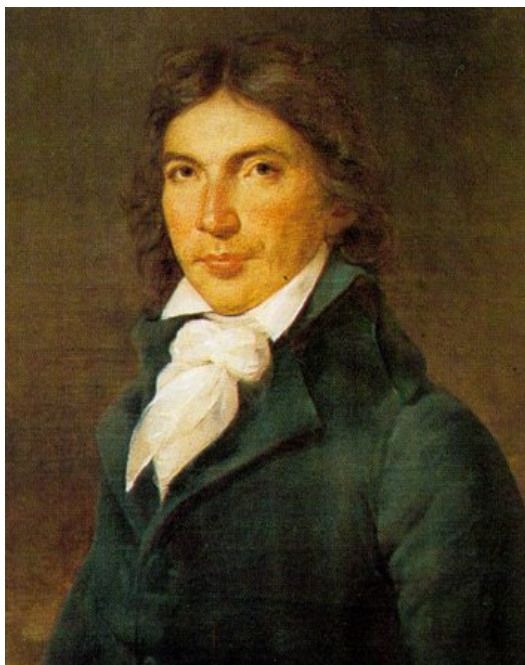
9. Poznámka paní Rolandové: „Z těchto fondů nikdy nevydal víc než 1200 liber, a to jedinou poukázkou ve prospěch Hella, bývalého poslance Ústavodárného shromáždění, na náklady lidového vzdělávání v němčině v rýnských departementech.“

ještě víc z tajných fondů jejich resortů¹⁰. Shromáždění nikdy nepředložil vyúčtování: spokojil se s tím, že mu potvrdil, že je složil Radě¹¹; a Radě pouze sdělil, na zasedání, kde Roland pro nemoc nebyl, že dal dvacet tisíc franků tomu, deset jinému a tak dále, pro revoluci, pro jejich vlastenectví a podobně. Tak mi to opakoval Servan. Rada, když se jí Shromáždění otázalo, zda Danton předložil účty, prostě odpověděla, že ano – tak veliká byla její zbabělost. Danton však nabyl takové moci, že se ho tito bázlivi lidé báli urazit. Došlo to tak daleko, že statečný Servan mi při odchodu z ministerstva, jehož tíha byla nad jeho síly, přiznal, že zamořil armádu kordeliéry¹², Dantonovými agenty; že jsou sice jen nadpočetní a že odvážný nástupce ji jich snadno zbaví. Vyčítala jsem mu tuto slabost. „Byl jsem nemocen; a co chcete odmítnout lidem, kteří mají za zády tlupu připravenou vás zavraždit? – Člověk odejde dřív, než by jim cokoli povolil, a udá je celé republice.“ Tato okolnost mi opravdu ukázala Servana méně pevného, než jsem ho soudila. Jeho nemoc, jakýsi chorobný výron šťáv, který se mu usadil v hlavě, se mi zdála jedinou omluvou.

10. Joseph Servan (1741–1808), ministr války (znovu od 10. srpna do začátku října 1792), a Pierre Lebrun, zvaný Lebrun-Tondu (1754–1793), ministr zahraničních věcí, popravený v prosinci 1793. – Tolar (écu) měl tři libry; sto tisíc tolarů tedy činilo tři sta tisíc liber.

11. Perroud odkazuje na obhajobu Dantona v Aulardově studii o Dantonových účtech (*Études et leçons sur la Révolution française*).

12. Klub kordeliérů (Společnost přátel práv člověka a občana), nazvaný podle bývalého františkánského kláštera, v němž zasedal; radikálnější než jakobíni a Dantonova hlavní mocenská opora.

Camille Desmoulins (1760–1794), portrét od Jeana-Sébastiena Rouillarda. Volné dílo.

Po tom všem se nikdo nebude divit, že když chtěl Danton poslat do Bretaně jednoho ze svých lidí, pod záminkou, že má prohlédnout přístavy a prověřit inspektory, přiměl ministra námořnictva, aby mu vystavil pověření; protože však taková pověření musí podepsat všichni členové Rady, Roland to odmítl. „Jedno ze dvou,“ řekl Mongeovi, „buď vaši úředníci v námořnictvu plní svou povinnost, nebo ji neplní, a to můžete dokonale posoudit sám. V tom druhém případě je musíte bez milosti propustit; v prvním – proč je odrazovat a urážet tím, že k nim pošlete cizího člověka, který s tímto oborem nemá nic společného a dokazoval by jim vaši nedůvěru? Taková operace nemá nic, co by se slučovalo s povahou správce; toto pověření nepodepíšu.“ Zasedání Rady se protáhlo; papíry k podpisu se ke konci hromadily; Roland zjistí, že právě připojil svůj podpis za podpisy všech kolegů pod to zamítnuté pověření, jež mu kdosi podstrčil; škrtne jej a hlasitě se ohradí proti Mongeovi, který mu vyděšeně odpoví potichu: „To chce Dan-

ton; když mu to odmítnu, udá mě Komuně, kordeliérům a dá mě pověsit. – Nuže, já, ministr, raději odejdu, než abych ustoupil před takovými ohledy.“

Doručitel toho pověření byl v Bretani zatčen na příkaz jedné správy, kterou jeho chování popudilo a již se Rolandův škrtnutý podpis zdál oprávněným důvodem, aby si doručitele prověřila zblízka: byly proti němu vážné stížnosti; bylo to však koncem roku, kdy Hora již otevřeně hájila všechny anarchisty, a ta prosadila dekret, že Guerneur¹³ má být propuštěn na svobodu. Nechala jsem se strhnout okolnostmi; vrátím se k souvislosti událostí.

Danton a Fabre ke mně přestali docházet v posledních dnech srpna; nechtěli se zřejmě vystavovat pozorným očím v době, kdy zpívali záříjové jitřní¹⁴, a dostatečně už odhadli, co je Roland a jeho okolí zač. Pevná, ušlechtilá a přímá povaha, přísné zásady projevované bez okázalosti, ale i bez ostychu, vyrovnané a stále jednání jsou každému hned na očích. Usoudili, že Roland je poctivý člověk, s nímž se v podnicích jejich druhu nedá nic dělat; že jeho žena nenabízí žádnou skulinu, již by bylo možné na něj působit; že, stejně pevná v zásadách, má snad onen druh pronikavosti vlastní jejímu pohlaví, před níž se falešní lidé musí mít na pozoru ještě víc; snad také usoudili, že občas dovede vzít do ruky pero¹⁵, a že celkem vzato takový pár, silný rozumem a povahou a s jistým nadáním, může škodit jejich záměrům a je dobrý jen k tomu, aby byl zničen. Další běh událostí, osvětlený ostatně spoustou podrobností, které bych dnes těžko vykládala,

13. Perroud: Guerneur se ve skutečnosti jmenoval Royou a byl bratrem abbého Royou, redaktora vášnivě royalistického listu *L'Ami du Roi*; aby nebyl kompromitován, přijal jméno bretaňské vesnice, odkud rod pocházel. Byl členem proslulého dozorčího výboru Komuny z 2. září a nazítří prováděl domovní prohlídku u Brissota. Jeho mise v Bretani vyvolala takové incidenty, že ho správa departementu Finistère dala 22. září zatknout jako hlasatele anarchie a městská rada v Quimperu ho držela ve vězení, dokud Konvent po bouřlivých debatách 4. března 1793 nevyslovil jeho propuštění; v září 1793 se stal porotcem revolučního tribunálu. Protokoly Výkonné rady vyprávění paní Rolandové potvrzují: u pověření pro Guerneura (zasedání 17. září) stojí: „Pan ministr vnitra se k tomuto usnesení nepřipojil.“

14. Narážka na Bartolomějskou noc (1572), přezdívanou po vzoru „sicilských nešpor“ „pařížské jitřní“ (*matines*); paní Rolandová takto označuje záříjové masakry.

15. Perroud: Camille Desmoulins ve své *Historii brissotinů* obviňuje Rolanda z autorství jednoho plakátu z té doby a jako důkaz uvádí, že „jeho korektura byla viděna na jeho psacím stole, celá opravená rukou jeho ženy“.

ale z nichž mi zůstal živý pocit, dává těmto dohadům veškerou průkaznost důkazu.

Za jedno z prvních opatření Rady se vymyslelo vyslat do departementů komisaře, kteří by lidi poučili o událostech 10. srpna a především povzbudili k přípravám obrany, k rychlým odvodům rekrutů potřebných pro naše armády proti nepřátelům na hranicích a podobně¹⁶. Jakmile se začalo jednat o jejich výběru a zároveň o návrhu na jejich vyslání, požádal Roland o lhůtu do zítřka, aby promyslel, koho by mohl doporučit. „Postarám se o všechno,“ zvolal Danton, „pařížská Komuna nám dodá výborné vlastence.“ Líná většina Rady mu svěřila péči o jejich výběr, a nazítří přišel na Radu s pověřenými už úplně vyhotovenými; zbývá jen doplnit jména, která předkládá, a podepsat. Zkoumá se málo, nediskutuje se vůbec, a podepisuje se. A hle, roj málo známých lidí, pletichářů ze sekcí nebo klubových křiklounů, vlastenců z nadšení a ještě víc ze zjištění, kteří většinou neměli jiné existence než tu, jíž se chápali nebo kterou doufali získat ve veřejných bouřích, ale byli velmi oddáni Dantonovi, svému ochránci, a snadno podléhali kouzlu jeho mravů a jeho bezuzdného učení – ti všichni se stávají zástupci Výkonné rady v departementech Francie.

Tato operace mi vždy připadala jako jeden z největších stranických tahů Dantonových a jako nejpониžující lekce pro Radu.

Je třeba si představit, jak byl každý ministr v těchto bouřlivých dobách zahlcen záležitostmi svého resortu, abychom pochopili, že poctiví a schopní lidé mohli jednat s takovou lehkomyšlností. Faktem je, že ministry vnitra, války a dokonce i námořnictva přetěžovala nadměrná práce a že podrobnosti příliš pohlcovaly jejich síly, než aby každému z nich zbyl čas přemýšlet o velké politice. Rada by musela být složena z mužů, kteří by se radili, a nikoli spravovali. Danton byl v resortu, který dává nejméně práce; kromě toho si plnění svých úředních povinností pramálo bral k srdci a skoro se jimi nezabýval; úředníci roztáčeli kolo, on jim svěřoval razítko se svým podpisem a stroj běžel, jak běžel, aniž by se o to staral. Všechn svúj čas a všechnu pozornost věnoval kombinacím a pletichám, jež sloužily

16. Perroud: Prozatímní výkonná rada (tak se od suspendování krále nazývalo ministerstvo) vyslala 29. srpna třicet komisařů do departementů mezi Paříží a hranicemi; 3. září jmenovala dalších dvacet čtyři, vybraných z pařížské Komuny, pro celou Francii.

jeho záměrům rozmnožit svou moc a jmění. Neustále pobýval v kancelářích ministerstva války, dosazoval do armád lidi svého ražení; nacházel způsoby, jak jim zajistit podíl na dodávkách a zakázkách; nezanedbal žádný obor, v němž mohl prosazovat tyto lidi – kal zkaženého národa, který se při politických převratech stává jeho pěnou a na krátké chvíle nad ním vládne; tím rozmnožoval svůj vliv a vytvářel si stranu, která se brzy stala mocnou, neboť dnes vládne.

[Sedmý sešit.]

Zářijové dny

Nepřátelé postupovali na naše území, jejich úspěchy začínaly být znepokojivé; lidé, kteří chtějí vést lid a prostudovali prostředky, jak na něj působit, velmi dobře vědí, že strach je jedním z nejmocnějších. Toto hnutí myslí naprosto podrobuje ty, kdo je prožívají, těm, kdo se jím ovládnout nedají: oč větší výhodu pak mají ti, kdo ho záměrně vyvolávají, pod záminkami nebo falešnými zprávami! Tento výpočet si jistě učinili podněcovatelé zářijových dnů; museli sledovat dvojí cíl: vyvolat pohyb, v jehož zmatku by jim vniknutí do věznic a vraždění vězňů poskytlo příležitost ukojit osobní nenávisti a provést loupež, jejíž výtěžek lichotil jejich chamtivosti, a rozšířit onen druh ohromení, za něhož hrstka směělých ctižádostivců klade základy své moci. Nižší nástroje nebylo těžké získat vidinou zisku; záminka, že se obětují domnělí zrádci, jejichž spiknutí je třeba se obávat, měla svést několik horkých hlav, oklamat lid a posloužit k ospravedlnění činu, z něhož by pro strůjce vzešla oddanost jejich dobře placených pohůnků, přízeň všech, kdo by měli s vůdci podíl na kořisti, a poslušnost lidu – zastrašeného, zaskočeného nebo přesvědčeného o síle a spravedlnosti akce, k níž by ho dokázali připoutat tím, že by mu ji předložili jako jeho vlastní dílo. Proto každý, kdo se později odvážil proti těmto zločinům vystoupit, byl prohlášen za pomlouvače Paříže, vydán jako takový napospas zuřivosti jisté třídy jejích obyvatel a nazván federalistou a spiklencem. To je zločin Dvaadvaceti¹⁷, spojený s neodpustitelnou vinou jejich převahy.

17. Dvaadvacet – girondističtí poslanci, jejichž vyloučení z Konventu žádaly v dubnu 1793 pařížské sekce a Komuna; po povstání 31. května – 2. června 1793 byli spolu s dalšími zatčeni.

Zpráva o dobytí Verdunu¹⁸ se rozšířila 1. září s velkým hlukem a zděšením; stálí účastníci pouličních hloučků tvrdili, že nepřítel táhne na Châlons; podle nich mu stačily už jen tři dny pochodu, aby byl v Paříži; a lid, který se ptá jen po vzdálenosti a nepočítá se vším, co armáda na pochodu potřebuje – s proviantem, zavazadly, dělostřelectvem, zkrátka se vším, čím se její postup tolik liší od cesty jednotlivce –, viděl už cizí vojska v dýmajícím a zpustošeném hlavním městě. Nebylo opomenuto nic, co mohlo rozpalit obrazotvornost, zveličit věci a rozmnožit nebezpečí; nebylo těžké vymoci na Shromáždění několik opatření, jež se k podpoře takových záměrů hodila¹⁹. Domovní prohlídky pod záminkou pátrání po ukrytých zbraních a odhalování podezřelých osob – prohlídky, které byly od 10. srpna tak časté – byly nařízeny jako obecné opatření a prováděly se uprostřed noci. Vedly k novým a četným zatčením a k neslýchanému týrání. Komuna z 10. srpna²⁰, složená z velké části z oněch lidí, kteří nemajíce co ztratit mohou v revolucích všechno získat, tato Komuna, jež už měla na svědomí tisíc výstřelků, potřebovala páchat nové, neboť beztrestnost se zajišťuje hromaděním zločinů. Slavnostně se vyhlásují neštěstí vlasti; na věžích metropolitního chrámu se vztyčuje černá vlajka, znamení tísně; střílí se z poplašeného děla; Komuna dává troubením vyhlásit, že se občané mají všichni shromáždit v neděli 2. září na Martově poli, aby se kolem oltáře vlasti sešli horliví obránci, kteří by chtěli okamžitě vytáhnout na její obranu. Zároveň však dává nařídit uzavření městských bran, a nikoho tato protichůdná opatření nezaráží: mluví se o spiknutí, které ve věznicích kují aristokraté (neboli boháči), jichž tam byl zavřen velký počet, o znepokojení lidu a o jeho nechuti opustit svá ohniska a nechat za sebou tyto žravé vlky, kteří by se, jakmile se utrhnou z řetězu, vrhli na to nejdražší, co zde zanechali.

Při prvních známkách neklidu napsal ministr vnitra, který má obecný dozor nad pořádkem, ale nikoli bezprostřední výkon moci ani právo nasadit ozbrojenou sílu, naléhavě Komuně, v osobě starosty, aby jí ukázal, jakou bdělost musí projevit; nezůstal jen u tohoto opatření: obrátil se na vrchního

18. Verdun, obléhaný pruským vojskem, kapituloval 2. září 1792 (pevnost Longwy padla už 23. srpna); 1. září se tedy Paříži šířily zprávy o jeho obležení a očekávaném pádu.

19. Perroud: dekret z 28. srpna, který povolil domovní prohlídky, a usnesení Komuny z 29. srpna, jež povolilo zatýkání na jejich základě; noční prohlídky se konaly z 29. na 30. srpna.

20. Povstalecká Komuna, která v noci na 10. srpna 1792 vytlačila zákonnou pařížskou obecní radu a až do prosince 1792 soupeřila s národními orgány o moc.

velitele, aby mu doporučil posílit stráž a bdít nad věznicemi; učinil ještě víc: když se dozvěděl, že věznice jsou ohroženy, formálně ho vyzval, aby je dal pečlivě střežit, a uvalil na něj odpovědnost za to, co se stane; a aby dodal větší váhu výzvě, na niž se jeho pravomoc omezovala, dal ji vytisknout a vylepit na všech nárožích: to znamenalo upozornit občany, aby bděli sami, kdyby velitel na svou povinnost zapomněl²¹.

V neděli 2. září kolem páté hodiny odpoledne, tedy zhruba v tu chvíli, kdy byly věznice obklíčeny, jak jsem se dozvěděla později, přichází do ministerstva vnitra asi dvě stě mužů; s velkým křikem žádají ministra a zbraně.

Z hloubi svého bytu jako bych slyšela nějaký pokřik: vyjdu a z místností, jejichž okna vedou na velké nádvoří, spatřím srocení; jdu do předpokojů, vyptávám se, co se děje: Roland odešel, ale ti, kdo ho žádali, se s tímto vysvětlením nespokojili a chtěli s ním za každou cenu mluvit; sluhové jim bránili jít nahoru a opakovali jim pravdu. Poručila jsem, aby jim někdo mým jménem vzkázal, ať jich deset přijde nahoru: vstoupí; klidně jsem se jich zeptala, co si přejí; řekli mi, že jsou to stateční občané připravení odejít do Verdunu, ale že nemají zbraně; že si je přišli vyžádat od ministra a že ho chtějí vidět. Upozornila jsem je, že ministr vnitra nikdy žádné zbraně k dispozici neměl; že si o ně mají říct na ministerstvu války a u ministra tohoto resortu; odpověděli, že tam už byli, že jim tam řekli, že žádné nejsou, že všichni ti ministři jsou zatracení zrádci a že chtějí Rolanda. „Mrzí mě, že odešel, protože by vás přesvědčil svými dobrými důvody. Pojďte si se mnou prohlédnout budovu; přesvědčíte se, že doma není, že nikde nejsou žádné zbraně, a uvědomíte si, že tu ani žádné být nemají. Vraťte se na ministerstvo války nebo si jděte se svými oprávněnými stížnostmi na Komunu, a chcete-li, aby s vámi Roland mluvil, jděte do budovy ministerstva námořnictva: celá Rada je tam shromážděna.“ – Odešli. Postavila jsem se na balkon do nádvoří; viděla jsem zuřivce v košili, s rukávy vyhrnutými nad

21. Perroud: Po těchto dopisech starostovi a veliteli národní gardy z doby před masakry nenašel stopy; známé dopisy, všude otištěné, jsou datovány 4. září ve 3 hodiny odpoledne, a zdá se, že Rolanda události zaskočily. Rolandův dopis Shromáždění, v němž prohlašuje, že „výkonná moc nemohla tyto výstřelky předvídat ani jim zabránit“ a že „je povinností ustavených úřadů učinit jim přítrž, anebo se pokládat za zničené“, však byl přečten už na večerním zasedání 3. září. Koncept průvodního dopisu, jímž ministr vnitra předával Shromáždění dopisy Santerrovi a Pétionovi ze 4. září, je celý psán rukou paní Rolandové, s odkazy a škrty.

lokty a se šavlí v ruce, jak řeční proti zradám ministrů; mých deset vyslanců se rozptýlí v davu a nakonec dosáhnou toho, že se za zvuku bubnu stáhne, ale odvedli s sebou komorníka jako rukojmí; hodinu ho honili ulicemi a pak ho pustili.

Okamžitě jsem nasedla do kočáru, abych jela na ministerstvo námořnictva a uvědomila manžela, co se právě stalo. Rada ještě nezasedala; zastihla jsem početnou společnost, několik poslanců: ministr války a ministr spravedlnosti ještě nepřišli, ostatní seděli v salonu jako ve společnosti. Vylíčila jsem tu příhodu; každý ji komentoval po svém; většina ji brala jako nahodilý výsledek okolností a rozjitřených myslí.

Co tehdy dělal Danton? Dozvěděla jsem se to až po několika dnech, ale je dobré to říct zde, abych srovnala fakta. Byl na starostenském úřadě²², v takzvaném dozorčím výboru, odkud vycházely rozkazy k zatčením, jež se už několik dní tak množila: právě tam objal Marata po komedii předstírané čtyřiašestihodinové roztržky. Vyjde nahoru k Pétionovi, vezme ho stranou a řekne mu svou mluvou, vždy okořeněnou rázovitými výrazy: „Víte, co je napadlo? Což nevydali zatykač na Rolanda? – Kdo? ptá se Pétion. – No přece ten šílený výbor. Vzal jsem ten zatykač; tady ho máte; tohle nemůžeme nechat jen tak. K čertu! Proti členovi Rady!“ Pétion zatykač vezme, přečte, s úsměvem mu ho vrátí a řekne: „Nechte je, bude to mít dobrý účinek. – Dobrý účinek!“ odvěti Danton, který starostu zvědavě pozoroval; „ó, to nestrpím, hned je umravním“, a zatykač nebyl vykonán. Kdo si však neřekne, že těch dvě stě mužů muselo být posláno k ministru vnitra původci zatykače? Kdo nepojme podezření, že nezdar jejich pokusu, který provedení plánu zdržel, mohl ty, kdo jej vymysleli, přimět k váhání? Kdo nevidí v Dantonově návštěvě u starosty krok spiklence, který chce vyzvědět, jaký účinek by úder měl, nebo si připsat zásluhu, že jej odvrátil, když se jinak nezdařil nebo byl nedobrovolným zdržením zpochybněn?

Ministři odešli z Rady po jedenácté hodině; teprve druhý den ráno jsme se dozvěděli o hrůzách, jichž byla noc svědkem a které se ve věznicích páchaly dál. Se srdcem sevřeným nad těmito ohavnými zločiny, nad bez-

22. Perroud: Starostenský úřad (Mairie) sídlil tehdy v Cité, na nádvoří Justičního paláce. – Do dozorčího výboru Komuny byl 2. září přihrán Marat. Pařížským starostou byl Jérôme Pétion (1756–1794), později girondistický poslanec, který v červnu 1794 na útěku skončil sebevraždou.

mocností je zastavit, nad zjevnou spoluvinou Komuny a vrchního velitele²³, shodli jsme se, že poctivému ministrovi nezbývá než je co nejhlasitěji udat, přimět Shromáždění, aby je zastavilo, pobouřit proti nim poctivé lidi, smýt tak ze sebe hanbu, že se na nich podílí mlčením, a vystavit se, bude-li třeba, dýkám vrahů, jen aby se vyhnul zločinu a potupě být jakkoli jejich spoluvínekem. „A přitom je pravda,“ řekla jsem manželovi, „že rozhodnutí, k nimž je třeba odvahy, jsou stejně tak ku prospěchu bezpečnosti jako spravedlnosti; drzost se krotí jen pevností; kdyby udání těchto výstřelků nebylo povinností, bylo by činem opatrnosti. Lidé, kteří je páchají, vás musí nenávidět, protože jste se jim ze všech sil snažil bránit; nezbývá vám, než abyste v nich vzbudil strach a zjednal si u nich respekt.“ Roland napsal Shromáždění onen dopis z 3. září, který se stal stejně proslulým jako dopis, jejž předtím adresoval králi²⁴. Shromáždění jej přijalo s nadšením; nařídilo jej vytisknout, rozeslat a vylepit; tleskalo mu, jako chválí a tleskají slabí lidé projevům odvahy, kterou by sami napodobit nedokázali, ale která se jich dotýká a probouzí v nich jakousi naději.

Vzpomínám si, že jsem četla jedno velmi aristokratické dílko, které v Londýně od té doby sepsal, myslím, Peltier²⁵: autor se velice divil, že týž člověk, který se tak drze provinil proti svému králi, projevil později tolik spravedlnosti a lidskosti. Duch strany musí věru činit lidi hodně nedůslednými, anebo je ctnost tak vzácná, že už v ni nikdo nechce věřit. Přítel svých bližních a svobody nenávidí stejně mocně a se stejnou rázností udává tyranii královskou i lidovou, despotismus trůnu, lstivost dvorů, nepořádky anarchie i krutost lupičů.

23. Perroud: Santerre. – Antoine-Joseph Santerre (1752–1809), sládek z předměstí Saint-Antoine, od 10. srpna vrchní velitel pařížské národní gardy.

24. Perroud: dopis z 3. září otiskl *Moniteur* 5. září. – Dopisem králi je míněn Rolandův dopis Ludvíku XVI. z června 1792, který vedl k propuštění girondistických ministrů 13. června 1792.

25. Jean-Gabriel Peltier. Perroud: proslulý royalistický pamfletista, jeden z redaktorů *Actes des Apôtres*, uprchl po 10. srpnu do Londýna a vydal tam *Dernier tableau de Paris, ou Précis de la Révolution du 10 août et du 2 septembre* (1792–1794). V prvním svazku, plném urážek Rolanda, však Perroud nenašel sebemenší ocenění jeho „spravedlnosti a lidskosti“; vězeňkyně má zřejmě na mysli jinou brožuru tohoto libelisty.

Cloots a strašidlo federalismu

Téhož dne, 3. září, mi jeden muž, kdysi Rolandův kolega, kterého jsem ze zdvořilosti pozvala na oběd, přivedl bez ohlášení *Řečníka lidského pokolení*, aniž by se mě předem zeptal, zda s tím souhlasím: viděla jsem v jeho počinání nedostatek způsobů u dobráka, kterého sláva onoho řečníka oslnila. Clootsovi²⁶, z něhož jsem znala jen nabubřelé deklamace a o němž jsem jinak neměla žádnou nepříznivou zprávu, jsem prokázala zdvořilost; ale jeden z mých přátel mi, když ho spatřil, pošeptal: „Uvádíte k sobě nesnesitelného příživníka; nerad ho tu vidím.“ Předmětem rozhovoru byly události dne; Cloots tvrdil, že dokáže, že šlo o opatření nezbytné a spasitelné; vychrlil spoustu otřepaných frází o právech národů, o spravedlnosti jejich pomsty a o tom, jak prospívá štěstí lidského rodu; mluvil dlouho a velmi hlasitě, jedl ještě víc a nejednoho posluchače znudil. Brzy nato byl zvolen poslancem a několikrát přišel znovu, sám od sebe, a bez okolků se tlačil na nejčestnější místo a k nejlepšímu soustu; krajní a chladná zdvořilost, kterou jsem doprovázela péčí vždy obsloužit několik osob před ním, ho musela rychle poučit, že je prohlédnut; pocítil to, už nepřišel a mstil se pomluvami. Nemluvila bych o tomto ubohém člověku, nebýt význačné role, kterou sehrál mezi utrhači poctivých lidí, a umění, s nímž přispěl k tomu, že se z federalismu stalo strašidlo pro hlupáky nebo záminka k proskripci rozumných hlav, které nepřijaly jeho chiméru světové republiky. Když u mne byl naposledy, vytáhl svého koníčka a znovu omílal všechny své výstřednosti o možnosti Konventu složeného z poslanců ze všech koutů světa: jedni odpovídali žerty; Roland, znuděný pedantstvím a hlukem, s nímž Cloots svůj názor hájil a chtěl ho prosadit, byl tak laskav, že mu předložil tři čtyři sylogismy, načež se k němu obrátil zády. Rozhovor se zklidnil a rozdělil se; Buzot, jehož soudný duch se dlouho nebaví bojem s větrnými mlýny, se divil, že se s federalismem zachází jako s politickým kacírstvím; poznamenal, že Řecko, tak slavné, tak bohaté na velké muže a velké činy, se skláda-

26. Perroud: baron Jean-Baptiste (Anacharsis) Cloots (1755–1794), „Řečník lidského pokolení“ a apoštol světové republiky. Zvolen do Konventu za departement Oise, brzy vydal brožuru „Ani Marat, ani Roland“, jež vzbudila jistý rozruch a vysloužila mu ostrou odpověď od Bancala; byl v ní prvním původcem obvinění girondistů z federalismu. Píše tam: „Dne 3. září mě seznámili s tímto ministrem, u něhož jsem obědval čtyřikrát.“ – Cloots pocházel z Kleve v pruském Porýní, odtud narážka na „Prušáky, jeho krajany“; popraven byl s hébertisty 24. března 1794.

lo z malých federovaných republik; že Spojené státy, které v naší době podávaly nejzajímavější obraz dobrého společenského uspořádání, tvořily celek téhož druhu a že totéž platí o Švýcarsku. Že je sice v nynější chvíli a v nynějším postavení Francie důležité uchovat její jednotu, protože tak staví vnějším nepřátelům impozantnější masu a zachovává si jednotu působení, drahocennou pro tvorbu zákonů, které jí mají zajistit ústavu; ale že nelze přehlížet, že politická pouta, jež by spojovala Provensálce s Vlámem, budou vždy poněkud volná; že je nesnadné nechat na tak velké rozloze vládnout onu oddanost, která je silou republik, protože láska k vlasti koneckonců není právě láskou k zemi, kterou člověk obývá, nýbrž ke spoluobčanům, s nimiž žije, a k zákonům, které jim vládnou – jinak by Athéňané nebyli přenesli celou svou existenci na loď a neopustili své město; že dobře lze milovat jen ty, které člověk zná, a že nadšení lidí oddělených od sebe dvěma sty mílemi nemůže nikdy být společné, jednotné a živé jako nadšení obyvatel malého území.

Právě tyto moudré úvahy, které za moudré pokládala většina těch, kdo je slyšeli, Cloots převrátil a udal jako spiknutí, jehož cílem je federalizovat Francii a odtrhnout departementy od Paříže; Buzota vyličil jako nejnebezpečnějšího ze spiklenců, Rolanda jako jejich vůdce a poslance, kteří ke mně nejčastěji chodili, jako pomahače tohoto svobodovražedného plánu. Nevím, zda blázen jako Cloots mohl své obavy myslet upřímně; nedovedu se o tom přesvědčit a myslím jen, že ve výrobě své lži našel příležitost pomstít svou uraženou ješitnost, že nebyl obdivován; námět k deklamacím svého ražení, velmi vhodný pro nabubřelost jeho stylu a nespořádanost jeho obrazotvornosti; prostředek, jak škodit lidem, jejichž rozum se mu nutně musí protivit, a jak se spolčit s těmi, jejichž neřesti jsou mu milé – i když připustíme, že nemá tajné poslání rozvrátit Francii pomocí zběsilců, aby usnadnil hru Prusákům, svým krajanům.

Nedělní noc a čtyři dny vraždění

Vraždění mezitím pokračovalo: v Abbaye od neděle večer do úterního rána; v La Force ještě déle; v Bicêtre čtyři dny a tak dále²⁷. Svému nynějšímu pobytu v první z těchto věznic vděčím za to, že jsem se dozvěděla podrobnosti, při nichž člověka mrazí a které nemám odvahu vylicit. Jednu příhodu však nepominu mlčením, protože přispívá k důkazu, že šlo o dobře promyšlený plán: ve Faubourg Saint-Germain byl sběrný dům, kam se umísťují zadržení, které Abbaye nemůže přijmout, když je přeplněná, a policie si k jejich převozu vybrala právě neděli večer, okamžik těsně před všeobecným vražděním: vrahové byli připraveni; vrhli se na vozy – bylo jich pět nebo šest fiakrů – a ranami šavlí a pik probodávali a zabíjeli ty, kdo v nich seděli, uprostřed ulice, za strašlivého křiku jejich bolesti. Celá Paříž byla svědkem těchto hrůzných výjevů, prováděných hrstkou katů (v Abbaye jich nebylo ani patnáct, a u její brány stáli, jako jediná obrana, navzdory výzvám adresovaným Komuně a veliteli, dva národní gardisté). Celá Paříž je nechala být... celá Paříž je v mých očích prokletá a já už nedoufám, že se svoboda ujme mezi zbabělci, necitelnými k nejhorším urážkám, jaké lze uštědřit přírodě a lidskosti, mezi chladnými diváky zločinů, jimž by odvaha padesáti ozbrojených mužů snadno zabránila²⁸.

Ozbrojená moc byla špatně organizována, tak jako je dosud, neboť lupiči, chtějí-li vládnout, dobře dbají, aby se vzepřeli jakémukoli pořádku, který by jim mohl překážet. Ale je snad třeba znát svého kapitána a pochodovat v řádné rotě, jde-li o to spěchat na pomoc obětem, které někdo vraždí? Skutečností je, že pověst o domnělém spiknutí ve věznicích, jakkoli nepravděpodobná, a strojené zprávy o znepokojení a hněvu lidu držely každého v ohromení a přesvědčovaly ho v bezpečí jeho domova, že jedná lid, ačkoli, sečteno a podtrženo, na celou tu hanebnou výpravu nebylo ani dvě stě lupičů. Proto mě neudivuje první noc; ale čtyři dny! A zvědavci chodili tu podívanou okukovat! Ne, neznám nic v dějinách ani těch nejbarbarštějších národů, co by se dalo s těmito ohavnostmi srovnat. Rolandovo zdraví

27. Věznice Abbaye v Saint-Germain-des-Prés, La Force v Marais a Bicêtre, hospic a vězení jižně od Paříže. Jde patrně o známé přepadení vozů se zadrženými (většinou kněžími odmítajícími přísahu), převáženými 2. září odpoledne do Abbaye a zavražděnými u její brány.

28. Perroud: Rozhořčení paní Rolandové se nedostavilo až dodatečně, při úvahách ve vězení; viz její dopisy Bancalovi z 2., 5. a 9. září 1792.

tím utrpělo; napětí jeho nervové soustavy bylo takové, že jeho žaludek nemohl nic přijmout a zadržaná žluč se mu rozlila pod kůži; byl žlutý a zesláblý, a přitom stejně činný, nemohl spát ani jíst a nepřestával pracovat. Vzpomínám si, jak citlivý Gorsas²⁹, dojat jeho stavem, nemohl zadržet slzy, když ho prosil, aby mírnil rozhořčení, jímž byl prostoupen. Roland ještě nevěděl, že byl předmětem zatykače; já jsem se to dozvěděla a dobře jsem se střezila mu to prozradit; znamenalo by to dodat potravu už tak hlubokému hnutí mysli. Nevím, kdo mu o tom následující týden začal mluvit. Nutno přiznat, že se mu později stalo, že tuto zvláštní okolnost občas uváděl takovým způsobem, že jeho nepřátelé schválně šířili, že se proti těmto popravám vzbouřil jen ze strachu, že by mohl patřit k jejich obětem, ačkoli on jen připojoval ke spravedlivé hrůze, kterou v něm vzbudily, rozhořčení nad tím, že byl počítán mezi ty, kdo je měli podstoupit.

Nejvíce se snažil vykreslit Rolandův odpor k těmto událostem jako plod rozpálené obrazotvornosti a strachu, jímž byl zbytečně zachvácen, právě Danton³⁰. Tento rys mi vždy připadal velmi příznačný.

Dějiny jistě uchovají hanebný oběžník dozorcího výboru Komuny, který obsahoval obhajobu zříjových dnů a výzvu, aby se podobné oslavily po celé Francii – oběžník rozesílaný plnými hrstmi po úřadech a opatřený kontrasignací ministra spravedlnosti³¹.

Protože okolnosti ukázaly, jak nevhodné by bylo přivést do Paříže orléanské vězně, jejichž převoz byl nařízen a kteří už byli na cestě, vydal ministr vnitra podle mínění Rady rozkaz dopravit je do Versailles; vyslal se s nimi početný doprovod; lidé, kteří hráli zděšení nad pařížskými vraždami, si

29. Perroud: Antoine-Joseph Gorsas, redaktor *Courrier des 83 départements*, sice ve svém listu napsal, že zříjové masakry byly „aktem nezbytné spravedlnosti“, ale brzy, zvolen do Konventu, se přidal k politice Rolanda a Girondy. Dekretem ze 2. června zatčen, 28. července postaven mimo zákon, byl dopaden 7. října 1793 a po zjištění totožnosti též den popraven.

30. Perroud: v jeho řeči v Konventu 1. dubna 1793.

31. Perroud: text tohoto hanebného oběžníku z 3. září 1792, podepsaného devíti členy dozorcího výboru Komuny (Panis, Sergent, Marat aj.), vyšel z Maratovy tiskárny a byl zaslán všem úřadům v departementech s kontrasignací ministerstva spravedlnosti. Originál se však nikdy nenašel a několik signatářů později protestovalo proti zneužití svého jména.

pod tímto pláštěm vymohli, aby k němu směli patřit, a řídili řez, jež se odehrála na vozech při příjezdu vězňů do Versailles³².

Zlato, stříbro, náprsní tašky, šperky a jiné cennosti, jichž bylo v té době ve věznicích velké množství vzhledem k postavení a bohatství těch, kdo je zalidňovali, byly, jak si lze představit, rozkradeny.

Mnohem větší rozkrádání se po 10. srpnu dopustili členové Komuny, ať už v Tuilerijském paláci, nebo v královských sídlech v okolí, kam posílala své komisaře, nebo u soukromníků prohlášených za podezřelé, u nichž dala zapечатit majetek.

Přijala velké úschovy³³, dala odvézt poklady: žádné vyúčtování se neobjevovalo a ministr vnitra nemohl dostat informace, jež měl právo o těchto věcech žádat. Stěžoval si Shromáždění; stěžoval si také na nedbalost vrchního velitele, od něhož marně požadoval více stráží pro stanoviště u Garde-meuble, královského skladu nábytku a klenotů. Lupiči si mezitím dovolovali všechno; za bílého dne se na bulvárech a na tržištích strhávaly hodinky, přezky ze střevíců, náušnice. Shromáždění, jako obvykle, horlivost ministra velmi schválilo, pověřilo ho, aby mu podal zprávu o stavu Paříže, a nepřijalo žádná opatření.

Došlo ke krádeži v Garde-meuble³⁴; miliony přešly do rukou lidí, kteří jich měli použít k tomu, aby udrželi anarchii, zdroj své nadvlády.

32. Šlo o obviněné, kteří čekali v Orléansu na soud před Nejvyšším národním soudem (mezi nimi bývalý ministr Lessart a vévoda de Cossé-Brissac). Perroud: k jejich hroznému zmasakrování došlo při příjezdu do Versailles (Perroud uvádí 8. září 1792). Velením oddílu pařížských národních gardistů, kteří je měli dopravit do Versailles, pověřil Roland neprozřetelně dobrodruha Fourniera, zvaného Američan.

33. Perroud: rozkrádání, jehož se dopustil dozorčí výbor Komuny, bylo předmětem četných vyšetřování, která vedl Roland a o něž žádala i generální rada Komuny, jež za ně nechtěla nést odpovědnost. Celkem vzato nelze toto rozkrádání popírat.

34. Garde-meuble, královský sklad nábytku a klenotů na dnešním náměstí Concorde, odkud byly ukradeny korunovační klenoty. Perroud: ke krádeži došlo v noci z 16. na 17. září 1792; dnes už není pochyb, že ji spáchali odvážní zločinci bez jakékoli politické spoluúčasti, a je tedy politováníhodné, že ji zde paní Rolandová přičítá Fabrovi d'Églantine a Dantonovi. Pravda je, že Marat už 13. listopadu obvinil Rolanda, že si část bohatství z Garde-meuble přivlastnil, a Camille Desmoulins v *Historii brissotinů* (duben 1793) se s odvoláním na svědectví Fabra d'Églantine odvážil tvrdit, že Garde-meuble vykradl sám Roland.

Den, který nastal po této významné krádeži, přišel ke mně d'Églantine v jedenáct hodin dopoledne; d'Églantine, který se u mne přestal ukazovat v čase zářijových jítů; d'Églantine, který mi, když u mne byl naposledy, řekl jakoby z hlubokého pocitu kritického stavu Francie: „Věci nikdy nepůjdou dobře, pokud se moc nesoustředí; Výkonná rada musí mít diktaturu a vykonávat ji má její předseda.“ D'Églantine mě nezastihne; právě jsem odešla s paní Pétion: čeká na mne dvě hodiny; při návratu ho najdu na nádvoří; jde se mnou nahoru, aniž bych ho k tomu vyzvala; zůstane hodinu a půl, aniž bych mu nabídla, aby se posadil; velmi pokrytecky nařiká nad noční krádeží, která připravuje národ o skutečné bohatství; ptá se, zda se neví něco o pachatelích; diví se, že se v tom směru nic netušilo; pak mluví o Robespierrovi a Maratovi, kteří už začali Rolanda i mne rozsápávat, jako o horkých hlavách, jež je třeba nechat být, jako o lidech dobře smýšlejících, velmi horlivých, kteří se všeho plaší, ale kvůli nimž si není třeba dělat starosti. Nechala jsem ho mluvit, sama jsem mluvila velmi málo a o ničem jsem se nesvěřila: odešel; už nikdy jsem ho neviděla. „Dnes ráno jsem u sebe přijala,“ řekla jsem manželovi, když jsme se opět sešli, „jednoho ze zlodějů z Garde-meuble, který se přišel přesvědčit, zda není podezříván. – Koho? – Fabra d'Églantine. – Jak to víš?... – Jak to vím? Tak odvážný kousek může být jedině dílem troufalého Dantona; nevím, zda kdy bude tato pravda matematicky dokázána, ale živě ji cítím, a Fabre sem přišel jen sehrát roli jeho spoluvíníka a špeha.“ O sedm měsíců později jsem se dozvěděla, že v beauvaiských věznicích drží velkého darebáka jménem Lefort, který byl dopaden s předměty z Garde-meuble a který obviňoval Dantona; ale netroufají si ho předvést, protože Dantonova strana je příliš mocná. Raději si ho ponechávají na dobu, kdy bude možné sjednat spravedlnost, jestli taková doba pro nynější pokolení vůbec kdy nastane. Věřu! Lidé, kteří vyvolali povstání, aby svrhli Konventní komisi Dvanácti³⁵, protože držela v rukou nitky jednoho z jejich spiknutí, by dozajista dovedli umlčet svědka nebo svrhnout soud, který by se odvážil je obvinít. Zatčení a potrestání byli jen malí zlodějští kluci, užití při krádeži v Garde-meuble jako pouzí nádeníci, aniž byli zasvěceni do tajemství celého podniku; bylo

35. Komise Dvanácti, zřízená Konventem 18. května 1793 k vyšetření pletich Komuny a sekci; dala mimo jiné zatknout Héberta. Její zrušení bylo jedním z hlavních požadavků povstání 31. května – 2. června 1793.

jím řečeno, že se naskytne velká příležitost, z níž mohou mít užitek, když přiloží ruku k odnásení cenných věcí; vyšplhali se zvenčí po kolonádě, mnoho věcí odnesli a předali dál a strkali si pro sebe do kapes, co se dalo; pět nebo šest těchto darebáků bylo popraveno, aniž by vnesli jakékoli světlo do pletichy, jejímiž byli jen velmi podřadnými nástroji.

Marat

Jean-Paul Marat (1743–1793), dobový portrét. Volné dílo.

Řekla jsem, že nás Marat začínal rozsápávat. Je třeba vědět, že od chvíle, kdy Shromáždění dalo ministru vnitra k dispozici prostředky na tisk užitečných spisů, Marat – který den po 10. srpnu dal svému lidu odvézt z královské tiskárny čtyři lisy, aby se odškodnil za ty, jež mu předtím dala zabavit justice³⁶ – napsal Rolandovi a žádal ho o patnáct tisíc liber, aby mohl vy-

³⁶ Jean-Paul Marat (1743–1793), lékař a novinář, vydavatel listu *L'Ami du peuple* (Přítel lidu), poslanec za Paříž; zavražděn Charlottou Corday 13. července 1793. Perroud: Maratův dopis Rolandovi otiskl Gorsasův list 6. září 1792.

dávat výtečné věci. Roland odpověděl, že suma je příliš vysoká, než aby ji mohl vydat, aniž by znal účel, jemuž má sloužit; že pokud mu Marat zašle své rukopisy, nebude si osobovat právo je posuzovat, ale předloží je Radě, aby rozhodla, zda je vhodné vydat je na útraty národa. Marat odpověděl dosti hrubě, jak to on umí, a poslal snůšku rukopisů, z nichž šel strach už jen při pohledu na ně; byl mezi nimi traktát *Okovy otroctví*³⁷ a nevím co ještě, vše nesoucí jeho pečeti; to stačí k jejich ocenění.

Občas jsem pochybovala, zda Marat vůbec skutečně existuje; teď jsem se přesvědčila, že není výmyslem; mluvila jsem o něm s Dantonem, projevila jsem přání ho vidět a řekla mu, ať mi ho přivede (neboť netvory je třeba znát a byla jsem zvědavá, zda je to vyšinutá hlava, nebo dobře nafouknutá loutka). Danton se tomu bránil jako věci docela zbytečné, ba nepříjemné, protože by mi ukázala jen podivína, který by ničemu neodpovídal; z tónu té výmluvy jsem usoudila, že by k mému rozmaru nebral ohled, ani kdybych naléhala; nedala jsem najevo, že bych to myslela vážně.

Rada usoudila, že Maratovy rukopisy je třeba předat Dantonovi, který se s ním už dovede domluvit; to znamenalo gordický uzel přeseknout, místo aby se rozvázal. Ministr vnitra neměl používat veřejné prostředky k tomu, aby platil pomateného člověka; opatrnost velela, aby si z něho neudělal nepřítel; prosté a jednoznačné odmítnutí ze strany Rady by bylo všechno smířilo.

Svěřit tuto péči Dantonovi znamenalo dát mu nový prostředek, jak si připoutat toho vzteklého psa, jak ho nechat běhat a kousat ty, proti nimž by ho chtěl poštvat. Uplynuly tři týdny i víc, zářijové dny byly minulostí; Marat už měl tu drzost, že veřejně vylepil svou žádost o patnáct tisíc liber adresovanou vévodovi d'Orléans a stěžoval si v ní na ministra, který byl natolik neobčanský, že mu je nedal – a tu vydal plakát namířený jmenovitě proti mně³⁸. Nenechala jsem se oklamat. „To je čistý Danton,“ řekla jsem manželovi; „chce na vás zaútočit, a tak začíná tím, že kolem vás krouží; a při-

37. Perroud: *Les Chaînes de l'esclavage* vyšly nejprve anglicky (Edinburgh 1774), francouzsky roku 1792; o příspěvek na toto vydání Marat zřejmě žádal.

38. Perroud: č. 683 *Přítel lidu* (19. září 1792). Roland pokládal za nutné odpovědět na Maratovy plakáty prohlášením „Ministr vnitra Pařížanům“ (13. září). – Svou žádost o patnáct tisíc liber adresoval Marat v plakátu Louisi-Philippu-Josephovi, vévodovi d'Orléans (Philippe Égalité), zvolenému rovněž poslancem za Paříž.

tom má, se vším svým důvtipem, tu hloupost, aby si představoval, že mě ty nesmysly raní, že se chopím pera a budu na ně odpovídat; že bude mít potěšení vytáhnout ženu na jeviště a zesměšnit tak veřejného činitele, s nímž jsem spjata. Tihle lidé mohou mít jakési mínění o mých schopnostech, ale mou duši posoudit nedovedou; ať mě pomlouvají, jak se jim zlíbí, nepohnou se mnou, nebudu si stěžovat a nebudu si z toho nic dělat.“

Volba do Konventu

Roland podal svou zprávu o stavu Paříže 22. září³⁹: byla přesná a rázná; to znamená, že líčila nepořádky, k nimž tam došlo, a nevýhody toho, když se ustaveným úřadům ještě déle ponechává ta největší neposlušnost a výkon té nejnebezpečnější libovůle. Přiznal zásluhy horlivosti Komuny z 10. srpna a užitku, jaký toho dne přinesla revoluci; ale ukázal, že dlouhodobé užívání revolučních prostředků vede přesně k opaku toho, čeho se jimi doufalo dosáhnout, neboť tyranie se ničí jen proto, aby zavládla spravedlnost a pořádek, které jsou oba s anarchií neslučitelné; a dokazoval, jak je spravedlivé a zároveň obtížné získat vyúčtování od této Komuny, od níž je marně žádal. Shromáždění, zdravé duchem, ale nemohoucí a slabé povahou, tleskalo, dalo zprávu vytisknout, nařídilo málo věcí a nic nenapravilo. Sotva si lze představit trapnější postavení, než je postavení spravedlivého a pevného muže v čele velké správy, v níž se zdá mít značnou moc a skutečně na sebe bere velkou odpovědnost; muže, který je denně svědkem pobuřujících zlořádů, ale nezbývá mu než je udávat, a zákonodárná moc, kterou o nich zpravuje, nedokáže nebo se neodvážá v nich rozhodnout. Rozpustit Komunu, nařídít řádnou volbu nové obecní správy, zorganizovat ozbrojenou moc a dát sekcím zvolit jejího velitele – to byla opravdu jediná opatření způsobila obnovit v Paříži pořádek, bez něhož by se tam zákony dovolávalo marně a bez něhož by tam Konvent byl nutně podroben moci obce, která neznala žádné uzdy. Za takového stavu věcí bych byla raději, kdyby Roland věnoval své schopnosti vlasti jako poslanec, než jako člen Rady bez energie a ministr vlády neschopné činu. Tento svůj názor jsem netajila před několika lidmi, kteří byli s to jej ocenit, neboť obecný lid by vůbec nepochopil, proč dávat přednost skromné existenci před platem a okázalos-

39. Perroud: zpráva byla přečtena na zasedání Konventu 23. září a otiskl ji *Moniteur* 24. a 25. září.

tí ministerského úřadu, a protože by v tom neviděl jasno, dělal by si hloupé domněnky.

Departement Somme, kde Roland dlouho žil, ho zvolil svým zástupcem⁴⁰: tato volba vyvolala téměř všeobecnou lítost; pokládalo se za nesmyslné a politováníhodné odvolat od kormidla muže bezúhonného, osvíceného, odvážného a těžko nahraditelného, aby přešel do Shromáždění, kde tolik jiných mohlo užitečně hlasovat, aniž by měli jeho schopnosti. Roland neměl co váhat; napsal v tom smyslu Shromáždění, požádal je, aby jmenovalo někoho na jeho místo, a označil osobu, o níž se domníval, že by ho mohla nahradit: při této zprávě nastalo krajní vzrušení; ze všech stran se ozvaly protesty a hlasovalo se pro to, aby byl vyzván zůstat v ministerstvu. Konvent se už buď ustavil z velkého počtu poslanců Zákonodárského shromáždění, kteří do něho byli zvoleni, a z poslanců, kteří přijeli jako první, anebo tito noví poslanci zasedali zatím v Zákonodárném shromáždění: to si v tuto chvíli, kdy nemám po ruce žádné podklady, přesně nevybavuji. Danton však byl přítomen⁴¹. Velmi zaníceně se proti této výzvě ohradil; jeho prudkost prozradila jeho nenávist a přiměla ho říci mnoho směšných věcí, mimo jiné, že by se pak výzva musela adresovat i mně, protože jsem v Rolandově ministerstvu nebyla neúčinná. Nesouhlasné reptání jeho závistivé řeči odmítlo; dekret však vydán nebyl, ačkoli všeobecné přání bylo zřejmé; ani demise nebyla přijata, a ministr měl i nadále možnost volby. Zástup poslanců se hrnul k němu, aby ho přiměl neopouštět ministerstvo; na-

40. Perroud: Volba proběhla za dost složitých okolností: voliči departementu Somme po zvolení svých třinácti poslanců dva z nich, Hourier-Eloye a Dufestela, odvolali a nahradili je Héraultem de Séchelles a Rolandem. Protože Hérault optoval pro jiný departement a Roland nakonec odmítl mandát, aby zůstal ministrem, byli Hourier-Eloy a Dufestel 1. října potvrzeni. Na zasedání 25. září Roland přijal volbu, podal demisi a za svého nástupce doporučil „cťuhodného Pacha“, „nového Ab-dolonyma“; na zasedání 29. září, když padl návrh vyzvat zvolené ministry, aby zůstali v úřadu, pronesl Danton svůj proslulý sarkasmus: „Nikdo neprokazuje Rolandovi víc spravedlnosti než já; ale řeknu vám: jestli ho vyzvete, vyzvete také paní Rolandovou, neboť každý ví, že Roland nebyl ve svém ministerstvu sám. Já jsem ve svém byl sám. (Reptání.)“ Nazítlí Roland v dlouhém dopise optoval pro ministerstvo.

41. Poznámka paní Rolandové: „Vzpomínám si, že po více než měsíc dál působil v Radě a zároveň chodil hlasovat do Shromáždění; tato kumulace pravomocí se Rolandovi zdála velmi zavrženíhodná, a proto se v posledních čtrnácti dnech tohoto Dantonova počínání zdržel účasti v Radě a hlasitě prohlašoval, že už nebude chodit na její zasedání, ovlivňovaná člověkem, který tam už neměl co dělat.“ Perroud: Opravdu – z dvaceti osmi zasedání Rady mezi 1. a 30. zářím je Rolandova přítomnost doložena jen u šesti (5., 17., 18., 21., 24. a 25. září).

léhali na něj, jako by šlo o oběť, kterou je povinen své zemi; představovali mu, že Konvent, jakmile bude v plném počtu, dá věcem velkorysý a rozhodný chod, v němž bude jeho povahy a činorodosti zapotřebí a v němž se mu dostane podpory: dva dny uplynuly v takovém naléhání, když mu přišli oznámit, že jeho volba je vadná, protože byl zvolen místo jiného poslance, jehož volba se pokládala za neplatnou, ale neplatná nebyla; že tedy nemá žádný důvod ministerstvo opouštět. Rozhodl se tedy zůstat; napsal to Shromáždění tónem odvahy a hrdosti, který většina zasypala potleskem a při němž jeho nepřátelé zbledli. Jeho volba byla skutečně neplatná; ale Dantonova strana se to snažila tajit, dokud neodejde z ministerstva, aby tak nebyl nikde. Od té doby tato strana proti němu nepolevila; každý den přinášel nové útoky; Maratův list, pamflety psané k tomu účelu, udání u jakobínů neustále opakovaly obvinění a pomluvy, jedny hloupější nebo ohavnější než druhé. Výtrvalost a nestoudnost v tomto oboru však vždycky mají úspěch u lidu, který je od přírody nedůvěřivý a přelétavý.

Úřad pro veřejné mínění

Došlo se dokonce tak daleko, že se mu kladlo za zločin to, co mu mělo vynést chválu, a podařilo se obratně vzbudit obavy u poctivých, ale bázlivých lidí právě tou z jeho starostí, která nejvíce přispívala ke spáse republiky: mluvím o péči o osvětu veřejného mínění. Není třeba být hlubokým politikem, abychom věděli, že síla vlád spočívá ve veřejném mínění; proto celý rozdíl, který je v tomto ohledu mezi správou tyranskou a správou, jež si za základ bere spravedlnost, spočívá v tom, že první se stará jen o to, aby osvětu omezovala a pravdu spoutávala, kdežto druhá si ukládá za zákon ji šířit.

Shromáždění správně usoudilo, že události 10. srpna vyvolají různé dojmy podle předsudků či zájmů jednotlivců a podle toho, jak budou podány; dalo sepsat vyličení událostí, nařídilo jeho tisk, podložilo je zveřejněním všech listin, které dokládaly jeho přesnost⁴², uložilo ministru vnitra, aby je roze-

42. Perroud: Rolandův oběžník z 1. září 1792 provázel rozesílání listin nalezených po 10. srpnu v Tuilerích a vybízel k vlasteneckému předčítání a poučování. Rolandových propagandistických oběžníků je nesčetně; jeho úsilí organizovat veřejné mínění, které mu Marat a jakobíni tolik vyčítali, nelze popřít: se sto tisíci librami z dekretu z 18. srpna a se všemi správními prostředky, jež měl k dispozici, se skutečně snažil ovlivnit mínění departementů.

slal po celé Francii, a přikázalo mu kromě toho, aby dal vydávat spisy způsobilé sloužit témuž účelu. Roland vycítil, že za těchto okolností je třeba umění šířit zdokonalit a že jde o to vytvořit proud osvěty, který by do jisté míry nahradil veřejné vzdělávání, stále zanedbávané. Pomocí informací a pátrání si v departementech zajistil malý počet moudrých a horlivých mužů, které bylo možné pokládat za věrné rozšiřovatele spisů, jež jim budou zasílány; učinil si pravidlem odpovídat na všechno a udržovat korespondenci s lidovými společnostmi, s faráři i se soukromíky, kteří se na něj obrátí; poslal společnostem oběžník, v němž jim připomínal ducha jejich založení, bratrskou péči o poučování a vzdělávání sebe sama, od níž se až příliš odchylovaly, aby se radily a vládly; vybral ve svých úřadech tři nebo čtyři osoby dobrého ducha⁴³, jež dal vést tou z nich, která měla nejvíce citu v duši, přísnosti v zásadách a vlídnosti ve slohu, aby vedly tuto vlasteneckou korespondenci a rozesílaly tiskoviny; často tuto korespondenci živil svými vlastními oběžníky, diktovanými okolnostmi a vždy prodchnutými onou mravností, onou vlídnou náklonností, jež získává srdce. Nelze si ani představit, jak skvělý účinek to mělo; nepokoje všeho druhu se utišily; správní sbory pracovaly řádně; pět až šest set společností a dosti velký počet farářů se s dojemnou horlivostí věnovaly šíření osvěty, snaze zaujmout pro věc veřejnou a připoutat k ní lidi, kteří dosud žili jen svou prací, ale byli ponecháni své nevědomosti a byli spíš ochotni nechat se spoutat okovy než hájit svobodu, jejíž rozsah, meze, práva ani povinnosti neznali.

Tato vlastenecká korespondence je vzácným pomníkem, který stejnou měrou dosvědčuje čistotu zásad, osvícenou bdělost ministra, dobrou vůli velkého počtu moudrých občanů i obdivuhodné plody moudrosti, občanských ctností a rozumu.

Lidé podezíraví a žárliví viděli v celé věci a v jejích účincích mnohem méně vítězství svobody, udržení míru a upevnění republiky než slávu a vliv, které z toho mohly vzejít pro hlavního strůjce. Od té chvíle byl Ro-

43. Perroud: Podle Národního almanachu na rok 1793 byl korespondencí „týkající se utváření a šíření veřejného ducha“ zvlášť pověřen A.-F. Le Tellier; paní Rolandová však zřejmě nemá na mysli tohoto neznámého úředníka, nýbrž Champagneux, který se po svém zatčení (4. srpna 1793) musel hájit právě proti obvinění, že tuto službu řídil.

land líčen jako nebezpečný člověk, který má úřady pro veřejného ducha⁴⁴; brzy jako kazitel veřejného mínění, jako muž toužící po nejvyšší moci; nakonec jako spiklenec.

Stačilo číst jeho spisy a prohlédnout si jeho korespondenci: departementy, které je dostávaly, mu odpovídaly díky; ale pařížští lupiči, kteří vždycky pomlouvali a nikdy nic nedokázali, vytvořili tisícerými machinacemi jakousi nedůvěru a lidové mínění, které jakobíni podporovali, seč byli; neboť ty už řídili jen Danton, Robespierre a Marat⁴⁵.

44. Perroud: Horší řečníci u jakobínů i v Konventu tři měsíce nepřestávali udávat úřad pro veřejného ducha (*bureau d'esprit public*) zřízený na ministerstvu; Konvent jej na Thuriotův návrh zrušil 20. ledna 1793. – Roland podal demisi 22. ledna 1793, den po popravě krále.

45. Perroud: Zde končí se sedmým sešitem vše, co se z *Historických poznámek* dochovalo. Další sešity, které měl v rukou Champagneux, byly spáleny „v den zděšení“.

V. Výslech a první portréty (12. června – 8. srpna 1793)

[Zápis výslechu z 12. června 1793 sepsala paní Rolandová ve vězení Abbaye hned po jeho skončení.¹ Portréty a anekdoty začala psát v Sainte-Pélagii 8. srpna 1793, když se dozvěděla, že rukopis jejích Historických poznámek byl spálen.]

Výslech

Dne 12. června se dostavil do Abbaye Louvet,² policejní správce, aby vyslechl občanku Rolandovou.

Otázka. Nevíte nic o nepokojích, které zmítaly republikou za ministerstva vašeho manžela, občana Rolanda, i po něm?

Odpověď. Zнала jsem tyto věci tak, jak je lze znát, z veřejných listů a z rozhovorů.

Poznámka. Že tento vyhybavý způsob odpovědi otázce nevyhovuje; veřejné listy nedávají tak přesnou znalost záležitostí, jakou jsem prý musela mít.

Odp. Že jsem nebyla povinná si ji opatřovat, neboť jakožto pouhá žena jsem se do nich neměla co plést.

1. Perroud: Tyto stránky patří za *Historické poznámky*, jejichž jsou jakýmsi doplňkem. Paní Rolandová je poslala Dulaurovi, který je otiskl ve svém listu *Thermomètre du jour* 21. a 22. června 1793 s krátkou poznámkou: „Považuji za svatou povinnost, ať jsou předsudky veřejnosti jakékoli, poskytnout obviněným prostředek, jak šířit svou obhajobu. Proto zde uveřejňuji výslech občanky Rolandové. Jen zbabělci nebo lidé bez smyslu pro spravedlnost mohou takové jednání odsuzovat.“ – Jacques-Antoine Dulaure (1755–1835), poslanec Konventu, novinář a později historik Paříže.

2. Nejde o girondistu Jeana-Baptista Louveta, jehož portrét následuje níže. Perroud: Pierre-Alexandre Louvet, malíř z ulice Blancs-Manteaux, předseda výboru sekce Marais, se do Komuny dostal patrně až 31. května; znovu se objeví v *Druhém zatčení*. Dne 9. thermidoru ho Goupilleau v Konventu označil za toho, „kdo předsedá revolučnímu tribunálu v Dumasově nepřítomnosti“, a 11. thermidoru (29. července 1794) byl jako člen Komuny po pouhém zjištění totožnosti poslán na popraviště. Bylo mu třicet tři let.

O. Zda nevím o plánu federativní republiky a o záměru odtrhnout departementy od Paříže.

Odp. Že jsem nikdy o ničem podobném neslyšela; že musím naopak prohlásit, že Roland i všechny osoby, s nimiž jsem se měla příležitost stýkat, hovořili v mé přítomnosti ustavičně o tom, jak je prospěšné zachovat jednotu republiky, jež jí dodává větší síly; o nutnosti udržet k tomu cíli rovnováhu mezi všemi departementy; o přání, aby Paříž nečinila nic, co by mohlo vzbudit jejich žárlivost; o touze vidět, jak v celé Francii vládne *spravedlnost a svoboda*, a přispět k jejich zachování.

Pozn. Že jestliže tyto osoby mluvily jen o *spravedlnosti a svobodě*, a ne o *rovnosti*, nestály na správných zásadách.

Odp. Že podle mého mínění, stejně jako podle mínění osob, které jsem slyšela, je *rovnost* nutným důsledkem *spravedlnosti a svobody*.

O. Jaké osoby tvořily společnost Rolandovu a moji?

Odp. Ty, s nimiž měl Roland co vyřizovat, nebo s nimiž ho pojilo staré přátelství.

Pozn. Že by se rádo vědělo, jak se jmenují občané či občanky, s nimiž jsem se stýkala nejčastěji.

Odp. Že ti, s nimiž jsem se takto stýkala, jsou vesměs dosti známí a že jistě nikdo z nich ke mně nechodil tajně.

Pozn. Že mohu říci, kdo nejčastěji docházel k ministrovi a tvořil jeho zvláštní společnost.

Odp. Že Roland jakožto veřejný činitel přijímal někdy za jediný den sto osob, z nichž jsem nespatriila ani jednu; že já sama jsem nikdy salon nevedla; že jsem však někdy mívala u stolu kolegy svého manžela a osoby, které s nimi měly nějaké styky.

O. Zda nevím o spisech rozesílaných do departementů, aby je bouřily proti Paříži.

Odp. Že jsem nikdy o ničem takovém nevěděla.

Pozn. Že ministr Roland přece zřídil v departementech úřady pro veřejné mínění a že k tomu účelu byly zřejmě vyčleněny peníze.³

Odp. Že první část té otázky se mi zdá naprosto nepodložená; pokud jde o druhou, že každý zná dekret, který dal ministru vnitra k dispozici prostředky na šíření užitečných spisů, a že jelikož Roland složil účty, lze se přesvědčit, jaké spisy byly rozeslány.

O. Zda bych ty spisy dokázala vyjmenovat; že bych měla umět říci, co to bylo.

Odp. Že účty jsou veřejné a byly vyvěšeny, takže v nich každý najde seznam těch spisů přesněji, než bych jej dokázala podat já; a pokud jde o jejich obsah, že je věcí veřejnosti, a ne mou, aby jej posoudila.

Pozn. Že Roland účty nesložil, když tak naléhavě žádal, aby je směl složit a mohl opustit Paříž.

Odp. Že jelikož jistě nechci podezírat toho, kdo mě vyslýchá, ze zlých úmyslů, vidím v této otázce jen velkou neznalost faktů. Že Roland nejenže skládal Konventu účty každý měsíc, ale při odchodu z ministerstva předložil i celkové vyúčtování, co nejobsáhlejší a nejpodrobnější. Že to, oč žádal, bylo schválení těchto účtů, to jest jejich přezkoumání komisaři Konventu a jejich zpráva shromáždění o tom, jak je shledali. Že proto výbor pro přezkoum účtů pověřil tímto úkolem několik svých členů; že vím, že se několikrát dostavili do budovy ministerstva vnitra; že si tam dali předložit originály spisů a doklady; že na ně správa muže, jehož budou lidé dlouho uvádět pro jeho bezúhonnost stejně jako pro jeho odvahu, učinila, jak se slušelo, nejlepší dojem; že nejživějším přáním Rolandovým, stejně jako mým, je, aby tito komisaři podali svou zprávu, a že vyzývám všechny dobré občany, aby se ke mně připojili a pomohli ji vymoci.

[V této odpovědi mě přerušili; zdála se jim příliš dlouhá; obviňovali mě z jízlivosti. Poznamenala jsem, že užívám svého práva a že není nic jízlivého

3. Zákonodárné shromáždění dalo v srpnu 1792 ministru vnitra k dispozici prostředky na tisk a rozesílání „užitečných spisů“; Roland pro to zřídil při ministerstvu tzv. Úřad pro veřejné mínění (*Bureau d'esprit public*). Montagnardi jej u jakobínů, v Konventu i v Komuně ustavičně napadali jako nástroj girondistické propagandy proti Paříži.

na tom, sdělím-li těm, kdo dosud nevědí, zda Roland složil účty, že to učinil už dávno.]

O. Zda jsem ve svém okruhu neviděla nikoho, kdo by byl přítelem Dumourieze.

Odp. Že pokud vím, nikdo z těch, s nimiž jsem se stýkala, s ním nebyl důvěrně spřátelen.

O. Zda jsem neměla styky se zrádci.

Odp. Že všechny osoby, s nimiž jsem se měla příležitost stýkat, jsou tak známé svým vlastenectvím, že je nelze ani podezírat ze styků se zrádci.

O. Zda vím, kde je můj manžel.

Odp. Že nevím.⁴

O. Zda nevím o plánu rozpustit lidové společnosti.

Odp. Že v mé přítomnosti nikdo nevyslovil ani takový plán, ani takové náznaky.

Tím skončil výslech, konaný po dvanácti dnech zatčení, pro něž nebyl uveden žádný důvod, aniž bylo vyslýchané sděleno, z čeho je obviněna nebo podezřelá, a tedy na jaké skutečnosti se jí měli vůbec ptát.

Jistá sama sebou, protože mohu jen získat, řeknu-li pravdu o svém smýšlení i o všech osobách, s nimiž jsem se stýkala, zanedbala jsem uplatnit svá práva a na všechno jsem odpovídala prostě.

Výslech byl zapsán na dvou listech; o podpis mě požádali teprve na konci. Vyžádala jsem si opis, slíbili mi ho na druhý den, nedostala jsem ho; uplynulo už devět dní; čtyřikrát jsem o něj marně žádala. Ale sotva jsem se se správcem rozloučila, sepsala jsem všechno, co se právě odehrálo: jsem si

4. Roland unikl zatčení 31. května 1793 a skrýval se u přátel v Rouenu. Když se tam v listopadu 1793 dozvěděl o popravě své ženy, spáchal sebevraždu (10. listopadu 1793).

jista, že jsem přesně zaznamenala, co bylo řečeno,⁵ a podepisuji se: Roland, rozená Phlipon.

Portréty a anekdoty

*V Sainte-Pélagie 8. srpna 1793.*⁶

Jsem uvězněna už přes dva měsíce, protože patřím k poctivému muži, který se opovážil být v revoluci ctnostný a jako ministr skládat přísné účty. Pět měsíců marně žádal, aby jeho účty byly schváleny a jeho správa posouzena: přezkoumány byly, ale protože nebylo na co pomlouvat, nikdo nechtěl podat zprávu⁷ – a místo toho se pomlouvalo. Rolandova čínorodost, jeho mnohonásobná práce a jeho rozvážné spisy mu získaly vážnost, kterou pokládali za nebezpečnou; anebo ji za takovou aspoň vydávali závislivci, aby svrhli muže, jehož bezúhonnost nenáviděli. Chtěli ho zahubit; pokusili se ho zatknout při povstání 31. května, v době, kdy národní zastoupení bylo dokonale poníženo a znásilněno a kdy slavil úspěchy decemvirát:⁸ unikl; mne pak zatkli ze vzteku, ale zatkli by mě tak jako tak, neboť ti, kdo nás pronásledují, vědí sice, že mé jméno nemá takový vliv jako

5. Perroud: Úřední znění tohoto výslechu, podepsané „Louvet a Baudrais, policejní správci“, se dochovalo díky Champagneuxovi a Perroud je otiskuje v dodatcích. Zápis paní Rolandové s ním souhlasí téměř slovo od slova, což se vysvětluje tím, že jej sepsala takřka bezprostředně po výslechu. Kromě Dulaura jej poslala i Lauze-Deperretovi, jednomu z girondistů, kteří ještě nebyli zatčeni.

6. Paní Rolandová byla 24. června 1793 propuštěna z Abbaye, ale hned ve dveřích svého domu znovu zatčena a převezena do Sainte-Pélagie (viz *Druhé zatčení*). Perroud cituje poznámku, kterou napsala na obálku tohoto rukopisu (podle Barriera, vydavatele z roku 1820, jenž měl v rukou papíry svěžené Boscem): „Dne 31. srpna uzavírám narychlo tuto práci jako materiál pod názvem *Portréty a anekdoty*, započatou 8. tohoto měsíce, abych nahradila, co bylo ztraceno. Uzavírám rovněž první tři sešity svých Pamětí, započatých 9., a velmi se divím, že jsem za dvaadvacet dní napsala asi tři sta stran, ve chvílích, kdy jsem měla volnou mysl, ačkoli jsem ještě tolik času věnovala odpočinku, snění, cembalu a společnosti kvůli pobytu paní Pétion, která sem přišla v noci z 9. na 10.; co člověk nedokáže, když jde pořád kupředu!“

7. Perroud: Konvent 10. května 1793 konečně nařídil, aby mu byla zpráva o Rolandových účtech předložena do čtrnácti dnů; nestalo se tak a 1. června (tedy v den, kdy byla paní Rolandová dopravena do Abbaye) rozhodl, že bude podána do týdne. Hora to však neměla v úmyslu.

8. Decemviři byli v Římě v letech 451–449 př. n. l. desetičlenný sbor, který měl sepsat zákony a zvrhl se v tyranii. Paní Rolandová tak nazývá hrstku montagnardských předáků, kteří po 31. květnu a 2. červnu ovládli Konvent.

jeho, jsou však přesvědčeni, že má povaha nemá o nic méně síly, a touží zahubit mě skoro stejně.

První dobu svého zajetí jsem věnovala psaní; psala jsem tak rychle a v tak šťastném rozpoložení, že za necelý měsíc jsem měla rukopisů na celý svazek ve dvanácterce. Byly to, pod názvem *Historické poznámky*, podrobnosti o všech událostech a o všech osobách spjatých s veřejnými věcmi, které jsem díky svému postavení měla příležitost poznat; podávala jsem je se svobodou a energií, jež jsou mi vlastní, s nenuceností upřímnosti, s lehkostí ducha povzneseného nad všechny osobní ohledy, s potěšením z líčení toho, co jsem cítila nebo co jsem právě prožívala; a konečně s důvěrou, že tato sbírka bude v každém případě mou mravní a politickou závětí. Měla ráz původnosti, jaký jí dodávaly okolnosti, přednost úvah, které se rodí z událostí tak, jak právě přicházejí, a svěžest, jaká takovému původu náleží... Právě jsem celek dovršila, když jsem vylíčila věci až do těchto posledních chvil, a svěřila jsem jej příteli, který si ho nesmírně cenil;⁹ tu se nad ním náhle přihnala bouře; ve chvíli, kdy se viděl zatčeným, myslel jen na nebezpečí; cítil jen potřebu je odvrátit, a aniž přemýšlel o jiných možnostech, hodil mé rukopisy do ohně. Přiznávám, že by mi bylo milejší, kdyby tam hodil mne samu. Tato ztráta mě rozrušila víc, než kdy dokázaly nejtvrďší zkoušky, které dosud podstupuji; to lze pochopit, uvědomí-li si člověk, že se blíží krize, že mohu být kterýkoli den zmasakrována nebo bůhví jak odvečena před tribunál, jehož vládcové užívají, aby se zbavili nepohodlných; že tyto spisy byly polštářem, na němž jsem spočívala v jistotě, že ospravedlní mou památku i památku mnoha osob hodných zájmu.

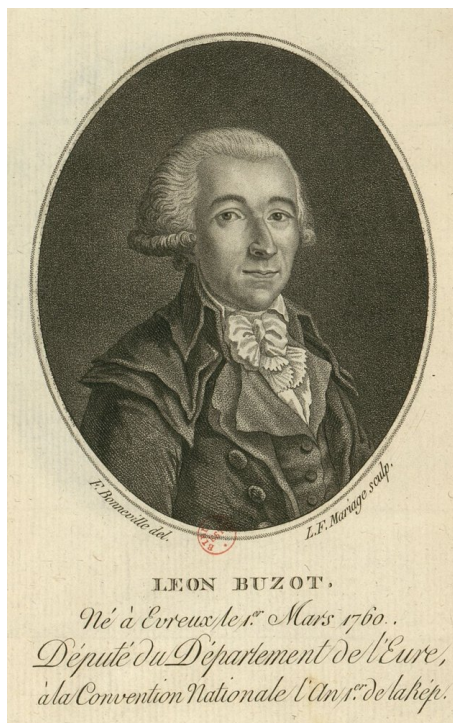
Věřu! smrt Lauzunova pavouka v Bastile nebyla krutější,¹⁰ a byla ztrátou jen pro něho samého. Protože však nesmíme ničemu podlehnout, využiji svého volna k tomu, abych sem tam, bez ladu a skladu, zachytila, co mi

9. Luc-Antoine Donin de Champagneux, Rolandův přítel z Lyonu a přednosta oddělení na ministerstvu vnitra, později první vydavatel pamětí paní Rolandové (1800). Perroud: zatčení mu bylo nařízeno 2. srpna, uvězněn byl 4. srpna 1793. Podle Champagneuxova vlastního vyprávění rukopisy nespálil on, ale osoba, která u něho bydlela; podle rodinné tradice to byla jeho sestra Antoinette Champagneux. Celou tuto úvodní pasáž Champagneux ve svém vydání vypustil.

10. Narážka na známou anekdotu o vězni, který si v žaláři ochočil pavouka, jehož mu pak dozorce zabil. Tradice ji obvykle spojuje s Paulem Pellissonem, vězněným v Bastile v 60. letech 17. století, někdy též s vévodou de Lauzun, vězněným v pevnosti Pinerolo; paní Rolandová obě podání směřuje.

přijde na mysl. Nemůže to nahradit, co jsem ztratila, ale budou to cáry, které mi to pomohou vybavit a jednou snad i doplnit, bude-li mi to dopřáno.

Buzot

François-Nicolas-Léonard Buzot (1760–1794), dobová rytina. Volné dílo.

Buzot,¹¹ povahy vznešené, ducha hrdého a vřelé odvahy, citlivý, horoucí, melancholický a lenivý, se musí občas uchýlovat k extrémům. Vášnivý obdivovatel přírody, sytící svou obrazotvornost všemi půvaby, jež může poskytnout, s duší prodchnutou zásadami nejdojemnější filozofie, zdá se stvořen k tomu, aby okoušel a působil domácí štěstí; ve sladkosti soukro-

11. François-Nicolas-Léonard Buzot (1760–1794), advokát z Évreux, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu za departement Eure. Po 2. červnu 1793 uprchl do Normandie a pak do Gironde; v červnu 1794 spáchal spolu s Pétionem sebevraždu a jejich těla našli poblíž Saint-Émilionu. Paní Rolandová k němu chovala hlubokou lásku.

mých ctností po boku srdce hodného toho jeho by zapomněl na celý svět.¹² Vřízen však do veřejného života, zná jen pravidla přísné spravedlnosti; hájí je za každou cenu. Snadno se rozhoří nad bezprávím, stíhá je s vervou a nikdy se nedovede se zločinem smlouvat. Přítel lidstva, schopný nejněžnějších citů, vznešených vzletů i nejšlechtetnějších rozhodnutí, miluje lidské pokolení a umí se obětovat jako republikán; ale jako přísný soudce jednotlivců, vybíravý v tom, koho si váží, dopřává své úcty jen málokomu. Tato zdrženlivost spolu s energickou svobodou, s níž se vyjadřuje, mu vynesla obvinění z povýšenosti a nadělala mu nepřátel. Průměrnost jen sěží odpouští zásluhám, ale neřest nenávidí a pronásleduje odvážnou ctnost, která jí vyhlašuje válku. Buzot je k přátelům nejlaskavější člověk na světě a nejtvrdší protivník darebáků. Již za mlada mu zralost úsudku a počestnost mravů získaly úctu a důvěru spoluobčanů. Ospravedlnil obojí svou oddaností pravdě, svou pevností a vytrvalostí, s níž ji vyslovoval. Obyčejní lidé, kteří snižují, nač nedosáhnou, nazvali jeho pronikavost sněním, jeho zápal vášní, jeho silné myšlenky štvavými výpady, jeho odpor ke všem druhům výstřelků vzpourou proti většině: obvinili ho z *royalismu*, protože tvrdil, že republika potřebuje mravy a že nelze nic zanedbat, aby se udržely nebo napravily; z pomlouvání Paříže, protože se hrozil zářijových masakrů a připisoval je jen hrstce placených katů najatých lupiči; z *aristokratismu*, protože chtěl povolát lid k výkonu jeho svrchovanosti při soudu nad Ludvíkem XVI.;¹³ z *federalismu*, protože požadoval zachování rovnosti mezi všemi departementy a vystupoval proti obecní tyranii uzurpátorské Komuny.

Toť jeho zločiny. Měl i své slabůstky. S ušlechtilou tvář a elegantní postavou dbal ve svém oděvu na onu péči, čistotu a slušnost, jež prozrazují smy-

12. Perroud: Tato narážka, pro paní Buzot nepřilíš lichotivá, se vysvětluje sama. Marie-Anne-Victoire Baudry, která se roku 1784 provdala za svého bratrance Buzota, byla ošklivá a poněkud znetvořená. Paní Rolandová se s manželi Buzotovými seznámila v Paříži roku 1791 a obě ženy spojovalo zprvu přátelství; když se znovu shledali v září 1792 a mezi paní Rolandovou a výmluvným konventním poslancem vzplála láska, vztahy se změnily: „U jeho ženy jsem byla od jejich příjezdu do Paříže na Konvent jen jednou,“ napsala jinde paní Rolandová.

13. Girondisté navrhovali, aby rozsudek Konventu nad králem potvrdila prvotní shromáždění voličů (tzv. odvolání k lidu, *appel au peuple*); Konvent to 15. ledna 1793 odmítl. Perroud: Buzot se pro odvolání k lidu vyslovil 28. prosince 1792; při rozhodujícím hlasování hlasoval pro smrt, „s hlubokým pocitem bolesti“, a žádal odklad výkonu, což 19. ledna podpořil.

sl pro pořádek, vkus a cit pro to, co se sluší, úctu počestného člověka k veřejnosti i k sobě samému.

Když tedy kal zkaženého národa, vyneseny na povrch převratem revoluce, dosazoval ke kormidlu věcí veřejných lidi, kteří spatřovali vlastenectví v tom, lichotit lidu, aby jej mohli vodit, všechno bořit a srovnávat se zemí, aby si získali vliv a obohatili se, tupit zákony, aby mohli vládnout, chránit nevázanost, aby si zajistili beztrestnost, vraždit, aby upevnili svou moc, klít, pít a oblékat se jako nosiči, aby se sbratřili se sobě rovnými, vyznával Buzot mravnost Sókratovu a zachovával zdvořilost Scipionovu: ten ničema! Proto ho *bezúhonný* Lacroix, *moudrý* Chabot, *mírný* Lindet, *zdrženlivý* Thuriot, *učený* Duroi, *lidumilný* Danton¹⁴ a jejich věrní napodobitelé prohlásili za zrádce vlasti; dali zbořit jeho dům a zabavit jeho jmění,¹⁵ tak jako kdysi vypověděli Aristaida a odsoudili Fókióna.¹⁶ Divím se, že nevydali dekret, aby se na jeho jméno zapomnělo. Bylo by to důslednější vzhledem k jejich záměrům než chtít je zachovat s přídomky, které zjevná pravda popírá.

Nelze vymazat Buzotovo počínání v Ústavodárném shromáždění ani zamlčet jeho moudré návrhy a rázná vystoupení v Konventu. Ať nevěrné noviny zkreslují názory sebevíc, zásady, o něž se opírají, se vždycky dají znovu nalézt. Buzot často improvizoval, jinak ostatně pracoval málo, ale nikdy neopomněl vystoupit proti každé zvrácené soustavě či proti všemu, co ško-

14. Perroud (zkráceně): Jean-François Delacroix (Lacroix, 1753–1794), poslanec Zákonodárného shromáždění i Konventu, zprvu blízký Brissotovi, Pétionovi a Buzotovi, pak Dantonův druh; popraven s ním. François Chabot, bývalý kapucín a generální vikář ústavního biskupa Grégoira, poslanec Zákonodárného shromáždění i Konventu, zprvu spojenec girondistů; popraven s Dantonem. Robert Lindet (1746–1825), poslanec za Eure, pozdější člen Výboru pro veřejné blaho. Jacques-Alexis Thuriot (1753–1829), poslanec za Marne. Jean-Michel Duroy (1753–1795), poslanec za Eure, popravený po povstání 1. prairialu roku III. Paní Rolandová vyjmenovává hlavně osobní nepřátele Buzotovy: Duroy se 13. června 1793 posmíval jí i Buzotovi, Delacroix a Thuriot prosadili 17. července zboření jeho domu v Évreux.

15. Perroud: Buzot byl 2. června 1793 dán do zajetí, 13. června obžalován a 28. července prohlášen za zrádce vlasti; už 17. července bylo nařízeno zbořit jeho dům a o několik dní později byl zabaven jeho majetek. Dekret z 28. července prohlásil za zrádce vlasti uprchlé poslance Buzota, Barbaroux, Gorsase, Lanjuinaise, Sallese, Louveta, Bergoeinga, Pétiona, Chasseta, Defermona, Lesage, Chambona, Guadeta, Larivière, Lidona, Rabauta, Valadyho a Kervélégana.

16. Athénský státník Aristeidés, přezdívaný Spravedlivý, byl roku 482 př. n. l. vypovězen ostrakismem; Fókión, rovněž proslulý poctivostí, byl roku 318 př. n. l. odsouzen svými spoluobčany k smrti bolehlavem.

dí svobodě. Jeho zpráva o departementní gardě,¹⁷ jejíž návrh byl tak neprávem zatracován, obsahuje argumenty, na něž nikdo neodpověděl; zpráva o navrhovaném zákonu proti podněcovatelům k vraždě obsahuje nejzdravější politiku a onu filozofii, pravdivou jako příroda a silnou jako rozum, o něž se opírá; jeho návrh na vypovězení Bourbonů, rozvinutý přesně a zdůvodněný výstižně, je napsán s půvabem a zápalem; jeho mínění o soudu nad králem, plné věci i důvodů, nemá nic z patosu a blouznění, k nimž tento předmět svedl tolik řečníků; a konečně jeho *Dopisy voličům* ze 6. a 22. ledna¹⁸ líčí jeho duši tak pravdivě, že je lidé budou vyhledávat. Několik zápasníků jeho síly by mohlo dát Konventu potřebný podnět; ale ostatní talentovaní muži, kteří se jako řečníci zřejmě šetřili pro velké příležitosti, příliš zanedbávali každodenní boj a nedosti se měli na pozoru před taktikou svých průměrných protivníků.

Pétion

Pétion.¹⁹ – Skutečně řádný a dobrý člověk; není schopen udělat nejmenší věc, jež by se přičila poctivosti, ani komukoli způsobit sebemenší křivdu či sebemenší zármutek; pokud jde o něho samého, dokáže leccos zanedbat, ale nedokáže nikomu na světě odeprít službu. Jeho tvář se vyznačuje klidem dobrého svědomí, mírností snášenlivé povahy, upřímností a veselostí. Byl rozvázným starostou a věrným zástupcem lidu, ale je příliš důvěřivý a příliš klidný, než aby předvídal bouře a zažehnával je. Zdravý úsudek, čisté úmysly a to, čemu se říká správnost ducha, charakterizují jeho názory i spisy, které nesou spíše pečeť zdravého rozumu než talentu. Jako řečník je chladný a jako spisovatel má rozvláčný sloh; spravedlivý správce a dobrý

17. Perroud: Konvent na Buzotův návrh ustavil 24. září 1792 komisi, která měla navrhnout, jak mít k dispozici ozbrojenou sílu složenou z příslušníků všech 83 departementů; Buzot o tom podal 8. října zprávu, přijatou s velkým potleskem, ale návrh neprošel. Zprávu o zákonu „proti podněcovatelům k vraždě a zabíjení“ přednesl 27. října; v rozpravě o ní zvolal Danton: „Svoboda tisku, nebo smrt!“ Návrh na vypovězení všech Bourbonů přednesl Buzot 16. prosince 1792.

18. Perroud: Paní Rolandová se v datech mírně mýlí; Buzotovy dva „velmi krásné a velmi odvážné“ dopisy voličům jsou z 11. a 21. ledna 1793. Za následující zmínkou o talentovaných mužích, kteří zanedbávali každodenní boj, vidí Perroud zjevnou nevlídnou narážku na Vergniauda.

19. Jérôme Pétion de Villeneuve (1756–1794), poslanec Ústavodárného shromáždění, v letech 1791–1792 starosta Paříže, první předseda Konventu. Po 2. červnu 1793 uprchl a v červnu 1794 spáchal s Buzotem sebevraždu. Revize ústavy, o níž je dále řeč, probíhala podle Perrouda v srpnu 1791.

občan, byl stvořen k tomu, aby pěstoval ctnosti v republice, a ne aby takovou vládu zakládal u zkaženého národa, který ho po jistou dobu pokládal za svou modlu a z jeho proskripce se radoval jako z proskripce nepřítelů.

Za Ústavodárného shromáždění, v době revize ústavy, jsem jednou byla u Buzotovy ženy, když se on velmi pozdě vrátil ze shromáždění a přivedl s sebou na oběd Pétiona. Byla to doba, kdy je dvůr dával nazývat buřiči a líčit jako intrikány, kteří se jen starají o to, jak bouřit a vzrušovat. Po jídle se Pétion, usazený na širokém otomanu, dal s bezstarostností dítěte do hry s mladým loveckým psem; oba se unavili a usnuli spolu, jeden přes druhého; hovor čtyř osob Pétionovi nijak nebránil chrápat. „Jen se podívejte na toho buřiče,“ říkal se smíchem Buzot, „když jsme odcházeli ze sálu, dívali se na nás úkosem, a ti, kdo nás obviňují a sami se pro svou stranu tolik pachtí, si představují, že kujeme pikle!“

Tato scéna a ta slova se mi často vybavují od oněch neblahých časů, kdy jsou Pétion a Buzot obviňováni a proskribováni jako royalisté se stejným právem, s jakým je tehdy dvůr obviňoval z intrik. Vždy sami se svými zásadami, stýkali se s lidmi, kteří vyznávali podobné, jen aby s nimi hovořili o názorech s nimi souvisejících, a věřili, že stačí neúnavně žádat spravedlnost, stále říkat pravdu, obětovat se nebo se vystavit všemu raději než je zradit – a jsou prohlášeni za zrádce vlasti!

Chci tu zaznamenat dosti pozoruhodnou událost. Jinde už bylo řečeno, že za prvního vlasteneckého ministerstva bylo ujednáno, že ministr zahraničních věcí vezme z prostředků přidělených jeho resortu na tajná vydání jisté částky a předá je pařížskému starostovi, jednak na policii, která se pro nedostatek prostředků rovnala nule, jednak na spisy, jež měly vyvažovat spisy dvora. Když Dumouriez z tohoto resortu odešel, jednalo se o téže věci s d'Abancourtem,²⁰ totiž jen o prostředcích potřebných na policii; d'Abancourt nechtěl nic udělat sám od sebe, prohlásil však, že je to věc, kterou je

20. Prvním vlasteneckým ministerstvem se míní ministerstvo z března 1792, v němž byl Roland ministrem vnitra. Perroud: Dumouriez byl ministrem zahraničí od 17. března do 12. června 1792 a pak tři dny ministrem války; po něm vedl ministerstvo války Lajard a od 24. července Franqueville d'Abancourt, který byl 10. srpna obžalován, poslán před Nejvyšší soud v Orléansu a 9. září 1792 zmasakrován ve Versailles s ostatními vězni. Roland už tehdy ministrem nebyl, takže tyto věci se mohl dozvědět jen od Pétiona; Perroud nechápe, proč by se o prostředcích zahraničního resortu jednalo s ministrem války.

třeba králi doporučit a jejíž oprávněnost král nemůže nepochopit. Král návrh nepřijal a odpověděl doslova, že nebude dávat pruty, aby ho jimi mrskali: bylo to rozumné, neboť nebyl upřímně konstitučním panovníkem, a takovou odpověď bylo možno očekávat. Ale o několik dní později Lacroix, dnešní Dantonův kolega, spolu s ním plenitel Belgie, pronásledovatel poctivých lidí a pán dnešních dní – Lacroix, který tehdy zasedal v Zákodárném shromáždění a o němž se vědělo, že chodí do Tuilerií – zašel za Pétionem, aby mu zajistil volné nakládání se třemi miliony, bude-li ochoten jich užít tak, aby podpořil Jeho Veličenstvo: návrh, který starosta se svou povahou musel shledat urážlivějším, než jak nevhodným shledal král onen první; byl také odmítnut, navzdory velmi zvláštnímu přijetí, jehož se Pétionovi v téže době dostalo u krále. Když byl totiž povolán do paláce, místo aby tam zastihl krále obklopeného jako obvykle – do té doby ho nikdy neviděl samotného –, byl uveden do jeho kabinetu, kde se nezdálo, že by byl kdokoli jiný, a Ludvík XVI. ho zahrnul projevy vlídnosti a zájmu, ba i oněmi drobnými roztomilými lichotkami, které uměl podle libosti velmi dobře rozdávat. Slabý šelest hedvábné látky za čalouněním přesvědčil Pétiona, že je přítomna královna, aniž je vidět, a králova lichocením ho přesvědčila o jeho falešnosti: zůstal pevný a poctivý a nepodlehl panovníkovi, který se ho snažil zkorumpovat, stejně jako později, aniž lichotil lidu, chtěl se k němu odvolat při soudu nad týmž králem, kdežto Lacroix, který mu sloužil a patrně si za to dal zaplatit, měl za to, že ho nelze poslat na smrt dost brzy.²¹

Pache

Pache.²² – Právem se říká, že umění znát lidi má být u těch, kdo vládnou, na prvním místě; jejich omyly v tomto ohledu bývají vždy nejosudnější.

21. Delacroix jezdil od listopadu 1792 do března 1793 s Dantonem opakovaně jako komisař Konventu do Belgie k Dumouriezově armádě; oběma bylo připisováno obohacování. Perroud: Právě Delacroix 9. srpna 1792 udal d'Abancourta z tribuny shromáždění. Perroud dodává, že nezná nic, co by tyto narážky na Delacroixovu poctivost opravňovalo.

22. Jean-Nicolas Pache (1746–1823), syn švýcarského vrátného v paláci maršála de Castries (vrátným velkých domů se v Paříži tehdy říkalo „Švýcar“), vychovatel v rodině Castriesových a úředník ministerstva námořnictva, jež Castries řídil. Ministrem války byl od října 1792 do února 1793, v únoru 1793 byl zvolen pařížským starostou. Na jaře 1794 byl sesazen a vězněn, později amnestován; zemřel v ústraní.

Ale uplatňovat toto tak nesnadné umění je ještě mnohem těžší v dobách revoluce; a konečně existuje takový stupeň pokrytectví, že není hanbou dát se jím oklamat, neboť člověk by musel být zvrhlý, aby ho prohlédl.

V mládí jsem u jedné své příbuzné poznala Giberta,²³ zaměstnance pošt, který měl onen stupeň vlídnosti, jenž obvykle provází zálibu v krásných uměních. Gibert, muž poctivý a něžný otec, se bavil malováním, pěstoval hudbu a svou bezúhonností si získával úctu svých známých. Byl nesmírně oddán jednomu muži, svému nejlepšímu příteli, jehož vzácné přednosti vychvaloval s nadšením oddanosti a se skromností člověka, který se pokládá za mnohem nižšího. Toho přítele jsem občas vídala; na první pohled na něm nebylo lze postřehnout nic než krajní prostotu; ale neměla jsem možnost ho ocenit, neboť jsem se s ním setkávala zřídka a ani samotného Giberta jsem nevídala často; jen od něho jsem se dozvěděla, že jeho přítel – byl to Pache – z lásky k venkovskému životu, jedinému, který se hodil k jeho patriarchálním mravům, a ke svobodě, jejíž výhody mu jeho znalosti dávaly plně docenit, opouští ve Francii slušné místo ve státní správě, aby se s rodinou usadil ve Švýcarsku. Později jsem se dozvěděla, že když ztratil ženu a viděl, jak jeho děti touží po Paříži a jak revoluce připravuje osvobození národa, rozhodl se vrátit; a konečně, že spokojen s blahobytem, který mu zajistila výměna jeho statků a šťastná koupě národního statku, vrátil jistému bývalému ministrovi smlouvy o penzi, kterou od něho pobíral.

Stačilo se jen občas sejít s Gibertem a znát jeho přátelství s Pachem, aby se člověk dozvěděl všechno příznivé, co se o Pachovi dalo říci. V lednu 1792 nám ho přivedl a já jsem ho pak vídala čas od času. Pache, jak jsem už poznamenala, nosí masku nejhlubší skromnosti; je dokonce taková, že člověk je v pokušení přijmout mínění, které má zřejmě on sám o sobě, a nepokládat ho za nijak zvlášť cenného. Ale tuto skromnost mu člověk přičte k dobru, když zjistí, že uvažuje správně a že není bez znalostí. Protože je nesmírně zdrženlivý a nikdy se neodhalí docela, brzy začnete tušit, že ví víc, než říká, a nakonec mu přisoudíte o to víc zásluh, oč blíže jste byli křivdě, že mu je upřete. Člověk, který mluví málo, který inteligentně naslouchá

23. Perroud: Gibert byl zaměstnancem pošt, s nímž se paní Rolandová v mládí setkávala u paní Trude, ženy zrcadláře z ulice Montmartre (viz *Soukromé paměti*). Na Rolandovu přímluvu byl 11. května 1792 spolu s Boscem povýšen na vysoký úřad správce pošt.

všemu, o čem je řeč, a dovolí si několik dobře umístěných poznámek, snadno platí za schopného. Pache se spřátelil s Meusnierem a Mongem,²⁴ oběma členy Akademie věd; založili v sekci Luxembourg lidovou společnost, jejímž cílem, jak říkali, bylo vzdělávání a občanská ctnost. Pache tuto společnost velmi pilně navštěvoval; zdálo se, že jako občan věnuje vlasti všechnen čas, který nevěnoval dětem a který mu zbýval mezi veřejnými přednáškami, na něž je vodil.

Jinde jsem vyličila, jak byl Roland koncem března onoho roku povolán do ministerstva; úřady byly plné úředníků starého režimu, kteří nijak netoužili podporovat nový; ale ovládali chod záležitostí a nebylo radno riskovat, že se v tak neklidných časech rozvrátí celý velký stroj jen kvůli výměně úředníků; bylo tedy třeba omezit se na dohled nad nimi a zdálky se připravovat na jejich nahrazení. Při množství záležitostí, jejichž každodenní proud strhává člověka v úřadě s nepochopitelnou rychlostí, si však nelze zastírat, že je snadné jej kompromitovat, nevěnuje-li všemu úzkostlivou pozornost, která se stává nesmírně namáhavou, když ji vnuká nedůvěra. V takové situaci si Roland přál najít spolehlivého člověka, kterého by mohl mít stále u sebe v kabinetu; kterému by dal přečíst dopis nebo zprávu o nějaké naléhavé věci, kterou by mu jiná, ještě naléhavější, nedovolila dost rychle zkontrolovat – ne kvůli stylizaci, ale aby se ujistil, že nepřátelské zásady úředníků neovlivnily způsob, jak jsou podána fakta nebo vyvozeny důvody; člověka, kterého by bylo lze poslat vybrat ten či onen spis v té či oné kanceláři nebo vyřídit ústní příkaz v nějaké důležité věci. Naskytla se myšlenka na Pacha. Pache pracoval v úřadech ministerstva námořnictva: znal úřední chod věcí; Pache měl zdravý úsudek, vlastenectví, mravy, jež dělají čest volbě veřejného činitele, a onu prostotu, která nikdy nevzbudí proti člověku nevoli. Nápad se zdál výborný. Dají s Pachem promluvit a ten okamžitě projeví nejživější touhu posloužit Rolandovi, a tím být užitečný veřejné věci, avšak pod podmínkou, že si zachová nezávislost a nepřijme žádný titul ani plat. Byl to ušlechtilý začátek. Mělo se za to, že při nové organizaci úřadů bude snadné zjistit, k čemu by se nejlépe hodil, a Pache začal dochá-

24. Jean-Baptiste Meusnier (1754–1793), inženýr a matematik, padl při obraně Mohuče; Gaspard Monge (1746–1818), matematik, ministr námořnictva od srpna 1792 do dubna 1793. Perroud: Pache bydlel v sekci Luxembourg v ulici Tournon a spolek se nazýval „Vlastenecká společnost sekce Luxembourg“.

zet k Rolandovi; do jeho kabinetu přicházel každé ráno v sedm hodin s kouskem chleba v kapse a zůstával až do tří, aniž bylo kdy možné přimět ho, aby něco přijal; pozorný, obezřetný, horlivý, dobře plnil své poslání, učinil poznámku, utrousil slovo, jež vrátilo otázku k jejímu cíli, a mírnil Rolanda, kterého občas dráždily aristokratické námitky jeho úředníků.

Roland, nesmírně vznětlivý a velmi citlivý, si nesmírně cenil Pachovy mírnosti a úslužnosti a jednal s ním jako se vzácným přítelem; a já, dojatá tím, jak užitečný byl podle mého mínění mému muži, jsem ho zahrnovala projevy úcty a náklonnosti. Pache neměl žádný sloh; nesmělo se mu dát napsat dopis, bylo to suché a ploché; ale v tomto ohledu ho nebylo zapotřebí a byl užitečný v tom, k čemu byl dohled věrného muže vymyšlen.

Servan, náš přítel, povoláný na ministerstvo války,²⁵ vyděšený spletitostí a zmatkem v některých oborech, nám Pacha záviděl. „Nechte ke mně přejít toho poctivce,“ říkal Rolandovi, „už ho nepotřebujete; jste stokrát nad svou prací, a teď, když se chaos prvních chvil rozmotal, nepotřebujete, aby někdo dohlížel na druhé, kdežto já jsem zavalen prací a mám největší nedostatek lidí, jimž bych se mohl svěřit.“ Tito ministři ještě věřili, že k zastávání úřadů je třeba schopností a že nikoho nelze úřadem obdařit, není-li rozumný důvod předpokládat, že má předpoklady jej zastávat. Roland svolil; Pache, když se ho zeptali, vyhověl stejně ochotně a za stejných podmínek, jaké kladl Rolandovi. Když přešel na onu stranu, vídali jsme ho už málo; ale Servan si ho velmi chválil. Ministerstvo bylo vyměněno; Roland se uchýlil do ústraní a Pache se vrátil do své sekce. Přišel 10. srpen a Zákonodárné shromáždění povolalo zpět vlastenecké ministry; Roland zorganizoval své úřady; Pache potvrdil, že se nechce vázat, a Roland umístil Fépoula,²⁶ kterého mu Pache doporučil, muže inteligentního, pracovitého a přesného, který velmi dobře vedl účetní oddělení, muže obratného, který se s nikým nestaví do sporu a stranu silnějšího shledává vždy velmi dobrou.

25. Joseph Servan (1741–1808), důstojník, Rolandův přítel, ministr války od 9. května do června 1792 a znovu od 10. srpna do října 1792. Perroud: Konvent obdržel jeho demisi 3. října 1792 a hned v témž zasedání mu dal za nástupce Pacha, který poprvé zasedl ve Výkonné radě 19. října.

26. Perroud jej ztotožňuje s Faypoultem, voličem sekce Luxembourg a členem její Vlastenecké společnosti, kde se s Pachem poznal. Guillaume-Charles Faypoul se později stal ministrem financí Direktoría.

Zvolen do Konventu a znechucen zářijovými hrůzami, chtěl Roland podat demisi; a protože věděl, v jakých nesnázích se ocitnou rozumní lidé, až mu budou hledat nástupce, domníval se, že poslouží veřejné věci, když doporučí Pacha:²⁷ učinil tak s upřímností své povahy a s odevzdaností citlivé duše, která si pokládá za čest uznat zásluhy tam, kde je podle svého přesvědčení vidí. Je známo, jaké vzrušení zavládlo ve shromáždění při oznámení této demise, jak nemístně vystoupil Danton, aby zabránil výzvě Rolandovi, aby zůstal,²⁸ ale i jak zřejmé bylo v tomto ohledu přání většiny; to spolu se stavem věcí a se zásluhou, kterou skýtalo obětovat se, přimělo Rolanda zůstat ministrem. Zanedlouho se dozvěděl, že jeho volba do shromáždění je pro formální vady neplatná a že pařížská banda s jejím prohlášením čekala, až odejde z ministerstva, aby nezůstal nikde; neboť jeho odsouzení zářijových masakrů z něho v očích jejich tehdy ještě málo známých strůjců činilo nebezpečného nepřítele.

Pache, kterého Roland o svém úmyslu předem nezpravil a který krátce předtím odmítl místo správce Garde-meuble, na něž navrhl Restouta, jehož pak Roland na jeho doporučení jmenoval – Pache se zdál velmi spokojen, že zůstává volný; a přesto přijal od Monge posláni do Toulonu, kam odjel a kde, jak jsem se později dozvěděla, natopil hlouposti.

Když Servan musel ze zdravotních důvodů opustit ministerstvo války, byl na tento úřad povolán muž, kterého doporučil Roland, jako ten, na jehož zásady bylo lze nejvíce spoléhat a který nemohl být bez předpokladů, pokud jde o schopnosti. Napsali jsme Pachovi, který byl ještě v Toulonu, o jeho jmenování a naléhali, aby přijal; ale to patrně nebylo nutné, neboť tento muž, tak žárlivě střežící svou nezávislost, nedal najevo sebemenší obavu z břemene, jež na něj bylo vloženo, a bez váhání je přijal. Po návratu do Paříže nás navštívil; hovořili jsme s ním důvěrně o náladě myslí, o straně, kterou tvořila pařížská deputace, o výstřelcích Komuny, o nebezpe-

27. Perroud: Rolandův dopis Konventu z 25. září 1792. Podle Champagneux je psala paní Rolandová; když manželovi předčítala koncept a došla k výčtu Pachových talentů a ctností, Roland ji dojat objal a se slzami v očích řekl: „Ach, jak dobře jsi vystihla city, které chovám k našemu ctihodnému příteli!“ Konec tohoto odstavce je v rukopise škrtnut.

28. Když 29. září 1792 navrhli někteří poslanci vyzvat Rolanda, aby zůstal ministrem, Danton posměšně prohlásil, že má-li se takové pozvání dát Rolandovi, musí se dát i paní Rolandové, neboť všichni vědí, že Roland nebyl ve svém ministerstvu sám.

cích, jež zřejmě hrozila svobodě Konventu, a hlavně o těch, která mohla přivodit nadvláda neřestných a provinilých lidí, usilujících o ni jen proto, aby unikli trestu nebo ukojili své vášně; o pořádku, jež je třeba nastolit v jeho resortu, a o radosti, že ho vidíme ve Výkonné radě, kde jeho přítomnost bude udržovat jednotu vůle i jednání. Pache přijal tyto důvěrné výlevy s mlčením člověka, který se přetvařuje, v Radě se stavěl proti všem Rolandovým návrhům a už ho nikdy nenavštívil.

Zprvu jsme se domnívali, že příčinou tohoto chování je jakási obava, aby se nezdál Rolandovým chráněncem, a hnutí samolibosti. Ale dozvěděla jsem se, že tento muž, který nikdy nepřijímal pozvání svého kolegy pod záminkou, že ho množství práce nutí žít v ústraní, hostí u svého stolu Fabra, Chabota a jiné montagnardy, obklopuje se jejich přáteli, dosazuje do úřadů jejich chráněnce, samé komediantské lokaje nebo nevzdělance, intrikány jim podobné, a že poctiví lidé začínají reptat a naříkat. Usoudila jsem, že je třeba zkusit poslední prostředek, abych mu otevřela oči, byl-li jen sveden, a prokázala jeho viny, jednal-li ve zlé víře. Napsala jsem mu 11. listopadu přátelským tónem, abych mu sdělila, jaké reptání se proti němu zvedá, z jakých důvodů vzniká a co se zdá velet jeho vlastní zájem. Připomínala jsem mu, na co ho důvěra upozornila při jeho nástupu do ministerstva; zmínila jsem se o nepochybných citech, jež jsme mu projevovali, o souladu, v nějž dávaly doufat, a o stavu věcí, tak odlišném od toho, co by byly daly předpokládat.

Pache mi neodpověděl ani slovem a brzy jsme se dozvěděli, že jeho přední úředníci Hassenfratz, Vincent²⁹ a další (malí tvorové, které bych nejmenovala, kdyby jejich výstřelky už nezapsaly jejich jména do dějin lidových nepokojů posledních dob) řečnili u jakobínů i jinde proti Rolandovi a vydávali ho za nepřítele lidu. Nebylo tedy již pochyb, že se Pache stal jeho nepřítelem a snaží se ho svrhnout. Nízkost a ohavnost takového jednání mě naplnily rozhořčením a opovržením; v těchto citech jsem předešla několik osob, které poznaly Pacha naším prostřednictvím, které mě tehdy byly

29. Perroud (zkráceně): Jean-Henri Hassenfratz (1755–1827), inženýr a chemik, přednosta oddělení na ministerstvu války, člen povstalecké Komuny z 10. srpna; 1. června 1793 přišel v čele deputace žádat Konvent o obžalobu sedmadvaceti poslanců. François-Nicolas Vincent, přednosta kanceláře na ministerstvu války, horlivý hébertista, byl popraven spolu s Hébertem 24. března 1794 ve věku dvaceti sedmi let.

ochotny obviňovat z lehkomyšlnosti a které mě od té doby v odporu, jež v nich vzbudil, značně předstihly. Jeho zpronevěry, nebo přinejmenším plýtvání ve vojenské správě, byly za jeho ministerstva strašlivé; následkem špatného výběru lidí nastal všude rozvrat; bylo prokázáno, že se platilo jako za plné stavy pluků scvrklých na malý počet mužů; účetnictví nebylo možné nejen vést, ale ani zhruba sestavit, a to pro více než sto třicet milionů; během čtyřiaadvaceti hodin po své demisi, vynucené tolika zly, jmenoval na šedesát míst všechny, koho ještě znal a kdo byl dost podlý, aby se mu dvořil, počínaje zetěm,³⁰ z vikáře povýšeným na válečného intendanta s platem 15 000 liber, až po svého holiče, devatenáctiletého výrostka, jmenovaného válečným komisařem. To jsou hrdinské činy, které pařížský lid odměnil tím, že ho povolal na starostenský úřad, kde s podporou Chaumetta, Héberta³¹ a jiných lotrů napomáhal útlaku zákonodárního sboru, znásilnění národního zastoupení, proskripci všech ctnostných lidí a zajistil zkázu své země.

A to je ten muž, který hledal svobodnou zemi, který vracel penze a odmítal místa! – Ale Pache odcházel do Švýcarska, odkud pocházel – právě proto střežil jeho otec v Paříži bránu jednoho velmože –, a doufal tam v příjemnější živobytí než v místech, která mu připomínala jeho původ; Pache vrátil Castriesovi penzi, která dokládala závislost, v níž u něho býval, a která mohla vzbuzovat podezření v době, kdy byli šlechtici a ministři starého režimu pronásledováni; to je ta stránka, kterou jsem neznala a která už není v rozporu s Pachem, jenž se vrací do Francie po dobytí Bastily, získává hlasy v malé lidové společnosti, obratně zorganizované k získání vlivu, zatvrzele odmítá podřadná místa a ani na minutu neváhá vstoupit do Rady a ujmout se resortu, který byl za daných okolností v ministerstvu nejdůležitější. Je to v politice Molièrův Tartuffe.

30. Perroud: Pache odstoupil 2. února 1793 a již 14. února byl zvolen pařížským starostou. Jeho zeť François-Xavier Audouin (1766–1837), původně vikář farnosti Saint-Maurice v Limoges, člen povstalecké Komuny z 10. srpna, se stal generálním tajemníkem ministerstva války a 15. ledna 1793 se oženil s Pachovou dcerou; za císařství byl soudcem kasačního soudu.

31. Pierre-Gaspard (Anaxagoras) Chaumette (1763–1794), prokurátor a národní agent pařížské Komuny, popravený 13. dubna 1794; Jacques-René Hébert (1757–1794), jeho zástupce a vydavatel listu *Le Père Duchesne*, popravený 24. března 1794.

V tuto chvíli, kdy píší, je Biron³² vězněn v tomtéž vězení, kde jsem já. Biron přijel v posledních dobách Pachova ministerstva, aby ho udal shromáždění, a byl proto opatřen listinami, jež mohly dokázat jeho zpronevěry; Biron se s ním setká, dá se svést jeho dobráckostí, přesvědčí se, že jde spíš o nezpůsobilost než o zlou vůli; cítí, že by bylo kruté poslat na popraviště člověka, který mohl být oklamán; vzdá se svého úmyslu a pak to řekne Pachovi samému. Ten se vysvětlí, dokáže z něho vylákat informace a listiny týkající se stížností, jež jsou proti němu vznášeny, a dá Birona poslat k italské armádě, kde ho nechají strádat nedostatkem všeho; dobude několika úspěchů – zamlčí je; stěžuje si – nikdo si toho nevšímá; čas plyne, zlo roste; naléhá – dostane rozkaz dostavit se do Paříže; přijede, zatknou ho a zavrou do Sainte-Pélagie. On sám v této ráně poznává ruku Pachovu i tyrana, který ho utlačuje.

Gironda

Guadet a **Gensonné**³³ si jeden druhého váží, protože se znají, a mají se snad rádi, protože si nejsou podobni; druhý je stejně chladný, jako je první prudký; ale výbuchy Guadety vřelé živosti nikdy nezanechávají zášť a úmysl urážet se jeho duše ani nedotkne. Guadeta učinila řečníkem příroda; Gensonné se učinil logikem sám; tento často ztrácí rozvažováním čas, který by měl věnovat činu; onen promrhá ve šťastných, ale prchavých a krátkých vzmaších zápal, který by měl být někdy soustředěnější a vždy vytrvalejší, aby vyvolal trvalý účinek.

Guadet měl skvělé chvíle v obou shromážděních, Zákonodárném i v Konventu; vděčil za ně moci poctivosti podpořené talentem; ale příliš citlivý, než aby dlouho zápasil bez únavy, vysloužil si nenávist zlovolníků, aniž

32. Perroud: Armand-Louis de Gontaut, původně vévoda de Lauzun, pak vévoda de Biron (1747–1793), poslanec Ústavodárného shromáždění a vrchní velitel armád v letech 1792–1793, byl 30. prosince 1793 odsouzen k smrti a nazířti popraven. K italské armádě byl převelen 20. prosince 1792, za Pachova ministerstva; když byl však 11. července 1793 jako velitel armády pobřeží u La Rochelle sesazen, odvolán a uvězněn, nebyl už Pache ministrem pět měsíců.

33. Marguerite-Élie Guadet a Armand Gensonné, advokáti z Bordeaux, poslanci departementu Gironda v Zákonodárném shromáždění i v Konventu a přední girondističtí řečníci. Gensonné byl popraven s ostatními girondisty v Paříži 31. října 1793, Guadet byl dopaden v úkrytu u Saint-Émilionu a popraven v Bordeaux 19. června 1794. Podle Perrouda patřili ke skupině girondistů nejtěsněji spjaté s Rolandovými.

pro ně byl příliš nebezpečný, a nikdy neměl takový vliv, jaký mu jeho nepřátelé rádi připisovali jen proto, aby proti němu vzbudili nedůvěru. Gensonné, užitečný v rozpravě, kterou však má ve zvyku příliš rozvádět, pracoval ve výborech a sepsal část navrženého ústavního plánu.³⁴ Jeho řeč v králově procesu je okořeněna sarkastickými šlehy, jež zdánlivý chlad činí ještě ostřejšími a které mu děti Hory nikdy neodpustí.

Oba něžní manželé, dobří otcové, výborní občané, ctnostní muži, upřímní republikáni podlehlí obvinění ze spiknutí jen proto, že se nedokázali spojit ani ve prospěch dobré věci, jedině, za niž bojovali a pro niž si zasloužili žít.

Vergniaud³⁵ byl snad nejvýmluvnějším řečníkem shromáždění; neimprovizuje jako Guadet; ale jeho připravené řeči, silné logikou, žhoucí zápallem, plné obsahu, jiskřící krásami a nesené velmi ušlechtilým přednesem, se i po vytištění četly s velkým potěšením.

Přesto Vergniauda nemám ráda; shledávám v něm sobectví filozofa; pohrdá lidmi, jistě proto, že je dobře zná, a nijak se kvůli nim neobtěžuje: pak ale musí zůstat nečinným soukromníkem; jinak je lenost zločinem, a Vergniaud se tohoto zločinu dopouští měrou vrchovatou. Jaká škoda, že talent, jako je jeho, nebyl využit se zápallem duše stravované láskou k obecnému blahu a s houževnatostí pracovitého člověka!

Grangeneuve³⁶ je věru nejlepší člověk, jakého lze najít pod zevnějškem co nejméně nápadným; má ducha obyčejného, ale duši opravdu velkou, a koná krásné věci prostě, aniž tuší, kolik by stály jiné než jeho. V průběhu

34. Perroud: Gensonné byl 11. října 1792 zvolen do ústavního výboru Konventu; 15. února 1793 přednesl Condorcet jeho zprávu a Gensonné přečetl připravený návrh, tzv. Condorcetův plán, který však nebyl přijat; po pádu girondistů jej Konvent nahradil návrhem, který za třináct dní vypracoval Hérault de Séchelles (ústava z 24. června 1793). Jeho řeč v králově procesu je z 2. ledna 1793 a vyznívá pro odvolání k lidu.

35. Pierre-Victorien Vergniaud (1753–1793), advokát z Bordeaux, poslanec Zákonodárného shromáždění a Konventu, nejslavnější řečník Gironde; popraven 31. října 1793. Perroud připomíná, že mu paní Rolandová nemohla zapomenout jeho řeč z 3. července 1792, v níž připustil možnost smíru mezi dvorem a girondisty; Vergniaud sám před revolučním tribunálem prohlásil, že u Rolanda obědval jen pětkrát či šestkrát.

36. Perroud: Grangeneuve (1751–1793), poslanec za Gironde v Zákonodárném shromáždění i v Konventu; po 2. červnu 1793 uprchl, byl dopaden v Bordeaux, odsouzen vojenskou komisí a popraven 21. prosince 1793.

července 92, kdy chování a záměry dvora ohlašovaly nepřátelské úmysly, každý uvažoval o prostředcích, jak jim předejít nebo je zmařit. Chabot k tomu říkal se zápalem, který pochází z vytržení, a ne ze síly, že by bylo žádoucí, aby dvůr dal spáchat atentát na několik vlasteneckých poslanců; že by to byla neomylná příčina povstání lidu, jediný prostředek, jak jej uvést do pohybu a vyvolat spásnou krizi. Rozehřeje se na toto téma a dosti obsírně je rozvádí. Grangeneuve, který ho mlčky vyslechl v malé společnosti, kde ta řeč zazněla, využije první chvíle, aby s Chabotem promluvil mezi čtyřma očima. „Vaše důvody mě zaujaly,“ řekne mu, „jsou výborné; ale dvůr je příliš obratný, než aby nám kdy takovou příležitost poskytl; musíme ji nahradit sami: najděte lidi, kteří by to mohli provést, já se nabízím za obět. – Cože! vy chcete...? – Ovšem: co je na tom tak nesnadného? Můj život není nijak zvlášť užitečný, na mé osobě nic nezáleží; budu nadmíru štasten, obětuji-li ji své zemi. – Ach, příteli, nebudete sám,“ zvolá Chabot s nadšeným výrazem, „chci s vámi tu slávu sdílet. – Jak chcete; jeden stačí, dva mohou udělat ještě víc; ale není v tom žádná sláva; nikdo se nesmí nic dozvědět. Uvažme tedy o prostředcích.“

Chabot se ujme toho, že je obstará; za několik dní oznámí Grangeneuvovi, že má své lidi a že je vše připraveno. „Dobrá! stanovme chvíli; zítra večer půjdeme do výboru; odejdu odtamtud v půl jedenácté; bude třeba jít tou a tou málo frekventovanou ulicí, kde je třeba lidi rozestavit; ale ať to umějí: jde o to, aby nás pořádně zabili, a ne zmrzačili.“

Ujednávají se hodiny, dohodnou se podrobnosti; Grangeneuve jde sepsat závět', nenápadně uspořádá několik domácích záležitostí a nezmešká dohodnutou schůzku. Chabot tam ještě nebyl; nadešla hodina, a on nepřišel. Grangeneuve z toho usoudí, že se myšlenky sdílet obět' vzdal; věře však, že pokud jde o něho, provede se to, vyrazí, pustí se smlouvenou cestou, prochází ji pomalým krokem, nepotká živou duši, projde ji ještě podruhé z obavy, že se spletl v čase, a nezbývá mu než vrátit se domů živ a zdrav, nespokojen, že jeho příprava byla marná. Chabot se vyhnul výčitkám ubohými výmluvami a nezapřel zbabělost kněze ani pokrytectví kapucína.

Barbaroux,³⁷ jehož rysy by malíři nepohrdli jako předlohou pro hlavu Antinoovu, činorodý, pracovitý, upřímný a statečný, s veškerou živostí mladého Marseillana, byl předurčen stát se mužem zásluh a občanem stejně užitečným jako osvěceným. Milující nezávislost, hrdý na revoluci, už vyzbrojený vědomostmi, milující práci a schopný dlouhého soustředění, zvyklý pilně se věnovat práci, citlivý ke slávě: je to jeden z těch lidí, které by si velký státník rád připoutal a který měl skvěle rozkvést ve šťastné republice. Ale kdo by se odvážil předvídat, do jaké míry může předčasná nespravedlnost, proskripce a neštěstí stísnit takovou duši a zvadit její krásné vlastnosti? Mírné úspěchy by Barbaroux na jeho dráze udržely, protože miluje dobrou pověst a má všechny schopnosti potřebné k tomu, aby si získal velmi čestnou; ale hned vedle stojí láska k rozkoši: zaujme-li jednou místo slávy, z rozmrzelosti nad překážkami nebo z nechuti po nezdarech, oslabí výtečnou povahu a přivede ji ke zradě jejího vznešeného poslání.

Za prvního Rolandova ministerstva jsem měla příležitost vidět několik dopisů od Barbaroux, adresovaných spíše člověku než ministrovi, jejichž cílem bylo přimět ho, aby posoudil, jakou metodu je vhodné použít, aby se na dobré cestě udržely horké a snadno popudlivé hlavy, jako jsou lidé z departementu Ústí Rhôny. Roland, důsledný strážce zákona a stejně přísný jako on, uměl mluvit jen jedním jazykem, když měl na starosti jeho výkon. Tamější správci se trochu pomýlili, ministr je rázně pokáral; rozhořčili se: tehdy napsal Barbaroux Rolandovi, aby vzdal hold čistotě úmyslů svých krajanů, omluvil jejich chyby a dal Rolandovi pocítit, že mírnější způsob je přivede k nezbytné kázni dříve a spolehlivěji. Ty dopisy byly psány v nejlepší duchu a s dokonalou rozvahou; když jsem pak poznala jejich pisatele, žasla jsem nad jeho mládím. Měly účinek, který u spravedlivého člověka, jenž chtěl dobro, nemohl chybět; Roland polevil ze své přísnosti, nasadil tón spíše bratrský než úřední, získal Marseillany zpět a začal si Barbaroux vážit.

37. Charles-Jean-Marie Barbaroux (1767–1794), advokát z Marseille, poslanec Konventu za departement Ústí Rhôny; po 2. červnu uprchl do Caen a pak do Gironde, byl dopaden a popraven v Bordeaux 25. června 1794. Perroud poznamenává, že kvůli následujícímu popisu (krása hodná Antinoa, Hadriánova oblíbenec) se někteří historici domnívali, že k němu paní Rolandová chovala náklonnost; dnes je známo, jak se věci měly.

Více jsme ho vídali po odchodu z ministerstva; jeho otevřená povaha a vřelé vlastenectví v nás vzbudily důvěru: tehdy jsme, uvažující o špatném stavu věcí a obávající se despotismu na severu, kuli podmíněný plán republiky na jihu.³⁸ Servan studoval vojenská postavení nebo zakresloval do mapy demarkační linie vyznačené řekami, horami či významnými městy; hovořilo se o produkci a zdrojích jednotlivých krajů, o možnostech obchodu a zásobování, o osobách, které každý mohl znát v různých departementech a o nichž soudil, že jsou schopny podniknout cokoli spíše než snášet jho. „To bude naše poslední východisko,“ říkal s úsměvem Barbaroux, „ale Marseillané, kteří jsou tady, nás toho ušetří.“ Z této řeči a několika podobných jsme usuzovali, že se chystá povstání; ale protože se důvěra dál nešířila, dál jsme se nevyptávali. V posledních dnech července Barbaroux téměř přestal chodit a při poslední návštěvě nám řekl, že nemáme soudit jeho city k nám podle prvního dojmu z jeho nepřítomnosti; že jejím účelem je nekompromitovat nás. Po 10. srpnu odjel zpět do Marseille a vrátil se jako poslanec do Konventu. Tam konal svou povinnost jako muž odvahy; několik jeho psaných řečí svědčí o výborné logice a o znalosti správních stránek obchodu; řeč o zásobování potravinami³⁹ je po díle Creuzé-Latouchově to nejlepší, co v tomto oboru máme. Ale musel by na sobě ještě pracovat, aby se stal řečníkem.

Barbaroux, láskyplný a živý, přilnul k Buzotovi, citlivému a jemnému; nazývala jsem je Nísem a Euryalem:⁴⁰ kéž je potká lepší osud než ty dva přátele!

Louvet, důvtipnější než první, veselejší než druhý a stejně dobrý jako oba, se spřátelil s oběma, ale zvláště s Buzotem, jenž je pojátkem mezi ním a tím druhým, jemuž je pro svou přirozenou vážnost tak trochu Mentorem.

38. Tento plán na nouzové založení republiky na jihu Francie pro případ, že by sever padl do rukou nepřítele a despotismu, byl později používán jako hlavní důkaz obvinění girondistů z „federalismu“. Po 10. srpnu, konkrétně podle Perrouda 17. srpna 1792, Barbaroux odjel do Marseille.

39. Perroud: Barbarouxova řeč o zásobování potravinami zazněla v Konventu 8. prosince 1792; Jacques-Antoine Creuzé-Latouche, poslanec za Vienne, v tomtéž zasedání předložil obsáhlé pojednání o těžce otázce.

40. Nísus a Euryalus, dva nerozluční přátelé z Vergiliovy *Aeneidy* (IX. zpěv), kteří spolu zahynuli při noční výpravě do nepřátelského tábora.

Louvet,⁴¹ kterého jsem poznala za prvního Rolandova ministerstva a jehož příjemnou společnost bych vždycky vyhledávala, by snad někdy mohl jako Filopoimén⁴² platit úroky ze své nevzhledné tváře: malý, drobný, krátkozraký a nedbale oblečený, nezdá se ničím obecnému davu, který nepostřehne ušlechtilost jeho čela a oheň, jímž se rozžehnou jeho oči a tvář, když vyslovuje velkou pravdu, krásný cit, důvtipný nápad nebo jemný žert. Lite-ráti a lidé vkusu znají jeho pěkné romány, v nichž se půvaby obrazotvor-nosti snoubí s lehkostí stylu, s filozofickým tónem a se solí kritiky. Politika mu vděčí za díla vážnější, jejichž zásady i způsob svědčí stejně o jeho duši jako o jeho talentu. Dokázal, že jeho zručná ruka umí střídavě potřásat rol-ničkami bláznovství, držet rydlo dějin a metat blesky výmluvnosti. Nelze spojit více ducha s menšími nároky a větší dobráckostí; statečný jako lev, prostý jako dítě, citlivý člověk, dobrý občan, rázný spisovatel, dokáže na tribuně rozechvět Catilinu, obědvat u Grácií a večerět s Bachaumontem.⁴³

Jeho catilinárie čili *Robespierrida*⁴⁴ by si zasloužila být pronesena v senátu, který by měl sílu zjednat spravedlnost; jeho *Spiknutí z 10. března* je dalším vzácným příspěvkem k dějinám doby; jeho *Sentinelle* je vzorem onoho druhu plakátů a každodenních poučení určených lidu, který chceme poučit o faktech a nikdy jej neovlivňovat jinak než rozumem, dojímat jinak než pro dobro všech a naplňovat jinými než šťastnými city, jež jsou lidstvu ke cti. Tvoří krásný protiklad k oněm ohavným a odporným plátkům, jejichž hrubý sloh a sprostá slova odpovídají krvežíznivé nauce a nečistým lžím, jichž jsou stokou: drzá díla pomluvy, placená intrikou zlé víře, aby doko-

41. Jean-Baptiste Louvet de Couvray (1760–1797), romanopisec a poslanec Konventu. Perroud: paní Rolandová ho poznala, když koncem dubna 1792 začal vydávat plakátové noviny *La Sentinelle* na podporu politiky Rolanda a jeho kolegů. Jeho romány jsou *Faublas* (1787–1790) a *Émilie de Varmont* (1791). Po 2. červnu 1793 uprchl, přežil v úkrytu, roku 1795 se vrátil do Konventu a o útěku napsal paměti.

42. Filopoimén (asi 253–183 př. n. l.), vojevůdce achájského spolku. Podle Plútarcha jej pro jeho prostý zevnějšek pokládali v jednom domě za sluhu a nechali ho štípat dříví; když ho hostitel poznal, Filopoimén prý řekl, že „platí daň za svou nevzhlednou tvář“.

43. Catilina, římský spiklenec, jehož Cicero odhalil ve svých řečech proti Catilinovi (catilináriích). Bachaumontem je patrně míněn François Le Coigneux de Bachaumont (1624–1702), spoluautor veselé *Cesty s Chapellem*, pověsný požitkář.

44. Perroud: Louvetova *Obžaloba proti Robespierrovi* (slavná řeč z 29. října 1792) a jeho odpověď *Maximilienu Robespierrovi a jeho royalistům*, kterou dal vytisknout, když mu Konvent 5. listopadu nedovolil znovu promluvit. Spis o spiknutí z 10. března se jmenuje *Národnímu konventu a mým voličům o spiknutí z 10. března a orleánské frakci*.

nala zkázu veřejné mravnosti, díla, s jejichž pomocí nejmírnější národ Evropy viděl zvrátit svůj instinkt natolik, že se klidní Pařížané, jejichž dobrotu dávali za příklad, stali podobnými oněm krutým pretoriánským gardám, které prodávaly své hlasy, život i vládu nad říší tomu, kdo nabídl nejvíc. Zapuďme tyto smutné obrazy a obraťme mysl k *Poznámkám ke zprávě Saint-Justově proti zadrženým poslancům, od jedné společnosti girondistů*, vytištěným v Caen 13. července. Poznala jsem v nich styl, jemnost a veselost Louvetovu:⁴⁵ je to rozum v nedbalkách, který si pohrává se směšností, aniž ztrácí na síle či důstojnosti.

45. Perroud: Paní Rolandová se mýlila; podle Vatelů je autorem této brožury Salles. Byla to odpověď na zprávu, kterou Saint-Just přečetl v Konventu 8. července 1793 o poslancích zatčených 2. června; uprchlí girondisté v Caen na ni odpověděli již 13. července.

VI. Portréty a anekdoty (pokračování): od Lazowského k Mercierovi (Sainte-Pélagie, léto 1793)

[Pokračování Portrétů a anekdot. Paní Rolandová psala tyto stránky ve vězení Sainte-Pélagie v létě 1793; zmínka o Chamfortově uvěznění ukazuje, že přinejmenším jejich část vznikla až po 2. září 1793.]

Lazowski

Lazowski¹. — Polák původem, který se do Francie dostal kdovíjak, bez jmění, ale pod ochranou vévody de Liancourt² – ať už byl příbuzným někoho z jeho služebnictva, nebo mu náležel nějakým jiným způsobem –, byl Lazowski jmenován inspektorem manufaktur³.

Bylo to jedno z oněch zcela podřadných správních míst, která nedávala žádnou moc, byla skromně placená a k jejichž povinnostem stačilo být poctivý a schopný, a proto se zdálo, že se hodí pro každého, nebo si aspoň každý myslel, že se k nim hodí. Obsazovala je Královská rada na návrh ministra financí a podléhala intendantům obchodu⁴, malým úředníkům s

1. Perroud: Paní Rolandová zde zaměňuje dva bratry Lazowské: jeden, chránělec vévody de Liancourt, byl opravdu inspektorem manufaktur a s ním se setkala na jaře 1784 „v kancelářích“ (jak dokládají její dopisy manželovi z 20. a 21. května 1784); druhý byl demagog z roku 1792 Claude Lazowski, velitel praporu sekce Finistère, zemřelý 24. dubna 1793 a 28. dubna pohřbený s mimořádnou okázalostí. Oba bratry výslovně rozlišuje Charles de Lacretelle, který je znal. Perroud proto upozorňuje, že i zmínka o ztrátě „patrona“ je dvojnásob nepřesná: Lacretelle ukazuje, že bratr-inspektor žil ještě na jaře 1792 v důvěrné blízkosti svého ochránce a řídil jeho zemědělské podniky v Liancourtu.

2. François-Alexandre-Frédéric de La Rochefoucauld, vévoda de Liancourt (1747–1827), velmistř královské šatny, poslanec Ústavodárného shromáždění, v roce 1792 vojenský velitel v Rouenu; proslul svými filantropickými podniky (Perroud). Po 10. srpnu 1792 emigroval.

3. Inspektoři manufaktur byli královští úředníci, kteří v jednotlivých generalitách dohlíželi na dodržování výrobních předpisů a podávali zprávy o stavu průmyslu a obchodu. Týž úřad zastával i Roland – nejprve v Amiensu, od roku 1784 v Lyonu. Úřad inspektorů zrušilo Ústavodárné shromáždění dekretem z 27. září 1791 (Perroud).

4. Intendanti obchodu byli vysocí úředníci generální kontroly financí, kteří řídili obchodní a průmyslovou správu království. Perroud: Paní Rolandová o nich mohla mluvit se vši znalostí věci, neboť s nimi měla mnoho co do činění při svých intervencích v roce 1784.

velkými nároky, kteří si dovedli dodat patřičné důležitosti a jimž se, jako tolika jiným, laskavě věřilo na slovo; kteří však skutečně, pro množství záležitostí, jež jim procházelo rukama, měli rozsáhlé styky a pořádali audience, kam se někdy ráčili obtěžovat i velcí páni.

Lazowski, čilý, podnikavý, vydávající se sám za duchaplného muže, přesvědčil svého ochránce, že nemá zůstat pouhým inspektorem manufaktur. Pravda, aby ho bylo kam dosadit, zřídili pro něho inspekci v Soissons, kde byly skoro jen manufaktury na kněze a kde nebylo co inspektovat kromě jeptisek; bylo to město klášterů, bez průmyslu, bez obchodu, leda s předměty nejnutnější potřeby. Pan de Liancourt, který do postupu svého chráněnce vkládal ješitnost obvyklou u dvořanů, k ní navíc přidával poctivost své dobrosrdečnosti; naléhal na ministra, a hlavně na intendanty obchodu, neboť věci doopravdy vyřizují vždycky podřízení. Generálním kontrolorem byl Calonne⁵; měl vynalézavého ducha a snadno se chápal důmyslných nápadů. Přišlo se na to zřídit putovní inspekci; nebyl to žádný výkon génia: takové místo už kdysi existovalo a jeho neužitečnost byla uznána; musíme však připustit, že jeho druhé zřízení nebylo bez důvodu: poskytovalo prostředek, jak se zavděčit vlivnému muži, a počet míst, zvýšený na čtyři, dodal celé věci ministerský vzhled, nemluvě o výhodě, že tři zbývající místa připadla protekci a intrikám. Byla brzy obsazena. Přiznali jim služné 8000 liber, pobyt v Paříži po čtyři měsíce v roce, cesty po provinciích po zbytek roku, právo nastoupit po generálních inspektorech, až zemřou, a dovolení žádat o mimořádné odměny podle povahy cest a důležitosti služeb. Je ovšem pravda, že se tím podkopávala v samých základech instituce, jejíž duch byl výborný; inspektorům v generalitách se brala naděje, že dosáhnou generální inspekce postupem podle služebního stáří a zásluh; ještě víc se jim brala chuť tím, že se do jejich obvodů posílali lidé, kteří většinou věci vůbec nerozuměli, a vláda se sama připravovala o možnost být dobře zpravena o stavu řemesel, manufaktur, obchodu, zkrátka všech odvětví výroby, o nichž mohli lépe podat zprávu lidé k tomu účelu usazení v každé generalitě než stěhovaví ptáci pověření je všechny objíž-

5. Charles-Alexandre de Calonne (1734–1802), generální kontrolor financí v letech 1783–1787; po neúspěchu svých reformních plánů před shromážděním notáblů byl propuštěn a odešel do emigrace.

dět. Jenže starý režim tak daleko nedohlížel – a každý ví, zda jednotlivci v novém režimu vidí dál a hlavně nezištněji.

Stalo se to na jaře 1784. Byla jsem tehdy v Paříži kvůli rodinným záležitostem⁶: zaslechla jsem o změnách v inspekcích; dozvěděla jsem se, že lyonská inspekce, kterou ctižádostivý Brisson⁷ opustil kvůli putovní inspekci, byla dána velmi mladému muži. Uvážila jsem, že Roland stále sní o odchodu na odpočinek a že o něj chce požádat, jakmile dokončí svou práci pro encyklopedii, aby mohl odejít do svého kraje⁸ a zapomenout na Paříž a na ponížení, jimiž se tu musí platit za povýšení, které se zásluze odpírání; usoudila jsem, že je lepší vrátit se domů s místem než bez něho: napadlo mě požádat o výměnu amienské inspekce, kde jsme byli, za lyonskou, která by ho přivedla domů, a řekla jsem si, že nemůže být těžké dopřát tuto drobnou radost starému služebníkovvi, jehož znalostí a hlavně povahy se intendant obchodu báli natolik, že by jim jeho vzdálení bylo po chuti. Jmenovací listiny už byly vyhotoveny; uplatnila jsem své důvody s výhodou, jakou tehdy měla žena ještě u lidí, kteří si zakládali na zdvořilosti; předestřeli mi obtíže, já jsem jim bez okolků přiřkla takovou váhu, jakou skutečně měly, a změny jsem dosáhla skoro zároveň s tím, jak jsem manželovi oznámila, že mě napadlo o ni požádat.

V kancelářích jsem potkala Lazowského, tehdy elegána, pěkně učesaného, pečlivě oblečeného, s trochu zaoblenými rameny, jak kráčel po patách a vypínal hrud' s krajkovou náprsenkou, zkrátka s tím nadutým výrazem důležitosti, který tehdejší hlupáci pokládali za známku společenské vážnosti a kterému se lidé zdravého rozumu vysmívali.

Když Ústavodárné shromáždění svrhlo šlechtu a zrušilo inspektory, připravilo Lazowského o místo i o patrona; nemohl doufat v penzi, která by se

6. Perroud: Paní Rolandová přijela do Paříže 19. března 1784 a pobyla tam až do posledních dnů května. Cestu mohla zdůvodnit smrt její babičky Rotissetové, zemřelé 10. května; ve skutečnosti však, jak ukazuje její korespondence, přijela žádat o šlechtický titul pro svého manžela a teprve když se to nepodařilo, o lyonskou inspekci. Její dopisy manželovi z března až května 1784 obsahují přesně tytéž soudy a podrobnosti jako tato pasáž.

7. Antoine-François Brisson (nar. 1728), inspektor manufaktur v lyonské generalitě, v roce 1784 přešel na místo putovního inspektora a jeho nástupcem se stal Roland (Perroud).

8. Roland pocházel z Beaujolais nedaleko Lyonu; jeho rodina žila ve Villefranche-sur-Saône a měla nedaleko odtud venkovské sídlo Le Clos de la Platière v Theizé. Roland tehdy dokončoval pro Panckouckovu *Encyclopédie méthodique* svazky o manufakturách, řemeslech a obchodu.

vzhledem ke krátké době jeho služby musela scvrknout na nulu, ocitl se bez halče, stal se vlastencem, začal nosit masné vlasy, hulákal v jedné sekci a stal se sansculotou, když mu už beztak hrozilo, že bude bez kalhot⁹.

Silný, ještě mladý, zdatný v křiku i v intrikách, brzy vynikl a stal se kapitánem čtvrti v Národní gardě; v této hodnosti sloužil 10. srpna a velice se chlubil nebezpečími toho dne, po vzoru tolika lidí, kteří se k hnutí přidávali, aby z něho vytěžili nějaký prospěch, a pak hrdě předstupovali jako zachránci vlasti. Ale jeho hrdinské činy se datují od 2. září a od horlivosti, s jakou dokázal udržovat v chodu vraždění kněží v Saint-Firmin¹⁰, v sekci Finistère, která byla jeho; stejně užitečný byl i při výpravě pro orléanské vězně¹¹.

Přišel jednou jako vyslanec své sekce k ministrovi vnitra, kde jsem ho zahlédl a mohla posoudit jeho úžasnou proměnu. Hezounký pán s koketními grimasami nabyt hrubých způsobů zuřivého vlastence, rudé tváře pijana a vytřeštěného oka vraha.

Drahý jakobínům, kteří dovedli ocenit jeho zásluhy a chystali mu vysoké určení, vyhlédnutý vůdce spiknutí z 10. března¹², zemřel náhle ve Vaugirardu na zánětlivou horečku, plod hýření, probdělých nocí a kořalky.

Známe žal celé té hordy nad touto nečekanou ztrátou, pohřební řeč pronesenou veleknězem Robespierrem, jeho dojemné nářky a nabubřelou chválu velkého neznámého muže, okázalý pohřeb, který mu vystrojila ctihodná

9. Slovní hříčka: *sans-culottes* („bez culottes“) se nazývali radikální vlastenci z lidových vrstev, kteří místo krátkých kalhot ke kolenům, jaké nosila šlechta a měšťanstvo, nosili dlouhé pantalonky. Autorka naznačuje, že Lazowskému hrozilo, že bude „bez kalhot“ doslova.

10. Perroud: V semináři Saint-Firmin bylo 3. září 1792 zavražděno sedmdesát devět vězňů, kromě jednoho samí kněží. Seminář ležel v ulici Saint-Victor a nepatřil do sekce Finistère, jak se paní Rolandová mylně domnívá, nýbrž do sekce Sans-Culottes (Jardin des Plantes). Že by se Lazowski tohoto masakru účastnil, se jinak nikde neuvádí.

11. Na počátku září 1792 byli vězni Nejvyššího národního soudu v Orléansu (obvinění ze spiknutí proti státu, mezi nimi bývalý ministr de Lessart) na rozkaz Komuny převáženi k Paříži pod velením Fourniera zvaného Američan; 9. září je dav ve Versailles pobil. Perroud: Lazowski se této výpravy skutečně účastnil.

12. Perroud: Lazowski patřil k povstaleckému výboru, který měl v noci z 9. na 10. března 1793 vytáhnout proti Konventu. Vergniaud ho v zasedání 13. března označil za „cizince“, který s Fournierem velel výpravě pro orléanské vězně a vedl „lupiče“, kteří rozbili tiskařské lisy *Chronique de Paris* a Gorsasových novin; 14. března se však Lazowski, hájený Maratem, dostavil před Konvent a ten přešel k dennímu pořádku.

Komuna a svaté spolky, adopci jeho dítěte, které na radnici objal tatíček Pache¹³, a konečně pohřbení Lazowského u stromu svobody na náměstí Carrousel, kde je dosud k vidění jeho skromný hrob pokrytý drnem.

Ti, kdo by se divili jeho posmrtné slávě, ať si připomenou, že se zrodila v jakobínském ohnisku, v době, kdy se jakobíni stali pro bojácné Pařížany stejně hrůzostrašnými jako ukrutnými, kdy byl Marat v plné slávě a Danton na vrcholu moci. Lid, který měl jednoho za svého proroka a druhého za svého pána, mohl jistě uctívat Lazowského jako světce nebo hrdinu, což je v náboženství zářijovců jedno a totéž.

Robert

Robert¹⁴. — „Copak jste to Robertovi provedla?“ ptal se mě nedávno kdosi. „On i jeho žena proti vám běsní zuřivěji než kterýkoli z vašich nepřátel.“ — „Vídala jsem je málo; prokázala jsem jim službu, jen jsem nepřispěla k tomu, abych jim přizívovala ctižádost. Tady je, jak to bylo.“

Když jsem v roce 1791 odjížděla z Lyonu do Paříže, zeptal se mě Champagneux¹⁵, jestli znám paní Robert, ženu duchaplnou, spisovatelku a vlastenku. „Vůbec ne; vím jen, že slečna Kéralio, jejíž otec je spisovatel, se nedávno provdala za jakéhosi Roberta a že spolu vydávají *Mercure national*, jehož několik čísel jsem viděla; víc nevím.“ — „Chcete se s ní seznámit? Dám vám pro ni dopis, jsme spolu ve styku jako novináři.“ — „Ale oprav-

13. Jean-Nicolas Pache, ministr války od října 1792 do února 1793, pak pařížský starosta; stoupenci mu familiárně říkali „papa Pache“.

14. François Robert (1763–1826), novinář a poslanec Konventu za Paříž, se oženil se spisovatelkou Louise de Kéralio (1758–1821). Perroud: Robert byl mezi prvními, kdo již koncem roku 1790 žádali republiku (brožura *Le Republicanisme adapté à la France*); s manželkou vydával *Mercure national* a podle historika Aularda se právě kolem paní Robert utvořila první republikánská skupina. Člen jakobínů i kordeliérů, Dantonův přítel, bydlící v jeho sekci, byl Dantonem dosazen na ministerstvo spravedlnosti jako šéf jeho soukromých tajemníků a jeho vlivem zvolen do Konventu. U jakobínů pronesl 17. prosince 1792 proti Rolandovi dlouhou řeč, „nejúplnější obžalobu, jaká byla kdy sepsána proti Rolandovi a jeho straně“. V říjnu 1793 ho jeho sekce udala Konventu, že má doma osm sudů rumu, čímž se vystavil trestu smrti stanovenému pro překupníky; přátelé jen s velkou námahou prosadili přechod k dennímu pořádku.

15. Luc-Antoine Champagneux (1744–1807), lyonský právník a novinář, vydavatel *Courrier de Lyon*, blízký přítel Rolandových; za Rolandova ministerstva vedl jeden z odborů ministerstva vnitra. Jeho syn se později oženil s Eudorou Roland a on sám v roce 1800 vydal první souborné vydání pamětí paní Rolandové.

du! Žena duchaplná, spisovatelka a republikánka – to je docela lákavé! Dejte mi ten dopis.“

Přijela jsem do Paříže; byla jsem tam už šest týdnů, když mi jeden z našich přátel, který měl příležitost paní Robert poznat, o ní začal vyprávět a připomněl mi tím, že pro ni mám dopis. Řekla jsem mu to; nabídl se, že mě k ní některý den doprovodí, a tak jsme tam šli.

Uviděla jsem malou ženu, duchaplnou, obratnou a jemnou, která mě přijala velmi mile; její tlustý manžel měl tvář kanovníka, širokou, zářící zdravím a spokojeností se sebou samým, s onou svěžestí, kterou nikdy nenaruší hluboké úvahy. Oplatili mi návštěvu a dál jsem známost nerozvíjela. Sedmáctého července, když jsem odcházela od jakobínů, kde jsem byla svědkem rozruchu, jež vyvolaly smutné události na Martově poli¹⁶, zastihla jsem po návratu domů v jedenáct večer pana a paní Robertovy. „Přicházíme,“ řekla mi žena s důvěrností staré přítelkyně, „požádat vás o útočiště; člověk vás nemusí vídat často, aby věřil v upřímnost vaší povahy a vašeho vlastenectví. Můj muž sepisoval petici na oltáři vlasti, já jsem stála vedle něho; unikli jsme z jatek a netroufáme si uchýlit se ani domů, ani k známým přátelům, kde by nás mohli hledat.“ — „Jsem vám vděčná,“ odpověděla jsem jí, „že jste si na mne v tak smutné chvíli vzpomněla, a pokládám si za čest přijmout pronásledované; ale tady budete špatně ukryti (bydlela jsem v Hôtel Britannique v ulici Guénégaud¹⁷): tento dům je hojně navštěvován a hostinský je velkým stoupencem Lafayetteovým.“ — „Jde jen o dnešní noc; zítra se postaráme o jiný úkryt.“ Vzkázala jsem majitelce hotelu, že jedna má příbuzná, která přijela do Paříže uprostřed toho zmatku a nechala zavazadla v dostavníku, u mne přespí, a prosila jsem ji, aby mi dala do bytu postavit dvě polní lůžka. Připravili je v salonu, kde zůstali muži, a paní Robert spala v mém pokoji v posteli mého manžela vedle mé. Druhý den ráno jsem vstala dost časně a neměla jsem nic naléhavějšího na

16. Masakr na Martově poli 17. července 1791: Národní garda pod velením Lafayettea a na rozkaz starosty Baillyho vypálila do davu, který na „oltáři vlasti“ podepisoval petici za sesazení krále po jeho útěku do Varennes; bylo zabito několik desítek lidí (odhady se značně liší). Následovala vlna represí proti demokratům. Perroud: Robert sepisoval jednu z petic žádajících sesazení Ludvíka XVI.

17. Perroud: Hôtel Britannique stál pravděpodobně v domě dnešní ulice Guénégaud č. 12. Rolandovi zde bydleli během svého pobytu v Paříži od února do září 1791.

práci, než psát dopisy a zpravit vzdálené přátele o tom, co se včera stalo¹⁸. Pan a paní Robertovi, o nichž jsem předpokládala, že jako novináři budou mnohem činnější a budou mít mnohem rozsáhlejší korespondenci, se v kldu oblékli, po snídani, kterou jsem jim dala přinést, si povídali a pak se postavili na balkon do ulice; dokonce zavolali z okna na nějakého kolemjdoucího známého a nechali ho přijít k sobě nahoru.

Takové chování mi připadalo od lidí, kteří se skrývají, značně nedůsledné. Člověk, kterého k sobě zavolali, s nimi vášnivě rozebíral včerejší události a chlubil se, že probodl šavlí jednoho národního gardistu; mluvil velmi nahlas v pokoji, který sousedil s velkým předpokojem společným pro můj byt i pro jiný: zavolala jsem si paní Robert. „Přijala jsem vás, madam, s účastí, jakou spravedlnost a lidskost velí mít s poctivými lidmi v nebezpečí; ale nemohu poskytovat útočiště všem vašim známým. Vystavujete se nebezpečí, když v domě, jako je tento, hostíte někoho tak málo diskrétního; obvykle u sebe přijímám poslance, kteří by mohli být kompromitováni, kdyby je někdo viděl sem vcházet ve chvíli, kdy je tu člověk, který se chlubí, že se včera dopustil násilí; prosím vás, vyzvěte ho, aby odešel.“ Paní Robert zavolala manžela; zopakovala jsem své výhrady ještě důrazněji, protože ten tupější chlapík, zdálo se mi, potřeboval silný dojem; muže propustili. Dozvěděla jsem se, že se jmenuje Vachard¹⁹, že je předsedou takzvané Společnosti nemajetných: velmi vychvalovali jeho znamenité vlastnosti a horoucí vlastenectví. V duchu jsem naříkala, jakou cenu je nutné přikládat vlastenectví člověka, který měl celé vzezření toho, čemu se říká zlá hlava, a kterého bych byla pokládala za darebáka. Později jsem se dozvěděla, že to byl kolportér Maratových novin, který neuměl číst a který je dnes čle-

18. Perroud odkazuje na dopis Bancalovi z 18. července 1791 večer: „Poskytli jsme útočiště Robertovým, kteří nás o ně přišli požádat, ačkoli jsme je viděli jen jednou, když jsme jim předávali dopis; jejich důvěra nebyla zklamána.“ Henri Bancal des Issarts (1750–1826), přítel Rolandových, později poslanec Konventu.

19. Perroud: Jacques-Louis Vachard, podle dobového pamfletu švec, vyvolávač novin a majitel pivnice v ulici d'Enfer, kde se scházeli „bratři a přátelé“; roku 1791 předseda Společnosti nemajetných (Société des Indigents). Spolu s Robertem sepsal 17. července 1791 nejrepublikánštější z petic za sesazení krále. Byl členem povstalecké Komuny z 10. srpna 1792, kde zastupoval sekci Beaupaire – tutěž, v níž bydleli Rolandovi; v září 1792 je uváděn jako obecní úředník. Na seznamu členů pařížské departementní správy v roce 1793 však nefiguruje. Ještě v srpnu 1799 pronesl násilnickou řeč v obnoveném Jakobínském klubu.

nem správy pařížského departementu, kde se velmi dobře vyjímá mezi sobě rovnými.

Bylo poledne; pan a paní Robertovi mluvili o tom, že půjdou domů, kde muselo být všechno vzhůru nohama. Řekla jsem jim, že právě proto, budou-li se chtít před odchodem u mne najít, dám podávat zavčas; odpověděli, že se raději vrátí, a odcházejíce se k tomu zavázali. Opravdu jsem je před třetí hodinou uviděla znovu; vyparádili se: žena měla velká péra a hodně líčidla, muž se oblékl do hedvábného fraku nebesky modré barvy, na němž jeho černé vlasy, spadající ve velkých kadeřích, podivně vynikaly. Dlouhý kord po boku dodával jeho úboru všechno, co ho mohlo učinit nápadným. – Ale proboha, jsou ti lidé blázni? ptala jsem se sama sebe a pozorovala je, když mluvili, abych se ujistila, že nepřišli o rozum. Tlustý Robert jedl znamenitě a jeho žena štěbetala o sto šest. Konečně odešli a já jsem je už neviděla ani jsem o nich s nikým nemluvila.

Když jsme se následující zimu vrátili do Paříže, Robert, který potkal Rolanda u jakobínů, mu slušně vyčítal, či spíš zdvořile žaloval, že jsme s nimi přerušili jakékoli styky; jeho žena mě několikrát navštívila a co nejnaléhavěji mě zvala, abych k ní chodila ve dva dny v týdnu, kdy pořádala společnost a kam docházeli zasloužilí muži ze zákonodárného sboru: šla jsem tam jednou. Viděla jsem tam Anthoina²⁰, jehož naprostou průměrnost jsem znala, mužíčka, kterého by člověk mohl postavit na toaletní stolek, skládajícího hezké veršiky a písíciho půvabně o drobnostech, ale bez pevnosti a bez charakteru. Viděla jsem Merciera, jakéhosi velmi triviálního výstředníka²¹, a jiné vlastence z poslanců, vlastence na sáhy, slušné jako Chabot a vážné jako Camille²². Několik žen planoucích občanskou horlivostí a cti-

20. Perroud: François-Paul-Nicolas Anthoine (1758–1793), poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu, patřil v roce 1791 k návštěvníkům salonu paní Rolandové v ulici Guénégaud.

21. Perroud: Tento nespravedlivý řádek o Mercierovi je v rozporu s tím, co autorka píše o několik stránek dál; v rukopisu je ostatně přeškrtnut (buď paní Rolandovou, nebo Boscem), dá se však pod škrtem snadno přechýst.

22. Ironie: bývalý kapucín François Chabot proslul hrubostí a výstředností, Camille Desmoulins (Perroud: jde o něj) jako novinář posměvákem a vtipákem.

hodní členové Bratrské společnosti²³ doplňovali tento kruh, který mi pranic nevyhovoval a do něhož jsem se už nevrátila.

O několik měsíců později byl Roland povolán do ministerstva; sotva uplynulo čtyřiaadvacet hodin od jeho jmenování, a už ke mně přišla paní Robert. „Nuže! Váš muž je v úřadě; vlastenci si mají navzájem pomáhat, doufám, že na mého nezapomenete.“ — „Byla bych, madam, nadšena, kdybych vám mohla být užitečná; nevím však, co bych pro to mohla udělat, a pan Roland jistě nic nezanedbá, aby ve veřejném zájmu zaměstnal schopné lidi.“ Uplynou čtyři dny; paní Robert mi přijde znovu na ranní návštěvu; za pár dní další návštěva, a pořád velké naléhání, že je nutné jejího muže umístit, že na to má svým vlastenectvím právo. Vysvětlila jsem paní Robert, že ministr vnitra nemá k obsazování žádná místa kromě míst ve svých kancelářích; že ta jsou všechna obsazena; že ačkoli by snad bylo užitečné některé úředníky vyměnit, rozváznému muži přísluší nejprve prostudovat věci i lidi, než začne něco měnit, aby nezbrzdil chod záležitostí; a konečně že podle toho, co mi sama sdělila, by její muž jistě nestál o místo písaře. „Robert je vskutku stvořen k něčemu lepšímu.“ — „V tom případě vám ministr vnitra nemůže být k ničemu.“ — „Ale musí promluvit s ministrem zahraničí, aby Robertovi svěřil nějaké poslání.“ — „Myslím, že k přísným zásadám pana Rolanda patří nikoho o nic nežádat a nemíchat se do resortů svých kolegů; ale protože máte nejspíš na mysli jen to, aby dosvědčil vlastenectví vašeho muže, řeknu to svému.“

Paní Robert se pověsila na paty Dumouriezovi i Brissotovi a po třech týdnech se vrátila, aby mi řekla, že má slib od prvního z nich, a prosila mě, abych mu jeho slib připomněla, až ho uvidím.

Týž týden přišel Dumouriez ke mně na oběd; byl tam Brissot a jiní. „Neslibil jste,“ řekla jsem prvnímu, „jistě velmi neodbytné dámě, že jejího muže neprodleně umístíte? Prosila mě, abych vám to připomněla, a její činnost je tak veliká, že budu ráda, když ji budu moci aspoň vůči sobě uklidnit tím, že jsem udělala, co si přála.“ — „Nejde snad o Roberta?“ ptá se hned Bris-

23. Perroud: „Bratrská společnost vlastenců obojího pohlaví“ (Société fraternelle des patriotes des deux sexes), zasedající v budově jakobínů; právě v ní pronesla „sestra Louise Robert“ 4. prosince 1791 řeč. Paní Rolandová tu zapomíná, že v červnu 1791, pod dojmem útěku do Varennes, se sama šla dát „do bratrských společností“ přijmout (dopis Bancalovi z 23. června).

sot. — „Právě o něj.“ — „Ach,“ pokračoval Brissot s tou dobráckostí, která je pro něho příznačná, „toho člověka musíte,“ – obracel se k Dumouriezovi – „umístit; je to upřímný přítel revoluce, horlivý vlastenec, nevede se mu dobře; vláda svobody má být užitečná těm, kdo ji milují.“ — „Cože!“ přerušil ho Dumouriez stejně živě jako vesele, „vy mi mluvíte o tom mužíčkovi s černou hlavou, který je stejně široký jako vysoký? Na mou věru, nemám chuť se zostudit. Takovou palici nikam nepošlu.“ — „Ale,“ namítl Brissot, „ne všichni zástupci, které máte příležitost zaměstnávat, potřebují stejné schopnosti.“ — „A znáte vy Roberta dobře?“ zeptal se Dumouriez. — „Dobře znám Kéralia²⁴, otce jeho ženy, muže nanejvýš úctyhodného; u něho jsem Roberta viděl; vím, že se mu vytýkají nějaké výstřednosti, ale pokládám ho za poctivého, má výborné srdce, je proniknut opravdovým vlastenectvím a potřebuje zaměstnání.“ — „Takového blázna zaměstnávat nebudu.“ — „Ale slíbil jste to jeho ženě!“ — „Ovšem, poďradné místo s platem tisíc tolarů, o které nestál. Víte, co po mně chce? Velvyslanectví v Cařihradě.“ — „Velvyslanectví v Cařihradě!“ zvolal Brissot se smíchem. „To není možné.“ — „Je to tak.“ — „Pak už nemám co říci.“ — „Ani já,“ dodal Dumouriez, „leda to, že ten sud skutálím až na ulici, jestli se u mne ještě ukáže, a jeho ženě zakážu přístup do svého domu.“

„Ale proboha,“ řekla jsem mezi čtyřma očima příteli, který mě rok předtím doprovodil k Robertovým, „to je ale podivná bytost, ten člověk, a jeho žena mě strašlivě obtěžuje! S takovými lidmi si člověk nechce dělat nepřátele, a oni nerozumějí žádnému náznaku.“ — „Jsou oba horší než podivní.“ — „Co tím chcete říci?“ — „Nemají zrovna dobrou pověst. Slečna Kéralio se pustila do nakladatelských podniků, které ji dovedly k podvodnému bankrotu; den předtím si vypůjčila od Lamétherieho²⁵, dnes poslance, padesát luidorů jako přátelskou půjčku. Robert, její muž, se po masakru na Martově poli na pět týdnů uchýlil k advokátovi Leblancovi, jemuž během Robertova pobytu v jeho bytě kdosi vypáčil psací stůl a odnesl dva tisíce

24. Perroud: Louis-Félix Guynement de Kéralio (1731–1793), profesor na Vojenské škole, překladatel a polygraf, redaktor *Journal des savants*, člen Akademie nápisů.

25. Perroud: Bosc tu v rukopisu připsal „fyzik, bratr poslance“. Existovali skutečně dva bratři La Métherie: Antoine, poslanec Ústavodárného shromáždění, a Jean-Claude, přírodovědec a ředitel *Journal de physique*; oba byli velmi blízcí Boscovi, Lanthenasovi a Rolandovým.

tolarů; oba jsou rozhádaní se starým Kéraliem, k němuž se zachovali ne-
hodně.“

Paní Robert ke mně přišla ještě jednou; chtěla jsem se jí zbavit úplně, ale bez skandálu, a mohla jsem použít jen způsob, který odpovídal mé upřímnosti. Velmi si stěžovala na Dumourieze a na jeho průtahy; řekla jsem jí, že jsem s ním mluvila, ale že jí nesmím zatajit, že má nepřátele, kteří o ní šíří zlé řeči; že jí radím, aby dopátrala jejich pramene a vyvrátila je, aby se veřejný činitel nevystavoval výčitkám zlomyslníků, zaměstná-li osobu obe-
střenou nepříznivými předsudky; že se kdosi dovolává nešťastných ob-
chodních záležitostí, aby je vykládal jako provinění; a že jí v tom ohledu stačí podat vysvětlení, k čemuž ji vybízím. Paní Robert šla za Brissotem, který jí ve své prostodušnosti řekl, že udělala pošetilost, když žádala o vel-
vyslanectví, a že s takovými nároky člověk nakonec nedostane nic. Už jsme ji neviděli, ale její muž napsal brožuru proti Brissotovi, v níž ho udal jako rozdavače míst a podvodníka, který mu slíbil velvyslanectví v Caři-
hradě a pak slovo nedodržel²⁶. Vrhł se ke kordeliérům, spřátelil se s Dantonem, nechal se udělat jeho úředníkem, když se Danton po 10. srpnu stal ministrem, byl jím protláčen do volebního sboru a do pařížské delegace v Konventu, zaplatil své dluhy, žil na velké noze, hostil u sebe Orléanse²⁷ a tisíc jiných, je dnes bohatý, pomlouvá Rolanda a rozsápává jeho ženu. To vše je pochopitelné: dělá své řemeslo a vydělává si své peníze.

26. Perroud: *François Robert à ses frères de la Société des Amis de la Constitution, de la Société fraternelle et du club des Cordeliers* (François Robert svým bratřím ze Společnosti přátel ústavy, z Bratrské společnosti a z Klubu kordeliérů), 8 stran; tisk pochází z konce roku 1792.

27. Louis-Philippe-Joseph, vévoda orléánský (1747–1793), bratranec Ludvíka XVI., který si roku 1792 přijal jméno Philippe Égalité a byl zvolen poslancem Konventu za Paříž; hlasoval pro královu smrt. Girondisté ho podezírali, že usiluje o trůn („orléánská frakce“).

Chamfort a Carra

Chamfort a Carra. — Chamfort²⁸, literát, hojně se pohybující ve společnosti, důvěrně známý velmožům starého režimu, spřátelený s nadanými muži, kteří se proslavili v revoluci, znal dvůr i město, intriky i povahy, politiku i její lidi lépe, než je znalo celé jeho století.

Chamfort sdílel onu přílišnou důvěru, kterou jsem vždy vyčítala filozofům, kteří se stali činiteli nového řádu věcí; nemohl uvěřit v převahu několika pomatených hlav a v převrat, jaký by byly schopny způsobit. „Dovádíte věci do krajnosti,“ říkával mi někdy, „protože jste uprostřed dění, a proto věříte v jeho velký dosah; připadá vám prudké, a tak je máte za hrozné. Tihle lidé se zničí vlastními výstřelky; osvícení osmnácti století nezvrátí.“ Tihle lidé jsou přesto pány a Chamfort je dnes vězněm, jako všichni, kdo se neklanějí jejich vládě. Mnoho ducha, dost mrzoutství, půvaby velké světské zkušenosti i zásoby učence, filozofie bystrého a vzdělaného ducha – to vše mi činilo Chamfortovu konverzaci stejně solidní jako pikantní. Zprvu jsem ho shledávala příliš upovídaným; vyčítala jsem mu nadbytek řeči a jakousi převahu, kterou si naši literáti dost běžně přisuzovali; měla jsem ho raději ve společnosti pěti šesti dobře sladěných osob než ve společnosti patnácti, jimž jsem se musela jako hostitelka věnovat; ale nakonec jsem mu odpouštěla, že mluví víc než jiní, protože mě bavil víc: mívá šťastné nápady, které – což je věc velmi vzácná – zároveň rozesmějí i přinutí k zamyšlení. „Myslíte, že je Chamfort opravdu upřímný vlastenec?“ zeptal se mě jednou muž přísný jako Spartán. — „Rozumějme si,“ odpověděla jsem mu. „Chamfort dobře vidí a dobře soudí; má zdravý úsudek a v zásadách se nemýlí; uznává a ctí zásady veřejné svobody a lidského štěstí a nezahlavil by je. Ale obětoval by jejich vítězství svůj klid, své záliby a svůj život? To je jiná otázka: tady by, myslím, počítal.“ — „Tak vidíte, že

28. Nicolas Chamfort (1741–1794), moralista, autor aforismů a dramatik, člen Francouzské akademie. Perroud: Před revolucí byl kolem roku 1776 tajemníkem prince de Condé a asi o deset let později Madame Élisabeth, sestry krále; přítel Mirabeau, pro něhož napsal několik projevů; od roku 1789 přispíval do *Courrier de Provence* a *Mercure de France*. Roland ho 19. srpna 1792 jmenoval ředitelem Národní knihovny. Do vězení Madelonnettes byl zapsán 2. září 1793 – zmínka paní Rolandové, že je „dnes vězněm“, tedy ukazuje, kdy tuto stránku psala. Byl propuštěn, znovu ohrožen, dvakrát se marně pokusil o sebevraždu a zemřel 13. dubna 1794.

to není ctnostný muž.“ — „Ale je ctnostný tak, jako byla Ninon počestná²⁹; a v zkaženosti, která nás rozežírá, byste byl velmi šťasten, kdybyste měl hodně takových ctností.“

Naši přepjatci a naši pokrytci nikdy nechtěli pochopit, že lidi je třeba zaměstnávat podle toho, jak se v nich snoubí talent s občanskou ctností, a tak, aby měli zájem uplatňovat jedno ve prospěch druhého. Viděla jsem Servana³⁰ zuřit, že se odmítají výborní inženýři, které zaměstnával v táboře u Paříže, pod záminkou, že nejsou horlivými republikány, a že je chtějí nahradit hrdými vlastenci, velkými ignoranty, kteří neuměli narýsovat čáru. „Nesvěřil bych jim hlasování o formě vlády,“ říkal velmi správně, „ale jsem si jist, že dobře poslouží vládě, která je dokáže zaměstnat; tady potřebujeme reduty, a ne řečnické návrhy.“ Bylo to příliš rozumné; to se mluvilo jako frakce státníků³¹, a tak si mudrci vysloužili titul spiklenců.

Když byl Roland 10. srpna znovu povolán do ministerstva, bylo nutné vyměnit správce Národní knihovny; byl jím jistý d'Ormesson³², jehož jméno plašilo nový režim a jehož průměrnost nemohla vzbudit lítost. Ministr vnitra přišel s nápadem rozdělit funkci knihovníka mezi dvě osoby, snížit plat z dvanácti na osm tisíc liber a stanovit, že knihovna bude otevřena každý den: tak aby veřejnost získala pro své vzdělání, národ úsporou a vláda zaměstnáním dvou užitečných mužů. Tady není místo zkoumat, zda by duch úspornosti a přísnosti, jež Roland vnášel do svých opatření, nepotřeboval nějakou úpravu; je velmi pravda, že mu v podrobnostech nadělal mnoho malých, velmi činných a velmi hlučných nepřátel. Pokud jde o výběr osob, zvolil Chamforta, kterého nikdy neviděl, ale který jako literát a filozof pat-

29. Ninon de Lenclos (1620–1705), proslulá pařížská kurtizána a salonní dáma, vyhlášená duchaplností a spolehlivostí v přátelství; současníci o ní říkali, že je „počestným mužem“ (*honnête homme*), ač ne počestnou ženou.

30. Joseph Servan (1741–1808), důstojník a vojenský spisovatel, ministr války v Rolandově prvním ministerstvu (květen–červen 1792) a znovu od 10. srpna do října 1792. „Tábor u Paříže“ – opevňovací práce, jimiž se na podzim 1792, v době pruského vpádu, zajišťovala obrana hlavního města; Perroud k nim odkazuje na dobové prameny.

31. Perroud: takto obvykle nazýval gironda Marat.

32. Perroud: D'Ormesson de Noyseau (1753–1794), poslanec pařížské šlechty do generálních stavů, ředitel královské knihovny od roku 1783, člen komise pro památky; revoluční tribunál ho odsoudil k smrti 20. dubna 1794 v tzv. „várcé parlamentních radů“.

řil k těm z této třídy, kteří se otevřeně vyslovili pro revoluci, a Carru³³, který už v knihovně pracoval a jehož krajní horlivost, ne-li nadání, jako by si o tuto odměnu říkala. Neviděl ani jednoho z nich a rozhodl se jen podle těchto úvah, k nimž přistupovala ještě nutnost, aby jeho volba byla po chuti veřejnosti. Oba tyto muže jsem přijímala u sebe vzhledem k jejich úřadu a ke stykům, které z něho měli s ministrem vnitra, a Chamforta bych byla ráda vídala i dál, kdyby nás okolnosti nebyly rozdělily.

Carra, když se stal poslancem, mi připadal jako velmi dobrý člověk s velmi špatnou hlavou: nikdo nemůže být nadšenějším pro revoluci, republiku a svobodu, ale také nikdo nemůže hůř soudit lidi a věci. Cele oddán své obrazotvornosti, počítal spíš podle ní než podle faktů, uspořádal si v hlavě zájmy mocností, jak se to hodilo našim úspěchům, viděl všechno v různých barvách a snil o štěstí své země a o osvobození celé Evropy s nevýslovným zalíbením. Nelze zastírat, že velkou měrou přispěl k našim politickým hnutím a k povstáním, jejichž cílem bylo svrhnout tyranii; jeho *Annales* měly v lidu podivuhodný úspěch díky jistému prorockému tónu, který vždy zapůsobí na prostý lid; a když vidíme toho muže postaveného před soud jako zrádce republiky, svádí nás to zeptat se, zda Robespierre nepracuje pro Rakousko. Je však zcela jasné, že pracuje pro sebe a že ve své stravující ctižádosti, aby platil za jediného osvoboditele Francie, chce zničit všechny, kdo nějakým způsobem posloužili své zemi s jistým leskem či ohlasem.

33. Perroud: Jean-Louis Carra (1742–1793) byl zaměstnancem královské knihovny, když v letech 1787–1788 vydal na objednávku ministra Loménie de Brienne dva pamflety proti Calonnovi. Za revoluce se proslavil hlavně spoluprací (od 30. září 1790) na *Annales patriotiques et littéraires*, které rok předtím založil Mercier. Byl zvolen do Konventu v sedmi departementech; ke skupině girondistů nepatřil, ale jako novináře ho montagnardi nenáviděli: 2. srpna 1793 proti němu byla na Couthonův návrh vznesena obžaloba; 31. října 1793 – již po napsání těchto řádků – byl popraven spolu s girondisty v procesu tzv. Jedenadvaceti.

Dorat-Cubières a Pons de Verdun

Dorat-Cubières³⁴ a **Pons de Verdun**³⁵ jsou jména, která jsem tolikrát vídala v *Almanachu múz*³⁶ a v jiných sbírkách podobné důležitosti, že jsem se nemohla ubránit smíchu, když jsem je našla, druhé v seznamu zákonodárců a první opatřené titulem tajemníka-zapisovatele obecní rady; vypadá to jako nepatřičnost, a vskutku to nepatřičnost je. Řekl by člověk, že se za to Pons stydí; však také mluví, jen když má strach. Ale Cubières, věrný onomu dvojímu rázu drзости a podlosti, jež v nejvyšší míře nese ve své odpudivé tváři, káže sansculotismus, jako kdysi opěvoval Grácie, píše verše na Marata, jako je psal na Iris, a krvelačný bez zuřivosti, tak jako byl nejspíš zamilovaný bez něhy, se pokorně klaní modle dne, ať je to Teutates, nebo Venuše. Co na tom? Jen když se může plazit a vydělat si na chleba: včera to bylo psaním čtyřverší, dnes opisováním protokolu nebo podepisováním policejního rozkazu.

Přišel ke mně, nevím jak, když byl můj muž ministrem; znala jsem ho jen jako krasoducha a měla jsem příležitost prokázat mu nějakou zdvořilost; dvakrát u mne jedl, poprvé mi připadal podivný, podruhé nesnesitelný: nízký dvořan, mdlý lichotník, hloupě domýšlivý a podlézavě úslužný; uráží zdravý rozum a protiví se rozumu víc než kterákoli bytost, jakou jsem kdy potkala. Brzy jsem pocítila potřebu dodat svému upřímnému chování onen slavnostní ráz, který lidem, jež chceme držet v odstupu, dá najevo, co mají udělat: Cubières pochopil; přesto mi po nějaké době napsal a požádal o dovolení představit mi jednoho knížete, který si přál být přijat do mé společnosti; na titul knížete kladl důraz s nabubřelostí veskrze směšnou a přidával k tomu nejodpornější lichotky na mou osobu. Odpověděla jsem, jak to umím, když chci lidi vrátit do patřičných mezí, aniž bych je urazila, a vysmát se jim, aniž bych jim dala právo si stěžovat. Pokud jde o knížete a

34. Perroud: Michel de Cubières (1752–1820), který se prohlašoval za žáka básníka Dorata, a proto se podepisoval Dorat-Cubières, neúnavný výrobce veršů i prózy. Volitel sekce Quatre-Nations, člen Komuny z 10. srpna a obecní úředník, od 27. srpna 1792 tajemník Komuny; z Komuny odešel 18. dubna 1794.

35. Perroud: Philippe-Laurent Pons (de Verdun) (1759–1844), člen Konventu, pak Rady pěti set, za císařství generální advokát u kasačního soudu.

36. *Almanach des Muses* – každoroční antologie převážně drobné galantní poezie, vycházející v Paříži od roku 1765.

jeho představení, omezila jsem se na poznámku, že v přísném životě, který vedu, daleko ode všeho, čemu se říká salon, a zapovídajíc si soukromé společnosti, přijímám výhradně osoby, které můj manžel pro úřední styky nebo pro staré přátelské svazky rád vídá občas u svého stolu. Cubières mi odpověděl dlouhými omluvami, stejně nudnými jako jeho chvály, a žádal mě o jedinou chvíli, aby se mohl vysvětlit u mých nohou: neodpověděla jsem mu a už jsem si na něho nevzpomněla až do dne svého zatčení, kdy jsem spatřila jeho podpis na rozkazu Komuny. Byly totiž dva, jeden od povstaleckého výboru téhož dne 31. května, druhý od Komuny³⁷. Ukázali mi oba, ze strachu, abych neodmítla ten od výboru, a přece se moji strážci u správce věznice Abbaye, kam mě odvedli, dovolávali jen tohoto posledního.

Cubièresova žádost mě přiměla tušit nějaký skrytý zájem; tenkrát jsem manžela pobavila vyprávěním, co se přihodilo, a skutečně jsem se dozvěděla, že kníže Salm-Kirbourg³⁸, o něhož šlo, tehdy obléhal ministry, aby od Rady dosáhl nevím jaké náhrady za državy v Alsasku. Usoudila jsem, že jsem uhodla správně a že se se mnou chtěli sejít jen v domněnku, že to může chodit jako za starého režimu, kdy se ženy přemlouvaly, aby se přimlouvaly u svých mužů. Pochválila jsem si svou metodu a v této historce jsem našla další rys, podle něhož lze Cubièresa poznat. Byl by to dobrý kousek, zveřejnit jeho podlézavé dopisy a postavit je proti jeho strojené upřímnosti a svobodomyslnosti.

Měla bych takových kuriózních písemností dost, kdybych si byla tu snůšku schovávala. Kolik příbuzných a obdivovatelů, o nichž jsem nikdy neslyšela, se najednou zrodilo, jakmile jsem se stala manželkou ministra! Protože jsem nepřijímala, psali mi; měla jsem dost práce s čtením těch dopisů; odpovídala jsem stručně, zdvořile, ale upřímně, abych rozptýlila jakoukoli představu, že bych se mohla nebo chtěla do něčeho míchat, a abych pře-

37. O zatčení 31. května – 1. června 1793 vypráví autorka na začátku *Historických poznámek*; povstalecký výbor, ustavený v noci na 31. května na biskupství, řídil povstání pařížských sekcí proti girondistům.

38. Perroud: Frédéric de Salm-Kirbourg (Salm-Kyrburg), německý říšský kníže, plukovník a bývalý velitel praporu Fontaine-Grenelle, odsouzený k smrti 23. července 1794 za údajné spiknutí vězňů v karmelitském klášteře. Německá knížata s državami v Alsasku přišla dekrety ze 4. srpna 1789 o svá lenní práva a domáhala se od francouzské vlády odškodnění.

svědčila o naprosté zbytečnosti skládat mi poklony nebo se vydávat za mé příbuzné. Nejpodivnější je, že se tím někteří lidé urazili a odpovídali mi tvrdě. Vzpomínám si na jistého pana Davida, který chystal nevím jaký podnik a chtěl, abych se o něj zajímala; marně jsem mu odpovídala, že obrátí-li se přímo na ministra, dosáhne svého, že můj zásah by k ničemu nebyl a že jej nesmím nikdy propůjčovat, protože bych se tím dělala soudkyní ve věcech, které mi nepřislušejí: shledal mé zásady ohavnými a mrzutě mi to napsal. Tak jsem byla v soukromí obtěžována za svou vytrvalost, s níž jsem setrvala v mezích svých povinností, a na veřejnosti mě závist pomlouvala, jako bych řídila všechny záležitosti. A lidé si myslí, jak je sladké a žádoucí zastávat vysoké úřady! Ach, zajisté, manželka dobrého muže, který se obětuje, žena, jež je hrdá na jeho ctnosti a cítí se schopna podpírat jeho odvalu, okusí jistou sladkost a těší se z jeho slávy; ale není to dar zadarmo, a jen málokdo dokáže unést vše, co stojí, a nelitovat té ceny.

Chénier, Dusaulx, Mercier

Chénier³⁹, od něhož jsem znala jen dost drsné verše a jeho smutnou hru *Karel IX.*⁴⁰, slabou v postavách, které mohly být tak velké, špatnou stylem, dobrou úmyslem, s nímž se za daných okolností jistě počítá, který však nikdy nestačí, aby dílo udržel – Chénier byl zvolen do Konventu. Od průměrného básníka k zákonodárci je bezpochyby daleko; ale když je třeba zvolit skoro osm set zákonodárců v národě rozděleném na dvě velké třídy, lidi zkažené a lidi nevzdělané, je volba člověka, který o svých názorech přemýšlí a zdá se proniknut dobrými zásadami, přece jen volbou moudrou. Bohužel jedinci tohoto druhu, velmi dobří k tomu, aby v klidných dobách tleskali rozumnému návrhu, nejsou vůbec schopni hájit pravdu v bouřích. Vídala jsem Chéniera občas; pamatuji se, že ho Roland pověřil sepsáním

39. Marie-Joseph Chénier (1764–1811), dramatik, člen Konventu, pak Rady pěti set a tribunátu, bratr básníka André Chéniera. Perroud: Portréty Chéniera, Dusaulxe a Merciera nejsou v rukopisu paměti, jak jej v roce 1795 sestavil Bosc – všichni tři tehdy ještě žili a zasedali v Konventu mezi jeho přáteli. Bosc si však tyto listy ponechal a předal je Barrièrovi, který je jako první otiskl ve svém vydání z roku 1820.

40. *Tragédie Karel IX. aneb Škola králů* o Bartolomějské noci, poprvé uvedená 4. listopadu 1789 (Perroud); protikrálovský a protiklerikální kus měl v prvních letech revoluce obrovský úspěch.

návrhu jednoho svolání Rady, k němuž mu dal myšlenku. Chénier návrh přinesl a přečetl: bylo to pravé rétorické cvičení, přednesené s afektovostí školáka se stentorským hlasem. Ukázalo mi, kolik v něm je. Člověk může psát verše a přitom do jiného druhu práce vnášet přesnost dobrého ducha, ale Chénier chtěl být básníkem i tehdy, když psal prózu a politiku. „Tady je,“ řekla jsem si, „muž na nesprávném místě, který by se v Konventu hodil jen k tomu, aby navrhl plán nějakých národních slavností⁴¹; a i tak bych se bála, že by jejich souvislosti nebyly hluboce promyšleny s ohledem na účinek, jenž mají mít na povahu a mravy.“ Chénier vyhlásil či utonul v Planině⁴², jako tolik jiných, kteří mají větší či menší cenu.

Dusaulx⁴³, dobrý překladatel Juvenala, muž ctihodný věkem i mravy, mluvil jako Nestor⁴⁴, a což je horší, jako literát, to jest příliš mnoho, aspoň ve společnosti. Ale právo pokládat to za chybu by člověk měl jen ve výboru určeném k rozpravě, neboť jeho povídky a historky vždy nesly pečeť jeho znamenité duše a zdravého ducha. Poctivý a citlivý, vroucí přítel pravdy, potřeboval by jen o deset či patnáct let méně, aby byl v Konventu jedním z jejích nejdůležitějších obránců.

Mercier⁴⁵, jehož *Noční čepici* už všichni zapomněli a v jehož *Obrazu Paříže* už Paříž nikdo nepozná, ale na jehož *Rok 2440* se dosud vzpomíná, je dalším důkazem, že talent psát je pro zákonodárce jen malou zásluhou. Je snadné vést lidi k mravnosti důmyslnými fikcemi; je těžké je měnit moudrými zákony. Dobrý Mercier, snadno přístupný a v každodenním styku milejší než většina literátů, je v Konventu pouhou nulou. Je tomu tak proto,

41. Chénier se skutečně stal básníkem revolučních slavností; psal pro ně hymny, mezi nimi *Píseň odchodu* (*Le Chant du départ*, 1794) s hudbou Méhulovou.

42. Perroud: tak se říkalo poslancům středu shromáždění. Planině (*la Plaine*) se posměšně říkalo také Bažina (*le Marais*).

43. Perroud: Jean Dusaulx (1728–1799), člen Akademie nápisů, poslanec za Paříž v Zákonodárném shromáždění a v Konventu, pak člen Rady starších. Patřil k poslancům, kteří podepsali protesty ze 6. a 19. června 1793 proti násilí z 2. června a byli 3. října 1793 na Amarův návrh zatčeni. Jeho překlad Juvenala vyšel roku 1770.

44. Nestor – v Homérově *Iliadě* sešlý pylský král, moudrý rádce, proslulý však také rozvlácným vzpomínáním.

45. Perroud: Louis-Sébastien Mercier (1740–1814) vydal roku 1771 utopii *Rok 2440* (*L'An 2440*), od roku 1781 *Obraz Paříže* (*Tableau de Paris*) a roku 1784 *Mou noční čepici* (*Mon bonnet de nuit*). Zvolen za departement Seine-et-Oise do Konventu hlasoval s girondisty, patřil k poslancům uvězněným 3. října 1793, později se stal členem Národního institutu a zasedal v Radě pěti set.

že – opakuji ještě jednou – člověka dělá člověkem charakter; charakter řídí revoluce, ovlivňuje shromáždění a vládne davu. Duch je vedle něho méně než nic; despotismus nám za své dlouhé vlády, v níž vše ostatní vyhnal, nechal skoro nic jiného než ducha: proto jde naše revoluce, jak se Pánu Bohu – nebo ďáblu – zlíbí.

VII. Brissot a Danton (1789–1792)

[Portréty Brissota a Dantona napsala paní Rolandová v srpnu 1793 ve vězení Sainte-Pélagie. Podle Perrouda patří k druhé redakci, kterou začala psát, když se dozvěděla, že její Historické poznámky byly spáleny u Champagneux; nevěděla totiž, že jejich část se zachovala. Proto se tu leccos opakuje z předchozích kapitol.]

Brissot

Rolandovy styky s tímto proslulým mužem¹, o němž má tolik lidí dosud mylné nebo nejisté mínění, souvisejí tak těsně s politickým životem obou, že nebude bez zajímavosti dozvědět se, jak vznikly, co je udržovalo a co přinesly.

Žili jsme tehdy v lyonské generalitě²: dva zimní měsíce jsme trávili v tomto krásném městě, podzim na venkově a zbytek roku ve Villefranche, oddáni studiu a péči o domácnost, šťastni zálibou v práci, kterou jsme si sami zvolili, a v konání dobra.

Roland pracoval na Encyklopedii, když od Brissota, jehož jsme nikdy neviděli, dostal výtisk jednoho z jeho spisů – už si nevzpomínám kterého³ –, a autor mu jej posílal na znamení své úcty, neboť v Rolandových pracích našel zásady podobné svým vlastním: o svobodě, o obchodu, o zdrojích obecného štěstí a blahobytu.

Roland přijal tuto zdvořilost s citlivostí autora, jemuž záleží na tom, jakou cenu mají jeho díla, a jemuž lichotí nezištná chvála; v Brissotově spise roz-

1. Jacques-Pierre Brissot (1754–1793), publicista a vydavatel deníku *Le Patriote français* (Francouzský vlastenec), poslanec Zákonnodárného shromáždění a Konventu, jedna z vůdčích postav girondistů (jeho odpůrci jim říkali „brissotinové“). Po 2. červnu 1793 byl zatčen a 31. října 1793 popraven spolu s dalšími girondisty.

2. Generalita byla správní obvod starého režimu v čele s intendantem. Roland, inspektor manufaktury, byl roku 1784 přeložen z Amiens do Lyonu; podle Perrouda směl ve skutečnosti bydlet ve Villefranche-en-Beaujolais v otcovském domě, kde žila jeho matka a starší bratr. Venkovským sídlem Rolandových byl statek Le Clos (La Platière) v Beaujolais.

3. Perroud: šlo o spis *De la France et des États-Unis* (O Francii a Spojených státech, 1787), který Brissot vydal spolu s Clavièrem.

poznal zdravého ducha a poctivou duši; odpověděl tónem upřímnosti a oné důvěry, která se rychle rodí mezi lidmi, kteří vidí mnoho věcí v týchž souvislostech. Nedlouho nato nám jeden náš přítel⁴, který žil v Paříži a s nímž jsme si pravidelně dopisovali, sdělil, že se seznámil s Brissotem a že v něm našel filozofa, jehož prostý život, dobré mravy a snadná povaha nijak neodporují jeho spisům. Nadšen jeho rodinou a tím, jak mezi svými žije, přitahován jeho duchem, stýkal se s ním často a v tomtéž poměru nám o něm vyprávěl; tím spíše, že doručoval několik dopisů, které si Roland s Brissotem vyměnili v návaznosti na onen první literární styk. Přišla Revoluce; Brissot se vrhl do jejího víru s prudkostí muže, který ji svými spisy pomáhal připravit, který v ní viděl prostředek k obrodě lidského rodu a který od jejích účinků očekával uskutečnění svých šlechtných snů o štěstí bližních.

Tehdy nás na venkově držela Rolandova těžká nemoc, z níž se sotva zotavoval, a podrobnosti o událostech, jejichž dějištěm bylo hlavní město, jsme se dozvídali od dvou přátel⁵, jejichž filozofie vítala Revoluci se všemi iluzemi naděje; ty nás musely svést a také nás dokonale okouzly. Nenávidím krále od dětství a nikdy jsem se bez jakéhosi bezděčného zachvění nemohla dívat na ponížení člověka, který se kloní před sobě rovným, jenž ho ochraňuje. Oba citliví, hrdí a činorodí, nemluvili jsme už, Roland a já, o ničem jiném než o nápravě zlořádů, které nás tolikrát rozhořčily; navrhovali jsme plány, udávali směr a předpovídali události. Brissot napsal mnoho příležitostných spisů, které nám všechny posílal; začal vydávat svůj list a my jsme mu sdělovali všechny své myšlenky. Korespondenci obvykle vedla já a v těchto okolnostech mi byl ten úkol tím milejší; mé dopisy, psané s ohněm, se Brissotovi dosti líbily a často z nich skládal některé části svého listu, kde jsem je s překvapením a potěšením nacházela. Tyto styky, stále častější, nás spojily přátelstvím; uplynulo tak přes osmnáct měsíců a znali jsme se a jednali spolu jako staří přátelé, aniž jsme se kdy spatřili. Snad jen ti, kdo se oddali citům, jež Revoluce [v rukopise chybí slovo], dovedou od-

4. Perroud: Lanthenas. – François-Xavier Lanthenas (1754–1799), lékař, dlouholetý důvěrný přítel Rolandových, v letech 1792–1793 Rolandův spolupracovník na ministerstvu vnitra a poslanec Konventu. Ze seznamu proskribovaných girondistů byl 2. června 1793 vyškrtnut, prý na Maratův posměšný zásah, že je to ubožák ducha.

5. Perroud: Bosc a Lanthenas. – Louis-Augustin Bosc d'Antic (1759–1828), přírodovědec, jeden z nejvěrnějších přátel Rolandových; paní Rolandová mu ve vězení svěřovala své rukopisy a roku 1795 vydal jako první její paměti.

hadnout, do jaké míry musely sblížit a spojit ty, kdo chovali city stejné nebo podobné. Takové politické ořesy vyvolávají mravní kvašení, v němž se oddělují všechny protichůdné živly a úzce se spojují živly stejnorodé.

V Paříži roku 1791

V únoru 1791 byl Roland vyslán lyonskou obcí jako mimořádný zmocněnec, aby hájil její zájmy před Ústavodárným shromážděním. Přijeli jsme do Paříže se vši dychtivostí, jakou si lze představit. Sledovala jsem ve veřejných listech jednání Shromáždění i názory jeho členů; studovala jsem povahu a nadání každého z nich; a nyní jsem pospíchala podívat se, co jejich osobnost a jejich přednes přidá k mému úsudku nebo z něj ubere.

Slyšela jsem, ale příliš málo, úžasného Mirabeaua⁶, jediného muže Revoluce, jehož génius dokázal řídit lidi a udávat směr shromáždění; velkého svými schopnostmi, malého svými neřestmi, ale vždy povzneseného nad dav a neomylně jeho pána, jakmile si dal práci mu vládnout. Zanedlouho poté zemřel; myslela jsem, že v pravý čas pro svou slávu i pro svobodu; ale události mě naučily litovat ho víc: bylo zapotřebí protiváhy muže takové síly, aby se postavil vlivu houfu čoklů a uchránil nás před nadvládou banditů.

Svůdní Lamethové⁷ mne nesvedli; tito mladí tribunové skrývali svou průměrnost pod několika politickými frázemi, které ukradli abbému Sieyèsovi na schůzkách, které zpočátku pořádali u La Borda ve Versailles, a ještě na nich bylo cítit školáka. Pochopila jsem však, jak mohou svádět nevzdělaný lid, stejně citlivý k lichotkám jako slabomyslný kníže; a jestliže toho věděli málo, nutno přiznat, že to málo dovedli uplatnit. Duch abbého Mauryho mě nebavil tolik, jako mě pobuřovala jeho lstivost, jeho rafinovanost a jeho nestoudnost. Plodný, ohebný a úskočný, hojně citoval, obvykle nesprávně, a to zcela vědomě, s jistotou šejdíře, jemuž je všechno jedno, jen

6. Honoré-Gabriel Riqueti, hrabě de Mirabeau (1749–1791), největší řečník Ústavodárného shromáždění; zemřel 2. dubna 1791. Jeho tajné styky s dvorem vyšly najevo až v listopadu 1792 po nálezů tzv. železné skříně v Tuilerích.

7. Bratři Alexandre (1760–1829) a Charles (1757–1832) de Lameth, šlechtici a důstojníci, vůdčí postavy levice Ústavodárného shromáždění; spolu s Barnavem a Duportem tvořili tzv. triumvirát. Po útěku krále do Varennes přešli k umírněným a stáli u zrodu Klubu feuillantů.

když uspěje; dokázal stát dvě hodiny na tribuně, nepromarnit ani chvilku a neříci jedinou pravdu. (Je to nejobratnější sofista století a snad i Evropy.) Cazalès se mi zdál po Mirabeauově smrti prvním řečníkem Shromáždění. Oplýval myšlenkami, byl plný ohně a prudkosti, vždy na všechno připraven, a improvizoval s takovou výmluvností, jako by řečnické umění bylo cvičením jeho mládí – a byl to voják.

Celkem vzato jsem s tajnou nevolí viděla, že jestliže na levici vládl rozum, poctivost a zásady, měla pravice přednosti, které bych byla ráda propůjčila dobré věci, protože ve shromáždění mají velký účinek: mám na mysli onen snadný a ušlechtilý přednes, onen výběr výrazů, onu, smím-li to tak říci, zdvořilost hlasu, jež dává vybrané vychování a styk s vybranou společností a jež byly vlastní tomu, čemu se říkalo dobrá společnost. Právě z toho však vyplývalo, že ti členové bývalého třetího stavu, kteří měli nejvíc taktu a vzdělání, se snažili vyvážit věděním, logikou a vznešeností myšlení to, co jim snad chybělo na půvabu. Ostatně tehdejší pověsti, jako všechny, které se kdy rychle rodí a stejně rychle hynou, spočívaly většinou na spoustě drobných okolností, které předpovídaly jejich krátké trvání. Dobře jsem si všimla, že v Barnavových⁸ návrzích je víc přísloví než důvodů a víc patosu než velikosti; nemohla jsem se však dost vynadivit přízni, jíž se těšil tento malý človíček, který si podle mne zasloužil Ninonin výrok o markýzi de Sévigné, „že je to dýně smažená ve sněhu“⁹. Kdybych tu chtěla připomínat těžkopádného Targeta, pedantského Desmeuniera, Normana Thourerta a tolik jiných, kteří mě nudili svým advokátským mudrováním nebo mě dopalovali svými nároky, musela bych mluvit také o hrozném Foucaudovi, o komediantovi d'Éprémesnilovi nebo o věčném Montlosierovi. Brzy bych si dělala výčitky, kdybych pominula mlčením upovídaného Regnauda

8. Antoine-Pierre-Joseph-Marie Barnave (1761–1793), advokát z Grenoblu, jeden z nejvlivnějších řečníků levice Ústavodárného shromáždění; po útěku do Varennes se sblížil s dvorem (tajná korespondence s Marií Antoinettou). Popraven 29. listopadu 1793.

9. Ninon de Lenclos (1620–1705), proslulá kurtizána a salonní dáma; výrok se týká jejího mladého milence Charlese, markýze de Sévigné, syna slavné pisatelky dopisů, jemuž připisovala „srdce z dýně smažené ve sněhu“, tj. chladné a bez vášně.

d'Angély, mazaného lišáka d'Andrého¹⁰, a skončila bych možná tím, že bych zapadla do bezvýznamného zástupu všech těch Martineauů, Bouchů, C. atd., lidí, jejichž účast ve Shromáždění, jež mělo být výkvetem národa, mě mrzela a jimiž bych byla méně pohrdala, kdybych byla už tehdy tušila, jací budou jejich nástupci. Je však třeba velké zkušenosti se světem a s veřejnými věcmi, aby člověk docenil, jak vzácné je to, co lze nazvat mužem; ba byla zapotřebí i zkušenost Revoluce, aby se ukázalo, jak je na ně náš národ chudý. Budu mít příležitost pojednat o této kapitole; prozatím přeskakuji snožmo výbory, z nichž později vytáhnu Røederera a jiné; omezím se na to, že poté, co jsem dva měsíce sledovala Shromáždění, odešla jsem koncem dubna z jednoho jeho zasedání s horečkou hněvu, přesvědčená, že už nebude dělat nic než hlouposti, a slíbila jsem si, že je už neuvidím – a tento závazek jsem věrně dodržela. Nepřestala jsem proto být o věcech zpravena. Hned povím jak.

Snadno se uhodne, že jsme v Paříži dlouho nebyli, aniž jsme viděli Brissota; přišel nás navštívit. Neznám nic tak zábavného jako první setkání lidí, kteří se spřátelili dopisováním, aniž navzájem znali své tváře: prohlízejí se se zvědavostí, zda rysy obličeje odpovídají fyziognomii duše a zda zevnějšek člověka potvrzuje mínění, které si o něm utvořili. Brissotovo prosté chování, jeho upřímnost, jeho přirozená nedbalost mi připadaly v dokonalém souladu s přísností jeho zásad; shledávala jsem však u něho jakousi lehkost ducha a povahy, která se nehodila stejně dobře k vážnosti filozofie; vždy mě trápila a jeho nepřátelé z ní dovedli dobře těžit. Čím lépe jsem ho poznávala, tím víc jsem si ho vážila; nelze spojit úplnější nezištnost s větší horlivostí pro veřejnou věc a oddat se dobru s větším zapomenutím na sebe; ale jeho spisy jsou k jeho uskutečnění způsobilejší než jeho osoba, neboť mají všechnu autoritu, kterou dílům propůjčuje rozum, spravedlnost

10. Z ústavodárců, které autorka jmenuje: abbé Jean-Siffrein Maury (1746–1817) a Jacques-Antoine-Marie de Cazalès (1758–1805) byli hlavními řečníky monarchistické pravice; Guy-Jean-Baptiste Target (1733–1806), advokát a člen Francouzské akademie, v prosinci 1792 odmítl hájit Ludvíka XVI.; Jacques-Guillaume Thouret (1746–1794), advokát z Rouenu, byl hlavním autorem reformy na departementy (popraven 1794); Jean-Jacques Duval d'Éprémessnil (1745–1794) byl horlivý monarchista (popraven 1794); hrabě de Montlosier (1755–1838) publicista pravice; Regnaud (de Saint-Jean-d'Angély) později přední hodnostář Napoleonova císařství; d'André mluvčí umírněných. Perroud: Dèmeunier (autorka píše Desmeuniers) a Martineau byli poslanci třetího stavu za Paříž, markýz de Foucauld poslancem šlechty za Périgueux, Bouche poslancem třetího stavu za Aix.

a osvícenost, kdežto jeho osoba si žádnou zjednat nemůže, protože jí chybí důstojnost.

Je to nejlepší z lidí: dobrý manžel, něžný otec, věrný přítel, ctnostný občan; jeho společnost je stejně milá, jako je jeho povaha snadná; důvěřivý až k neprozíravosti, veselý, prostý a bezelstný jako patnáctiletý, byl stvořen k tomu, aby žil s mudrci a aby se stal obětí zlých. Učený publicista, od mládí zabraný do studia společenských vztahů a prostředků k štěstí lidského rodu, dobře posuzuje člověka, ale lidi nezná vůbec. Ví, že existují neřesti, ale nedokáže uvěřit, že je neřestný ten, kdo s ním mluví s vlídnou tváří; a když už někoho za takového uzná, jedná s ním jako s bláznem, kterého je třeba litovat, a nemá se před ním na pozoru. Neumí nenávidět: řekl by člověk, že jeho duše, jakkoli citlivá, nemá dost pevnosti pro tak silný cit. Při velkých znalostech pracuje nesmírně snadno a sepíše pojednání, jako jiný opíše písničku; proto také cvičené oko rozezná v jeho dílech, při výtečném obsahu, spěšný rukopis rychlého a často lehkomyšlného ducha. Jeho čínorodost a dobráckost, jež neodmítají nic, co pokládá za užitečné, mu daly zdání, že se do všeho plete, a vynesly mu obvinění z intrikaření od těch, kdo ho z něčeho obvinít potřebovali. To je mi zvláštní intrikán: muž, který nikdy nemyslí na sebe ani na své blízké, který je stejně neschopen jako neochoten starat se o své zájmy a který se nestydí za chudobu o nic víc, než se bojí smrti, neboť jedno i druhé pokládá za obvyklou mzdu občanských ctností! Viděla jsem ho, jak zasvěcuje všechen svůj čas Revoluci, bez jiného cíle než dopomoci k vítězství pravdě a přispět k obecnému dobru, jak pilně rediguje svůj list, z něhož mohl snadno udělat předmět spekulace, a jak se spokojuje se skromnou odměnou, kterou mu dával jeho společník, jenž si bral všechny zisky a dokázal si na tom společném podniku udělat malé jmění, kdežto Brissot z něho vyšel stejně chudý, jako do něho vstoupil.

Jeho žena, skromná jako on, posuzovala věci přísněji, s velmi zdravým rozumem a s jistou silou duše; rmoutila se nad obětavostí svého muže, ne že by jí chyběla šlechetnost, aby ji schválila a k ní přispěla, kdyby měla být k užitku, ale protože byla přesvědčena, že Francie není svobody hodna a že ti, kdo ji chtějí nastolit, se obětují nadarmo. Od svatby upírala zrak ke Spojeným státům americkým jako k místu, kde by se žilo podle jejich vkusu a

mravů a kde bylo snadné se usadit i s velmi skrovnými prostředky. Brissot tam za tím účelem podnikl cestu a byli už na odchodu, když ho Revoluce připoutala k vlasti.

Malý výbor v ulici Guénégaud

Brissot, rodák z Chartres a kamarád Pétiona¹¹, který je z téhož města, se s ním ještě těsněji spřátelil za Ústavodárného shromáždění, kdy jeho znalosti a práce nejednou pomohly jeho přáteli. Seznámil nás s ním a spolu s ním i s těmi jeho kolegy, které shoda zásad na téže dráze nejvíce sbližovala.

Roland měl projednávat s poslanci zájmy, jež mu byly svěřeny; bydlela jsem prostorně, v příjemné čtvrti a v přiměřené vzdálenosti od všech těchto lidí; podle svého zvyku jsem trávila mnoho času doma; lhotejší lidi jsem skoro nepřijímala, neboť jsem se dobrovolně stýkala jen s osvícenými lidmi, kteří byli ve spojení s mým mužem kvůli jeho studijní práci nebo jeho zálibám; a bylo ujednáno, že poslanci, kteří se obvykle scházeli k poradám, budou chodit ke mně čtyřikrát týdně, po zasedání Shromáždění a před schůzí jakobínů. Jádrem tohoto malého výboru tvořili Pétion, Buzot¹² a Robespierre¹³ spolu s Brissotem a Clavièrem¹⁴; často se k nim přidávali Louis de Noailles, Volfius, malý Anthoine¹⁵ a několik dalších. Posuzoval se tu

11. Jérôme Pétion de Villeneuve (1756–1794), advokát z Chartres, poslanec Ústavodárného shromáždění (Brissot jeho členem nebyl), od listopadu 1791 pařížský starosta, první předseda Konventu. Po 2. červnu 1793 uprchl z Paříže a v červnu 1794 spáchal spolu s Buzotem sebevraždu u Saint-Émilionu.

12. François-Nicolas-Léonard Buzot (1760–1794), advokát z Évreux, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu, jeden z vůdců girondistů; paní Rolandová k němu chovala hlubokou lásku. Po 2. červnu 1793 uprchl do Normandie, později na Gironde, a v červnu 1794 spáchal sebevraždu.

13. Maximilien Robespierre (1758–1794), advokát z Arrasu, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu, vůdce jakobínů a Hory, od července 1793 člen Výboru pro veřejné blaho; popraven 28. července 1794 (10. thermidoru roku II).

14. Étienne Clavière (1735–1793), ženevský finančník a politický emigrant, ministr veřejných příjmů v obou Rolandových ministerstvech (březen–červen 1792 a srpen 1792 – červen 1793). Po 2. červnu 1793 zatčen; v prosinci 1793 se ve vězení probodl.

15. Perroud: Louis-Marie, vikomt de Noailles (1756–1804), ústavodárce proslulý vystoupením v noci na 4. srpna 1789 (zrušení feudálních výsad), byl tehdy členem Jakobínského klubu; Volfius (1743–1805) byl poslancem třetího stavu za Dijon; Anthoine (1758–1793), ústavodárce a později člen Konventu, patřil k návštěvníkům salonu paní Rolandové v ulici Guénégaud, kde Rolandovi roku 1791 bydleli.

stav věcí i stav Shromáždění, co by bylo vhodné udělat, jak by se to dalo navrhnout, zájmy lidu, postup dvora, taktika jednotlivců. Tyto porady mě velmi zajímaly a nebyla bych si je nechala ujít, i když jsem nikdy nevybočila z role, jež příslušela mému pohlaví.

Seděla jsem u okna u malého stolku, na němž ležely knihy, studijní potřeby a drobné ruční práce, a pracovala jsem nebo psala dopisy, zatímco se debatovalo. Raději jsem psala, protože jsem tak vypadala, že mi věc zůstává cizí, a přitom jsem mohla sledovat skoro stejně dobře; dokážu psát i několik dopisů najednou a zvyk na epištolní žánr mi dovoluje vést korespondenci a přitom poslouchat něco docela jiného, než co píšu; připadá mi, jako bych byla tři; rozdělují pozornost na dvě části jako nějakou čistě hmotnou věc a pozoruji a řídím užití těchto dvou dílů, jako bych byla někdo jiný. Vzpomínám si, jak jednou, když se páni neshodli a nadělali dost hluku, Clavière, který si všiml, jak rychle píšu, dost vtipně poznamenal, že na to může stačit jen ženská hlava, a přesto se tomu divil. „Co byste tedy řekl,“ zeptala jsem se ho s úsměvem, „kdybych vám zopakovala všechny úvahy, které jste právě pronesli?“ Kromě obvyklých zdvořilostí při příchodu a odchodu pánů jsem si nikdy nedovolila promluvit ani slovo, ačkoli jsem si často musela skousnout rty, abych se udržela. Když mě někdo oslovil, bylo to až poté, co se kruh rozešel a každá porada byla skončena. Jinak byla karafa vody a cukřenka jediným občerstvením, které se u mne našlo, a prohlašovala jsem, že je to jediné, co mi připadá vhodné nabízet mužům, kteří přicházeli debatovat hned od stolu. Často jsem přemýšlela, ale zvláště v té době, jak hluboce moudrý Pýthagorás promyslel účinek mlčení a s jakým důvodem ukládal svým žákům jeho noviciát.

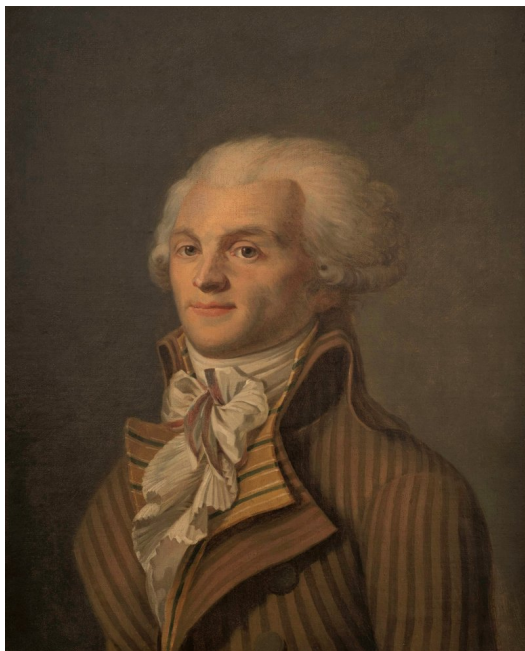
Mlčet, když je člověk sám, není nic zázračného; ale stále zachovávat mlčení mezi lidmi, kteří hovoří o věcech, na nichž nám záleží, potlačovat výbuchy citu, který nás tíží, když zazní odpor, zadržovat mezičlánky myšlenek, které řečníkům unikají a bez nichž vyvozují chybné závěry nebo jim není rozumět, a takto měřit logiku každého a přitom stále vládnout sama sobě – to je vynikající prostředek, jak nabýt bystrosti a přímosti úsudku, jak zdokonalit svůj rozum a posílit svou duši.

Zvyk soustředěné práce, studium dějin, záliba ve filozofii a onen žár duše, který potřebuje potravu, mě musely přivést k lásce ke kombinacím polití-

ky; ne oné malé kabinetní intriky, kterou u dvorů zdobili tímto jménem; ne oné neplodné vědy novinkářů, která je triumfem žvanilů a baví jen hlupáky; ale k politice chápané jako umění vládnout lidem a uspořádat jejich štěstí ve společnosti. Nikdo o ní nemluví méně než já, protože ženám debaty nesluší a ty, které se zabývají státními záležitostmi, mi vždycky připomínají staré noviny; ale nic podle mne nezasluhuje hlubšího rozjímání. Dovoluji si o ní občas hovořit jen s přáteli; ostatní nechávám mluvit; docela ráda pobývám s některými starci, kteří si myslí, že poučují každého, s kým mluví, a kteří by mě mohli vídat často, aniž by si pomysleli, že umím něco víc než ušít košili a sečíst účet.

S výborem jsem nebyla vždy spokojena; ne že by mi jeho zasedání připadala někdy zbytečná, říkalo se tu mnoho dobrých věcí, ale neshrnovalo se, anebo jen zřídka či špatně; z výměny myšlenek vycházely nové pohledy, ale opatření se téměř neusnášela. Tyto porady byly velmi vhodné k tomu, aby v každém podnítily hlubší rozvažování o věcech, jimiž se měl zabývat, ale zákonodárcům skoro nedávaly prostředky, jak prosadit dobrý dekret. Viděla jsem tu však několik dekretů navrhnout a dva nebo tři z nich byly přijaty. Francouzi neumějí rokovat, jakási lehkomyšlnost je strhává od jednoho předmětu k druhému a nedovolí jim postupovat v pořádku a dovést do konce rozbor kteréhokoli z nich; neumějí naslouchat; kdo mluví, trvá vždy na svém a víc se stará o rozvinutí své myšlenky než o odpověď na myšlenku druhého. Jejich pozornost snadno ochabne, chuť smát se probudí jediné slovo a jeden vtip převrátí veškerou logiku. Národní shromáždění, jakobíni, malé výbory – všechno mi dalo tytéž výsledky. Tento národ není dost vážný, aby byl svobodný; dejte mu okovy z květin a bude první, kdo si s nimi bude hrát. Ale doba, o níž mluvím, je už ode mne daleko. Národní povaha se za poslední rok velmi změnila, a dovede-li nás neštěstí k vážnosti, stane se tak přes krutost, jejíž důsledky se nepodřizují obvyklým výpočtům. Nepředbíhejme však časům.

Robespierre, Varennes a Martovo pole

Maximilien Robespierre (1758–1794), dobový portrét neznámého autora. Volné dílo.

Robespierrovo chování při poradách, které se konaly u mne, bylo pozoruhodné; mluvil málo, nikdy neřekl svůj názor; ale den po trochu soustavnější debatě se neopomněl objevit na tribuně Shromáždění a zužítkovat tam, co slyšel říkat své přátele. Toto počínání mu bylo občas mírně vytýkáno; vykrucoval se z toho šaškováním a jeho lest se mu promíjela jako lest strávující ješitnosti, jež ho opravdu sužovala. Trochu to ovšem podkopávalo důvěru, neboť šlo-li o to něco navrhnout a dohodnout se na faktech nebo si podle toho rozdělit úlohy, nikdy nebylo jisté, zda Robespierre jakoby z rozmaru nevstoupí do cesty nebo zda nepředejde nerozvážně připravovaný pokus z touhy připsat si jeho čest, a tak všechno nezmaří. Byla jsem tehdy přesvědčena, že Robespierre vášnivě miluje svobodu, a byla jsem ochotna připisovat jeho chyby přemíře prudké horlivosti; ona zdrženlivost, která jako by prozrazovala buď obavu, aby ho někdo neprohlédl, protože není dobré ho znát, anebo nedůvěru člověka, který v sobě nenachází nic, co by

mu dovolilo věřit ve ctnost druhých, a která je pro Robespiera příznačná, mě trápila, ale měla jsem ji za ostýchavost. Tak to chodí: s příznivým předsudkem vůči někomu proměňujeme nejhorší známky v projevy nejlepších vlastností. Nikdy nespočinul na Robespierových rtech úsměv důvěry, kdežto téměř vždy je stahuje hořký úšklebek závisti, která chce vypadat, že pohrdá.

Jeho řečnické nadání bylo pod průměrem: jeho všední hlas, špatné výrazy a vadná výslovnost dělaly jeho přednes velmi nudným. Hájl však zásady vroucně a houževnatě; a vyžadovalo to odvalu hájit je i nadále v době, kdy se počet obránců lidu neobyčejně ztenčil. Dvůr je nenáviděl a dával je pomlouvat, a proto je vlastenci měli podporovat a povzbuzovat. V tomto ohledu jsem si Robespiera vážila, dávala jsem mu to najevo, a i když na malý výbor chodil málo, občas se ke mně přišel pozvat na oběd.

Zarazilo mě, jaká hrůza se ho zmocnila v den, kdy král uprchl do Varennes¹⁶; odpoledne jsem ho zastihla u Pétiona, kde s neklidem říkal, že královská rodina se k tomu kroku neodhodlala, aniž měla v Paříži spiknutí, které nařídí Bartolomějskou noc vlastenců, a že nečeká, že bude do čtyřia-dvaceti hodin naživu. Pétion a Brissot naopak tvrdili, že tento útěk je králova zkáza a že je třeba jej využít; že lid je výborně naladěný; že ho tento krok o proradnosti dvora poučí lépe, než by to dokázaly nejmoudřejší spisy; že z tohoto jediného činu je každému jasné, že král nechce ústavu, na kterou přísahal; že je chvíle zajistit si ústavu jednodušší a že je třeba připravovat mysl na republiku. Robespierre se podle svého zvyku ušklíbal, okusoval si nehty a ptal se, co je to republika! Tehdy byl vymyšlen projekt listu nazvaného *Republikán* (z něhož vyšla jen dvě čísla)¹⁷. Pracoval na něm Dumont Ženevan, duchaplný muž; du Châtelet, voják, mu propůjčoval své jméno a Condorcet, Brissot a další se chystali na něm podílet. Za-

16. Ludvík XVI. s rodinou uprchl z Tuilerií v noci z 20. na 21. června 1791; ve Varennes-en-Ar-gonne byl zadržen a 25. června přivezen zpět do Paříže. Pétion tehdy podle Perrouda bydlel na předměstí Saint-Honoré č. 6.

17. Perroud: čísel vyšlo víc, list je však dnes nesehnatelný. Prospekt, sepsaný Thomasem Painem, ale podepsaný „Achille Duchastellet“, byl 1. července 1791 vyvěšen až u dveří Ústavodárného shromáždění. Étienne Dumont (1759–1829), ženevský publicista vypovězený z Ženevy spolu s Clavièrem, byl roku 1789 Mirabeauovým spolupracovníkem. Achille-François du Chastellet (1759–1794), bývalý Lafayettův pobočník a později generál, byl v září 1793 zatčen pro styky s girondisty a 20. března 1794 se ve vězení La Force otrávil.

tčení Ludvíka XVI. Robespiera velmi potěšilo; viděl v něm odvrácení všech neštěstí a přestal se o sebe bát. Ostatní se nad ním rmoutili; soudili, „že je to návrat moru do vlády, že intriky začnou nanovo a že kvas lidu, uklidněný radostí z toho, že viník byl zadržen, už nebude podporovat úsilí přátel svobody“. Soudili správně, a tím jistěji, že smíření Lafayettea¹⁸ s Lamethy jim ukazovalo novou koalici, která nemohla mít za základ veřejný zájem. Nebylo možné čelit jí jinak než silou veřejného mínění, projeveného imponujícím způsobem; vlastenci k tomu vždy měli jen své pero a svůj hlas; ale když jim přišlo na pomoc nějaké lidové hnutí, vítali je s radostí, aniž se dost dívali a starali, jak vzniklo. Za oponou stál jeden zainteresovaný¹⁹, jehož aristokraté obviňovali příliš prudce, než aby vlastenci nebyli v pokušení mu odpustit, dokud u něho zahlédali jen věci, které se daly obrátit ve prospěch všech; kromě toho si nedovedli představit, že by jeho osoba byla nebezpečná.

Je velmi těžké nedat se za revoluce strhnout vášní; ba nemá obdoby, že by se kdy nějaká bez ní uskutečnila; je třeba překonat veliké překážky a to lze jen s činorodostí a obětavostí, které hraničí s nadšením nebo je samy plodí. Pak se člověk dychtivě chápá všeho, co může posloužit, a ztrácí schopnost předvídat, co může uškodit. Odtud ona důvěra, ona dychtivost využít náhlého hnutí, aniž se pátrá po jeho původu, aby se dobře vědělo, jak je řídit; odtud ona, smím-li to tak říci, nevybíravost vůči souběžnému působení činitelů, jichž si nevážíme, ale necháváme je jednat, protože se zdá, že směřují k témuž cíli. Vévoda orleánský sám o sobě jistě nebyl nebezpečný; ale jeho jméno, jeho spříznění, jeho bohatství a jeho rada mu dávaly velké prostředky; jistě měl tajný podíl na všech lidových nepokojích; poctiví lidé to tušili, ale připadalo jim to jako nezbytný kvas, který zvedne netečnou masu; stačilo jim, že sami na tom podíl nemají, a lichočili si, že všechno obrátí ve prospěch veřejnosti; ostatně spíš věřili, že vévoda orleánský touží pomstít se dvoru, který jím pohrdal a který rád ponižoval, než že by sledoval nějaký jiný záměr vlastního povýšení.

18. Marie-Joseph-Paul-Gilbert du Motier, markýz de La Fayette (1757–1834), hrdina americké války za nezávislost, v letech 1789–1791 velitel pařížské národní gardy; v srpnu 1792 opustil svou armádu a padl do rakouského zajetí.

19. Perroud: vévoda orleánský, jak se hned ukáže. – Louis-Philippe-Joseph, vévoda orleánský (1747–1793), bratranec Ludvíka XVI., od září 1792 zvaný Philippe Égalité, poslanec Konventu, hlasoval pro králův trest smrti; popraven 6. listopadu 1793.

Jakobíni navrhli petici Shromáždění²⁰, v níž ji žádali, aby soudila zrádce, který uprchl, anebo aby zjistila vůli lidu o tom, jaké zacházení si zaslouží, a mezitím prohlásila, že ztratil důvěru lidu pařížského. Laclos, onen duchaplný muž, kterého příroda stvořila pro velké kombinace a jehož neřesti zasvětily všechny jeho schopnosti intrice; Laclos, oddaný vévodovi orleánskému a mocný v jeho radě, podal tento návrh jakobínům, kteří jej přijali a u nichž jej podpořil oddíl několika set řečníků z ulice a pouličních ženštin, který se v deset hodin večer snesl z Palais-Royal do jejich zasedací síně. Viděla jsem je tam přijít. Společnost rokovala s tímto davem, který rovněž hlasoval; usnesla se na zásadách petice a zvolila k jejímu sepsání komisaře, mezi nimiž byli Laclos a Brissot; pracovali ještě téže noci, neboť bylo rozhodnuto, že deputace Společnosti ponese petici hned nazítří na Martovo pole, aby tam byla předložena těm, kdo by se s ní chtěli seznámit a připojit k ní svůj podpis. Laclos se vymlouval na bolest hlavy z nevyspání, která mu nedovoluje držet pero, a požádal Brissota, aby se ho chopil, a přitom s ním o znění rokoval. Jako poslední článek navrhoval nevím už jakou klauzuli, která připomínala královskou moc a nechávala otevřená dvířka vévodovi orleánskému; udivený Brissot ji rázně odmítl a ten druhý, velmi obratný, od ní upustil s výrazem, jako by nebyl domyslel všechny její důsledky; dobře cítil, že ji tam bude moci vždycky vpašovat, a skutečně se objevila v tisku, který se rozšiřoval jako návrh schválený jakobíny. Když se však Společnost, shromážděná druhý den ráno, aby prověřila znění a ode-slala petici, dozvěděla, že Národní shromáždění již o králově osudu rozhodlo, vyslala své komisaře na Martovo pole, aby lidu oznámili, že po vydání dekretu o králově věci už navrhovaná petice nemá místo.

Byla jsem na Poli federace²¹, kam mě přivedla zvědavost; nebylo tam víc než dvě nebo tři sta lidí, rozptýlených kolem oltáře vlasti, na němž zástupci

20. Perroud: petice byla u jakobínů odhlasována teprve večer 15. července 1791 (kordeliéři je pře-dešli už 9. července); z ní vzešla celá aféra Martova pole. Vpašovaná klauzule žádala, aby Shromáždění „přijalo abdikaci“ Ludvíka XVI. a „postaralo se o jeho nahrazení všemi ústavními prostředky“, což podle Perrouda ukazovalo na vévodu orleánského jako nejbližšího příbuzného, který nebyl v emigraci; Brissot to ve svém *Návrhu obhajoby* před revolučním tribunálem líčí shodně s paní Rolandovou. – Pierre-Ambroise-François Choderlos de Laclos (1741–1803), dělostřelecký důstojník, autor *Nebezpečných známostí* (1782), od roku 1789 tajemník vévody orleánského a duše orleánských intrik; zemřel roku 1803 jako generál.

21. Tj. na Martově poli, kde se 14. července 1790 konala slavnost federace; uprostřed stál oltář vlasti. Perroud: tam se Rolandovi seznámili s malířem Davidem.

kordeliérů a bratrských společností, nesoucí piky s bojovnými nápisy, promlouvali k přítomným a přiživovali rozhořčení proti Ludvíkovi XVI. Bylo oznámeno, že když jakobíni stahují svou petici, musí horliví občané sepsat jinou a za tím účelem se sem nazítří dostavit. Tehdy si stoupenci dvora uvědomili, že je nutné zastrašit hrůzou, a promysleli prostředky, jak zasadit velkou ránu; pletichy byly podle toho připraveny; nečekané vyhlášení a prudké provedení stanného práva způsobily to, co se právem nazývá masakrem na Martově poli²². Vystrašený lid se už neodvážil hnout; část národní gardy, svedená nebo oklamaná, která podporovala Lafayettea z oddanosti ke dvoru nebo ze slepé důvěry v jeho domnělé vlastenectví, sama sloužila jako val proti svým spoluobčanům; na radnici byl vyvěšen prapor smrti a celá revize ústavy se prováděla pod jeho vlivem. Založení feuillantů²³ bylo dohodnuto téměř současně, aby se oslabili jakobíni, a vskutku celý postup koalice v té době dokázal, jak dalece dvůr a jeho stoupenci předčili své odpůrce v kombinacích intrik.

Neznám strach, který by se dal srovnat s Robespierrovým strachem za těchto okolností; skutečně se mluvilo o tom, že bude postaven před soud, patrně aby byl zastrašen; říkalo se, že se u feuillantů kuje úklad proti němu a proti komisařům, kteří sepisovali petici jakobínů. Opravdu jsme se o něho, Roland a já, strachovali; dali jsme se v jedenáct hodin večer zavést k němu, až na konec Marais²⁴, abychom mu nabídli útočiště; ale už svůj byt opustil; zajeli jsme k Buzotovi, abychom mu řekli, že by snad udělal dobře, kdyby, aniž opustí jakobíny, vstoupil k feuillantům, aby posoudil, co se tam děje, a byl připraven hájit ty, které chtějí pronásledovat. Buzot chvilu váhal. „Udělal bych všechno,“ řekl, „abych zachránil toho nešťastného mladého muže (mínil Robespiera), i když zdaleka nesdílím názor někte-

22. 17. července 1791 dala pařížská obec vyhlásit stanné právo, na radnici byl vyvěšen rudý prapor („prapor smrti“) a národní garda pod Lafayetteovým velením střílela do shromážděných petentů na Martově poli; počet mrtvých se odhaduje na několik desítek.

23. Klub feuillantů (podle bývalého kláštera feuillantů u Tuilerií) vznikl odštěpením umírněných poslanců od jakobínů 16. července 1791. V srpnu a září 1791 pak Ústavodárné shromáždění revidovalo ústavu v konzervativním duchu.

24. Perroud: do ulice Saintonge č. 8. Historik Ernest Hamel pravdivost této epizody popíral, neboť paní Rolandová jinde uvádí, že se 17. července v jedenáct večer vrátila od jakobínů domů a zastihla tam manžele Robertovy, kteří ji žádali o útočiště. Perroud namítá, že z jejího vyprávění vyplývá, že šlo o následující den nebo některý z příštích dní; Robespierre se ovšem už večer 17. července nastěhoval k truhláři Duplayovi v ulici Saint-Honoré.

rých lidí o něm; myslí příliš na sebe, než aby tolik miloval svobodu; ale slouží jí, a to mi stačí. Veřejnost však musí mít přednost před ním; byl bych v rozporu se svými zásadami a dával bych o nich mylnou představu, kdybych šel k feuillantům; přičí se mi úloha, v níž bych měl dvě tváře. Šel tam Grégoire, ten nám poví, co se tam děje; a konečně proti Robespierrovi nelze nic podniknout, aniž by se uvedlo v činnost Shromáždění: tam ho budu vždycky hájit. Pokud jde o mne, který jsem k jakobínům skoro nechodil, protože lidský rod mě v těch hlučných shromážděních rmoutí a připadá mi v nich ohavnější, budu tam chodit pravidelně, dokud potrvá pronásledování, které se zvedá proti Společnosti, již pokládám za užitečnou svobodě.“

Buzot se v těchto slovech vylíčil sám a jedná tak, jak mluví, přímě a pravdivě; je to povaha samotné poctivosti, oděná do jemných forem citlivosti. Všimla jsem si ho už v malém výboru pro veliký rozum jeho názorů a onen zřetelně vyhraněný způsob, který náleží spravedlivému muži. Bydlel nedaleko od nás; měl ženu, která se zdála nebýt na jeho úrovni, ale byla počestná, a vídali jsme se často. Když úspěch Rolandovy mise ve věci dluhů lyonské obce dovolil, abychom se po sedmi měsících pobytu v Paříži vrátili do Beaujolais, zůstali jsme v korespondenci s Buzotem a Robespierrem; s prvním byla pravidelnější; bylo mezi námi víc spřízněnosti, širší základ přátelství a nesrovnatelně bohatší zdroj, z něhož se mohlo žít. Stalo se důvěrným a nezničitelným; jinde povím, jak se toto pouto utužilo.

Danton

Georges Danton (1759–1794), portrét neznámého autora (Musée Carnavalet, Paříž). Volné dílo.

Živá obrazotvornost mě vede k tomu, že si lidi představuji v kostýmu a v jednání, které podle mne odpovídá jejich povaze. Nespatřila jsem dvakrát třikrát trochu výraznou tvář, aniž bych ji dramaticky přioděla. Děje se to takřka samo od sebe, bez mého úmyslu; cit pro hlavní věc přirozeně přivolává i doplňky. Proto je pro mne svět podivnou maškarádou, často v něm postřehnu dvojí scénu nebo postavy o několika rolích a každý den maluji obrazy.

Vidíte toho polovičního Herkula²⁵, jehož hrubé tvary jsou spíš drsné než výrazné? Jeho mohutnost prozrazuje jeho nenasytost; drzost na čele,

²⁵ Georges-Jacques Danton (1759–1794), advokát, řečník Klubu kordeliérů, po 10. srpnu 1792 ministr spravedlnosti ve Výkonné radě, poslanec Konventu za Paříž, od dubna do července 1793 člen Výboru pro veřejné blaho. Popraven 5. dubna 1794 spolu s Fabrem d'Églantine a dalšími „shovívavými“.

úsměv prostopášnosti na rtech – marně změkčuje své smělé oko, zapadlé pod pohyblivým obočím. Surovost jeho tváře prozrazuje surovost jeho srdce; nadarmo si vypůjčuje od Bakcha zdánlivou dobráckost a veselost hodovníka; prudkost jeho řeči, násilnost jeho gest a hrubost jeho klení ho zrajují.

Dejte mu dýku; ať kráčí v čele hordy vrahů méně krutých než on, jimž ukazuje jejich oběti a jejichž zločiny povzbuzuje; anebo ho nechte, nacpaného zlatem a vínem, učinit gesto Sardanalpalovo – a máte Dantona. Vyzývá zkušeného umělce, který by chtěl malovat člověka v těchto dvou situacích, aby našel lepší model.

Pokud jde o Fabra d'Églantine²⁶, oděného jako tartuffe, s dýkou v ruce, jak na jedné straně pomlouvá a na druhé krade a vždycky intrikuje, ať si hraje Basilia²⁷, chcete-li, sám sebou bude vždycky jen tehdy, když nepřestane lhát.

Když byl Roland desátého srpna povolán zpět do ministerstva²⁸, Dantona jsem jen zahlédla u jakobínů o rok dříve; jinak jsem ho nijak neznala; ale jeho pověst ve mně budila obavy. „Jaká škoda,“ říkala jsem přátelům, „že ministerstvo zkazí takový člověk! Kde jste ho proboha vzali?“ – „Co chcete,“ odpovídali mi, „stojí v čele strany štěkalů; kdyby nebyl zapojen do stroje, byl by proti němu; a pak, sloužil Revoluci a může jí být užitečný.“ – „O tom pochybuji,“ odpovídala jsem, „a vaše politika mi připadá ohavná“ (mluvila jsem s poslanci); „je lepší mít nepřítel venku než uvnitř, a člověk, který lpí na věci jen pro svůj osobní prospěch, bude vždy nepřítelem dobra.“ – „To není důvod; takoví lidé potřebují místo a blahobyty; jakmile je polichocena jejich samolibost a ukojena ctižádost, zbývá jim už jen to udržet. Danton není bez ducha a dovede do debaty vnést vlídnost;

26. Philippe-François-Nazaire Fabre, zvaný Fabre d'Églantine (1750–1794), herec a dramatik, po 10. srpnu 1792 Dantonův tajemník na ministerstvu spravedlnosti, poslanec Konventu, autor názvů měsíců revolučního kalendáře; zapleten do finančního skandálu kolem Východoindické společnosti, popraven spolu s Dantonem 5. dubna 1794.

27. Tartuffe, pokrytecký svatoušek z Molièrovy stejnojmenné komedie; Basilio (Basile), úlisný pomlouváč a intrikán z Beaumarchaisova *Lazebníka sevillského*, proslulý svou árií o pomluvě.

28. Po pádu monarchie 10. srpna 1792 jmenovalo Zákonnodárné shromáždění prozatímní Výkonnou radu: Roland se vrátil na ministerstvo vnitra, Clavière na ministerstvo financí a Servan na ministerstvo války, Danton se stal ministrem spravedlnosti, Monge ministrem námořnictva a Lebrun ministrem zahraničí.

dopadne to s ním dobře.“ – „Přeji si to a nechci si dovolit ho soudit, když ho neznám; ale jste mi natolik přáteli, že vám smím říci, že v politice uvažujete jako malí kluci.“ A přátelé se smáli, protože jsem se smála i já, když jsem jim tu pravdu říkala. Danton mě přišel navštívit a já si ho důkladně prohlížela; chodil pak znovu, dokonce často, neboť at' šel na zasedání Rady, která se konala v paláci ministerstva vnitra, nebo se přišel pozvat na polévku, nenechal skoro uplynout čtyřiaadvacet hodin, aby ke mně nezašel, obvykle s Fabrem d'Églantine; a tak to šlo až do posledních dnů srpna, kdy jsem ho už neviděla, ani jeho, ani jeho Omara²⁹; připravovali tehdy zářijové jitřní³⁰ a viděli už dost. Nemohu pochybovat, že jejich cílem bylo prostudovat mě, což není nic těžkého; umím mlčet o věcech a o svých záměrech, ale nikdy se neponížím k tomu, abych zastírala svou povahu nebo své zásady, a aniž se snažím vystavovat se na odiv, nechám se poznat, protože by bylo pod mou důstojnost se skrývat. Danton musel brzy usoudit, že Roland je opravdu dobrý člověk, který chce spravedlnost a svobodu, jako člověk chce jíst a spát, s pocitem potřeby a s čínorodostí, která podnikne všechno, aby ji ukojila; pracovitý, vzdělaný, ale bez bystrosti prohlédnout lidi kolem sebe, přísný jako Cato, stejně umíněný ve svých myšlenkách a stejně příkrý v odpovědích, ale snad méně přesný v debatě, kde se jeho strnulost někdy mění v jízlivost. Danton pocítil, že takového muže je třeba ovládnout, nebo zničit, a začal tím, že se na něj měl na pozoru.

Pokud jde o mne, nenabízela jsem žádnou záminku, kterou by mě bylo možné uchopit a skrze mne působit na mého muže; mám jistě stejnou pevnost jako on a víc ohebnosti; má energie má jemnější formy, ale spočívá na týchž základech; méně narážím a hlouběji pronikám. K tomu všemu jsem počestná žena: co si počít s takovou bytostí? Učinit z ní předmět závisti nebo pomluvy, zesměšnit ji nebo ji vylíčit jako obávanou, a udělat ji nenáviděnou, aby se zmařil účinek její prozíravosti nebo její odvahy. Na několik okamžiků jsem se téměř dala Dantonem obalamutit, to jest ptala jsem

29. Patrně narážka na Omara, důvěrníka a nástroj proroka ve Voltairově tragédii *Mahomet*: Fabre byl Dantonovou pravou rukou.

30. Nárazka na zářijové masakry (2.–6. září 1792), při nichž bylo v pařížských věznicích povražděno přes tisíc vězňů; výraz je utvořen podle „pařížských jitřních“, jak se říkalo Bartolomějské noci (po vzoru „sicilských nešpor“).

se sama sebe, zda moji přátelé neměli pravdu, když říkali, že je v pořádku. Vzpomínám si však na jeden Fabrův výrok, který stojí za zaznamenání.

Fabre, Garde-meuble a zářijové dny

Nepřítel postupoval na naše území, vtrhl do Champagne³¹, mluvilo se jen o velkých opatřeních a Rada zasedala dvakrát denně. „Dělejte, co dělejte,“ říkal mi Fabre, „je třeba soustředit vládu ve Výkonné radě a svěřit jejímu předsedovi diktátorskou moc; to je jediný prostředek, jak dosáhnout rychlosti nezbytné pro spásu Francie.“ – Skousla jsem si rty; postřehla jsem, že se ten člověk prozradil, nedala jsem najevo, že bych byla pochopila celý význam tohoto návrhu, a nechtěla jsem se kompromitovat tím, že bych se jej chopila, abych se dozvěděla víc. Fabre přestal chodit zároveň s Dantonem a znovu jsem ho viděla jen jedinkrát, bylo to v den po vyloupení Garde-meuble, kolem 12. září³²: přišel ke mně ráno, nezastihl mě a čekal na mne přes hodinu; našla jsem ho na nádvoří, vyšel znovu nahoru, aniž jsem ho o to žádala, a zůstal dvě hodiny, aniž jsem ho vyzvala, aby se posadil. U oběda jsem řekla svému muži, že jsem ráno viděla jednoho ze zlodějů z Garde-meuble. – „Jak to? Co o tom víš, a kohopak?“ – „Fabra, který se přišel přesvědčit, zda je prohlédnut.“ – „Co říkal?“ – „Vedl nad tou událostí velmi pokrytecké nářky, jimiž prosvítala radost z úspěchu a strach z podezření; kladl tisíc otázek, jak se to stalo a jaké zprávy bys měl mít.“ – „A ty myslíš, že je do toho zapleten?“ – „Věřím tomu jako jedné z těch citových pravd, které nelze dokázat jiným, ale jimiž je člověk proniknut stejně jako svou vlastní existencí. Tak smělý kousek může vyjít jen z Dantonovy ruky, a nebyla bych o nic víc přesvědčena, že je jeho původcem, i kdybych ho byla slyšela výpravu nařizovat.“ Zdálo se mi, že je to zcela prosté vytušit podle jeho založení, a nemožné nerozpoznat po zářijových událostech.

31. Pruská armáda překročila hranice v srpnu 1792; Longwy padlo 23. srpna, Verdun 2. září. Perroud k tomu, že se Rada scházela dvakrát denně, poznamenává, že v Aulardem vydaných zápisech nachází jen jediný den, 19. srpna, se dvěma zasedáními; snad se tedy o obou zasedáních sepišoval jediný zápis.

32. Garde-meuble (královské skladiště nábytku) na dnešním náměstí Concorde, kde byly uloženy i korunovační klenoty; byly odtud ukradeny mimo jiné diamanty Regent a Sancy. Perroud: paní Rolandová uvádí 12. září, protože krádeže začaly 11. září; velké plenění však proběhlo v noci z 16. na 17. září 1792.

V souvislosti s nimi si vzpomínám na dost cennou skutečnost. Grandpré³³, jmenovaný ministrem vnitra, aby navštěvoval věznice, zastihl ráno 2. září jejich smutné obyvatele v největším zděšení; podnikl mnoho kroků, aby usnadnil propuštění několika z nich, a u dosti velkého počtu uspěl; ale pověsti, které se šířily, držely ty, kdo zůstali, v nejhorší nejistotě. Grandpré se vrátí do paláce ministerstva a čeká na ministry, až vyjdou z Rady; Danton vyjde první, Grandpré k němu přistoupí, vypráví mu, co viděl, líčí své kroky, rekvizice ozbrojené moci, které vydal ministr vnitra³⁴, malý ohled, jaký se na ně zdá brát, úzkost vězňů a péči, kterou by on, ministr spravedlnosti, měl o ně mít. Danton, obtěžovaný tou nevhodnou výtkou, zvolá svým bučivým hlasem a s gestem přiléhavým k výrazu: „Na vězně se vys...! Ať si s nimi bude, jak chce!“ A odchází po svém s nevolí. Stalo se to ve druhém předpokoji, v přítomnosti dvaceti lidí, kteří se zachvěli, když slyšeli tak hrubého ministra spravedlnosti. Ještě téhož večera začala řezničina; ještě jsem o ní nevěděla, když mi do uší dolehl zmatený hluk; zdálo se, že přichází z prvního nádvoří paláce; projdu bytem a spatřím asi dvě stě velmi rozrušených mužů, kteří se na tom nádvoří seřadili; ptám se, o co jde, a dozvídám se, že jsou to dobrovolníci, kteří se chystají vytáhnout proti nepříteli a přišli si pro zbraně; namítám, že ministr vnitra žádné nemá k dispozici; odpovídají mi, že už jim to řekli, že trvají na tom, že chtějí mluvit s ministrem, nechtějí věřit, že odešel, a tvrdí, že ho najdou. Dám jim vyřídit, aby laskavě pustili nahoru jen deset z nich; přijdou; položím první otázku, připojím zmíněnou námitku a dodám, že se mají obrátit na ministra války: odpovídají, že je poslal pryč, že je všichni ministři klamou a že potřebují zbraně. „Žádejte je tedy od Komuny.“ – „Chceme vidět ministra Rolanda, proč se skrývá?“ – „On! Skrývat se! Vy ho špatně znáte. Jděte na Komunu, kam doprovodil ministra války, který tam měl poradu, a odkud se mají spolu odebrat na zasedání Rady do paláce ministerstva námořnictva; ale předtím pojdte se mnou projít tento palác.“

33. Grandpré byl úředník, kterého Roland jako ministr vnitra pověřil dozorem nad věznicemi.

34. Perroud: nenašel žádnou stopu po rekvizicích, které by Roland 2. září vydal, a nevěří, že nějaké vydal; vše nasvědčuje tomu, že ho odpolední masakr zaskočil, a jeho dopis veliteli národní gardy Santerrovi je až ze 4. září. Vzhledem k tomu, jak kategoricky to paní Rolandová tvrdí, zvláště v *Historických poznámkách*, si však klade otázku, zda k nim přece jen nedošlo.

Ať už z přesvědčení nebo z únavy, neboť rozmluva se protáhla, odešli, ale odvedli s sebou jako rukojmí komorníka, kterého několik hodin drželi. Na nádvoří, kam právě sestoupili, jsem rozeznala muže v košili, s rukávem vyhrnutým až nad loket, se šavlí v ruce, jak zuřivě gestikuluje a hřímá proti ministrům. Co dělal zatím Danton?

V tutéž hodinu právě vystoupil do Pétionovy pracovny na starostenském úřadě a napůl žertem, napůl udiveně mu říkal: „Víte, co tam dole v tom výboru právě udělali?“ (výbor zasedal na starostenském úřadě a byl to proslulý dozorčí výbor Sergenta, Panise, Talliena a Marata³⁵). „Nemají tu šílenou nehoráznost vydat zatykač na Rolanda? Tady ho máte. Na ministra! To necháme jen tak?“ Pétion vezme zatykač, přečte ho, usměje se a vrátí ho se slovy: „Ale ano! Nechte je; bude to mít dobrý účinek.“ Danton dobře porozuměl. – „To tedy ne!“ A sestupuje dolů, aby dal zatykač škrtnout. Jeho smělost, dosud rozvažující, tedy váhala zasadit ránu: chtěl posoudit, zda by nebyla příliš prudká, a starostův klid ho definitivně přesvědčil, že by to bylo riskantní. Kdyby však bylo vhodné ji zasadit, opatření byla učiněna a vyslanec pověřený výkonem by našel oněch dvě stě mužů, kteří by mu pomohli. O skutečnostech, které nás vedou k tomuto spojení, jsme se dozvěděli až dodatečně. Tlupa Rolanda na Komuně nenašla, neboť odtud už odešel, a jejich vůdci, když nedostali nové rozkazy, usoudili, že už ho nemají pronásledovat. Letos v květnu jsem se dozvěděla, že ve vězení v Beauvais drží jistého Leforta, velmi dobře obeznámeného s Dantonovou účastí na vyloupení Garde-meuble, a že ho tam v tichosti drží do šťastné doby, kdy bude dovoleno dát zaznít pravdě a dosáhnout spravedlnosti. Ale naděje na takovou dobu se mi zdá, že se musí pro současnou generaci rozplynout. Danton si užívá svých zločinů. Když postupně dosáhl všech stupňů vlivu a pronásledoval a dal proskribovat poctivost, která mu vypověděla válku, i zásluhu, jejíhož vlivu se obával, vládne. Jeho hlas udává směr Shromáždění, jeho intriky udržují lid v pohybu a jeho génius řídí takzvaný Výbor pro

35. Dozorčí výbor (comité de surveillance) povstalecké Komuny, který vydával zatykače a řídil zatýkání po 10. srpnu; 2. září do něj byl kooptován Marat. Antoine-François Sergent (1751–1847), rytec, a Étienne-Jean Panis (1757–1832), advokát, byli pak poslanci Konventu za Paříž. Perroud: Jean-Lambert Tallien (1767–1820) členem výboru nebyl, byl však od 13. srpna tajemníkem Komuny, 31. srpna vedl její deputaci do Zákonomárného shromáždění a večer 2. září tam podával zprávu o prvních masakrech; později byl zvolen do Konventu.

veřejné blaho, v němž spočívá veškerá moc vlády³⁶. Proto je všude rozvrat, krvežízniví lidé vládnou, nejkrutější tyranie drtí Pařížany a rozervaná Francie, ponížená pod takovým pánem, může už jen vyměňovat utlačovatele. To je Danton. Cítím, jak jeho ruka nýtuje okovy, které mě poutají, tak jako jsem poznala jeho vnuknutí v prvních Maratových výpadech proti mně. Potřebuje zničit ty, kdo ho znají a nejsou mu podobní.

Marat a tajné fondy

Když Zákonodárné shromáždění vydalo onen dekret z dvaadvacátého srpna³⁷, jímž dávalo ministru vnitra k dispozici prostředky na šíření užitečných spisů, Marat³⁸ mu spěšně napsal a žádal o patnáct tisíc liber. Ministr chápal, že má kupovat dobrá a známá díla, aby je šířil, anebo dávat psát spisy přiměřené okolnostem a chápání lidu, o jejichž správnosti by byl přesvědčen, ale nikoli rozdávat peníze na odměny spisovatelům. V tom smyslu Maratovi odpověděl a vyzval ho, aby mu poslal své rukopisy.

Marat poslal malý balík konceptů, jejichž pouhý pohled by vyděsil i nejneohroženějšího čtenáře; byly to opravdu slátaniny, jaké lze od Marata očekávat. Roland nevěděl nic lepšího, jak se vyhnout nepříjemnostem, než předložit věc Radě, která měla být proti a také byla; Danton si však vyžádal rukopisy a řekl, že celou věc urovná. „Tak mi toho člověka přiveďte,“ řekla jsem mu jednoho dne, když mi o něm vyprávěl. – „Ach, z toho byste nedostala ani dvě slova.“ – „Co na tom? Aspoň bych ho viděla.“ Dělal, že neslyší. Brzy nato Marat v plakátu žádal těch patnáct tisíc liber od vévody orléanského a stěžoval si na ministra, který mu je odepřel; hned nato udělal plakát namířený proti mně, jenž měl zesměšnit ministra tím, že ho vyličil jako člověka, kterého řídím já³⁹. „To je Danton jak vyšitý!“ řekla jsem hned. Tihle lidé mě znají jen napůl; domnívají se, že svými satirami vybur-

36. Danton byl členem Výboru pro veřejné blaho od jeho vzniku v dubnu 1793; při obnově výboru 10. července 1793 již nebyl znovu zvolen, takže v době, kdy autorka psala, v něm nezasedal.

37. Perroud: paní Rolandová se tu mýlí o čtyři dny; dekret je z 18. srpna 1792.

38. Jean-Paul Marat (1743–1793), lékař a novinář, vydavatel listu *L'Ami du peuple* (Přítel lidu), člen dozorčího výboru Komuny a poslanec Konventu za Paříž, nejzuřivější nepřítel girondistů; 13. července 1793 ho zavraždila Charlotte Corday.

39. Perroud cituje *L'Ami du peuple* z 2. září 1792: „Žena Rolandová, která vede úřední věci pod vedením svého zpovědníka Lanthenase...“ List *Révolutions de Paris* (č. 167) pak Maratovi skutečně vytkl, že „za vlády rovnosti vyžebal patnáct tisíc franků od francouzského prince“.

cují malicherné vášně, vylákají mě na scénu a pak uvedou do hry skutečnou směšnost; mohou mě trhat na kusy, jak se jim zlíbí, neřeknu ani slovo. Ale zaútočí-li na veřejného činitele, ten svou úlohu splní tím, že dá najevo své pohrdání nebo hrdě vyvrátí pomluvy.

Všimla jsem si, že Danton, který zpočátku projevoval přání dohodnout se s Rolandem na tom, jaké užitečné spisy dát napsat, tuto myšlenku opustil, jakmile šlo o to posílat spisovatele, které prý znal, k Rolandovi, aby se s ním poradili, co je vhodné podniknout. Zaměstnával je však na svou pěst a platil je nepochybně z prostředků, jejichž užití si přisvojil, a to takto: Shromáždění, soudíc, že vážnost okolností může vyžadovat mimořádná opatření výkonné moci, se usneslo dát Radě k dispozici dva miliony na tajné výdaje⁴⁰. Danton v Radě poznamenal, že každý ministr by měl mít volně k dispozici poměrný díl této sumy, aby jej užil, jak uzná za vhodné, v resortu, který mu byl svěřen, a že ministerstvo války stejně jako ministerstvo zahraničí mají už prostředky na tajné výdaje, a proto je vhodné rozdělit dva miliony mezi čtyři ostatní.

Roland se proti návrhu rázně postavil; dokazoval, že Shromáždění zamýšlelo svěřit prostředky výkonné moci kolektivně a na operace vyplývající z usnesení, která přijme; že je možné, aby je některý ministr ve svém resortu potřeboval, ale že to musí nejprve předložit Radě a poté jí z toho složit účet; že on sám prohlašuje, že nechce jednat jinak, a že se svým hlasem staví proti jakémukoli jinému uspořádání. Danton řečnil, Roland trval na svém; Danton pokračoval, polichotil vášním, a protože slabost ostatních byla polechtána malým potěšením, že každý bude moci hospodařit podle svého, většina se přiklonila k Dantonovi. Ten užíval a zneužíval, a když se ve Shromáždění mluvilo o účtech⁴¹, řekl, že složil dobré účty – ze svobody. Když se k tomu znovu vrátili, tvrdil, že své vyúčtování předložil Radě; vyzvali dva přítomné ministry, jejichž svědectví nebylo pro Dantona o nic nebezpečnější než jejich povaha; prohlásili, že vyúčtování předloženo

40. Perroud: dekret z 28. srpna 1792 dal prozatímní Výkonná radě k dispozici jeden milion na mimořádné výdaje a jeden milion na tajné výdaje; 3. září se Rada usnesla rozdělit tyto dva miliony mezi pět ze šesti ministerstev (vnitro, válka, námořnictvo, spravedlnost a veřejné příjmy; zahraničí mělo vlastní fondy). Spor se týkal 400 000 franků, které dostal k dispozici Danton.

41. Perroud: na zasedání Konventu 10. října 1792; Danton tehdy řekl: „Vzpomeňte si, že vlast byla v nebezpečí a že jsme odpovídali za svobodu.“ Znovu se k věci Konvent vrátil 18. října.

bylo. „Tak mi vysvětlete tu hádanku,“ ptal se jich Roland, když se dozvěděl, co se stalo. „Já jsem to Dantonovo vyúčtování nikdy neviděl.“ – „Já také ne,“ odpověděl mu Servan⁴²; „ale dobře si vzpomínám, že jednoho dne, kdy vám nevolnost nedovolila přijít do Rady, nám Danton řekl, že utratil prostředky na tajné výdaje; vyjmenoval deset tisíc liber daných tomu a tomu za důležitou misi, stejně tolik jinému za podstatné služby, osm tisíc onomu, protože neměl chleba, byl vlastenec a zasloužil si žít; a tak dále, bez výkazů, bez důkazů kromě několika cárů papíru, o nichž tvrdil, že jsou to stvrzenky, bez rozpaků – a všichni byli spokojeni.“

„Jak jste slabý!“ říkala jsem témuž ministrovi, když opouštěl ministerstvo války a přiznával se mi, že zamořil armádu (to byla jeho slova) Dantonovými agenty, ale že odvážný nástupce by ji od nich mohl očistit, protože to byli jen nadpočetní úředníci. – „Nedal mi pokoj!“ odpověděl, „a co chcete odmítnout člověku, který má za sebou sto lotrů, kteří vás mohou pověsit na lucernu?“ – „Všechno, i s nebezpečím, že vás pověsí – nebo opustit místo, ale dřív, než takové lidi jmenujete.“ Servan, poctivý a upřímný, ale spíš vznětlivý než pevný, nebyl schopen tak houževnatého odporu, jakého bylo proti takovému člověku zapotřebí. Roland je jediný, koho neohnul: a podívejte se, jak s ním teď naložili!

Monge⁴³ uvažoval stejně jako Servan při jiné příležitosti. Šlo o to vyslat do Brestu a do přístavů neznámého člověka⁴⁴, doporučeného Dantonem, aby prohlížel a kontroloval nevím jakou část námořnictva, která měla své vlastní inspekory. Pověření bylo vyhotoveno; začínalo se podepisovat. – „Já to nepodepíšu,“ řekl Roland Mongeovi, „ani vy, ani já toho člověka neznáme a ta operace není dobrá. Jsou-li vaši tamní agenti špatní, musíte to vědět a vyměnit je; jsou-li dobří, je nespravedlivé a nešikovné posílat jim tam ve-

42. Joseph Servan de Gerbey (1741–1808), důstojník, ministr války v prvním Rolandově ministerstvu (květen–červen 1792) a znovu po 10. srpnu až do začátku října 1792, pak velitel Pyrenejské armády.

43. Gaspard Monge (1746–1818), matematik a fyzik, ministr námořnictva ve Výkonné radě od srpna 1792 do dubna 1793, později spoluzakladatel École polytechnique.

44. Perroud: byl to Guerneur, vlastním jménem Royou, bratr abbého Royou, redaktora royalistického listu *L'Ami du Roi*; 2. září 1792 byl členem dozorčího výboru Komuny. Jeho mise v Bretani vyvolala takové potíže, že ho departementní správa Finistère dala 22. září zatknout jako hlasatele anarchie a Konvent ho propustil až 4. března 1793; v září 1793 se stal porotcem revolučního tribunálu.

třelce; to je odrazuje.“ A odstrčí listinu. Zasedání Rady se protahuje a nakonec se nechá projít mnoho...⁴⁵

⁴⁵. Perroud: zde rukopis v dnešní podobě končí. Poslední list z něho Bosc vyňal a vložil jinam; Perroud jej otiskuje v Dodatku ke svazku.

VIII. První ministerstvo (březen – červen 1792)

[Podle poznámky Bosca, prvního vydavatele pamětí, měl tento text nahradit Historické poznámky, o nichž se autorka ve vězení domnívala, že jsou zcela ztraceny; proto v jiné podobě opakuje leccos, co už čtenář zná.]

První ministerstvo

Jak to, že Roland, přísný filozof a pracovitý učenec, který z obou těch důvodů miloval ústraní, byl povolán Ludvíkem XVI. do ministerstva? Tuto otázku si jistě klade mnoho lidí; kdybych nebyla tam, kde jsem, kladla bych si ji sama. Odpovím na ni fakty.

Roland, který přes zimu pobýval v Lyonu¹ a byl spjat s tamními učenými a literárními sbory, byl pověřen Zemědělskou společností sepsáním jejích stížností a přání pro generální stavy². Jeho zásady a povaha ho nutně vedly k tomu, aby s potěšením vítal revoluci, která slibovala nápravu mnoha zlořádů; a protože se vědělo, jak smýšlí a co umí, byl při prvním ustavení Komuny povolán do voličského sboru a nakonec pověřen hájením zájmů města, jež bylo zatíženo značnými dluhy. Jako mimořádný vyslanec u Ústavodárného shromáždění³ navázal v Paříži styky s několika jeho členy a s některými lidmi, kteří se věnovali veřejným záležitostem. Vrátil se už domů, když zrušení jeho místa inspektora změnilo jeho osud a přinutilo ho rozvážit, co si má do budoucna předsevzt. Šlo o to, zda se uchýlí do naprostého ústraní na venkov, na své statky, a bude se starat o jejich výnos, nebo zda bude pokračovat ve svých literárních pracích a podnikne kvůli tomu cestu

1. Perroud: Roland byl roku 1784 přeložen jako inspektor manufaktur z Amiensu do Lyonu, směl však fakticky bydlit ve Villefranche-en-Beaujolais v otcovském domě, kde žila jeho matka a starší bratr; v Lyonu měl jen přechodný byt. Zdá se však, že v letech 1790–1791 manželé žili skutečně spíš v Lyonu, kde byl Roland v březnu 1790 zvolen do generální rady obce a v listopadu městským úředníkem. Byl členem lyonské Akademie i tamní Zemědělské společnosti.

2. Tzv. *cahiers* – sepsané stížnosti a požadavky, které před svoláním generálních stavů roku 1789 vypracovávaly obce, stavy i korporace. Perroud: *Patriote français* (Brissotův list) otiskl ve dnech 12., 14., 21. a 22. září 1789 rozsáhlé výtahy z Rolandovy práce.

3. Perroud: lyonská obec ho 1. února 1791 pověřila, aby spolu s obecním prokurátorem Bretem žádal Shromáždění o prohlášení lyonského dluhu – přes třicet devět milionů, nadělaných za starého režimu z velké části na účet a z rozkazu krále – za dluh národní. Do Paříže přijeli 20. února.

do Paříže, jež by měla dvojí účel: shromáždit látku pro své dílo a uplatnit nárok na penzi jako odškodnění za třicet osm let služby v jednom z odvětví správy. Zvolili jsme tu druhou možnost, protože nebránila vrátit se k té první, až to uznáme za vhodné.

Do Paříže se vracíme 15. prosince 1791. Stav obecných záležitostí nedával naději, že by se Zákonodárné shromáždění, které právě zahájilo činnost, brzy dostalo k soukromým zájmům. Roland, spřátelený s Brissotem, se seznamuje s některými jeho kolegy ze zákonodárného sboru; chodil dost často na zasedání Jakobínské společnosti se starými přáteli, kteří byli v Paříži usazeni už dávno a kteří jako on milovali revoluci, v níž viděli prospěch pro svobodu, a soudili, že tato společnost svobodě posloužila a může pomoci ji udržet.

Roland, klidný posluchač, nikdy nepromluvil z její tribuny; znali ho ne lidé, kteří nic nechtou a tehdy ještě nevládli, ale mnozí jiní. Byl zvolen do dopisovacího výboru společnosti; tento výbor, jehož úkoly jsou patrné z názvu, měl dosti velký počet členů, z nichž však pracovali jen někteří. Roland se často vracel domů s objemným svazkem dopisů, na něž bylo třeba odpovědět; práce se dělila podle departementů, z nichž ty a ty připadly tomu a tomu členovi, ale ti nejpilnější museli pochopitelně převzít i díl ostatních, aby nic nezůstalo nevyřízeno. Ty dopisy jsem vídala; často jsem na sebe brala starost odpovědět na ně, protože dopisování mi vždy připadalo neobyčejně snadné a příjemné: hodí se stejně dobře ke všem námětům, ke všem tónům, dovoluje vést spor v mírných formách a rozumu poskytuje tolik prostoru, kolik mu chceme dát. V naprosté většině dopisů z departementů jsem pozorovala vzrušení a nabubřelost, nadmuté, a tudíž strojené city, obecně touhu po obecném blahu nebo ctižádost ukázat se jím nadšen. Soudila jsem, že mateřská společnost⁴ by mohla mít velký vliv, kdyby šířila rozvážného ducha a vracela instituci stále k jejímu poslání: vzdělávat lid, sdělovat mu city, které spojují lidi, a žít tak pravou láskou k vlasti, jež nemá být ničím jiným než láskou k lidstvu, vystupňovanou do nejvyššího stupně vůči těm, kdo žijí pod týmiž zákony, a zušlechtěnou zapomněním na sebe sama tam, kde vzácně, ale někdy naléhavě nastane potřeba největ-

4. Pařížský Jakobínský klub, jemuž byly přidruženy stovky „bratrských“ společností v provincii; odtud název *Société-mère*, mateřská společnost, a odtud i význam jeho dopisovacího výboru.

ších obětí. Byla jsem přesvědčena, že revoluce je jen strašlivá a pustošivá bouře, nekráčí-li revoluce mravů stejným krokem s revolucí událostí; a dojata tím, kolik dobrého lze vykonat, zmocní-li se člověk obrazotvornosti lidí, aby ji řídil a rozněcoval ve prospěch ctnosti, věnovala jsem se této korespondenci s potěšením – a výbor shledával, že Roland je velmi pracovitý⁵. Ani on ovšem nezahálel, ale práce dvou velmi pohotových lidí musela vypadat značně v očích těch, jimž by se i práce jednoho z nich zdála dost velká.

Poslanci Shromáždění se často scházeli v úzkém kroužku na náměstí Vendôme, v domě, kde bydlel jeden z nich, u poctivé a zámožné ženy, která jim bez vlastní újmy mohla propůjčit pohodlný byt, jehož mohli volně užívat i v její nepřítomnosti⁶. Roland, jehož zdravý úsudek a bezúhonnost byly vážené, byl pozván, aby tam docházel; nechodil tam však skoro vůbec, protože to měl daleko. Žila jsem, jak bylo mým zvykem, převážně doma; nebylo mi dobře a vídala jsem velmi málo lidí.

Stav věcí a nespokojenost myslí znepokojovaly dvůr. Ministři se brzy stávali předmětem veřejné nevole, a jejich počínání skutečně nesměřovalo k ničemu jinému než k podkopávání ústavy, kterou král přísahal proti svému srdci a kterou nechtěl zachovávat. Za častých změn a zmatků v ministerstvu dvůr, nerozhodný a zmítaný, nevěděl, na koho má svou volbu upřít. Říkalo se nahlas, že kdyby Ludvík XVI. jednal upřímně, vzal by si za nástroje muže, jejichž občanská ctnost nebyla pochybná. Dvůr se rozhodl ze slabosti či ze strachu, s nadějí, že si ty, které povolá do ministerstva, získá, anebo s úmyslem je odstranit, nepodaří-li se to. Projevil tedy sklon vybrat si z těch, jimž se tehdy říkalo vlastenci. To označení tenkrát ještě nebylo zvrácené. Jak se to vyjednávalo? Nikdy jsem se to nedozvěděla a ani jsem se na to nevyptávala, protože se mi zdálo, že to probíhalo jako u všech myslitelných záležitostí, o nichž spolu hovoří hlavně několik lidí, kteří šíří své myšlenky, a ty pak zachytí a sledují ti, kdo mají příležitost je sdělit dál.

5. Perroud: na zasedání jakobínů 11. ledna 1793 jeden člen, když vedl proces s Rolandem a připomínal jeho působení v tomto výboru, prohlásil: „Tehdy nám ukázal celou svou nicotnost: neznal ani pravopis a jeho dopisy obvykle opravovala paní Rolandová.“

6. Perroud: schůzky se konaly u Vergniauda, který bydlel u paní Dodun. – Pierre-Victurnien Vergniaud (1753–1793), bordeauxský advokát, nejslavnější řečník girondistů, byl popraven s ostatními girondisty 31. října 1793.

Rozumní lidé uvážili, že je důležité navést volbu dvora na schopné muže úctyhodného charakteru, neboť bylo možné, že by si dvůr škodolibě vybral z jakobínů několik horkých hlav, jejichž výstřelky by mu daly právo stěžovat si a vlastence by zdiskreditovaly. Nevím, kdo v kroužku na náměstí Vendôme jako první jmenoval Rolanda jako jednoho z těch, na které by se dalo pomýšlet⁷. To jméno vyvolalo představu vzdělaného muže, který psal o několika odvětvích správy, nepostrádal v tom ohledu zkušenost, těšil se ostatně čestné pověsti a jehož věk, mravy, velmi vyhraněná povaha a zásady otevřeně hlásané v jeho spisech, dokonce ještě před revolucí, v něm ukazovaly stoupence svobody, hodného jí ve všech ohledech. Král nebyl těmito úvahám cizí, nebo aspoň skutečností, z nichž vycházely; budu mít příležitost to dokázat. Tyto myšlenky se zrodily natolik z povahy věcí, že nám byly sděleny teprve tři dny před sestavením nového ministerstva. Brissot ke mně přišel jednou večer, byla jsem sama; řekl mi, že se pomýšlí na Rolanda. S úsměvem jsem se ho zeptala, co má ten žert znamenat; ujistil mě, že to žádný žert není, vyložil mi, co jsem právě řekla, a dodal, že přišel zjistit, zda by Roland byl ochoten to břemeno na sebe vzít. Slíbila jsem, že s ním o tom promluvím a zítra dám vědět, jak se rozhodl. Rolandova čínorodost (byl událostí překvapen stejně jako já) se množství záležitostí nijak nezalekla; se smíchem mi k tomu říkal, že vždycky vídal na vysokých místech lidi tak prostřední, že se nemohl dost vynadivit, jak to, že věci pořád nějak běží, a že ho tedy věc sama o sobě nijak neděsí. Situace musela být kritická kvůli zájmům dvora a nejistotě o králových úmyslech; ale pro každého, kdo nechce nic než konat svou povinnost a málo mu záleží na tom, že kvůli tomu přijde o místo, jsou nebezpečí spojená s přijetím menší. Ostatně horlivý muž, který si musel být vědom svých schopností, nemohl zůstat lhostejný k naději, že bude své zemi užitečně sloužit. Roland se tedy rozhodl kladně a oznámil to Brissotovi. Nazítří doprovázel Brissot Dumourieze⁸, který v jedenáct hodin večer, cestou ze zasedání Rady, přišel k Rolandovi, aby mu na základě rozkazů, jež nesl, oznámil, že

7. Perroud: Sophie Grandchamp, jejíž *Vzpomínky* otiskuje v dodatku svého vydání, naznačuje, že to byl Lanthenas.

8. Charles-François Dumouriez (1739–1823), důstojník a dobrodruh tajné diplomacie starého režimu, byl od 15. března 1792 ministrem zahraničních věcí. Později jako generál vyhrál u Valmy a Jemappes; v dubnu 1793 se pokusil obrátit armádu proti Paříži a přešel k Rakušanům. Zemřel v exilu v Anglii.

si ho král právě vybral za ministra vnitra. Dumouriez, sám ministrem teprve krátce, mluvil o upřímné králově vůli hájit ústavu a o naději, že stroj se dobře rozběhne, jakmile bude Rada jednoho ducha; vyslovil Rolandovi své zvláštní potěšení nad tím, že je do vlády povolán tak ctnostný a osvěcený vlastenec, jako je on. Brissot poznamenal, že ministerstvo vnitra je za těchto okolností nejchoulostivější a nejvíce zatížené a že přátelům svobody spadne kámen ze srdce, když je uvidí svěčené pevným a čistým rukám. Rozhovor se těchto věcí dotkl jen zlehka; dohodli se na hodině, kdy bude Roland zítra představen Jeho Veličenstvu, složí přísahu a vstoupí do Rady.

Dumouriez na mne působil nenuceností vojáka, vystupováním obratného dvořana a tónem duchaplného muže, ale nikterak povahou pravdivosti. Srovnávala jsem toho muže s jeho novým kolegou, jehož přísnost a upřímnost jdou někdy až k hrubosti, a ptala jsem se sama sebe, zda jsou stvoření k tomu, aby spolu dlouho vydrželi. „Tak tohle,“ řekl mi Roland po jejich odchodu, „je muž, který projevuje vlastenectví a slibuje schopnosti.“ – „Ano,“ odpověděla jsem, „a na pozoru se před ním bude třeba mít, protože ho pokládám za schopného vyhodit vás do povětří jako prvního, jestli se mu nebudete hodit do kroku.“ – „Uvidíme.“

Ludvík XVI. a jeho ministři

Když se Roland poprvé objevil u dvora ve svém obvyklém a filozofickém oděvu, který si už dávno osvojil pro jeho pohodlnost – na ctihodné hlavě několik řídkých, prostě učesaných vlasů, kulatý klobouk, střevíce zavázané stužkami –, dvorní lokajové, kteří přikládali největší význam etiketě, jíž vděčili za svou existenci, na něj hleděli pohoršeně a dokonce s jakýmsi zděšením. Jeden z nich se se svaštělým čelem přiblíží k Dumouriezovi, očima mu ukáže předmět svého zděšení a pošeptá mu do ucha: „Pane! Nemá na střevících přezky!“ Dumouriez, pohotový k odpovědi, nasadí komicky vážnou tvář a zvolá: „Pane! Všechno je ztraceno!“⁹ To slovo se brzy rozneslo a rozesmálo i ty, komu bylo do smíchu nejméně. Ludvík XVI. projevoval svým novým ministrům největší dobromyslnost. Ten panovník

9. Perroud: anekdota už vyprávěná v *Historických poznámkách*. – Stříbrné přezky na střevících patřily k povinnému dvorskému úboru; tkanice či stužky byly znakem prostého, „anglického“ nebo měšťanského oblečení.

nebyl přesně takový, jakým se ho snažili vylíčit ti, kdo ho chtěli ponížit; nebyl to ani otupělý hlupák, jehož vystavovali opovržením lidu, ani ten poctivý, dobrý a citlivý člověk, jehož vychvalovali jeho přátelé. Příroda z něho udělala obyčejnou bytost, která by byla dobře na místě v nějakém skromném stavu, kterou zkazila výchova na trůnu a kterou zahubila její prostřednost v těžké době, kdy ji mohl zachránit jen génius nebo ctnost. Obyčejný člověk vychovaný u trůnu, učený od dětství přetvářce, získá pro jednání s lidmi mnoho výhod; umění ukázat každému jen to, co je vhodné nechat ho vidět, je pro něho pouhým zvykem, jehož pěstování mu dodává zdání obratnosti: člověk by se musel narodit jako idiot, aby v takovém postavení vypadal jako hlupák.

Ludvík XVI. měl ostatně velkou paměť a byl velmi činný; nikdy nezahálel a často četl. Měl velmi dobře v hlavě různé smlouvy, které Francie uzavřela se sousedními mocnostmi; dobře znal svou historii a byl nejlepším zeměpiscem svého království. Znalost jmen a jejich správné přiřazení k tvářím dvořanů, jimž patřila, i znalost historek, které se týkaly každého z nich, rozšířil na všechny jednotlivce, kteří se jakkoli projeví v revoluci. Nebylo možné mu k čemukoli navrhnout někoho, o kom by neměl nějaký názor založený na určitých faktech. Ale Ludvík XVI., bez vznešenosti v duši, bez smělosti v duchu, bez síly v povaze, měl navíc rozhled zúžený a city, smím-li to tak říci, zkřivené náboženskými předsudky a jezuitskými zásadami.

Velké náboženské ideje, víra v Boha, naděje v nesmrtelnost se s filozofií velmi dobře snášejí a dávají jí širší základ a zároveň jí tvoří nejkrásnější korunu. Běda zákonodárcům, kteří pohrdají těmito mocnými prostředky, jak vstoupit politické ctnosti a uchovat mravy lidu! Kdyby to byly iluze, jež je třeba vzbudit, bylo by nutné je vytvořit a udržovat pro útěchu lidského pokolení. Ale náboženství našich kněží nenabízelo nic než předměty dětinského strachu a ubohé úkony, jimiž se nahrazovaly dobré skutky; posvěcovalo ostatně všechny zásady despotismu, o něž se opírá autorita církve. Ludvík XVI. se bál pekla a exkomunikace; s tím nebylo možné nebýt ubohým králem. Kdyby se byl narodil o dvě století dříve a měl rozumnou ženu, nebylo by o něm ve světě slyšet víc než o tolika jiných princích jeho rodu, kteří prošli jevištěm, aniž na něm vykonali mnoho dobrého či zlého.

Ludvík XVI. dosedl na trůn uprostřed zhýralostí dvora Ludvíka XV. a finančního rozvratu, obklopen zkaženými lidmi; strhávala ho s sebou lehkomyslná žena, která k rakouské zpupnosti přidávala domýšlivost mládí a velikosti, opojení smyslů a bezstarostnost lehkovážnosti, a která sama podlehlá všem neřestem asijského dvora, na něž ji až příliš dobře připravil příklad její matky¹⁰. Příliš slabý, než aby udržel otěže vlády, která se řítila ke zkáze a rozkládala se, uspíšil jejich společný pád nesčetnými chybami. Necker¹¹, který v politice stejně jako ve svém slohu pořád jen patetizoval, prostřední člověk, o němž se smýšlelo dobře proto, že on sám měl o sobě mínění převelice dobré a hlasitě je vykřikoval, avšak bez prozíravosti vůči událostem, jakýsi přerostlý finančník, který uměl počítat jen obsah měšce a při každé příležitosti mluvil o svém charakteru, jako mluví lehké ženy o své cudnosti, byl v bouři, která se chystala, špatným kormidelníkem. Francie byla jako vyčerpaná, pokud jde o muže; je to věru překvapivá věc, jaký jich byl v této revoluci nedostatek: skoro samí trpaslíci. Ne že by chyběl duch, osvěcenost, vědění, půvab, filozofie; nikdy nebyly tyto přísady tak běžné; byl to poslední záblesk pochodně, jež se chystá uhasnout. Ale tu sílu duše, kterou J.-J. tak výstižně označil za první vlastnost hrdiny¹², podepřenou správným úsudkem, který dovede ocenit každou věc, a onou šíří rozhledu, jež proniká do budoucnosti – tu jednotu, která utváří charakter a tvoří člověka vyššího řádu, hledáme všude a nenalézáme skoro nikde.

Ludvík XVI., věčně kolísající mezi obavou podráždit své poddané a vůlí je krotit, a neschopný jim vládnout, svolal generální stavy, místo aby omezil výdaje a uspořádal svůj dvůr. Poté, co sám rozvinul zárodek novot a poskytl k nim prostředek, chtěl je udusit okázalým předstíráním moci, proti níž sám dal vzniknout sboru, jenž se jí mohl postavit, a naučil tak jen vzdoru. Nezbyvalo mu nic než obětovat s dobrou vůlí část své autority, aby si v

10. Marie Antoinetta byla dcerou císařovny Marie Terezie. „Asijský“ dvůr = orientálně přepychový a despotický (míněn patrně dvůr versailleský); narážka na matčín příklad odráží dobovou protirakouskou zaujatost. Královna byla popravena 16. října 1793.

11. Jacques Necker (1732–1804), ženevský bankéř, generální ředitel financí Ludvíka XVI. (1777–1781 a 1788–1790). Perroud: paní Rolandová Neckera nikdy nemilovala; už roku 1776 o něm psala přítelkyním Cannetovým zvláštní historku (jež se ve skutečnosti patrně týkala jeho staršího bratra Louise) a její dopisy z let 1788–1790 jsou plné spíše nepřejícných soudů.

12. Jean-Jacques Rousseau v rozpravě na akademickou otázku, která ctnost je hrdinovi nejpotřebnější, odpověděl: síla duše (*la force de l'âme*).

té druhé uchoval možnost celou ji opět získat; protože to nedokázal, propůjčoval se jen ubohým pletichám, jedinému druhu jednání, v němž se vyznali lidé, které si dovedl vybrat nebo jež chránila jeho žena. V ústavě si přitom vyhradil dostatečné prostředky moci i štěstí, kdyby byl měl moudrost se jimi spokojit; takže tam, kde mu chyběl rozum, aby jejímu zavedení zabránil, ho mohla zachránit poctivost, kdyby ji byl po jejím přijetí chtěl upřímně uvádět v život. On však, když na jedné straně ujišťoval, že zachovává to, co na druhé straně podkopával, vzbudil svým úskočným postupem a falešným jednáním nejprve nedůvěru a nakonec rozdmýchal rozhořčení.

Když si vzal vlastenecké ministry¹³, staral se jen o to, aby v nich vzbudil důvěru, a podařilo se mu to tak dobře, že jsem po tři týdny viděla Rolanda a Clavièra¹⁴, okouzlené královým smýšlením, jak sní jen o nejlepším pořádku věcí a lichoťi si, že revoluce skončila. „Dobrý Bože!“ říkala jsem jim. „Pokaždé, když vás vidím odcházet s takovou krásnou důvěrou do Rady, mám pocit, že se chystáte udělat hloupost.“ – „Ujišťuji vás,“ odpovídal mi Clavière, „že král dokonale cítí, že jeho zájem je spjat s dodržováním zákonů, které byly právě zavedeny; mluví o tom příliš rozumně, než aby o té pravdě nebyl přesvědčen.“ – „Namouduši,“ dodával Roland, „jestli to není poctivý člověk, pak je to největší padouch v království; takhle se přetvařovat nedá.“ A já jsem namítala, že nemohu věřit v lásku k ústavě u člověka odchovaného v předsudcích despotismu a ve zvyku si ho užívat, jehož jednání v poslední době dokazovalo, že mu chybí génius i ctnost. Útěk do Varennes byl mým hlavním argumentem.

Zasedání Rady

Rady se konaly způsobem, který mohl ve srovnání s tím, čím se staly později, platit za slušný, ale dětinsky, vezmeme-li v úvahu velké zájmy, jimiž se tam měli zabývat. Každý z ministrů, který měl dát podepsat poukázky

13. Perroud: tzv. brissotinské ministerstvo z března 1792. – Roland a Clavière byli jmenováni 23. března; vládu tvořili Dumouriez (zahraničí), Roland (vnitro), Clavière (finance), de Grave, později Servan (válka), Lacoste (námořnictvo) a Duranthon (spravedlnost).

14. Étienne Clavière (1735–1793), ženevský finančník, po nezdaru ženevské revoluce roku 1782 v exilu a od 80. let usazený v Paříži, přítel Brissotův a Mirabeauův, ministr veřejných příjmů (financí) v březnu až červnu 1792 a znovu od 10. srpna 1792; zatčen s girondisty, spáchal v prosinci 1793 ve vězení sebevraždu.

nebo jiné podobné věci, beze zbytku určené zákonem, týkající se jen jeho resortu a nevyžadující žádné rozhodování, se v určený den před hodinou zasedání Rady dostavil ke králi k této drobné zvláštní práci. Všichni se pak odebrali do zasedací síně Rady; tam se z aktovek vyťahovala provolání, o jejichž předmětu bylo třeba jednat, ministr spravedlnosti předkládal dekrety k sankci a nakonec se rozvinula nebo měla rozvinout porada o chodu vlády, o vnitřním pořádku, o vztazích s mocnostmi, o míru či válce atd. Pokud šlo o příležitostná provolání, stačilo prozkoumat dekret a příležitost k jeho použití; to šlo vždy rychle; král nechával ministry jednat a četl mezi tím noviny, anglické listy v jejich jazyce, nebo psal nějaké dopisy. Sankce dekretů poutala jeho pozornost; neuděloval ji snadno, nikdy ji však neodepřel, ale při prvním předložení nepřijímal a odkládal věc na příští Radu; pak přicházel s hotovým názorem, ale tvářil se, že si ho nechává utvořit rozpravou.

Velkým politickým otázkám se často vyhýbal tím, že stočil hovor k rozmanitým tématům nebo k věcem, které se týkaly každého zvlášť: když šlo o válku, mluvil o cestování; při diplomatických záležitostech citoval mravy nebo se vyptával na místopis země, o níž byla řeč; posuzoval-li se stav vnitřních poměrů, rozváděl některé podrobnosti o zemědělství nebo o průmyslu; Rolanda se vyptával na jeho spisy, Dumourieze na historky, a tak dále: Rada nebyla ničím jiným než kavárnou, kde se lidé bavili tlacháním. O jejích poradách se nevedl žádný zápis a nebyl tam žádný tajemník, který by ho vedl; po třech či čtyřech hodinách zasedání se odtamtud odcházelo, aniž se udělalo cokoli jiného než několik podpisů, a tak to chodilo třikrát týdně. „Ale to je žalostné!“ zvolala jsem netrpělivě, když jsem se Rolanda po návratu ptala, co se dělo. „Všichni máte docela dobrou náladu, protože nezakoušíte žádné nepříjemnosti, ba dokonce se vám dostává zdvořilosti; vypadá to, že si každý ve svém resortu děláte zhruba, co chcete; bojím se, že si z vás tropí blázný.“ – „Ale záležitosti přece běží.“ – „Ano, a čas se ztrácí, protože v tom proudu věcí, které vás strhávají, bych byla raději, kdybyste tři hodiny osaměle přemítali o velkých plánech, než abyste je promrhali zbytečnými řečmi.“

Nepřátelé se chystali; válku bylo nakonec nutné vyhlásit¹⁵ – o tomto rozhodnutí se živě jednalo a král, jak se zdálo, k němu přistoupil jen s krajním odporem; dlouho je oddaloval a zdálo se, že ho přemohl teprve už známý názor většiny Shromáždění a jednomyslnost jeho Rady. Brzy nato si trvání a množství náboženských nepokojů, proti nimž ministr vnitra už dlouho žádal represivní opatření, vynutily, aby byla přijata. Na druhé straně směly postup cizích vojsk, který se stával hrozivým a nebezpečným, přivést ministra války¹⁶ na myšlenku opatření, jehož se Shromáždění nadšeně chopilo a ihned je dekretovalo.

Je naprostá pravda, že tyto dva dekrety – jeden o zřízení tábora dvaceti tisíc mužů nad Paříží, druhý týkající se kněží – byly skutečně rozhodující¹⁷. Dvůr v nich viděl zmaření svých tajných zrad: vzpour v jednotlivých krajích, podněcovaných fanatismem, a postupu nepřátel, jimž nadřžoval. Král byl příliš rozhodnut sankci odepřít, než aby spěchal své rozhodnutí přiznat; našel různé záminky, jimiž se po víc než patnáct dní vytácel. O této věci se několikrát začalo jednat; Roland a Servan důrazně naléhali, protože každý z nich cítil důležitost a nezbytnost toho zákona pro resort, který spravoval; obecný zájem byl zřejmý všem a šest ministrů bylo v tomto ohledu jednoho názoru. Mezitím byl Dumouriez, jehož rozvernost se u krále těšila oblibě a jemuž jeho mravy dovolovaly být u dvora méně cizí, několikrát zavlán ke královně; měl si vyřídít účty za jednu drobnou nelibost a zbavit se kolegů, jejichž přísnost se mu příliš nehodila do kroku: přistoupil tedy na ujednání, jejichž účinek se brzy ukázal.

Slavný dopis

Cítila jsem se v jakémisi neklidu, který se těžko popisuje; okouzlená revolucí, přesvědčená, že přes všechny její vady je nutné ústavu uvést do cho-

15. Perroud: 20. dubna 1792. – Válka byla vyhlášena „králi Čech a Uher“, tj. Františkovi II. Habsburskému; Prusko se k Rakousku brzy připojilo.

16. Joseph Servan de Gerbey (1741–1808), důstojník a vojenský spisovatel, ministr války od 9. května do 12. června 1792 a znovu od 10. srpna do října 1792.

17. Perroud: dekret z 27. května 1792 povoloval deportaci nepřisežných kněží, dekret z 8. června zřizoval u Paříže tábor 20 000 federovaných. Co následuje o králově otálení, lze vztáhnout jen k prvnímu dekretu, neboť ministry propustil sotva pět dní po druhém. – Nepřisežní kněží byli ti, kdo odmítli složit přísahu na občanskou ústavu duchovenstva (1790).

du, prodchnutá touhou vidět svou zemi vzkvétat, zakoušela jsem ve víru veřejných záležitostí mravní horečku, která mi nedávala oddechu. Králova odkládání dokazovala jeho falešnost; Roland byl definitivně přesvědčen; pro ministra, který je poctivým mužem, tedy zbývalo jediné rozhodnutí: opustit své místo, bude-li král tvrdošíjně odmítat opatření nezbytná pro spásu říše.

Takový prostý krok by snad stačil svědomí bázlivého člověka; ale oddanému občanu nejde jen o to vzdát se postu, na kterém už není možné konat dobro: musí to říci důrazně, aby lidem otevřel oči pro veřejné zlo, a jeho odchod tak byl sám k užtku. Už dříve jsme s Rolandem vzdychali nad slabostí jeho kolegů. Králova liknavost nás přivedla na myšlenku, že by mělo velký účinek, kdyby mu ministři společně zaslali dopis, který by shrnul všechny důvody vyslovené už v Radě, ale jehož písemné znění, podepsané všemi ministry a spojené se žádostí o jejich propuštění, pokud by Jeho Veličenstvo nepokládalo za vhodné jejich výtky přijmout, by krále buď donutilo, nebo ho před Francií odhalilo. Načrtla jsem ten dopis, když jsem se předtím dohodla na jeho základech s Rolandem, který jej předložil svým kolegům; všichni tu myšlenku schvalovali, ale v provedení se většina rozcházela: Clavière nechtěl tu či onu větu, Duranthon¹⁸ chtěl vyčkávat, Lacoste¹⁹ se se svým podpisem nijak nehnal.

Protože kroky tohoto druhu musí vzejít z rychlého postřehu a živého citu, nezdar prvního pokusu nás varoval, abychom jej neopakovali. Bylo tedy nutné omezit se na samostatný krok; a protože Rada neměla dost charakteru, aby se vyslovila společně, slušelo se, aby muž, který se cítil nad událostmi, převzal sám roli, již měl hrát tento sbor. Už nešlo o to podat demisi, ale zasloužit si propuštění; ne říci: udělejte to, nebo odejdeme, ale varovat, že je všechno ztraceno, nebude-li přijat ten a ten postup.

18. Antoine Duranthon (1736–1793), bordeauxský advokát a generální prokurátor-syndik departementu Gironde, povolán 13. dubna 1792 na Vergniaudovo doporučení za ministra spravedlnosti; podal demisi 3. července 1792 a byl 20. prosince 1793 popraven v Bordeaux.

19. Jean de Lacoste (1730–1820), dlouholetý úředník námořní správy, ministr námořnictva od 15. března do 10. července 1792.

Napsala jsem ten slavný dopis²⁰.

Zastavím se tu na chvíli, abych rozptýlila pochybnosti a ujasnila mínění mnoha lidí, z nichž mi většina přiznává nějakou zásluhu jen proto, aby ji upřela mému muži, a několik dalších mi připisuje v záležitostech vliv, který není mého druhu. Zvyk a záliba ve studijním životě způsobily, že jsem se podílela na pracích svého muže, dokud byl soukromou osobou; psala jsem s ním, jako jsem s ním jedla, protože jedno mi bylo skoro stejně přirozené jako druhé, a protože jsem žila jen pro jeho štěstí, věnovala jsem se tomu, co mu dělalo největší radost. Popisoval řemeslná umění²¹ – popisovala jsem je také, i když mě nudila; miloval učenost – dělali jsme bádání; odpočíval tím, že posílal nějakou literární práci některé akademii – zpracovávali jsme ji společně nebo každý zvlášť, abychom je pak porovnali a vybrali lepší nebo obě přepracovali v jednu; kdyby byl psal homilie, byla bych je skládala také. Stal se ministrem: do správy jsem se nevměšovala; ale šlo-li o oběžník, o pokyn, o veřejný a důležitý spis, radili jsme se o něm s důvěrou, na kterou jsme byli zvyklí, a proniknuta jeho myšlenkami, živěná svými vlastními, ujala jsem se pera, k jehož vedení jsem měla víc času než on²². Protože jsme oba měli tytéž zásady a téhož ducha, nakonec jsme se vždy shodli i na způsobu, a můj muž nic neztrácel, když prošel mými rukama. Nemohla jsem ve věcech spravedlnosti a rozumu vyslovit nic, co by nebyl schopen uskutečnit nebo svou povahou a jednáním obhájit, a líčila jsem lépe, než by to byl řekl on, co vykonal nebo co mohl slíbit, že vykoná. Roland by beze mne nebyl horším správcem; jeho činorodost a vědění jsou opravdu jeho, stejně jako jeho bezúhonnost; se mnou však vzbudil větší ohlas, protože jsem do jeho spisů vkládala onu směs síly a mírnosti, autority rozumu a kouzla citu, která snad náleží jen citlivé ženě obdařené zdravou hlavou. S rozkoší jsem psala ty kusy, o nichž jsem soudila, že bu-

20. Perroud: v *Historických poznámkách* paní Rolandová napsala: „Dohodli jsme se spolu na jeho slavném dopise králi.“ Zde se za jeho autorku prohlašuje otevřeně. Dopis, datovaný 10. června 1792, otiskl mj. *Moniteur* 15. června 1792. – Roland v něm králi bez obalu vytýkal, že odkládáním sankce obou dekrétů vzbuzuje nedůvěru ke svým úmyslům, a varoval ho, že další otálení vyvolá výbuch lidového hněvu.

21. Perroud: „umění“ tu znamená řemesla a průmyslová odvětví, jak bylo v 18. století běžné. – Roland sepsal mj. díly o manufakturách, uměních a řemeslech pro Panckouckovu *Encyclopédie méthodique*.

22. Perroud: to tehdy nebylo pro nikoho tajemstvím. Rolandovy papíry to však nesporně dokazují: Rolandův dopis, jímž 22. ledna 1793 podal demisi, je celý psán rukou paní Rolandové.

dou užitečné, a měla jsem z toho víc potěšení, než kdyby se vědělo, že jsem jejich autorkou. Jsem lačná štěstí; spojuji je s dobrem, které konám, a nepotřebuji ani slávu; nevidím na tomto světě roli, která by se mi hodila, kromě role prozřetelnosti. Dovoluji zlomyslným, aby toto přiznání pokládali za drzost, neboť jí musí být podobné; ale ti, kdo mě znají, v něm neuvidí nic než upřímnost, jako jsem já sama.

Vracím se k dopisu, který byl napsán jedním tahem, jako skoro všechno, co jsem v tom žánru dělala; neboť pocítit nezbytnost a vhodnost nějaké věci, pochopit její dobrý účinek, zatoužit jej vyvolat a vlít do formy to, z čeho měl ten účinek vzejít, bylo pro mne jedinou a touž operací.

Když jsme ten dopis mezi sebou četli, byl v pracovně mého muže přítomen onen Pache²³, který téhož roku dal Rolanda pomlouvat a nás dnes dává pronásledovat jako nepřátele svobody. „To je velice odvážný krok!“ říkal tehdy ten pokrytec, kterého jsem měla za mudrce. – „Odvážný! Jistě, ale je spravedlivý a nutný; na čem jiném záleží?“

Propuštění

Roland jde 10. června do Rady s dopisem v kapse, v úmyslu přečíst jej nahlas před svými kolegy a pak jej odevzdat do rukou Jeho Veličenstva. Zahájí se rozprava o sankci obou dekretů; král ji přeruší a řekne ministrům, aby mu každý na příští Radě předložil své písemné stanovisko. Roland mohl to své odevzdat okamžitě; po tom, co bylo řečeno, se domníval, že má z jakési ohleduplnosti ke kolegům počkat; ale když se vrátil domů, shledali jsme, že nemůže udělat nic lepšího než svůj list ihned odeslat; připojil k němu čtyři řádky průvodního dopisu.

23. Jean-Nicolas Pache (1746–1823), tehdy Rolandův důvěrník a spolupracovník na ministerstvu, v říjnu 1792 – únoru 1793 ministr války, pak pařížský starosta; přidal se k Hoře a patřil k strůjcům pádu girondistů 31. května – 2. června 1793.

Nazítří²⁴ v osm hodin večer vidím přicházet do svého bytu Servana s rozzářenou tváří. „Blahopřejte mi,“ řekl mi, „vyhodili mě.“ – „Velmi mě mrzí,“ odpověděla jsem, „že se vám té pocty dostalo jako prvnímu; doufám však, že na mého muže nebude dlouho čekat.“

Servan mi vyprávěl, že ráno byl u krále kvůli nějaké záležitosti a chtěl s ním mluvit o táboře; král dal najevo velkou nevoli a nakonec se k němu otočil zády; a vzápětí k němu přišel Dumouriez z králova pověření a požádal ho o portefeuille, které měl nyní převzít on. „Dumouriez? Takové jednání mě málo překvapuje, ale je hanebné; ostatní ministři by v takovém případě neměli čekat na propuštění: měli by napsat králi, že už nemohou zasedat v Radě s Dumouriezem. Je třeba pro ně poslat a poradit se o tom.“ Přijdou jen Clavière a Duranthon; tihle lidé nikdy nedokázali zaujmout rozhodné stanovisko. Bylo ujednáno, že přijdou znovu zítra v osm ráno, až si to rozmyslí, a že Roland pro ně bude mít připravený dopis, který by mohli všichni podepsat; seznámil je s tím, který ráno odeslal a na nějž očekával jako odpověď stejné zacházení, jakého se dostalo Servanovi. Nevím, zda si právě proto tito páni, kteří měli svá místa rádi, nepředstavovali, že obětováni budou jen dva ministři, kteří na dekrettech nejvíc trvali, a že se nemá lehkomyšlně vystavovat témuž osudu; ale nazítří nepokládali za dobré psát a usoudili, že bude lepší jít s králem mluvit osobně – opatření, které nedávalo zdravý smysl, protože má-li se osobě, jež má svým postavením nárok na velké ohledy, vyslovit tvrdé či nepřijemné pravdy, je výhodnější to udělat písemně.

Roland, který svůj úkol splnil, se k nim za těchto okolností už mohl jen připojit; odebrali se k Lacostovi s úmyslem navrhnout mu, aby se k nim přidal; Lacoste nerozhodně váhal, když tu přijde od krále posel s rozkazem pro Duranthona, aby se okamžitě a sám dostavil do zámku. „Počkáme na vás u vás doma,“ řekli Roland a Clavière. Sotva dorazili do ministerstva spravedlnosti, vrací se Duranthon s protaženým obličejem a pokryteckým výrazem a pomalu vytahuje z každé kapsy to, čemu se kdysi říkalo *lettre*

24. Perroud: spíše pozítří. Zdá se, že Rolandův dopis, datovaný 10. června, byl králi předán 11. června a že Servan byl propuštěn 12. června; Roland 13. června. Králův propouštěcí lístek zní: „Panu Rolandovi de la Platière. – V Paříži 13. června 1792. – Račte, pane, odevzdat portefeuille ministerstva vnitra, které jsem vám svěřil, panu Mourguesovi, jehož jsem jím právě pověřil. – Ludvík.“

*de cachet*²⁵ a co obsahovalo propuštění jeho dvou kolegů. „Dáváte nám na naši svobodu pořádně čekat,“ řekl mu Roland se smíchem, a vzav lístek: „Opravdu, tady je.“

Vrátí se domů a přinese mi tu dobře předvídanou zprávu. „Zbývá udělat ještě jednu věc,“ řekla jsem živě, „totiž oznámit to jako první Shromáždění a poslat mu opis dopisu králi, který k tomu musel dát podnět.“ Ta myšlenka se mu velmi zalíbila; laskala jsem se s ní samolibě a ihned jsme ji uskutečnili. Cítila jsem, jaký účinek z toho může vzejít, a nemýlila jsem se; dvojitý cíl byl splněn: *užitek* a *sláva* provázely odchod mého muže. Nebyla jsem pyšná na jeho vstup do ministerstva; na jeho odchod jsem pyšná byla²⁶.

Pokračování prvního ministerstva a o Dumouriezovi

Řekla jsem, že Dumouriez měl, když se spojil s dvorem proti svým kolegům, vyřídit účty za jednu drobnou nelibost; zde je, odkud vzešla.

Dumouriez si za svého hlavního pomocníka vybral a jmenoval generálním ředitelem ministerstva zahraničních věcí Bonnacarrèra²⁷, nositele kříže svatého Ludvíka, který mu Dumouriez zjednal, krásného muže s pověstí i mravy intrikána. Viděla jsem ho jen jednou, když ho Dumouriez přivedl ke mně na oběd, a jeho příjemný zevněšek mě nesvedl o nic víc než zevně-

25. *Lettre de cachet* – za starého režimu zapečetěný králův rozkaz, jímž byl někdo bez soudu uvězněn či vypovězen; symbol královské svévole. Paní Rolandová tak ironicky nazývá propouštěcí lístky.

26. Perroud: na ranním zasedání ve středu 13. června přijalo Shromáždění: 1. Servanův dopis oznamující jeho propuštění; 2. královský list oznamující propuštění Servana, Rolanda a Clavièra; 3. Clavièrův dopis; 4. krátký Rolandův dopis, k němuž byl přiložen opis jeho dopisu králi z 10. června. – Shromáždění pak odhlasovalo, že tři propuštění ministrů si odnášejí lítost národa, a Rolandův dopis dalo vytisknout a rozeslat do departementů.

27. Guillaume Bonnacarrère (1754–1825), podle Perrouda „dvojznačná postava“: býval předsedou a tajemníkem Jakobínského klubu, roku 1791 z něho byl vyloučen jako podezřelý ze spolčení s dvorem; Dumouriez ho 16. března 1792 vzal za spolupracovníka a obnovil pro něho místo ředitele zahraničních věcí. Po 10. srpnu byl jeho jmenovací dekret na vyslance ve Spojených státech zrušen; v dubnu 1793 byl zatčen jako Dumouriezův spolutvůrce. Perroud odkazuje i na vyprávění v *Historických poznámkách*.

šek Héraulta de Séchelles²⁸. „Všichni tihle krásní hoši,“ říkala jsem jednomu příteli, „mi připadají jako chabí vlastenci; vypadají, že se mají příliš rádi, než aby nedávali přednost sami sobě před věcí veřejnou, a nikdy neodolám pokušení srazit jim sebevědomí tím, že dělám, jako bych neviděla přednosti, na které jsou nejvíc pyšní.“

Víc než jednou jsem slyšela vážné muže, poslance, z těch podivínů, kteří věřili v poctivost a které dnes právě proto prohlašují za bezectné – slyšela jsem je vzdychat nad volbou, kterou Dumouriez učinil, a mínit, že vlastenečtí ministři nemohou být ve výběru lidí dost přísní, aby zajistili svobodu co nejbezúhonnějším vedením všech odvětví správy. Víím, že Dumouriezovi byly učiněny jemné domluvy a že se vymlouval na inteligenci a schopnosti Bonnacarrèra, jemuž nelze upřít ducha, důvtip a pružnost; ale rozšířila se zpráva o jakémsi obchodu, který Bonnacarrère zprostředkoval a kvůli němuž bylo u notáře uloženo sto tisíc liber, z nichž měla dostat svůj díl paní de Beauvert²⁹: to byla Dumouriezova milenka, žena lehkých mravů, sestra Rivarolova, obklopená páchnoucí aristokracií lidí bez mravů. Tu záležitost i osoby jsem zapomněla; ale jména, doby i podrobnosti byly známé a potvrzené. Bylo rozhodnuto promluvit s Dumouriezem vážně a příměť ho, aby Bonnacarrère propustil a zachoval si, nebo si osvojil, slušnost, bez níž nemohl zůstat v ministerstvu, aniž by škodil dobré věci. Gensonné, který Dumourieze osobně znal³⁰, a Brissot, jemuž byly Bonnacarrèrovy prohřešky oznámeny, se rozhodli promluvit s ním u Rolanda, v jeho přítomnosti a za přítomnosti tří nebo čtyř dalších osob, jeho kolegů či poslanců. Skutečně, když u mne poobědvali a odebrali se do pracovny, kde jsem obvykle pobývala, vyložili Dumouriezovi výtky a připojili k nim příslušné úvahy. Roland si s vážností svého věku a povahy dovolil na věci trvat, pro-

28. Perroud: Hérault de Séchelles (1759–1794), bývalý generální advokát u pařížského parlamentu, poslanec Zákonnodárného shromáždění za Paříž a Konventu za Seine-et-Oise, odsouzen a popraven spolu s Dantonem 5. dubna 1794.

29. Perroud: baronka de Barruel-Beauvert, zvaná baronka d'Angel, sestra Rivarolova a Dumouriezova milenka od doby, kdy velel v Cherbourgu; žena odloučená od Barruela-Beauverta, jednoho z redaktorů ultraroyalistického listu *Actes des Apôtres*, a „zvyklá na pochybné obchody“. – Antoine de Rivarol (1753–1801), duchaplný royalistický publicista.

30. Armand Gensonné (1758–1793), bordeauxský advokát, poslanec Zákonnodárného shromáždění i Konventu, jeden z vůdců girondistů, popraven s nimi 31. října 1793. Perroud: Dumourieze, tehdy *maréchal de camp* (generálská hodnost odpovídající brigádnímu generálovi) u 12. vojenské divize v Niortu, poznal při své proslulé misi ve Vendée v roce 1791.

tože se týkala celého ministerstva. Nic nebylo Dumouriezovi cizejší než tato důslednost a tón domluvy: chtěl vyklouznout lehkým tónem; pak, když se ocitl v tísní pod tíhou důvodů, dal najevo mrzutost a odešel nespokojen. Od té chvíle přestal se s poslanci stýkat a nezdál se být rád, když je u mne potkával. Chodil k nám méně často. Když jsem o tomto chování přemýšlela, řekla jsem Rolandovi, že ačkoli se v intrikách nevyznám, myslím si, že podle pravidel světa nadešla chvíle Dumourieze zničit, chce-li se člověk vyhnout tomu, aby ho Dumouriez svrhl sám. „Vím dobře,“ dodala jsem, „že ty by ses k takové hře nesnížil, ale je přece pravda, že Dumouriez se musí snažit zbavit se těch, jejichž výtky ho ranila. Kdo se pustí do kázání a kázal nadarmo, musí trestat, nebo počítat s tím, že bude sám pronásledován.“

Dumouriez, který měl Bonnacarrèra rád, se mu svěřil s tím, čeho byl Bonnacarrère předmětem; ten zastřel záležitost, která se mu vyčítala; měl ostatně jakýsi přístup ke královně prostřednictvím žen, s nimiž se stýkal; začalo se intrikovat; přišly ty slavné dekrety, a přestože Dumouriez byl pro sankci, dovedl si u dvora udržet přízeň a posloužil k odstranění svých kolegů, ať už tím, že navrhoval nástupce, nebo tím, že přijal ministerstvo války, které ostatně dlouho neudržel, neboť dvůr, který byl zprvu rád, že si ho ponechá, aby nevypadalo, že propouští všechny takzvané vlastenecké ministry, se ho brzy nato zbavil; byl však příliš obratný, než aby se vyhnul úplné nemilosti, a dostal místo v armádě podle své hodnosti³¹.

Dumouriez v armádě

Dokonce i vlastenci usoudili, že je třeba využít jeho schopností, a že lze doufat, že jich dobře využije ve vojenské dráze. Jednou z největších nesnází vlády po 10. srpnu byl výběr vhodných lidí, zvláště v tomto odvětví. Starý režim připouštěl za důstojníky jen šlechtice; vědění či zkušenost byly soustředěny v jejich stavu; lid se znepokojením viděl, že jim je svěřeno velení nad silami určenými k obraně ústavy, která jim byla nepřátelská; zasa-

31. Perroud: Dumouriez, když dal propustit kolegy (12.–13. června) a převzal ministerstvo války (Perroud tu omylem píše „zahraničních věcí“, které Dumouriez naopak opustil), nedosáhl ve věci dekretu o nepřisezných kněžích uspokojení, ačkoli prý měl královo slovo, že jej schválí; 15. června podal demisi a dal se hned (19. června) poslat jako generálporučík k Severní armádě, jejíž vrchní velení převzal 19. srpna po sesazení Lafayettea.

žen tímto rozporem nemohl s osvědčenými lidmi posoudit důvody k důvěře, založené na povaze toho, na vášních onoho, na zásadách jiného a tak dále. Lichotníci lidu zveličovali jeho obavy a podněcovali jeho nedůvěru; Tito věční udavači se stávají nepřáteli všech, kdo zastávají nějaké místo, aby se sami usadili na tom, které se hodí jejich ctižádosti: to je postup všech buřičů, od Hippona, syrakuského řečníka³², až po Robespiera, pařížského žvanila.

Roland, povoláný znovu do ministerstva, pokládal za povinnost vůči veřejnému zájmu a okolnostem odstranit nevraživost, která musela mezi ním a Dumouriezem panovat, když měli oba, každý svým způsobem, sloužit republice. „Politické náhody,“ napsal mu, „jsou stejně proměnlivé jako náhody válečné; já jsem opět v Radě, vy jste v čele armád; vy máte smýt chyby svého ministerstva a projít tím nejkrásnějším polem pro svou slávu! Dal jste se zatahnout do intriky, která vás přiměla poškodit kolegy, a dvůr, s nímž jste si chtěl udržet dobré vztahy, si pak zase zahrál s vámi. Ale trochu se podobáte oněm udatným rytířům, kteří se občas dopouštěli drobných ničemností, jimž se sami první smáli, a kteří se přesto dovedli bít jako zoufalci, když šlo o čest. Nutno přiznat, že nesnáší-li se tato povaha příliš dobře s republikánskou přísností, je následkem mravů, kterých jsme se dosud nedokázali zbavit, a že vám ji bude třeba odpustit, budete-li vítězit. V Radě mě vždycky najdete připraveného podporovat vaše podniky, pokud budou mít za cíl veřejné blaho; neznám žádné osobní náklonnosti, jde-li o službu jemu, a budu si vás vážit jako jednoho ze zachránců své vlasti, oddáte-li se upřímně její obraně.“³³ Dumouriez odpověděl velmi dobře a stejně dobře se i bil. Odrazil Prusy³⁴; pamatují se, že v té době byla jakási naděje odlou-

32. Hippon – syrakuský demagog, který podle Plútarchova životopisu Dióna podněcoval ve 4. stol. př. n. l. lid proti Diónovi návrhem na nové rozdělení půdy. Perroud upozorňuje, že paní Rolandová užila téže narážky i v dopise Robespierovi.

33. Perroud: Rolandův dopis, z něhož tu jeho žena podává jen shrnutí, je datován 16. srpna 1792 a je psán rukou samotného ministra a zcela v jeho stylu. S drsnou upřímností, zdůrazněnou neobratnými výrazy, připomíná ministr 10. srpna Dumouriezovi jeho provinění z 13. června, zavazuje se na ně zapomenout, aby mohli „sloužit vlasti, zajistit její spásu a zároveň naši“, a nabízí mu „svou soukromou korespondenci a svou podporu v Radě“. Dumouriez na tyto loajální návrhy odpověděl a navázala se korespondence.

34. V září 1792 zastavil Dumouriez s Kellermannem pruský postup na Paříž; dělostřelecká bitva u Valmy (20. září 1792) přiměla vévodu Brunšvického k ústupu z Francie.

čit je od koalice a že se o tom vedla nějaká jednání, ta však neměla pokračování.

V divadelní lóži

Přijel do Paříže³⁵, když nepřítel vyklidil naše území, aby připravil operace v Belgii; Roland se s ním viděl v Radě; já jsem ho přijala u sebe na obědě jen jednou, s mnoha dalšími lidmi. Když vstoupil do mého bytu, byl trochu rozpačitý a přišel mi nabídnout, dost neobratně na tak nenuceného muže, půvabnou kyticí, kterou držel v ruce. Usmála jsem se a řekla mu, že štěstěna provádí zvláštní kousky a že asi nečekal, že mi dá příležitost přijmout ho znovu v tomtéž domě; ale že květiny přesto vítězí nad Prusy velmi sluší a že je z jeho ruky přijímám s potěšením. Chtěl jít po obědě do Opery; byl to ještě zbytek staré pošetilosti generálů, kteří se chodili ukazovat do divadla a hledat divadelní věnce, když dosáhli nějakého úspěchu.

Někdo se mě zeptal, zda tam nehodlám jít; odpovědi jsem se vyhnula, protože se neslučovalo ani s mou povahou, ani s mými mravy ukazovat se tam s Dumouriezem. Ale když společnost odešla, navrhla jsem Vergniaudovi, aby mě tam doprovodil do mé lóže spolu s mou dcerou. Šli jsme tam. Uvaděčka se podivila a řekla mi, že ministrova lóže je obsazena. „To není možné,“ řekla jsem jí. Do lóže se chodilo jen na lístky podepsané ministrem a já jsem nikomu žádné nedala. „Ale to ministr sám chtěl jít dovnitř.“ – „Ne, to není on; otevřete mi, uvidím, kdo to je.“ U dveří stáli tři nebo čtyři sansculoti, jako nějakí najatí rváči. „Neotvírá se,“ vykřikli, „je tam ministr.“ – „Nemohu neotevřít,“ odpoví žena a v tu chvíli dveře skutečně otevře. Spatřím tlustou Dantonovu tvář, Fabrovu a tři nebo čtyři ženy nevalného zjevu³⁶. Představení už začalo; upírali zraky na jeviště; Danton se nakláněl do sousední lóže, aby si povídal s Dumouriezem, kterého jsem poznala – to vše v mžiku oka, aniž mě kdo z lóže zahlédl. Rychle jsem se stáhla a přirazila dveře. „Opravdu,“ řekla jsem uvaděčce, „je to bývalý ministr spravedlnosti, jemuž raději přenechám plody nějaké drzosti, než abych se s ním

35. Perroud: Dumouriez pobýval v Paříži od 11. do 19. října 1792; v Opeře byl patrně 12. října.

36. Georges Danton (1759–1794) byl ministrem spravedlnosti od 10. srpna do 9. října 1792, kdy se po zvolení do Konventu úřadu vzdal – odtud „bývalý ministr“. Básník a dramatik Philippe Fabre d'Églantine (1750–1794) byl jeho tajemníkem na ministerstvu; oba byli popraveni 5. dubna 1794.

kompromitovala; nemám tu co dělat,“ a odešla jsem v úsudku, že Dantonova hloupost mě ostatně uchránila nepříjemnosti, již jsem se chtěla vyhnout – ukázat se s Dumouriezem –, neboť by byl tak blízko mne. Dozvěděla jsem se, že Danton a Fabre ho neustále doprovázeli i do všech ostatních divadel, kde byl tak slabý, že se ukázal; co se mne týče, už nikdy jsem ho neviděla. Tím byly vyčerpány naše styky s mužem, o němž se tvrdilo, že jsme byli jeho spoluvíníky, když se dopustil zrady³⁷.

Dumouriez je činný, bdělý, duchaplný a statečný, stvořený pro válku i pro intriky. Jako schopný důstojník byl podle úsudku i jeho žárlivých kolegů jediný z nich, kdo byl s to dobře vést velkou armádu; jako obratný dvořan se svou povahou a nemravností hodil lépe ke starému dvoru než k novému režimu. Má široký rozhled a všechnu smělost potřebnou k tomu, aby za ním šel; je schopen pojmut velké plány a nechybějí mu prostředky, jak je uskutečnit; ale nemá dost charakteru na svého ducha: netrpělivost a prudkost z něho dělají člověka neopatrného či ukvapeného; dobře upřede síť, ale nedovede dlouho skrývat svůj cíl; aby se stal hlavou strany, byl by potřeboval chladnější hlavu.

Jsem přesvědčena, že Dumouriez neodešel do Belgie s úmyslem zradit; byl by republice sloužil jako králi, jen kdyby v tom našel svou slávu a svůj prospěch. Ale špatné dekrety Konventu, hrozné počínání jeho komisařů, hlouposti výkonné moci, které v té zemi kazily naši věc³⁸, a obrat věcí, který připravoval všeobecný převrat, ho přivedly na myšlenku změnit jejich běh; a ve svých kombinacích se ztratil, protože mu chyběla opatrnost a rozvaha.

Luckner a všeobecná prostřednost

Dumouriez musí být velmi milý v mužských pitkách a pro ženy nevalných mravů; zdá se, že má dosud prudkost mládí a všechnu veselost živé a svo-

37. Po porážce u Neerwinden (18. března 1793) vyjednával Dumouriez s Rakušany, chtěl táhnout na Paříž a obnovit monarchii; počátkem dubna vydal Rakušanům komisaře Konventu a ministra války Beurnonvilla, a když ho armáda nenásledovala, přešel 5. dubna 1793 k nepříteli. Hora pak obviňovala girondisty ze spolčení s ním.

38. Po vítězství u Jemappes (6. listopadu 1792) Francie obsadila rakouské Nizozemí; dekret z 15. prosince 1792 zaváděl na dobytých územích revoluční správu a rekvizice a komisaři Konventu v zimě 1793 prosazovali připojení Belgie k Francii, což obyvatelstvo popudilo.

bodné obrazotvornosti; proto má jeho zdvořilost vůči zdrženlivým ženám cosi strojeného. V Radě bavil krále těmi nejbáznivějšími historkami, jimž se jeho vážní kolegové nemohli ubránit smíchu, a někdy je prokládal smělymi a dobře mířenými pravdami. Jaký to rozdíl mezi tímto mužem, jakkoli je zkažený, a Lucknerem³⁹, který byl nějakou dobu nadějí Francie! Nikdy jsem neviděla nic tak prostředního. Je to starý voják, napůl otupělý, bez ducha, bez charakteru, pravý přízrak, kterého mohl vodit kdejaký panák a který si díky špatné řeči, zálibě ve víně, několika klením a jisté neohtroženosti získával popularitu v armádách, mezi placenými stroji, jež se vždycky dají napálit od toho, kdo je poplácá po rameni, tyká jim a občas je dá potrestat. Měla jsem ho u sebe na obědě za prvního Rolandova ministerstva a bavila jsem se s ním, nebo jsem byla přítomna jeho rozhovoru, čtyři nebo pět hodin. „Ó má ubohá země!“ říkala jsem nazítří Guadetovi⁴⁰, který se mě ptal, jak se mi Luckner líbil, „tak jsi tedy ztracena, když je třeba hledat mimo tvé lůno takovou bytost, abys jí svěřila svůj osud!“

Taktice vůbec nerozumím a Luckner mohl velmi dobře rozumět taktice svého řemesla; ale na druhé straně vím, že nikdo nemůže být velkým vojevodcem bez úsudku a bez ducha.

Co mě nejvíc překvapilo od chvíle, kdy mi povýšení mého muže umožnilo poznat mnoho lidí, a zvláště ty, kdo jsou zaměstnáni ve velkých záležitostech, je všeobecná prostřednost. Přesahuje všechno, co si obrazotvornost dokáže představit, a to na všech stupních: od úředníka, který nepotřebuje nic víc než správný úsudek, aby dobře uchopil otázku, metodu, aby ji zpracoval, a trochu slohu, aby psal dopisy, až po ministra pověřeného vládou, vojáka, který má velet armádám, a vyslance, jenž je tu k vyjednávání. Nikdy bych bez této zkušenosti nevěřila, že můj druh je tak ubohý. Teprve od té doby jsem také nabyla sebejistoty; do té doby jsem byla skromná jako klášterní chovanka; vždycky jsem předpokládala, že lidé rozhodnější než já jsou také schopnější. Opravdu! Nedívím se, že mě lidé tolik měli rádi; cítili

39. Perroud: baron Nicolas Luckner, rodem Bavorák, narozen 1722, záhy vstoupil do francouzských služeb, generálporučík od roku 1763, francouzský maršál roku 1791, roku 1792 velel armádám na hranici; popraven 4. ledna 1794.

40. Marguerite-Élie Guadet (1758–1794), bordeauxský advokát, girondistický poslanec Zákonnodárného shromáždění a Konventu; po 2. červnu 1793 uprchl, byl dopaden v Saint-Émilionu a v červnu 1794 popraven v Bordeaux.

dobře, že za něco stojím, a přitom jsem v dobré víře prokazovala pocty sebelásce druhých.

Ministři první vlády

Při tomto nedostatku vhodných lidí, kdy revoluce postupně odstranila ty, které jejich původ, později jmění, vzdělání a okolnosti činily nadřazenými velkému množství o něco větší kultivovaností, není divu, že jsme postupně upadli do rukou nejhrubší nevzdělanosti a nejhanebnější neschopnosti. Od de Grava⁴¹ k Bouchottovi⁴² je ovšem ještě hodně stupňů.

Ten první byl malý muž, kterého příroda stvořila mírným, jemuž jeho předsudky vstúpily hrdost a jehož srdce nabádalo k laskavosti, a který, protože neměl dost ducha, aby to vše smířil, skončil tím, že nebyl ničím. Jako bych ho ještě viděla: chodí po patách, loket zvednutý, hlavu vztyčenou, často ukazuje jen bělmo svých velkých modrých očí, které po obědě dokázal udržet otevřené jen pomocí dvou nebo tří šálků kávy; mluví málo, jakoby z diskrétnosti, ale ve skutečnosti proto, aby se nezkompromitoval; opravdu se trápí svými povinnostmi a v jejich množství ztrácí hlavu: proto nakonec opustil místo, na které se cítil slabý. Nechci nic říkat o Bouchottovi: idiot se vylíčí ve třech slabikách; ale jeho chyb je nesčíslně. Řekla jsem už jinde, jaký byl Servan: statečný voják, výtečný občan, osvícený muž; [chyběla mu síla charakteru potřebná v posledních okolnostech, ale] měl [přece] stupeň zásluhy, jaký je vzácné najít, a bylo by velkým štěstím mít mnoho mužů tohoto ražení⁴³.

Clavière, duchaplný a s onou obtížnou povahou, obvyklou u lidí, kteří často žijí ve své pracovně a utvářejí si tam názory, jež pak tvrdošíjně hájí, nepostrádá ani osvícenost, ani filozofii; ale finanční zvyklosti mu poněkud

41. Pierre-Marie, markýz de Grave (1755–1823), ministr války od 9. března 1792 po Narbonnevi; podle Perrouda podal demisi 8. května 1792 a nahradil ho Servan.

42. Perroud: Jean-Baptiste Bouchotte (1754–1840), ministr války od 4. dubna 1793 do 1. dubna 1794, kdy Konvent zrušil ministerstva a nahradil je výkonnými komisemi. Nevyhnutelné chyby jeho správy v největší bouři, jakou Francie prošla, způsobené zčásti i výběrem jeho náměstků (Xavier Audouin, Ronsin aj.), nemají dát zapomenout na obrovskou práci při organizaci čtrnácti armád, které zachránily republiku, ani na nespornou poctivost tohoto muže.

43. Perroud: slova v hranatých závorkách jsou v rukopise škrtnuta, patrně Boscem. V roce 1795, kdy Bosc paměti vydával, byl Servan ještě naživu.

stáhly duši. Počítání peněz vždycky zkazí i ty nejšťastnější povahy: nelze nepřikládat velkou cenu tomu, čím se člověk denně zabývá; bankéř může být schopný a vzdělaný muž, ale nezištnost Aristeidova nikdy nebude jeho ctností. Clavière je velmi pracovitý, snadno se dá vést těmi, kdo ho umějí vzít, nesnesitelný pro soužití s každým, kdo sdílí jeho umíněnost ve sporu; špatný soudce lidí, u nichž vždy zkoumá jen jednu stránku, inteligenci, aniž zkoumá jejich povahu, zájmy a vášně; v Radě bázlivý, někdy prudký; zkrátka lepší správce než velký ministr.

Nikdy jsem dobře nepochopila, co mohlo vést k tomu, že byl Duranthon pokládán za schopného vstoupit do ministerstva, leda představa, jak málo schopností je třeba k řízení ministerstva spravedlnosti. Těžkopádný, líný, ješitný a upovídaný, bázlivý a omezený, nebyl to opravdu nic jiného než stará bába. Pověst bezúhonnosti, zdrženlivé mravy slušného advokáta, několik projevů oddanosti revoluci a tón poctivého muže, spolu s věkem zkušenosti, mu patrně posloužily za doporučení; neměl ani ten talent odejít včas, jediný, který mu mohl získat trochu slávy. Když uvážím, jací byli jeho nástupci, zlobím se méně na ty, kdo ho uznali za hodna toho místa⁴⁴, ale ptám se sama sebe, kde se mají hledat lidé schopní vládnout.

Lacoste měl věcné znalosti, pracovitost a bezvýznamnost úředníka. Byl dlouho zaměstnán v kancelářích námořnictva, a tak se usoudilo, že se hodí za ministra tohoto resortu, kde nevyvedl žádnou hloupost. Chyběl mu však rozhled a činorodost, které mají vyznačovat správce velkého odvětví a jejichž potřebu okolnosti dávaly pocítit; teprve nešikovnost Monge⁴⁵ poskytla srovnání, které pro něho vyznělo příznivě. Lacoste skrýval pod téměř nesmělým zjevem sklon k hněvu, který se při odporu zvrhal ve směšné výbuchy.

Takové bylo složení ministerstva, když v něm Roland zasedl poprvé. Zpočátku mezi všemi členy Rady panovala velká zdánlivá jednota; věřím, že všichni v dobré víře chtěli ústavu, přičemž několik z nich více či méně hledělo i na vlastní prospěch. Ve dnech zasedání Rady se scházeli k obědu u

44. Perroud: Vergniaud a ostatní poslanci z Bordeaux. – Duranthon navíc neodešel 13. června s Rolandem, Clavièrem a Servanem, nýbrž až 3. července 1792.

45. Gaspard Monge (1746–1818), matematik a zakladatel deskriptivní geometrie, ministr námořnictva od 10. srpna 1792 do dubna 1793.

jednoho z nich; u sebe jsem je mívala každý týden; bývali tu i někteří poslanci z jejich známosti a hovořilo se o záležitostech se společnou touhou dát jim dobrý chod. Byl to krásný čas, srovnáme-li ho s tím, který po něm následoval!

IX. Druhé ministerstvo a druhé zatčení (srpen 1792 – červen 1793)

[Tuto část politických pamětí psala paní Rolandová v Sainte-Pélagie v červenci a srpnu 1793; oddíl o druhém zatčení je datován 20. srpna.]

Druhé ministerstvo

Když byli Roland, Clavière a Servan povoláni zpět, doplnilo se ministerstvo jmenováním Dantona, jehož jsem jinde vyličila dostatečně, a dále Monge¹ a Lebruna², prvního na ministerstvo námořnictva, druhého do zahraničních věcí. Nic není krutější než rozpaky při výběru za okolností, jaké tehdy panovaly. Každý, kdo kdy patřil ke dvoru, ať zblízka, či zdaleka, byl ve veřejném mínění zatracen; člověk musel jako Servan už předtím skvěle prokázat své vlastenectví, aby smyl tuto dědičnou skvrnu, jakkoli nepatrná mohla u něho být. Ti, kdo měli výběr provést, k tomu neměli mnoho prostředků; naši zákonodárci byli veřejnými muži teprve krátce a neměli ony rozsáhlé styky, díky nimž člověk pozná mnoho lidí a dovede mezi nimi rozeznat ty, kdo se hodí na úřady. Ve výboru se namáhavě rokovalo, když se vynořila myšlenka na Monge, kterého Condorcet znal z Akademie a o jehož vlastenectví slyšelo i několik dalších. Monge, matematik, examinátor, občas vysílaný do přístavů, poctivý občan, vážený otec rodiny, horlivý člen malé Lucemburské společnosti, byl chvíli poměřován s Meusnierem, svým

1. Gaspard Monge (1746–1818), matematik, člen Akademie věd, profesor školy vojenských inženýrů v Mézières a od roku 1783 examinátor námořních kadetů; ministrem námořnictva byl od 10. srpna 1792 do dubna 1793. Za Direktoria a císařství patřil k nej přednější m francouzským vědcům (spoluzakladatel Polytechnické školy, hrabě z Péluse). – Údaj paní Rolandové o jeho kamenickém původu je nepřesný: Monge byl synem drobného obchodníka z Beaune a v Mézières začínal jako kreslič; matematik abbé Charles Bossut tam patřil k jeho učitelům a Monge ho posléze na profesuru vystřídal.

2. Perroud: Pierre Lebrun (Lebrun-Tondu, 1763–1793), rodák z Noyonu, prožil dobrodružné mládí; byl novinářem v Lutychu, roku 1791 se vrátil do Francie a v březnu 1792 ho Dumouriez povolal do čela prvního odboru ministerstva zahraničí, takže 10. srpna připadl právě na něho. Jako přívrženec girondistické politiky byl 2. června 1793 zahrnut do dekretu o zatčení a popraven 27. prosince 1793.

kolegou z Akademie a ženijním důstojníkem; jenže několik lidí si vzpomnělo, že ho vídali dvořit se velmožům, a tak zvítězil Monge.

Monge, dobrák, tupý a šašek, kdysi kameník v Mézières, kde ho abbé Bos-sut, když v něm objevil jisté nadání, zasvětil do matematiky a podporoval šesti librami týdně, se vypracoval pílí, ale od chvíle, kdy se stal svému dobrodinci rovným, už ho nenavštívil. Zvyklý počítat s neměnnými veličinami, nerozuměl Monge vůbec lidem ani správním záležitostem; těžkopádný a nešikovný vtípálek, připomínal mi vždycky, když chtěl být roztomilý, ony medvědy, které město Bern chová ve svých příkopech a jejichž kousky, přiměřené jejich neohrabaným tělům, baví kolemjdoucí.

Nový ministr dosadil do svých úřadů lidi stejně neschopné jednat, jako byl on neschopen je posoudit; nadřel se, a přitom nic neudělal, a při nejlepší vůli nechal námořnictvo rozvrátit právě v době, kdy bylo nejdůležitější je udržovat a znovu pozvednout. Budiž mu příznána dobrá víra: břemeno ho vylekalo a chtěl se ho zbavit; protože však nebylo snadné najít někoho lepšího, požádali ho, aby zůstal. Pozvolna se mu jeho postavení zalíbilo a namlouval si, že své povinnosti plní stejně dobře, jak by je plnil kdokoli jiný. Byl-li však špatným správcem, byl ještě horším rádcem; při poradách výkonné moci nikdy nezaujímal víc než svou židli a vždy se přikláněl k nejbojácnějšímu mínění, protože sám žádné neměl, a mohl tedy přijmout jen to, které nejlépe odpovídalo obzoru omezeného ducha.

Když se ministrem stal Pache, stal se také Mongeovým vůdcem; Monge se stal jeho obdivovatelem a přítelem, neměl už jiné mínění než jeho a přijímal je jako božské vnuknutí. Tak se z něho stal maratovec a tento člověk, který měl mít svůj druh dobroty, se stal přívržencem nejkrvelačnější a nejukrutnější nauky.

Lebrun, úředník ministerstva zahraničních věcí, platil za rozvážného ducha, protože neměl vzlety žádného druhu, a za schopného muže, protože byl dosti dobrým úředníkem. Obstojně se vyznal ve své diplomatické mapě a dovedl s rozumem sepsat zprávu nebo dopis. V obyčejných časech by byl velmi dobře na místě v resortu, který je ze všech nejméně zatížen a jehož práce je nejpříjemnější. Neměl však nic z oné čilosti ducha a povahy, kterou bylo třeba rozvinout v okamžiku, kdy tam byl povolán. Špatně zpraven

o tom, co se děje u našich sousedů, vysílal ke dvorům muže, kteří sice nebyli bez zásluh, ale neměli nic z toho, co tam slouží za doporučení, a sotva se dostali přes předpokoj několika velmožů; nedovedl použít ani intrik, jimiž by se těm, kdo nás chtěli napadnout, dalo dost práce doma, ani oné velkoleposti, již má mocný stát vybavit své uznané zástupce, aby si zjednal úctu. „Copak to vlastně děláte?“ ptával se ho občas Roland. „Na vašem místě bych už byl uvedl Evropu do pohybu a připravil Francii mír bez pomoci zbraní; chtěl bych vědět, co se děje ve všech kabinetech, a uplatňovat tam svůj vliv.“ Lebrun nikdy nespěchal, a právě teď, v srpnu 93, zatkli na průjezdu Švýcarskem do Cařihradu Sémonville³, který tam měl být už osm měsíců. Poslední Lebrunovy volby dokreslují jeho portrét a zbavují mě nutnosti přidávat další rysy. Dal jmenovat zplnomocněným ministrem v Dánsku Grouvelle⁴, tajemníka Rady, o němž jsem v této funkci stejně musela promluvit.

Grouvelle, žák Céruttiho, od něhož se naučil jen skládat drobné věty, do nichž vkládá celou svou filozofii, průměrný, chladný a ješitný, poslední redaktor listu *Feuille villageoise*, který ochabl stejně jako on, se ucházel o jakési ministerstvo, nevím už které, a 10. srpna byl jmenován tajemníkem Rady na základě ústavního zákona, proti jehož nedodržování Roland tak důrazně protestoval, že se král nakonec rozhodl dát jej provést. Roland doufal, že pravidelné vedení rejstříku, do něhož se budou zapisovat usnesení, vnese do Rady vážnější a obsažnější postup; viděl v tom pro pevné muže výhodu, že mohou dát zaznamenat svá mínění a zanechat svědectví, někdy užitečné pro dějiny a vždy pro jejich vlastní ospravedlnění. Ale i ty

3. Perroud: Charles-Louis Huguet, markýz de Sémonville (1759–1839), před revolucí rada pařížského parlamentu, Mirabeauův přítel, později známý svou vlivnou a přížupobivou rolí za císařství, restaurace i červencové monarchie. Byl jmenován vyslancem v Cařihradě, ale odjezd odkládal; Lebrun ho 3. dubna 1793 odvolal, Sémonville si však misi dokázal nechat potvrdit, a když 25. července 1793 projížděl Švýcarskem do Benátek, zajali ho Rakušané v kantonu Graubünden. Zmínka „v srpnu 93“ podle Perrouda ukazuje, kdy byly tyto stránky psány.

4. Perroud: Philippe-Antoine Grouvelle (1758–1806) řídil spolu s Céruttim (1738–1792, bývalým jezuitou, literátem a poslancem Zákonomodárného shromáždění za Paříž), později s Ginguenéem týdeník *Feuille villageoise* (Vesnický list, 1790–1795). Od 10. srpna 1792 byl tajemníkem prozatímní Výkonné rady a 15. června 1793 ho Lebrun, ač sám už v domácím vězení, jmenoval vyslancem v Kodani. Místo tajemníka Rady zřizoval zákon z 27. dubna – 25. května 1791 (čl. 19), jehož nedodržování Roland vytýkal králi v dopise z 10. června 1792. – Jako tajemník Rady předčítal Grouvelle 20. ledna 1793 Ludvíku XVI. rozsudek smrti.

nejlepší instituce mají cenu jen u lidí, kteří nejsou schopni je překroutit. Grouvelle nedovedl sepsat protokol a většina ministrů si ani v nejmenším nepřála, aby po jejich názorech zůstala stopa. Tajemník nikdy nedokázal víc než uvést přijatá usnesení, bez rozvedení důvodů a bez zmínky o námitkách; Roland nikdy nedosáhl toho, aby se zapsaly důvody jeho vlastních námitek, když vznášel formální odpor proti usnesením. Grouvelle se ustavičně vměšoval do rozpravy a jeho puntičkářství nemálo přispívalo k tomu, že byla obtížná. Rolanda to jednou omrzelo a upozornil ho, že zapomíná na svou úlohu. „Což jsem tedy jen kalamář?“ zvolal kousavě důležitý tajemník. „Nic jiného tu být nemáte,“ odvětil přísný Roland. „Pokaždé, když se vměšujete do porady, zapomínáte na svou funkci, jež spočívá v tom, abyste ji zaznamenával; a proto máte čas jen na to, abyste na volný lístek načmáral bezvýznamný seznam, který po přepsání do rejstříku nepodává žádný obraz o činnosti vlády, ačkoli rejstřík Rady by měl sloužit výkonné moci za archiv.“ Uražený Grouvelle to nedělal o nic lépe a na své metodě nic nezměnil; je nasnadě, že lidé, které jsem vyličila, ji museli shledávat pro sebe výhodnou. S jeho místem byl spojen plat dvaceti tisíc liber; zdálo se mu, že k tomu patří ještě byt v Louvru, dost prostorný, aby v něm mohl ubytovat i své úředníky, a v tomto smyslu podal ministru vnitřní žádost. Stačí letmý pohled na Rolandovu povahu, aby si člověk představil, jak pohoršlivý mu ten návrh připadal a s jakou rázností jej odmítl. „Úředníky! Na práci, kterou bych já sám udělal za několik hodin, a lépe než vy, kdybych byl na vašem místě!“ říkal Grouvellovi. „Chci, abyste si vzal písáře, který vás ušetří námahy s vydáváním opisů či výpisů z usnesení, jež snad budete muset poskytnout; ale dvacet tisíc liber vám musí stačit na to, abyste jeho i sebe platil a ubytoval; ta částka je dokonce ve svobodném zřízení na místo, které zastáváte, neslušně vysoká.“

Grouvelle má jistě právo Rolanda nemilovat a věřím, že toho práva užívá v plné míře. Pokud jde o mne, velmi živě jsem pocítila, že směšnost jeho nároků je nesnesitelná. Tito lidé, uhnětení z ješitnosti, bez charakteru a bez ctnosti, jejichž duch je pouhý žargon, filozofie drobná výkladní skříň a city pouhé reminiscence, mi v mravním ohledu připadají jako jakýsi druh eunuchů, jimiž pohrdám a jež nenávidím srdečněji, než některé ženy pohrdají jinými ženami a nenávidí je. A takový je ministr velkého národa u cizího dvora, jehož úctu je užitečné si zachovat a jehož neutralitu je třeba si zajis-

tit! Neznám tajemství tohoto jmenování, ale vsadila bych se, že Grouvelle, umíraje strachy nad neutěšeným stavem věcí, naléhal na Lebruna, aby ho nějak dostal z Francie, a Lebrun ho jako ministr vypravil coby vyslance, tak jako by ho vypravil coby obchodního cestujícího, kdyby sám byl obchodníkem. Je to soukromé ujednání, na němž má republika podíl jen titulem, jímž ho zdobí, výhodami s ním spojenými a škodou, která jí může vzejít z toho, že byla špatně zastoupena.

Volba vyslance ve Spojených státech byla řízena s větší moudrostí; poskytuje nový argument ve prospěch Brissota, jemuž se přičítá za zločin, že se na ní podílel. Určen byl Bonnacarrère⁵, nemohu přesně říci, kdy; Brissot upozornil několik členů Rady, že pro zachování co nejlepší shody se Spojenými státy, stejně jako pro slávu naší rodící se republiky, je důležité poslat do Ameriky muže, jehož povaha a mravy by se Američanům zamlouvaly; v tom ohledu se Bonnacarrère nemohl hodit: roztomilý zhýralec z velkého světa, hráč, ať byl jinak jakkoli nadaný a duchaplný, nebyl stvořen pro vážnou a důstojnou úlohu, jaká připadala našemu vyslanci u této moci.

Brissot do toho nevnášel nic osobního: je to člověk, který je toho na světě nejméně schopen; jmenoval Genesta⁶, který právě strávil pět let v Rusku a který, už zběhlý v diplomacii, měl mimoto všechnu mravní bezúhonnost a všechny znalosti, jejichž spojení muselo být oceněno u vážného národa.

Návrh byl uvážen, podpořily jej všechny myslitelné ohledy a Genest byl vybrán. Věřu, je-li tohle intrika, přejme si tedy, aby se všichni intrikáni podobali Brissotovi. Genesta jsem poznala, několikrát jsem si přála se s ním znovu vidět a vždycky bych se s ním ráda setkala. Jeho duch je solidní a osvětlený, má stejně mnoho vlídnosti jako slušnosti; jeho rozhovor je poučný a příjemný, bez strojenosti a bez pedanterie; vyznačuje se mírností,

5. Guillaume Bonnacarrère, Dumouriezův spolupracovník na ministerstvu zahraničí. Perroud: pro Spojené státy byl určen v prvních dnech srpna 1792; Brissot však na zasedání 10. srpna dosáhl zrušení tohoto jmenování.

6. Perroud: Edmond-Charles Genet (paní Rolandová píše Genest), bratr paní Campan, komorné Marie Antoinetty; od roku 1789 chargé d'affaires v Petrohradě, odvolán v červenci 1792, když ruský dvůr přerušil styky s Francií; 19. listopadu 1792 jmenován zplnomocněným ministrem a generálním konzulem ve Filadelfii. Na podzim 1794 byl na Washingtonovo přání odvolán, ve Spojených státech však zůstal, oženil se tam a zemřel.

správným úsudkem, půvabem a rozumem. K těmto přednostem připojoval výhodu, že se snadno vyjadřoval anglicky. Ať si nevzdělanec jako Robespierre a výstředník jako Chabot proti takovému muži spílají a nazývají ho Brissotovým přítelem; ať svým křikem vymohou odvolání jednoho a proces druhého – přidávají tím jen další důkazy své vlastní ničemnosti a nemohoucnosti a nedokážou poškodit slávu ani těch, které by dali zahubit.

Obědy na ministerstvu vnitra

Za druhého Rolandova ministerstva, stejně jako za prvního, jsem si uložila nepřijímat u sebe žádnou ženu a úzkostlivě jsem se tohoto pravidla držela. Můj okruh nikdy nebyl příliš široký a nikdy v něm netvořily většinu ženy. Kromě nejbližších příbuzných jsem se stýkala jen s lidmi, jejichž záliby a práce zajímaly mého manžela. Cítila jsem, že na ministerstvu bych byla vystavena velmi obtížnému okolí, které by mělo i svá nebezpečí; shledala jsem, že paní Pétion zvolila na radnici velmi moudrý postup⁷, a usoudila jsem, že je stejně chvályhodné řídit se dobrým příkladem jako jej dávat. Neměla jsem tedy ani společnosti, ani návštěvy; tím jsem především získala čas, věc neocenitelnou, má-li člověk čím jej vyplnit. Jen dvakrát týdně jsem pořádala obědy: jeden pro manželovy kolegy, k nimž se přidávalo několik poslanců, druhý pro různé osoby, ať poslance, přednosty úřadů, či konečně jiné lidi, kteří se ocitli v kolotoči veřejných záležitostí nebo se věcí veřejnou zabývali. Na mém stole vládl vkus a čistota, bez hýřivosti, a přepych ozdob se tam nikdy neobjevil; bylo tam volně a netrávilo se tam mnoho času, protože jsem dávala podávat jen jeden chod a úlohu hostitelky jsem nikomu nepřenechávala. Obvyklým počtem stolovníků bylo patnáct; jen zřídka jich bylo osmnáct a jen jednou dvacet. Takové byly hostiny, jež lidové řečníci na tribuně jakobínů přetvořili v přepychové hody, při nichž jsem jako nová Kirké kazila každého, kdo měl to neštěstí k nim zasednout⁸. Po obědě se chvíli rozmlouvalo v salonu a pak se každý vracel ke

7. Perroud odkazuje na *Vzpomínky* Sophie Grandchamp, kde se líčí, jak paní Pétion odrazovala své návštěvnice a jak se tím paní Rolandová sama cítila dotčena, než se jejím příkladem řídila.

8. Kirké, čarodějka z Homérovy *Odyssey*, proměňovala své hosty ve vepře. – Perroud: obědy se konaly v pondělí a v pátek. Tyto recepty zůstaly proslulé; Champagneux, přítel Rolandových a Rolandův první spolupracovník na ministerstvu, je roku 1799 ve své úvodní studii k vydání jejich spisů posuzoval jako zbytečné a neblahé.

svým záležitostem. Ke stolu se zasedalo kolem páté a v devět už u mě nikdo nebyl: tak vypadal ten dvůr, jehož královnou mě dělali, to spiklenecké doupe s dveřmi dokořán.

Ostatní dny, uzavření v kruhu rodiny, jsme byli s manželem často sami, protože běh povinností posouval hodinu oběda hodně pozdě a má dcera jedla ve svém pokoji s vychovatelkou⁹. Ti, kdo mě tehdy viděli, mi jednou vydají svědectví, až se bude moci ozvat hlas pravdy; já už možná nebudu naživu, ale odejdu z tohoto světa s důvěrou, že památka mých pomlouvačů zanikne v kletbách, kdežto na mne se bude občas vzpomínat s dojetím.

Mezi lidmi, které jsem přijímala a z nichž jsem ty nejvýznačnější už uvedla, je třeba zmínit Payna¹⁰. Byl prohlášen francouzským občanem jako jeden z oněch proslulých cizinců, které měl národ s radostí přijmout za své, a byl znám spisy, jež byly užitečné v americké revoluci a mohly přispět k tomu, aby vypukla i v Anglii. Nechci ho soudit s konečnou platností, protože francouzštině rozuměl, ale nemluvil jí, já jsem na tom byla s angličtinou zhruba stejně a spíše jsem naslouchala jeho rozhovorům se schopnějšími, než abych dokázala rozmlouvat s ním sama; přesto se domnívám, že Payne má s většinou autorů společné to, že má menší cenu než jeho díla. Smělost jeho myšlenek, originalita jeho stylu, silné pravdy, které odvážně vrhá mezi ty, jež uráží, musely vyvolat velký rozruch; ale soudila bych, že se víc hodí k rozsévání, abych tak řekla, jisker požáru než k projednávání základů či přípravě zřízení vlády. Payne lépe osvětlí revoluci, než by mohl přispět k ústavě. Postihne a formuluje ony velké zásady, jejichž výklad bije každému do očí, uchvátí klub a nadchne hospodu; ale pro chladnou diskusi

9. Perroud: Marie-Madeleine Mignot, bývalá varhanice koleje bernardinů, vstoupila k Rolandovým 13. srpna 1792 jako učitelka hudby a vychovatelka. Snad pro její věk (54 let) jí projevovali nezaslouženou důvěru a v prosinci 1792, v jakési závěti sepsané v hodině, kdy očekávali smrt, jí svěřovali péči o dceru spolu s doživotní rentou. Od Rolandových odešla kolem 20. května 1793 a v listopadu 1793 vystoupila v procesu s paní Rolandovou jako svědkyně obžaloby s „výpovědí zurřivé hlouposti“.

10. Thomas Paine (paní Rolandová píše Payne, 1737–1809), anglický publicista, autor spisů *Common Sense* (Zdravý rozum, 1776) a *Rights of Man* (Práva člověka, 1791–1792). Perroud: Zákonodárné shromáždění ho koncem srpna 1792 prohlásilo francouzským občanem a v následujícím měsíci ho čtyři departementy zvolily do Konventu. Byl členem ústavního výboru zvoleného 11. října 1792, který pod Condorcetovým předsednictvím připravil tzv. girondistickou ústavu, jež nebyla nikdy odhlasována. Od prosince 1793 do listopadu 1794 byl sám vězněn v Lucemburském paláci.

ve výboru, pro soustavnou práci zákonodárce pokládám Davida Williamsa¹¹ za nekonečně způsobilějšího.

Williams, rovněž prohlášený francouzským občanem, nebyl zvolen do Konventu, kde by byl užitečnější; vláda ho však dala pozvat do Paříže, kde strávil několik měsíců a často se radil s pracovitými poslanci. Moudrý myslitel, opravdový přítel lidí, zdál se mi zvažovat prostředky k jejich štěstí stejně dobře, jako Payne cítí a popisuje zlořády, které působí jejich neštěstí. Viděla jsem, jak se už po prvních zasedáních shromáždění, jichž se zúčastnil, znepokojoval nad nepořádkem rozprav, rmoutil se nad vlivem, který si osobovaly galerie, a pochyboval, že by takoví lidé v takové situaci mohli kdy přijmout rozumnou ústavu. Myslím, že to, co tehdy poznal o tom, jací už jsme byli, ho ještě víc připoutalo k jeho vlastní zemi, kam se ochotně vrátil.

„Jak mohou rokovat lidé, kteří neumějí naslouchat?“ říkal mi. „Vy Francouzi si ani nedáváte práci zachovávat onu vnější slušnost, která má ve shromážděních takovou moc; lehkomyšlnost, lhostejnost a špína nečiní zákonodárce hodným úcty; nic z toho, co je denně na očích a děje se veřejně, není lhostejné.“ Co by teprve říkal, dobrý Bože, kdyby viděl poslance, jak od 31. května chodí oblečení jako přístavní dělníci, v dlouhých kalhotách, kazajce a čapce, s košilí rozhalenou na prsou, a klejí a gestikulují jako opilí sansculotti! Považoval by za zcela přirozené, že s nimi lid zachází jako se svými sluhy a že všichni dohromady, poskvrnění výstřednostmi, nakonec padnou pod metlu despoty, který si je dokáže podrobit.

Paynova tvář mi občas připomněla přirovnání, jímž Římané popisovali tvář Sullova: moruše posypaná moukou¹². Williams by stejně dobře zastával své místo v parlamentu jako v senátu a všude by si nesl pravou důstojnost.

11. Perroud: David Williams (1738–1816), anglický kazatel a publicista, jeden z vůdců unitářského hnutí v Anglii. Brissot, který ho poznal v Londýně a zůstal s ním v pravidelné korespondenci, ho seznámil se svými přáteli z Girondy. Byl jedním z osmnácti cizinců, které Zákonodárné shromáždění roku 1792 prohlásilo francouzskými občany; do Paříže přijel na Rolandovu žádost, odjel však ještě koncem téhož roku.

12. Narážka na Plútarchův životopis Sullův (kap. 2): Sullova pihovatá, rudě skvrnitá tvář prý připomínala moruši posypanou moukou, jak se mu posmívaly athénské popěvky.

Vandermonde, Condorcet a zbabělci Konventu

Jakým rozmarem obraznosti si ta moje vybavuje právě Vandermonda¹³? Nikdy jsem nepotkala tak falešné oči, které by přesněji prozrazovaly povahu ducha svého majitele. Řekl by člověk, že jeho duch je rozťat přesně vej-půl: s jednou půlkou lze začít jakoukoli úvahu, ale s druhou není možné žádnou dovést do konce a z celku vyvodit dobrý výsledek. Jak špatně vypadá věda v takto uspořádané hlavě! Proto se také Vandermonde, ostatně akademik, přítel Pacha a Monge, chlubil, že je rádcem toho druhého a že se mu říká jeho žena. Jednou mi, když mluvil o kordeliérech (k jejichž sektě se hlásil), na rozdíl od lidí, kteří je nazývali zuřivci, řekl: „My chceme pořádek skrze rozum, a vy patříte ke straně těch, kdo ho chtějí silou.“ Po této definici už o pomýlenosti takového ducha nemám co říci.

Když už jsem mluvila o akademikovi, je třeba říci pár slov o panu de Condorcet¹⁴, jehož duch bude vždy na výši největších pravd, ale jehož povaha nebude nikdy na výši ničeho jiného než strachu. O jeho inteligenci v poměru k jeho osobě lze říci, že je to jemný likér nasáklý do vaty. Nikdy jsem nepoznala nic tak zbabělého. Nedá se na něho použít rčení, že v slabém těle skrývá velkou odvahu; je stejně slabého srdce jako zdravý; bázlivost, která ho charakterizuje a kterou nosí i ve společnosti, ve tváři i v držení těla, není jen vadou temperamentu: zdá se vrozená jeho duši a jeho osvícenost mu neposkytuje žádný prostředek, jak ji přemoci. Proto když dobře odvodil tu či onu zásadu a dokázal tu či onu pravdu, hlasoval ve

13. Perroud: Alexandre-Théophile Vandermonde (1735–1796), významný matematik, od roku 1771 člen Akademie věd; roku 1789 byl členem prozatímní pařížské Komuny, v prosinci 1792 členem Jakobínského klubu a v letech 1793–1794 zasedal v komisi umění, v komisi pro míru a váhy i v porotě soutěže o elementární učebnice, patřil tedy ke skupině učenců „seskupených kolem Výboru pro veřejné blaho“.

14. Marie-Jean-Antoine-Nicolas de Caritat, markýz de Condorcet (1743–1794), matematik, filozof, stálý tajemník Akademie věd, poslanec Zákonomádného shromáždění a Konventu. Perroud: Roland a Condorcet se znali z let 1776–1781, kdy Roland předkládal Akademii své práce o průmyslových řemeslech; v revoluci mezi nimi sympatie nikdy nevznikla – srov. dopis nepřátelský vůči paní Rolandové, který 22. února 1793 otiskla Condorcetem řízená *Chronique de Paris*, a posměšný tón, jímž tentýž list oznámil její zatčení a manželův útek. – Condorcet byl v červenci 1793 stíhán, skrýval se v Paříži, kde napsal *Nástin historického obrazu pokroku lidského ducha*, a zemřel po zatčení v březnu 1794 ve vězení v Bourg-la-Reine. – K rčení o velké odvaze v slabém těle připomíná Perroud Vergiliův verš o včelách: „Ingentes animos angusto in pectore versant“ – „v nepatrné hrudi skrývají veliké duše“ (*Georgica* IV, 83).

shromáždění opačně, jakmile měl vstát tváří v tvář hřímajícím galeriím, ozbrojeným nadávkami a štědrým na výhrůžky. Na svém místě byl v sekretariátu Akademie. Takové lidi je třeba nechat psát a nikdy je nezaměstnávat. Ještě štěstí, dá-li se z nich vytěžit nějaký užitek! To se nedá říci o všech bázlivcích; většina z nich není k ničemu. Podívejte se na všechny ty zbabělce ve shromáždění, kteří v skrytu nařikají: kdyby byli měli dost odvahy, aby se dali 2. června zatknout na protest proti nespravedlivému dekretu o zatčení Dvaadvaceti¹⁵, zajistili by spásu všech, neboť nikdo by se neodvážil zkrivit vlas jedinému ze dvou či tří set zástupců lidu; a věc veřejná by byla stejně zachráněna, departementy by znovu neusnuly; ztrátu dvaceti mužů lidé přešli, ale shromáždění, z něhož by odešla polovina, by nikdo nemohl pokládat za Konvent.

Rabaud¹⁶, Lasource a Fauchet zůstali věrni své kněžské povaze, a Grégoire ještě víc, a Torné; všichni byli za krásných dnů revoluce horlivými vlastenci, všichni se v čase bouře sehnuli, uprchli nebo se přetvařovali. Rabaud, o němž se věří, že je v Nîmes a šíří pravdu¹⁷, živoří skrytě v nějakém koutě

15. Dne 2. června 1793 obklíčila Konvent Národní garda a ozbrojení sansculotti pod Hanriotovým velením; Konvent pod tímto nátlakem odhlasoval zatčení 29 girondistických poslanců (dvaadvacet jich jmenovala petice pařížských sekcí, k nim přibyli členové komise Dvanácti) a ministrů Clavièra a Lebruna.

16. Perroud upozorňuje, že paní Rolandová zde útočí na všechny (Rabaut, Lasource, Fauchet, Grégoire, Torné), kdo se před rokem pohybovali kolem Rolandových a jimž nemohla odpustit, že buď přešli k nepříteli jako Torné, nebo bojovali příliš chabě; tři z nich přesto zaplatili svou umírněnost životem. Celá tato pasáž až do konce oddílu je v rukopise přeškrtnuta, zřejmě Boscem, který ji ve svém vydání vynechal; všechna vlastní jména jsou navíc silně, ale čitelně přetřena rukou samotné autorky – místo jména Torné původně napsala Royer, ústavního biskupa departementu Ain, pak jméno škrtnla a nadepsala Torné.

17. Perroud: Jean-Paul Rabaut Saint-Étienne (1743–1793), protestantský pastor z Nîmes, poslanec Ústavodárného shromáždění a Konventu, byl 2. června zahrnut do dekretu o zatčení, ale mohl uprchnout. Věřilo se, že je v departementu Gard a bouří jej, a proto byl 28. července postaven mimo zákon. Ve skutečnosti Paříž neopustil a ukrýval se u krajana Peyssaca na předměstí Poissonnière; byl vypátrán a 5. prosince 1793 poslán na popraviště pouze na základě zjištění totožnosti. Peyssac a jeho žena byli popraveni v červnu 1794. Perroud poznamenává, jak dobře byla vězeňkyňe o všem zpravena.

Paříže; Lasource¹⁸, nespokojen s tím, že udělal totéž, zbaběle protestuje proti svému sesazení; to ho ovšem muselo překvapit – on, který si od své mise v Nice s Collotem d'Herbois oblékl montagnardskou zbroj, nemohl očekávat pocty pronásledování. Fauchet¹⁹ hanebně zasedá mezi těmi, jež nenávidí. Grégoire se bratříčkuje s Du Trosnem²⁰; přítel černochů se spojuje s jejich odpůrcem, a Torné²¹ přichází blahopřát Konventu k událostem 31. května a 2. června. Falešnost, slabost, pokrytectví – to jsou rysy kněze, pokud není zpustlý, prostý a drzý jako Chabot²².

Veřejné mínění

Co je to tedy za proslulý Úřad pro veřejné mínění, z něhož byl Rolandovi učiněn tak veliký zločin²³? – Mám chuť položit tutéž otázku i těm, kdo ji

18. Perroud: Marc-David Alba Lasource (1763–1793), protestantský duchovní, poslanec za departement Tarn v Zákonodárném shromáždění a v Konventu, od listopadu 1792 do ledna 1793 na misi v Nice s Collotem d'Herbois a Goupilleauem. Po dekretu z 2. června několikrát psal Konventu na protest, 21. a 22. července „proti svému sesazení“; 28. července byl obžalován, 19. srpna uvězněn v Lucemburském paláci a 14. září ještě žádal Konvent o poslanecké diety. Popraven 31. října 1793 s ostatními girondisty.

19. Perroud: Claude Fauchet (1744–1793), ústavní biskup departementu Calvados, poslanec Zákonodárného shromáždění a Konventu. Dne 2. června 1793 prohlásil, že se dobrovolně vzdává výkonu mandátu; 14. července byl zatčen, 28. července obžalován a 31. října popraven. Paní Rolandová ho dobře znala z roku 1791; snad mu nezapomněla jeho dopis proti Rolandovi z 28. ledna 1793.

20. Henri Grégoire (1750–1831), abbé, ústavní biskup v Blois, poslanec Konventu a přední člen Společnosti přátel černochů, bojovník za zrušení otroctví. Perroud ztotožňuje Du Trosna s lékařem Jacquesem-Françoisem Dutronem de la Couture (1749–1814), autorem spisu o významu kolonií (1790), tedy zřejmě obhájcem koloniálních zájmů, který stál ve styku s výborem pro veřejné vyučování, jehož byl Grégoire činným členem; o jakou příhodu z roku 1793 jde, se Perroudu zjistiť nepodařilo.

21. Perroud: Pierre-Anastase Torné, bývalý poslanec Zákonodárného shromáždění a ústavní biskup departementu Cher, přečetl 18. června 1793 jako předseda generální rady departementu Cher u zábradlí Konventu adresu na podporu událostí 31. května a 2. června; Konvent nařídil její tisk a rozeslání departementům a armádám.

22. François Chabot (1756–1794), bývalý kapucín, montagnardský poslanec Konventu a člen Výboru všeobecné bezpečnosti; zapleten do finančního skandálu kolem Východoindické společnosti, byl popraven v dubnu 1794 s dantonovci. – Perroud: celý závěr oddílu byl zřejmě napsán mezi 22. a 28. červencem 1793, před dekrety ze 14. a 28. července o Lasourceovi, Fauchetovi a Rabautovi; v srpnu by autorka už nemohla Fauchetovi vyčítat, že „zasedá mezi těmi, jež nenávidí“.

23. Perroud: Úřad pro veřejné mínění (Bureau de l'Esprit public) zřídil Roland k provedení dekretu z 18. srpna 1792, který mu dal k dispozici sto tisíc liber na šíření užitečných spisů; Konvent jej zrušil v lednu 1793. Montagnardi na něj útočili v Konventu i u jakobínů i po Rolandově odchodu z ministerstva.

kladou; neumím si představit přelud srovnatelný s tím, který nese toto jméno.

Roland, když se po 10. srpnu znovu stal ministrem, nepokládal nic za naléhavější než šířit ve správních orgánech jednotného ducha, aby postupovaly jednotně a aby se zajistil úspěch revoluce; rozeslal správním sborům oběžník s tímto cílem, který měl dobrý účinek. Zákonodárné shromáždění pocítilo potřebu jeho působení rozšířit, a protože veřejné školství ještě nebylo zorganizováno, rozhodlo, aby ministru vnitra bylo dáno k dispozici sto tisíc liber na šíření užitečných spisů, jejichž výběr mu ponechalo.

Roland, šetrný a přísný, se postaral o uvážlivé využití těchto prostředků: využil noviny, jež se tehdy těšily vážnosti²⁴, a dal je zdarma rozesílat lidovým společnostem, farářům a horlivým jednotlivcům, kteří se hlásili s přáním přispět k dobru státu. Některé z těchto společností a několik z těch jednotlivců, když viděli, že se vláda zajímá o jejich poučení, nabyly důvěry a občas se na ministra obracely s žádostmi o spisy či listiny, jejichž tisk Konvent nařídil a které k nim nedošly. Ministr, ochotný jim vyhovět, pověřil jeden ze svých úřadů, aby na takové dopisy odpovídal a podle toho odesílal zásilky. Na tohle se scvrká celé to hrozné lešení, kolem něhož se nadělalo tolik hluku a které není ničím jiným než prostým plněním povinností uložených dekretem. Roland byl tak zdrženlivý, že za šest měsíců utratil ze sta tisíc franků, jež měl k dispozici, jen asi třicet čtyři tisíce liber; a podal o nich přísné vyúčtování se soupisem rozšířených nebo zakoupených děl. Protože však Roland ze svého postavení a za okolností, v nichž se nacházel, sám občas sepisoval pokyny, jež touto cestou šířil, a protože jeho spisy dýchaly vesměs mírnou filozofií a opravdovou lidumilností, začali se někteří bát, že vážnost, kterou mu to získá, ho učiní příliš mocným.

Z toho však plynulo jen to, že vzbuzoval velkou důvěru, která velmi usnadňovala správní úkony a přinášela mnoho dobrého. A i za předpokladu, že bylo třeba zabránit, aby nezískal příliš mnoho vážnosti či převahy,

24. Perroud: v Rolandově vyúčtování, z něhož vyplývá, že ze sta tisíc liber utratil jen 32 913, jsou uvedeny tyto listy: *La Sentinelle* (Louvetova), *Journal des débats et de la correspondance des Jacobins*, *Le Patriote français* (Brissotův), *Le Courrier de Paris dans les 83 départements* (Gorsausův), *La Chronique de Paris* (kam psali Condorcet, Rabaut aj.), *La Feuille villageoise* (Ginguenéova), *Le Courrier de l'Égalité* a *Le Thermomètre du jour* (Dulaurův).

nezbývalo nic jiného než zrušit dekret a zakázat mu jakoukoli zasilku, jež by nutně nesouvisela s korespondencí se správními sbory. Jenže v myslích nekvasila láska k věci, nýbrž žárlivost na jednotlivce; a tak se začalo křičet, obviňovat ho, mlhavě ho udávat, a to bez udání cíle, neboť kdyby jej byl Roland prohlédl, byl by sám první navrhl lék na obávané zlo. Pomýšlel zprvu jen na to, jak se bránit tím, že bude dál jednat dobře, a pak tím, že občas vysvětlí své jednání a vyvrátí své pomlouvače. Jeho vítězné odpovědi závist ještě víc rozhořčily; mluvilo se o něm už jen jako o nepříteli veřejnosti; rozpoutal se skutečný zápas mezi statečným úředníkem, který navzdory bouři zůstával u kormidla, a žárlivci, podvodníky či podvedenými, kteří zvedali vlny, aby ho pohltily. Vytrval, dokud doufal, že to bude k užítiku; ale když se při jedné velké příležitosti ukázala slabost a nedostatečnost strany rozvážných, odešel²⁵.

Jeho úcty naháněly jeho nepřátelům hrůzu; zabránili – nikoli tomu, aby se přezkoumaly, ale tomu, aby se o nich podala zpráva shromáždění; pomlouvači, kteří vytáhli do pole, pomýšleli už jen na to, jak ospravedlnit své lži zkázou toho, na koho mířily: odtud jejich zdvojnásobené úsilí, otevřené pronásledování, namířené až na mne, a pro nedostatek platných důvodů tolikrát opakované obvinění z kažení veřejného mínění²⁶, ze zřízení úřadu k tomu účelu, z mé údajné spolupiny v té věci – to vše bez uvedení jediného skutku, jediného spisu, jediné závadné věty. – A přitom Rolandova sláva u potomstva bude zčásti spjata s moudrými spisy, jež vyšly z jeho pera!

Druhé zatčení

Ze Sainte-Pélagie, 20. srpna.

Začínal plynout dvacátý čtvrtý den mého uvěznění v Abbaye; celou dobu tohoto uvěznění jsem vyplnila studiem a prací; využila jsem ji hlavně k psaní Poznámek, jejichž podání muselo nést stopy vynikajícího duševního

25. Roland podal demisi 22. ledna 1793, den po popravě Ludvíka XVI.; „velkou příležitostí“ je patrně královský proces, v němž girondisté neprosadili odvolání k lidu.

26. Perroud: zřejmá narážka na dopis, který 1. července 1793 zaslali ministru vnitř Garatovi Chabot a Ingrand, členové Výboru všeobecné bezpečnosti, na ospravedlnění druhého zatčení paní Rolandové a o němž se nejspíš dozvěděla od Champagneux. Vyčítala se v něm „této domnělé Lukrécii“ spolupina s jejím „domněle ctnostným mužem“ na záměru „zkazit veřejné mínění úřadem pro formování řečeného mínění“ – podle Perrouda nepochybně Chabotův styl.

rozpoložení, v němž jsem se nacházela. Povstání 31. května a zločiny 2. června mě naplnily rozhořčením, ale byla jsem přesvědčena, že departementy na mě nebudou hledět se zalíbením a že jejich protesty, podpořené potřebnými kroky, dají zvítězit dobré věci. S touto nadějí mi bylo lhostejné, zda v okamžiku krize nebo při výstřelcích dodělávající tyranie padnu za obět' osobní nenávisti či zuřivosti nějakého šílence. Úspěch mých přátel, vítězství opravdových republikánů mě předem utěšovaly ve všem; byla bych podstoupila nespravedlivý rozsudek nebo podlehla nějaké nečekané ukrutnosti s klidem, hrдостí, ba s radostí nevinnosti, jež pohrdá smrtí a ví, že její smrt bude pomstěna. Nemohu se zdržet, abych zde znovu nevysloвила lítost nad ztrátou oněch Poznámek²⁷, jež tak dobře zachycovaly fakta, která jsem znala, i osoby, jež mě obklopovaly, i city, které jsem prožívala v tehdejším sledu událostí. Dozvídám se, že některé z nich unikly zkáze; obsahují však jen podrobnosti o mém prvním zatčení. Snad jednou spojení těchto útržků poskytne nějaké přátelské ruce látku, jak doplnit obraz pravdy o nové rysy.

Zveřejnění hrubé lži a hlučné vyvolávání jednoho z oněch plátků *Père Duchesne*²⁸ pod mým oknem – toho špinavého spisu, jímž Hébert, zástupce prokurátora pařížské Komuny, každého rána otravuje nevzdělaný lid, který pije pomluvu jako vodu – mě přesvědčily, že se proti mně chystá nějaká hrůza. Plátek tvrdil, že mě jeho autor navštívil v Abbaye a že si v přestrojení za lupiče z Vendée získal mou důvěru a vylákal ze mě přiznání o stycích Rolanda a brissotinců se vzbuřenci onoho departementu a s anglickou vládou. Tato směšná pohádka byla okořeněna vším, co tvoří ozdoby řeči otce Duchesna; na tělesnou věrohodnost se nedbalo o nic víc než na jakoukoli jinou; nejenže jsem byla proměněna v kontrarevolucionářku, ale i v bezzubou stařenu, a nakonec mě vyzýval, abych oplakávala své hříchy, než je odpykám na popravišti. Kameloti, bezpochyby dobře poučení, celé do-

27. Míněny jsou *Historické poznámky*, psané v Abbaye. Část rukopisů, které nechala vynést z vězení, byla zničena, když se jejich opatrovník obával domovní prohlídky; zachované sešity tvoří dnešní text *Historických poznámek*.

28. List *Le Père Duchesne* vydával Jacques-René Hébert (1757–1794), zástupce prokurátora pařížské Komuny, hrubým lidovým jazykem, jímž mluví jeho titulní postava, kamnář „otec Duchesne“; Hébert byl popraven v březnu 1794. Perroud: jde o č. 248 z června 1793. Tržištěm je míněn trh Saint-Germain, který sousedil s křižovatkou před vězením Abbaye.

poledne neopustili okolí mého sídla a vyvolávání velké návštěvy otce Duchesna doprovázeli nejkrvelačnějšími výzvami k lidu z tržišť.

Chopila jsem se pera; napsala jsem několik řádek tomu zbabělému Garatovi²⁹, jenž se pokládá za mudrce, protože nemá jinou vášeň než strach, který ho vede k tomu, aby šetřil silnější stranu, zcela nezávisle na spravedlnosti; vyčítala jsem mu hanbu správy, která vydává již utlačenou nevinnost posledním výstřelkům zuřivosti zaslepeného lidu. Rozhodně jsem nečekala, že ho obrátím, ale posílala jsem mu své sbohem jako supa, aby mu hlodal srdce.

Zhruba v téže době nalezla cestu do mého vězení jedna žena, jejíž duch a znalosti nikdo chválit nebude, ale která k půvabům svého pohlaví připojuje citlivost duše, jež je jeho první předností a největším kouzlem. Jak jsem žasla, když jsem uviděla její milou tvář, když mě sevřela v náručí a smáčela mě svými slzami! Považovala jsem ji za anděla; a také jím byla, neboť je dobrá a hezká a udělala všechno, aby mi přinesla zprávy od mého nejlepšeho přítele³⁰; dávala mi dokonce i možnost, jak posílat své. Tato úleva v zajetí přispívala k tomu, že jsem na ně zapomínala, když mě 24. června v poledne žena žalářníka přišla požádat, abych přešla do jejího bytu, kde se po mně ptal jakýsi policejní správce: byla jsem nemocná a ležela jsem; vstanu, jdu k ní, vcházím do pokoje, kde jeden muž přecházel sem a tam a druhý psal, aniž se zdálo, že by si kterýkoli z nich všiml mého příchodu. „Opravdu hledáte mne, pánové?“ – „Vy jste občanka Rolandová?“ – „Ano, tak se jmenuji.“ – „Račte se posadit.“ A jeden píše dál, druhý se dál prochází. Hledala jsem, co ta komedie znamená, když se pisatel ujal slova a řekl mi: „Přicházím vás propustit na svobodu.“ – Nevím proč, ale ta zpráva

29. Dominique-Joseph Garat (1749–1833), spisovatel a ideolog, ministr spravedlnosti a od března do srpna 1793 ministr vnitra. Perroud: dopis paní Rolandové, poprvé otištěný roku 1823 v Buzotových pamětech, je zařazen mezi její *Dopisy z vězení*.

30. Perroud: šlo o paní Goussard (Marie-Anne-Victoire, roz. Goussier), dceru skromného učence Louise-Jacquese Goussiera, jehož Roland podporoval, a manželku Alexandra Goussarda z Dreux, přítele Pétiona a Brissota z mládí a tehdy přednosty na ministerstvu veřejných příjmů. Goussardovi bydleli v ulici Faubourg-Saint-Honoré nedaleko Pétiona, jemuž 23. června 1793 pomohli k útěku; věrně stáli i při paní Rolandové a Brissotovi. Paní Goussard jí nosila dopisy od Buzota – to je onen „nejlepší přítel“ –, které Buzot posílal z Caen Deperretovi a ten je předával Pétionovi. V prvním dopise Buzotovi (22. června) paní Rolandová tutéž scénu líčí slovy: „Ta milá paní Goussard! Jak jsem byla překvapena, když jsem uviděla její milou tvář, ... když jsem viděla, jak vytahuje z nádra dva dopisy od tebe!“

se mě dotkla jen velmi slabě. – „Nuže,“ odvětila jsem, „je velmi dobře, že mě odsud pouštíte, ale zároveň jde o to, abych se mohla vrátit domů; na mém bytě jsou pečeti.“ – „Správa je během dne dá sejmout; píšu o příkaz, protože jsem tu jediný ze správců a k tomu, aby byl žalářík zproštěn odpovědnosti, jsou třeba dva podpisy.“ Vstane, předá svůj vzkaz, vrátí se a rozmlouvá se mnou tím tónem, který chce vzbudit důvěru; a pak se mě náhle, jako by nic, zeptá: „Víte, kde je teď pan Roland?“³¹

Usmála jsem se nad tou otázkou a poznamenala jsem, že není natolik diskrétní, aby si zasloužila odpověď. Rozhovor začínal být nudný; odcházím do svého pokoje, abych se připravila. Nejprve jsem měla v úmyslu v klidu poobědvat a odejít až k večeru, ale uvážila jsem, že je pošetilost zůstat ve vězení, když je možné z něho odejít; ostatně žalářík se přišel přeptat, zda se chystám, a viděla jsem, že dychtí po mém obydlí. Byla to malá komůrka, velmi neutěšená pro špinavé zdi, tlusté mříže a sousedství dřevníku, který všechna zvířata v domě užívají jako záchod; ale protože se do ní vejde jen jedno lůžko, má člověk výhodu, že je tam sám, a obvykle se jí prokazuje čest nově příchozímu nebo tomu, kdo si tuto výhodu přeje. Lavacquerie, který ji nikdy neviděl obývanou nikým tak dobré nálady, jako jsem byla já, a který obdivoval, s jakou pečlivostí jsem si v ní rovnala knihy a květiny, mi říkal, že jí odted' bude říkat „pavilon Flory“. Nevěděla jsem, že ji v téže chvíli určuje pro Brissota, o němž jsem netušila, že je v mém sousedství³²; že ji brzy nato bude obývat hrdinka hodná lepšího věku, slavná Corday³³, a že i po ní zůstane komůrka v sukních, až do ní přijde abbé Fauchet³⁴. Má ubohá služebná, která mě právě přišla navštívit, plakala radostí, když mi balila uzlík; ukazují mi příkaz k propuštění, odůvodně-

31. Perroud: Roland se skrýval v Rouenu u starých přítelkyň. Vítězové 2. června však byli přesvědčeni, že je v Lyonu a spolu s Chassetem a Birotteauem bouří město proti Konventu.

32. Perroud: Brissot, který uprchl 2. června, byl 10. června zatčen v Moulins, 22. června přivezen do Paříže a po dni stráveném v budově mairie převeden do Abbaye, kam přišel 23. června večer, v den, kdy Konvent odhlasoval jeho obžalobu; zůstal tam do 6. října, kdy byl převezen do Conciergerie. Popraven byl 31. října 1793.

33. Charlotte Corday (1768–1793), která 13. července 1793 zavraždila Marata. Perroud: v Abbaye byla vězněna od 13. do 16. července, kdy ji převezl do Conciergerie; popravena byla 17. července.

34. Ve francouzském originále slovní hříčka: komůrka „tombera en quenouille“ – doslova „připadne přeslici“, tj. ženské linii (právnícký obrat o dědictví) –, když po Charlotte Corday přijme kněze v sutaně. Perroud: Fauchet byl stíhán od 14. července 1793 (viz výše).

ný tím, že proti mně nic není; vyrovnávám účty a rozdávám drobné dary chudým a vězeňským sluhům; cestou potkávám jednoho z rukojmí, knížete Leiningena³⁵, který mi zdvořile blahopřeje ke svobodě: odpovídám mu, že bych mu ráda složila podobnou poklonu jako záruku svobody našich komisařů a míru pro mou vlast; posílám pro drožku, sestupuji a velmi se divím, že vidím ještě toho správce, který vězení neopustil a jde se až ke dveřím podívat, jak nastupuji do vozu. Dávám se odvézt do svého bytu s úmyslem zanechat tam několik věcí a brzy nato se odebrat k šlechtným lidem, kteří se ujali mé dcery³⁶; vystupuji z drožky s onou lehkostí, která mi nikdy nedovolila vystoupit z vozu jinak než seskokem; proletím průjezdem jako pták a vesele volám na domovníka: „Dobrý den, Lamarre!“ Nevystoupila jsem ani čtyři schody, když dva muži, kteří mi přišli v patách nevím jak, vykřiknou: „Občanko Rolandová!“ – „Co chcete?“ zeptala jsem se a obrátila jsem se. – „Jménem zákona vás zatýkáme.“ Kdo umí cítit, nepotřebuje ani přemýšlet, aby posoudil, co jsem v tu chvíli musela prožít. Dávám si přechýšlet, okamžitě se rozhoduji, sestupuji a rychle přecházím dvůr. „Kam to jdete?“ – „K svému domácímu, mám tam něco na práci; pojdte za mnou.“ – Paní domu mi sama s úsměvem otvírá. „Nechte mě posadit se a vydechnout,“ řeknu jí, „ale neradujte se. Právě mě propustili na svobodu, byla to jen krutá léčka; vycházím z Abbaye a zatýkají mě, aby mě odvedli do Sainte-Pélagie. Znáám usnesení, která nedávno přijala má sekce, chci se postavit pod její ochranu; prosím vás, pošlete tam.“

Syn domu se věci chápe s horlivostí a rozhořčením poctivého mladého muže³⁷. Přicházejí dva komisaři sekce, dají si předložit příkaz a sepíší protokol o námitce; potom mě však poprosí, abych je doprovodila na mairii, kde jej chtějí oznámit a přednést své důvody: nemohla jsem to odmítnout;

35. Perroud: pět hrabat z Leiningenu (franc. Linanges), příbuzných prince Coburga, sloužících v rakouské armádě a zajatých, prohlásil Konvent dekretem z 3. dubna 1793 za rukojmí za čtyři komisaře Konventu, které Dumouriez vydal Rakušanům; 28. května byli převezeni do Paříže a uvězněni v Abbaye. – Mezi vydanými komisaři byl i Bancal, přítel Rolandových; do Francie se vrátili až roku 1795 výměnou za dceru Ludvíka XVI.

36. Perroud: manželé Creuzé-Latouchovi. Jacques-Antoine Creuzé-Latouche (1749–1800) byl poslancem Konventu; Eudora u nich našla útočiště po matčině zatčení.

37. Perroud: domácím byl Cauchois a jeho synem architekt Alexandre-Pierre Cauchois, Rolandovým oddaný jako nikdo jiný. Revoluční tribunál ho v březnu 1794 odsoudil k smrti; z Fouquier-Tinvilloyovy obžaloby vyplývá, že dal Rolanda postavit pod ochranu sekce a že se 31. května pokusil zabránit výstřelu z poplašeného děla na Pont-Neuf. Podle Bosca zemřel jeho otec žalem.

čas jsem mezitím využila k napsání několika lístků přátelům³⁸, abych je zpravila o svém novém místě určení; opouštím rodinu, do níž tato scéna vnesla překvapení a zděšení; přijíždíme na mairii, jsem umístěna v malé předsíni s inspektory, kteří mě mají hlídat; komisaři vcházejí do kanceláře policejních správců; rozprava začíná, protahuje se a nabírá na prudkosti. Cítila jsem se nesvá, nepatřičně; ptala jsem se sama sebe, jakým osudem musí nevinnost hrát roli zločince, který čeká na rozsudek, a být mezitím vystavena zvědavým pohledům lidí přicházejících do té předsíně; netrpělivě vstanu a otevřu dveře kanceláře: „Mohu se přece, pánové, bez obtíží zúčastnit rozpravy, jejímž předmětem jsem já.“ – „Odejděte!“ vykřikne malý muž, v němž jsem poznala Louveta³⁹, který mě tak neobratně přišel vyslychat do Abbaye. – „Nemám přece v úmyslu použít násilí, na to vůbec nejsem vybavena; nežádám ani o slovo, přeji si jen být přítomna.“ – „Odejděte, odejděte; četníci, sem!“ Řekl by člověk, že kancelář je v obležení, protože žena se zdravým rozumem chtěla slyšet, co se o ní říká. Musela jsem odejít, abych nebyla vyvedena. Brzy nato jsem zahlédla posunky, chození sem a tam; bylo nařízeno přivést vůz a nakonec mě jeden policejní inspektor přišel požádat, abych ho následovala. Vracím se ke dveřím kanceláře a otevírám je dokořán: „Komisaři sekce Beaurepaire, upozorňuji vás, že mě odvádějí.“ – „Nemůžeme tomu zabránit, ale sekce na vás nezapomene; postará se, abyste byla vyslechnuta.“ – „Bude zajímavé vidět, jak jsem se já, propuštěná v jednu hodinu, protože proti mně nic nebylo, mohla stát podezřelou cestou z Abbaye do svého bytu a poskytnout tak nové důvody k zadržení.“ Jobert⁴⁰, jiný správce, stejně prudký, ale těžkopádnější a ještě hloupější než Louvet, se povýšeně ujal slova, aby správu ospravedlnil, a přitom uznal, že mé první zatčení bylo nezákonné a že bylo nutné mě propustit, aby mě pak bylo možné zatknout podle zákona. To mi dávalo do ruky trumfy; chtěla jsem jich využít, ale tyrani, jimž pravda uniká, ani teh-

38. Perroud: mimo jiné Deperretovi. – Claude-Romain Lauze de Perret (Deperret), girondistický poslanec za departement Bouches-du-Rhône, který po 2. června zůstal v Konventu a sloužil jako prostředník korespondence uprchlých girondistů; navštívila ho i Charlotte Corday. Popraven byl s girondisty 31. října 1793.

39. Nejde o girondistu Jeana-Baptistu Louveta de Couvray, nýbrž o stejnojmenného policejního správce pařížské Komuny, který ji podle Perrouda předtím vyslychal v Abbaye. Policejní správa Komuny sídlila v budově mairie (sídla pařížského starosty) u Justičního paláce.

40. Perroud: policejní správce Komuny, o němž podává zprávu v úvodu svého vydání; paní Rolandová psala jeho jméno „Joubert“.

dy nechtějí, aby jim byla řečena; hluk a hněv nenechaly rozumu ani kousek místa; opustila jsem společnost a byla jsem odvedena do Sainte-Pélagie.

Sainte-Pélagie

Jméno tohoto domu, v němž za starého režimu sídlily řeholnice, jež střežily oběti zatykačů lettres de cachet, ženy pokládané za nemravné; jeho osamělá poloha v odlehlé čtvrti, plné toho, čemu je nutno říkat lid, a až příliš známé pro onoho krvelačného ducha, který tam v září dal pobít tolik kněží⁴¹; to vše mi toto nové útočiště neukazovalo v útěšném světle.

Zatímco se zapisoval můj příchod, otevřel jakýsi muž zlověstného vzezření můj uzlík a zvědavě se v něm přehraboval; všimla jsem si toho ve chvíli, kdy na žalárníkův stůl kladl tiskoviny, které v něm byly (byly to noviny). Překvapena a uražena postupem, který je přípustný jen u osob držených v přísné izolaci, jsem poznamenala, že přinejmenším nepřísluší muži takto neslušně prohlížet noční uzlík ženy; bylo mu nařizeno, aby toho nechal; ale je to klíčník chodby, kde mě ubytovali, a byla jsem odsouzena vídat dvakrát denně jeho ohavnou tvář. Ptají se mě, chci-li pokoj s jedním, nebo se dvěma lůžky. „Jsem sama a nechci žádnou společnici.“ – „Ale pokoj bude příliš malý.“ – „Na tom mi nezáleží.“ Hledá se; žádný volný nebyl; vcházím do pokoje se dvěma lůžky; má šest stop na šířku a dvanáct na délku, takže se dvěma stolky a dvěma židlemi v něm zbývá sotva nějaké místo. Dozvídám se, že je třeba zaplatit předem nájem za první měsíc, 15 liber za jedno lůžko, dvojnásobek za obě: chtěla jsem užívat jen jedno a byla bych je vzala v pokoji, kde by bylo samo; zaplatila jsem tedy jen 15 liber. „Ale není tu ani džbán na vodu, ani jiná nádoba?“ – „To si musíte koupit,“ řekl mi onen člověk, velmi ochotný nabízet služby, jejichž zistný cíl je zřejmý. K těmto nákupům přidávám kalamář, papír, pera a zabydluji se. Přichází mě navštívit paní domu; vyptávám se na zvyklosti a na svá práva; dozvídám se, že tady stát na vězně nedává nic. „Jak tedy žijí?“ – „Je tu jen porce fazolí a půldruhé libry chleba denně; ale vy nebudete moci jíst ani jedno, ani druhé.“ – „Věřím, že se to nepodobá tomu, na co jsem zvyklá; ale ráda

41. Sainte-Pélagie v ulici de la Clef na levém břehu Seiny, dříve útulek „kajících“ žen, sloužila od revoluce jako věznice. Perroud k zářijovým vraždám poznamenává: „v Bicêtre a v Salpêtrière“; v téže čtvrti byli 3. září 1792 povražděni kněží uvězněni v semináři Saint-Firmin.

poznávám, co je každé situaci vlastní, a přizpůsobuji své síly té, v níž se nacházím; chci to zkusit.“ Opravdu jsem se pokusila; ale ať už kvůli rozpoložení, které tehdy nebylo nejlepší, nebo pro nedostatek pohybu, můj žaludek se proti vězeňské stravě vzbouřil a musela jsem se uchýlit ke kuchyni paní Bouchaud; nabídla mi, že mě bude stravovat, a já přijala: nacházela jsem u ní zdravou stravu a úsporu ve srovnání s tím, co bych si musela dávat nosit od hostinského, na konci světa a v zapadlé čtvrti. Kotleta a několik lžic zeleniny k obědu, trochu salátu večer, nikdy moučník, k snídani nic než chléb a voda: to jsem si objednala a tak jsem žila i v Abbaye. Zaznamenávám to zde, abych tento způsob života postavila vedle udání, které bylo brzy nato podáno v sekci Observatoire o mých výdajích v Sainte-Pélagie, kde jsem prý kupovala žaláříka hodováním s jeho rodinou: odtud rozhořčení sansculottů a návrh některých z nich, že mě mají sprovodit ze světa. To se dost dobře shoduje s křikem oněch žen, které tvrdí, že se ke mně v krásných šatech vetřely do společností starých hraběnek, jež jsem prý pořádala v paláci ministerstva vnitra, a s články listu *Journal de la Montagne*, který otiskuje dopisy, jež mi prý píše kněží, kteří odmítli přísahu.

Ó Dantone! Tak brousíš nože na své oběti. Udeř! Jedna navíc tvé zločiny příliš nerozmnoží; ale jejich množství nemůže zakrýt tvou ničemnost ani tě zachránit před potupou. Krutý jako Marius, ohavnější než Catilina⁴², předčíš jejich zločiny, aniž máš jejich velké vlastnosti, a dějiny s hrůzou vyvrhnou tvé jméno ve vyprávění o zářijových jatkách a o rozkladu společenského těla po událostech 2. června.

Má odvaha nebyla menší než nová pohroma, která mě stihla; ale rafinovaná krutost, s níž mi dali předem okusit svobodu, aby mě pak spoutali novými okovy, a barbarská péče, s níž se dovolali dekretu a falešně na mne vztáhli jakési označení, aby mě mohli držet ještě libovolněji pod rouškou zákonnosti, mě naplňovaly rozhořčením. Byla jsem v onom rozpoložení, kdy jsou všechny dojmy živější a jejich následky pro zdraví znepokojivější; ulehla jsem, ale nemohla jsem spát; nezbývalo než přemítat. Prudká

42. Gaius Marius (157–86 př. Kr.), římský vojevůdce, který po návratu do Říma roku 87 př. Kr. dal povraždit své odpůrce; Lucius Sergius Catilina (asi 108–62 př. Kr.), strůjce spiknutí proti římské republice, odhaleného Ciceronem. Oba byli pro revoluční generaci vychovanou na antice ztělesněním krvavé ctižádosti – ale i mužů mimořádných schopností.

hnutí mysli u mne nikdy netrvají dlouho; potřebuji vládnout sama sobou, protože jsem zvyklá se sama řídit; připadala jsem si jako hlupačka, že svým pronásledovatelům něco dopřávám tím, že se nechávám zraňovat ne-spravedlností: oni na sebe brali novou ohavnost, a přitom jen málo měnili stav, který jsem už dokázala tak dobře snášet. Což jsem zde, stejně jako v Abbaye, neměla knihy a čas? Což jsem přestala být sama sebou? Opravdu jsem se téměř rozhořčila nad tím, že jsem se nechala rozrušit, a myslela jsem už jen na to, jak užívat života a jak používat svých schopností s onou nezávislostí, kterou si silná duše zachovává i v okovech a jíž mate své nejzarytější nepřátele. Pocítila jsem však, že musím svá zaměstnání střídat: dala jsem koupit tužky a znovu jsem se vrátila ke kreslení, které jsem tak dlouho zanedbávala⁴³.

Pevnost nespočívá jen v tom, povznést se nad okolnosti úsilím vůle, ale i v tom, udržet se nad nimi náležitou životosprávou a péčí o sebe. Moudrost se skládá ze všech úkonů, jež jsou užitečné k jejímu zachování a uplatnění. Když mě zaskočí nepříjemné nebo dráždivé události, neomezují se na to, abych si připomínala filozofické zásady na posilu své odvahy; dopřávám svému duchu příjemná rozptýlení a nezanedbávám předpisy hygieny, abych se udržela ve správné rovnováze. Rozvrhla jsem si tedy dny s jistou pravidelností. Ráno jsem studovala angličtinu z výtečného Shaftesburyho *Pojednání o ctnosti*⁴⁴ a překládala jsem si verše Thompsona⁴⁵; zdravá metafyzika prvního a okouzující popisy druhého mě přenášely střídavě do říše ducha a doprostřed nejdojemnějších přírodních výjevů. Shaftesburyho rozum posiloval můj, jeho myšlenky podporovaly rozjímání; Thompsonova citlivost, jeho usměvavé či vznešené obrazy pronikaly mým srdcem a okouzlovaly mou obrazotvornost. Potom jsem kreslila až do oběda; tak

43. Perroud: paní Rolandová měla od sedmi let za učitele kreslení svého otce, rytce, a o něco později začala sama rýt (*Soukromé paměti*, 1. sešit). V Sainte-Pélagie, dvanáct dní před smrtí, nakreslila hlavu mladé dívky a poslala ji Boscovi s věnováním: „Vím, že můj přítel Bosc bude rád mít tuto špatnou kresbu, načrtnutou rukama pronásledované odvahy a nevinnosti; mé přátelství mi ji určuje.“

44. Perroud: Anthony Ashley Cooper, hrabě ze Shaftesbury (1671–1713); jeho *Inquiry concerning Virtue*, které paní Rolandová četla v originále, přeložil, ale zároveň přepracoval Diderot (1745).

45. Perroud: tak v rukopise – jde o skotského básníka Jamese Thompsona (1700–1748), autora cyklu *The Seasons* (Roční doby), jednoho z oblíbených autorů paní Rolandové. Dne 17. ledna 1787 psala manželovi: „Můj dobrý příteli, až mi budeš moci dát velký dárek, kup mi Thompsona; kup mi ho anglicky, kup mi i jeho překlad...“

dlouho jsem už tužku nevedla, že jsem se nemohla pokládat za zručnou; ale člověk si vždycky uchová schopnost s potěšením opakovat nebo snadno zkoušet to, co s úspěchem dělal v mládí. Proto také studium krásných umění, pokládané za součást ženského vzdělání, by podle mého mínění nemělo mít za cíl ani tak dopomoci ženám k vynikajícímu talentu, jako spíše vštípit jim zálibu v práci, navyknout je soustředění a rozmnožit jejich možnosti, jak se zaměstnat; neboť tak se unikne nudě, té nejkrutější nemoci člověka ve společnosti; tak se člověk uchrání úskalí neřesti, a dokonce i svodů, jichž je třeba se bát mnohem víc než jí.

Ze své dcery nebudu dělat virtuosku: budu pamatovat, že má matka se bála, abych se nestala velkou hudebnicí nebo se nevěnovala výhradně malířství, protože si nade všechno přála, abych milovala povinnosti svého pohlaví a byla stejně hospodyní jako matkou rodiny. Chci, aby se má Eudora dovedla příjemně doprovázet na harfu nebo zlehka hrát na fortepiano; aby z kresby znala tolik, kolik je třeba, aby s větším potěšením hleděla na mistrovská díla velkých mistrů, aby dovedla nakreslit či napodobit květinu, která se jí líbí, a do všeho, co tvoří její ozdobu, vnést vkus a eleganci prostoty; chci, aby její běžné vlohy nevzbuzovaly v druhých víc obdivu než v ní ješitnosti; chci, aby se líbila celkem, aniž kdy ohromí na první pohled, a aby spíš dovedla poutat vlastnostmi než oslňovat půvaby. Ale dobrý Bože! jsem ve vězení a ona žije daleko ode mne! Neodvážuji se ji ani nechat přijít, abych ji objala; nenávist pronásleduje i děti těch, jež stíhá tyranie, a sotva se mé dítě objeví na ulici se svými jedenácti lety, panenskou tvář a krásnými plavými vlasy, už je ti tvorové, najatí ke lži nebo jí svedení, ukazují jako výhonek spiklence. Ukrutníci! Jak dobře umějí rvát srdce matky!

X. Sainte-Pélagie a poslední anekdoty (červenec – říjen 1793)

[Závěr Druhého zatčení psala paní Rolandová v Sainte-Pélagie v srpnu 1793; následující Anekdoty k němu přepisovala průběžně od 22. srpna do 3. října 1793. Na konec je připojen zbloudilý list z rukopisu, který patří k portrétu Dantona.]

Jak se žije v Sainte-Pélagie

Měla jsem ji snad vzít s sebou? Ještě jsem neřekla, jak se žije v Sainte-Pélagie¹.

Budova určená pro ženy je rozdělena na dlouhé, velmi úzké chodby; po jedné jejich straně jsou malé cely, takové, jakou jsem popsala tu, do níž mě ubytovali. Tam, pod jednou střechou, v jedné řadě, oddělena jen tenkou omítnutou přepážkou, bydlím s nevěstkami a vražedkyněmi. Vedle mne je jedna z těch stvůr, které si z toho dělají řemeslo, že svádějí mládež a prodávají nevinnost; nade mnou žena, která padělala asignáty a na silnici rozsápala osobu svého pohlaví spolu s netvory, do jejichž bandy se dala. Každá cela se zavírá na velkou závoru se zámekem a každé ráno ji přichází otevřít muž, který přitom drze nahlíží, zda jste vstala, nebo ještě ležíte; pak se obyvatelky scházejí na chodbách, na schodištích, na malém dvorku nebo ve vlhké a páchnoucí síni, důstojném to shromaždišti téhle spodiny světa. Snadno si lze domyslet, že jsem ze své cely nevycházela; vzdálenosti však nejsou tak velké, aby uši ušetřily řeči, jaké lze od takových žen očekávat – a které si nikdo, kdo je nikdy neslyšel, nedokáže ani představit.

A to není všechno: budova, kde jsou umístěni muži, má okna naproti budově, kterou obývají ženy, a velmi blízko ní; mezi jedinci stejného druhu se rozproudí hovor, tím nevázanější, že ti, kdo ho vedou, už se ničeho ne-

1. Sainte-Pélagie – bývalý kající dům pro „padlé ženy“ v rue de la Clef na levém břehu Seiny, od roku 1792 věznice. Paní Rolandovou propustili 24. června 1793 z Abbaye a ještě na prahu ji znovu zatkli a odvezli sem; zůstala tu až do převozu do Conciergerie na přelomu října a listopadu 1793.

musejí bát; posunky nahrazují činy a okna slouží za jeviště nejhanebnějším výjevům bezectné prostopášnosti.

Takový tedy byl příbytek, který byl vyhrazen důstojné choti poctivého muže! Je-li toto odměna ctnosti na zemi, ať se tedy nikdo nediví mému pohrdání životem a rozhodnosti, s jakou bych dokázala čelit smrti. Nikdy mi nepřipadala hrozná, dnes však v ní nacházím půvab; objala bych ji s nadšením, kdyby mě tato mladá dívka nevybízela, abych ji ještě neopouštěla, a kdyby můj dobrovolný odchod nepodal pomluvě zbraně proti manželovi, jehož slávu bych hájila, kdyby se mě odvážili postavit před soud. V posledních dobách Rolandova ministerstva se spiknutí a výhrůžky tak rozmnožily, že nás přátelé často naléhavě žádali, abychom na noc opouštěli ministerský palác. Dvakrát nebo třikrát jsme jejich prosbám vyhověli, ale to stěhování mě omrzelo; uvážila jsem, že zůstat je méně nebezpečné než odcházet, protože troufalost se jen stěží odhodlá vniknout do útočiště veřejného činitele, kdežto venku ho může vyčíhat a zabít; a konečně, má-li se neštěstí stát, je pro veřejné dobro i pro jeho osobní slávu lepší, aby ministr zahynul na svém místě. Od té doby jsme už nespali jinde; dala jsem si manželovu postel přenést do své ložnice, abychom podstupovali táž nebezpečí; pod polštářem nebo na nočním stolku jsem měla pistoli, kterou jsem chtěla použít ne k marné obraně, ale abych unikla potupě od vrahů, kdybych je viděla přicházet. V takovém stavu jsem prožila tři týdny. Je docela pravda, že palác byl dvakrát obklíčen; že jindy Marseillané, zpraveni o nějakém úkladu, poslali osmdesát svých lidí, aby nás střežili; je docela pravda, že jakobíni i kordeliéři nepřestávali ze své tribuny opakovat, že je třeba udělat proti Rolandovi 10. srpen, jako se udělal proti Ludvíku XVI.; ale právě proto, že to říkali, se dalo předpokládat, že k tomu mají daleko.

Smrt, již jsem tehdy vesele vzdorovala, se mi v Sainte-Pélagie mohla zdát jen žádoucí, kdyby mě k zemi nepoutaly mocné ohledy. Moji strážci brzy trpěli mou situací víc než já sama a snažili se mi ji ulehčit; nesmírná vedra července učinila mou celu neobyvatelnou. Papíry, jimiž jsem obkládala mříže, nezabránily slunci, aby se prudce neopíralo do vybílených a stísněných zdí, a ačkoli okna zůstávala v noci otevřená, rozpálený a nahromaděný vzduch dne se nikdy neochladil. Žena žalárníka mě pozvala, abych trávila dny v jejím bytě, a já její nabídky přijala na odpoledne. Tehdy mě na-

padlo dát si přivést fortepiano, které jsem postavila u ní a na které jsem si někdy pro zábavu zahrála. Ale kolika proměnami prošel v té době můj duševní stav! Hnutí některých departementů jako by ohlašovalo spravedlivé rozhořčení, jímž byly naplněny nad urážkou spáchanou na jejich poslancích, a odhodlání pomstít ji obnovením národního zastoupení v jeho celistvosti.

Krátké štěstí ve vězení

Věděla jsem, že Roland je v tichém a bezpečném úkrytu, kde se mu dostává útěchy a péče přátelství²; moje dcera, přijatá ctihodnými patriarchy, pokračovala pod jejich dohledem a spolu s jejich dětmi ve svých cvičeních a ve svém vzdělávání. Moji přátelé, uprchlíci přijatí v Caen, byli obklopeni úctyhodnou silou. Ten z nich, který mi byl nejdražší³, našel způsob, jak mi dát o sobě zprávu; mohla jsem mu psát a věřila jsem, že mé dopisy k němu dojdou. Viděla jsem, jak se v událostech připravuje spása republiky; smířená se svým vlastním osudem, byla jsem ještě šťastná. Štěstí závisí mnohem méně na vnějších věcech než na naladění ducha a na citech duše. Trávila jsem čas užitečně a příjemně; občas jsem vídala čtyři osoby, které mě navštěvovaly už v Abbaye: poctivého Grandprého, kterého k návštěvám opravňoval jeho úřad a který s sebou přiváděl jednu zajímavou ženu⁴; věr-

2. Perroud odkazuje na dřívější místo, kde se o Rolandově úkrytu mluví. Roland unikl zatčení 31. května 1793 a skrýval se v Rouenu u přátelských slečen Malortieových; když se v listopadu 1793 dozvěděl o popravě své ženy, spáchal sebevraždu. „Ctihodnými patriarchy“ jsou podle Perrouda Creuzé-Latouchovi, rodina poslance Konventu, u nichž byla Eudora ukryta.

3. Perroud: Buzot; jeho dopisy nosila nejprve paní Goussard, pak Vallée, poslanec Konventu. Perroud odkazuje na její dopisy Buzotovi z 22. června, 3., 6. a 7. července a 31. srpna 1793. François Buzot, poslanec za departement Eure, byl velkou láskou paní Rolandové; po 2. červnu uprchl do Normandie a odtud do Gironde, kde v červnu 1794 spolu s Pétionem spáchal sebevraždu. Perroud dodává, že v červnu a počátkem července věřila paní Rolandová v úspěch departementů povstalých proti Konventu.

4. Perroud: Grandpré byl inspektorem věznic na ministerstvu vnitra. „Zajímavou ženou“ je Sophie Grandchamp, přítelkyně paní Rolandové, jejíž Vzpomínky Perroud otiskuje v příloze svého vydání. Díky ní a jejímu vztahu s Grandprém, který ji uváděl v úvěr u žalářníků, získala paní Rolandová kolem poloviny července piano, knihy a obyvatelný pokoj; s ní se také ve vězení znovu dala do kreslení.

ného Bosca, který mi nosil květiny z Jardin des Plantes⁵, jejichž líbezné tvary, zářivé barvy a sladké vůně zkrášlovaly můj přísný kout; citlivého Champagneux⁶, který mě tak vroucně pobízel, abych se chopila pera a pokračovala v Historických poznámkách, jež jsem začala: což jsem na jeho prosbu učinila a na nějaký čas odložila svého Tacita a svého Plútarcha, jimiž jsem živila svá odpoledne.

Paní Bouchaud nestačilo, že mi nabídla svůj byt; cítila, že ho užívám velmi zdrženlivě, a tak ji napadlo vyvést mě z mé smutné cely a ubytovat mě v hezkém pokoji s krbem v přízemí, pod její vlastní ložnicí. A tak jsem po třech týdnech pobytu vysvobozena z hrozného okolí, které mě trýznilo; už nebudu muset dvakrát denně procházet mezi ženami ze sousedství, abych se od nich na chvíli vzdálila; už neuvídím žalářníka se zlověstnou tvář, jak mi každé ráno otvírá dveře a večer za mnou zasouvá velkou závoru jako za zločinkyni, kterou je třeba přísně hlídat. Je to vlídná tvář paní Bouchaud, která se mi ukazuje; je to ona, jejíž jemnou péči cítím každou minutu; i jasmín, přinesený před mé okno, jehož ohebnými větvemi obkládají mříže, svědčí o přání, jímž je naplněna; považuji se za její penzionářku a zapomínám na své věznění. Všechno, co potřebuji ke studiu nebo k zábavě, mám kolem sebe; fortepiano stojí u mé postele; skříně mi umožňují uspořádat své drobné věci tak, aby v mém útulku vládla čistota, kterou mám ráda.

Pád departementů a vláda udavačů

Ale zlato, lež, intriky a zbraně se obracejí proti departementům, které přijímaly světlo pravdy; zlákaní nebo podplacení vojáci zrazují statečné Nor-

5. Louis-Augustin Bosc d'Antic (1759–1828), přírodovědec, dávný přítel Rolandových, za Rolandova ministerstva správce pošt. Po smrti paní Rolandové zachránil její rukopisy a roku 1795 je poprvé vydal. Perroud: Bosc byl blízkým přítelem André Thouina, vrchního zahradníka Jardin des Plantes (pařížské botanické zahrady).

6. Luc-Antoine Donin de Champagneux, Lyoňan, novinář a Rolandův spolupracovník, za jeho ministerstva přednosta první divize (první úředník) ministerstva vnitra. Jeho syn se roku 1796 oženil s Eudorou Rolandovou; Champagneux sám roku 1800 vydal souborné vydání Rolandových spisů včetně pamětí jeho ženy.

many; Évreux je vyklizeno; Caen opouští poslance, které přijalo⁷; zločinní vládci v tom, co se ještě odvažujeme nazývat Konventem, je dávají prohlásit za zrádce vlasti; jejich osoby jsou postaveny mimo zákon, jejich majetek se zabavuje, chytají se jejich ženy a děti, jejich domy se srovnávají se zemí; poslance, kteří byli ochotni zůstat v poutech zatčení, obžalovávají, aniž dovedou říci proč: je to smělý triumf zločinu nad nešťastnou ctností.

Tato zbabělost, která je známkou sobectví a zkaženosti u pokleslého lidu, o němž jsme se domnívali, že ho osvětou dokážeme obrodit, a který byl svými neřestmi příliš zhovadilý, vydává proradné úředníky a nevědomý dav napospas teroru. Všude představa míru, touha po klidu, který je vždycky jen přeludem, když není zasloužen, dávají přijmout ústavu zrůdnou svými vadami⁸, a i kdyby byla lepší, neměla být přijata z nehodných rukou, které se ji odvážily předložit; kde by se mohl zvednout nějaký odpor, dusí ho úplatnost: peníze národa se rozhazují plnými hrstmi, aby se zajistily úspěchy jeho utlačovatelů. Ve svém tupém ohromení pokládá většina bez logiky obětí několika jednotlivců za nepatrné neštěstí; věří, že si zajistí spravedlnost, mír a bezpečnost, když je nechá beztrestně porušovat vůči těm, kdo ji zastupují, a za znamení spásy považuje zástavu svého zotročení.

Mezitím se na slabé Pařížany, malomyslné svědky hrůz, nad nimiž sténají, aniž se je odváží aspoň zveřejnit, snáší železné jho; hrozí jim nedostatek, hlad je bída, drtí je útlak; nastala vláda proskripcí, udání se hrnou ze všech stran a zatýkání se množí. Všude čeká hanebná odměna na toho, kdo může nabídnout obětí; domovníci, tajně placení, se stávají prvními udavači a sluhové jsou už jen špehové. Žena podivuhodná, která se řídila jen svou odvahou, přišla usmrtit apoštola vraždy a loupeže: zaslouží si obdiv celého světa⁹. Protože však dobře neznala stav věcí, zvolila špatně čas i svou

7. Perroud: Évreux bylo vyklizeno 14. července. Poslanci, kteří uprchli z Paříže, vyvolali povstání v departementech Eure a Calvados; když viděli, že je vše ztraceno, opustili 28. července Caen a uchýlili se do Bretaně, a 2. srpna vstoupil do Caen s vojsky Konventu Carrier. Dekretem z 28. července prohlásil Konvent Buzota a sedmnáct dalších uprchlých poslanců za zrádce vlasti a na jednáct dalších, mezi nimi Gensonného a Vergniauda, vydal obžalovací dekret.

8. Ústava z roku 1793 (tzv. jakobínská), přijatá Konventem 24. června 1793 a schválená lidovým hlasováním, byla slavnostně vyhlášena 10. srpna 1793. Nikdy nevstoupila v platnost: dekret z 10. října 1793 prohlásil vládu za „revoluční až do míru“. K tomu míří i autorčiny „Úvahy“ níže.

9. Perroud: Charlotte Corday zavraždila Marata 13. července 1793. Mladá žena z Caen, kde se setkala s uprchlými girondisty, byla popravena 17. července.

oběť. Byl tu větší provinilec, kterého měla její ruka zabít přednostně; Maratova smrt jen posloužila jeho ohavným stoupencům: z toho, koho měli za proroka, udělali mučedníka; fanatismus a šejdířství, vždy zajedno, vytěžili z té události výhodu srovnatelnou s tou, kterou jim už předtím přineslo zavraždění Lepeletiera¹⁰. Jistě! Ta vražda jim příliš uškodila, než aby uprchlí poslanci, kteří neměli s Pârisovým činem nic společného, neměli právě tak málo společného s činem Charlotty Corday; ale jejich protivníci se chopili nového prostředku, jak je v očích lidu očernit. Nejupřímnější republikáni, jediní muži Shromáždění, kteří k odvaze přísné poctivosti připojují autoritu nadání a vzdělání, byli vylíčení jako přívrženci despotismu a jako mizerní spiklenci; hned se o nich tvrdí, že jsou zajedno se vzbouřenci ve Vendée, a na šavších bojovníků, kteří jim prý chtěli sloužit, se „najde“ nápis: *At' žije Ludvík XVII.*¹¹; hned se na ně žaluje, že pracují na rozdělení Francie na malé republiky, a dávají se proklínat jako federalisté; se stejnou přesností se Brissot staví do žoldu Anglie a ve zprávě rozeslané všem departementům se vážně líčí, jak jeho žena, usazená v komnatách královny v Saint-Cloud, pořádá politické schůzky¹².

Nic není tak komické pro toho, kdo zná Brissotovu ženu, oddanou domácím ctnostem, pohlcenou starostmi o domácnost, která sama žehlí manželovi košile a dívá se klíčovou dírkou, aby věděla, má-li otevřít těm, kdo klepou; která si najala malý ošklivý pokojík ve vesnici Saint-Cloud, aby mohla vodit na čerstvý vzduch dítě, které právě odstavila. Brzy je však zatčena, převezena do Paříže a držena pod dozorem. Pétionova žena, která odjela ke své rodině přechkat bouře, je zatčena i se synem; Miranda, kterého

10. Perroud: Lepeletier de Saint-Fargeau, poslanec Konventu za departement Yonne, byl zavražděn v Palais-Royal 20. ledna 1793 bývalým příslušníkem královské gardy Pârisem, protože hlasoval pro smrt Ludvíka XVI. Hora z něho i z Marata udělala „mučedníky svobody“.

11. Perroud: tvrdil to Thuriot v Konventu 19. července. Ludvíkem XVII. nazývali rojalisté po popravě Ludvíka XVI. jeho syna, bývalého dauphina, vězněného v Templu.

12. Perroud: Saint-Just ve své zprávě Konventu z 8. července o girondistickém neklidu v dubnu a květnu 1793 řekl: „Úder vycházel ze schůzek u Valazého a ze schůzek v Saint-Cloud. Tam intrika nahradila dvůr a paní Brissot bydlela v paláci bývalé královny a často přijímala většinu zadržených“ [poslanců]. Ve skutečnosti jí Robert Bouquey, Guadetův švagr a správce zámku v Saint-Cloud, pronajal za 200 franků ročně dva pokojíky v bývalém bytě jednoho ze zámeckých domovníků; když to vyvolalo řeči, najala si paní Brissot ve vsi dvě malé světnice v domě jednoho malíře. Vychovávala tam syna Anacharsise, narozeného 31. března 1791.

revoluční tribunál osvobodil, je znovu odveden do vězení jako podezřelý¹³, na udání svého sluhy, Pachova špeha; všichni generálové jsou zatýkáni; Custine, o němž jsem slyšela od leiningenských knížat, že se ho Rakušané bojí nejvíc ze všech, je ohrožen ztrátou hlavy¹⁴. Rozvrat se šíří po celé tváři Francie a tu a tam se rozhořívá občanská válka. Přijetí ústavy nemůže Lyonu vynést odpuštění spravedlnosti, kterou se to město odvážilo vykonat na dvou či třech maratovských lotrech¹⁵; chce se po něm, aby vydal hlavy svých nejbohatších obyvatel a značnou sumu peněz; z hranic, které se tak vystavují pustošení nepřitelem, se odvolávají vojska, aby se bratři štváli proti bratřím a francouzskou krev prolévali sami Francouzi; hrdá Marseille posílá Lyonanům pomoc. Zatím nepřítel postupuje na severu, Valenciennes už není, Cambrai je obleženo, rakouští lehcí jezdci se ukazují až v okolí Péronne. Paříž jako jiný Babylón vidí svůj zhovadilý lid běhat na směšné slavnosti nebo se sytit popravami zástupu nešťastníků obětovaných jeho krvelačné nedůvěře, zatímco sobci dosud plní divadla a bázlivý měšťan se třesoucí zavírá doma, kde si není jist, že tam bude i spát, zlíbí-li se jeho sousedovi jít říci, že pronášel neobčanské řeči, zlehčoval den 2. června, oplakával orléanské oběti poslané na smrt bez důkazů o údajném úmyslu vraždy – která nebyla spáchána – na osobě hanebného Bourdona¹⁶. Ó má vlasti! Do jakých rukou jsi upadla! Chabot a jemu podobní ohlašují, že Roland je v Lyonu, dosvědčují, že to město pobuřuje, chtějí na něj vydat obžalovací dekret a na mne s ním¹⁷, a zároveň dávají prohledávat sklepy ob-

13. Perroud: Miranda, bývalý Dumouriezův podřízený generál, byl revolučním tribunálem osvobozen 16. května 1793, ale 5. července znovu zatčen na rozkaz Výboru pro veřejné blaho. Francisco de Miranda, Venezuelan ve francouzských službách, byl později jedním z otců nezávislosti Jižní Ameriky.

14. Perroud: na generála Custina byl vydán obžalovací dekret 28. července, v den, kdy přišla zpráva o kapitulaci Mohuče. Jeho proces začal 15. srpna a skončil 27. srpna rozsudkem smrti; popraven byl nazítří.

15. Perroud: Lyon přijal ústavu z 24. června 1793 dne 30. července. Po povstání z 29. května 1793 dal Lyon 16. července popravít jakobínského vůdce Josepha Chaliera; Konvent pak město oblehl a 9. října 1793 je dobyl.

16. Perroud: Léonard Bourdon, vyslaný na misi do svého rodného Orléansu, se tam 15. března 1793 při jedné rvačce setkal s pohrdáním svou autoritou. Obecní rada byla ihned suspendována a třináct osob postaveno před revoluční tribunál, který jich devět odsoudil k smrti (12. července).

17. François Chabot, bývalý kapucín, montagnardský poslanec za Loir-et-Cher, jeden z nejhlučnějších štváčů proti girondistům. Popraven byl spolu s Dantonem 5. dubna 1794. O návrzích na obžalobu Rolanda a jeho ženy mluví autorka již dříve v Druhém zatčení.

servatoře a obklíčit dům jednoho z jeho přátel, kde se podle nich může skrývat.

Grandpré, Champagneux a Collot d'Herbois

Všichni moji přátelé jsou proskribováni, na útěku nebo zatčeni; můj manžel uniká zuřivosti svých protivníků jen úkrytem, který se vyrovná nejtvrděšímu vězení; a ještě musela pronásledování zakusit i ta hrstka těch, kdo mě chodí utěšovat. Grandpré, když obědval s mužem, o němž nevěděl, že je smířčím soudcem ani soudcem okrskového tribunálu, si postěžoval na nebdalost těchto úředníků, kteří nechávají ve věznicích strádat tolik lidí; ten chlapík se tu prozradí, předstírá nejhorlivější touhu poznat zlořády, k jejichž nápravě může přispět, a ptá se Grandprého na jméno a adresu, aby si pro něj mohl zajít, až půjde prohlížet věznice. Byla to záminka: ten smířčí soudce běží do Výboru všeobecné bezpečnosti a smolí ukrutné udání na Grandprého, jehož obviňuje ze spoluviny na Maratově smrti. Člověk by myslel, že je v době Tiberiově; je to stejně vláda udavačů. Grandprého zatkou čtyři střelci s veřejným úředníkem, kteří k němu přijdou v pět hodin ráno, prohledají jeho papíry a zapečetí je. Měl právě u sebe dopis, který jsem psala nešťastnému Brissotovi; cítí, jaký zločin by se z toho dal udělat mně, že jsem ho napsala, a jemu, že ho nese! Obratně ho uchrání před prohlídkou; teprve po trapných tahanicích dosáhne toho, že ho hlídají v jeho kanceláři a nemusí jít spát do Abbaye, a teprve po několika dnech se podaří prokázat nepravdivost udání, jehož se stal předmětem.

Champagneux nemá zatím takové štěstí; k zločinu, že ho do úřadu dosadil Roland, připojuje zločin, že zastává výnosné místo. Collot d'Herbois¹⁸ přišel opilý na ministerstvo vnitra mezi čtvrtou a pátou hodinou, ve chvíli,

18. Jean-Marie Collot d'Herbois, herec a autor divadelních her, poslanec za Paříž, od září 1793 člen Výboru pro veřejné blaho; roku 1795 deportován do Guyany, kde zemřel. Perroud: Konvent jmenoval 1. srpna čtyři komisaře, mezi nimi Collota, pro departementy Oise a Aisne. Týž den šel Collot na ministerstvo vnitra žádat o dopravní prostředky; nezastihl Garata a udělal prudkou scénu Champagneuxovi, kterého našel při sestavování statistického dotazníku, a nazítří Garata i Champagneuxe udal v Konventu. Champagneux se skryl, Garat předstoupil před zábradlí a díky Dantonu zákroku z toho vyvázl. Jediné rozumné slovo v celé věci pronesl jeden montagnardský poslanec: „Dejte Collotovi d'Herbois poštovní kočár.“ Champagneux se nakonec dva dny nato vydal sám. – Perroud jinde připomíná, že Patriote français z 22. března 1792 uváděl mezi kandidáty ministerstva vnitra vedle Dietricha a Rolanda i Collota d'Herbois.

kdy všichni pracovníci právě opustili kanceláře a šli se najíst; chtěl žádat o povozy, jimiž tento ministr nedisponuje; vzteklý, že nezastihl Garata¹⁹, klesne, hromuje, láme nohy židlí a stolů²⁰, jde k prvnímu úředníkovi Champagneuxovi, spílá mu, dá si otevřít balíky připravené k odeslání na poštu a shledá závadným, co obsahují – byl to totiž jakýsi memoár ve formě otázek, jehož účelem bylo získat poznatky o stavu venkova; ve své rozpálené hlavě si z toho spíchne udání, které druhý den přednese ve Shromáždění, a na jeho základě se vydá dekret o zatčení Garata a Champagneuxe.

Garat přijde k zábradlí, na Collota si nestěžuje, vlídně vysvětlí své jednání, podkuřuje vznešenému shromáždění a je poslán zpět k výkonu svého úřadu. Champagneux, zprvu vyděšený a ukrytý, se přece jen dostaví: pošlou ho do výboru a výbor ho dá odvést jako vězně do La Force. Garat, o to žádaný Grandprém a sám zainteresovaný na svobodě Champagneuxe, bez něhož se nemůže obejít, jde do výboru, aby ji vymohl; marně vykládá, že bez práce tohoto muže, zběhlého v úředních věcech, nemůže na ministerstvu zůstat: jeho přátelé, jako Barère – jsou-li takoví lidé vůbec něčí přátelé –, mu zprvu dávají naději, že podá-li smluvenou demisi, vrátí mu Champagneuxe, aby ho přiměli zůstat; ostatní se však nakonec vyjádří jasněji. Na Champagneuxovo místo je třeba někoho jmenovat; jeho svoboda, jeho život mají tuto cenu; je třeba tam jmenovat výborova chráněnce, šestadvacetiletého mladíka²¹, který nemá žádnou zkušenost s úředními věcmi ani žádné vědění, ale kterého výbor protěžuje; Garat, který svým pánům nikdy nic neodepřel, ho jmenuje a potom odstoupí, a opouští tak konečně minis-

19. Dominique-Joseph Garat (1749–1833), spisovatel a ideolog, od října 1792 ministr spravedlnosti (jako takový oznámil Ludvíku XVI. rozsudek smrti), od konce ledna 1793 Rolandův nástupce na ministerstvu vnitra.

20. Poznámka paní Rolandové: „Tyto skutečnosti se mohou zdát přehnané: jsou jen přesné; mám je od nepodezřelého svědka.“

21. Perroud: Národní almanach na rok II uvádí jako přednostu první divize ministerstva vnitra, tedy Champagneuxova nástupce, „občana Alexandra Rousselina“. Nejspíš o něm paní Rolandová mluví. Nebylo mu dvacet šest, ale jen dvacet let. Byl to on, kdo 15. dubna v čele deputací sekti vyzýval Konvent, aby vyloučil Dvaadvacet, a 30. května, aby se podrobil Komuně. Byl přítelem Dantonovým, pak Barrasovým tajemníkem, za restaurace jedním ze zakladatelů listu Constitutionnel a zemřel teprve roku 1847.

terstvo, které už není s to spravovat²². Champagneux však svobodný není a uplynul už čtvrtý týden jeho vězení. Ve chvíli, kdy mu hrozilo zatčení – Collot mu ho totiž ohlásil jako čin, který bude následovat po jeho vůli –, měl Champagneux u sebe skoro všechny mé Historické poznámky, z nichž si chtěl pořídit opis, aby zajistil jejich zachování druhým exemplářem; neklidný a rozrušený, dobře posoudil, že zásady, které je nadiktovaly, a svoboda, s jakou jsou napsány, jsou nárokem na jistou popravu, a spálil je²³. A to jsou správcové říše! Nějaký Collot, komediant z povolání, vedle něhož zasedá soudce z jižních departementů, který ho kdysi odsoudil k roku vězení za ošklivý čin spáchaný v době, kdy objížděl jarmareční prkna, a za který několik soudců navrhovalo galeje! – Silné plíce, šaškovská hra, podvodnickovy pletichy, výstřelky pomatené hlavy a drzost nevědomosti, to byly prostředky jeho úspěchu v klubech, zvláště u jakobínů, kteří si troufli o něm mluvit, když se za vlády Ludvíka XVI. sestavovalo vlastenecké ministerstvo.

Collot se cítil ošizen, když viděl Rolanda povolaného na ministerstvo vnitra, kam sám mířil; Roland se mu zdál nepřítelem o to nenáviděnějším, že si ho vůbec nevšímal: od té doby byla proti němu obrácena celá jeho klubistická moc, a tato nálada spolu s jeho ostatními příslušnými vlastnostmi mu vynesla zvolení do Konventu mezi poslance za Paříž.

Grandpré, znovu na svobodě, ke mně chodí jen opatrně a mnohem řidčeji, neboť je ztracen, pojmu-li podezření, že jeho kroky ve věznicích může řídit snaha dostat se ke mně. Champagneux ve vězení postrádá méně svou

22. Poznámka paní Rolandové: „Na jeho místo jmenovali Parého, kdysi Dantonova hlavního pásaře, kterého Danton dal jmenovat tajemníkem Rady po Grouvellově odchodu; a exministr Garat, spokojený, že může provést výměnu, která ho zbavuje místa spojeného s odpovědností a nabízí mu přitom jiné s platem dvaceti tisíc liber, se stává tajemníkem Rady. Není od věci poznamenat, že Desforgues, ministr zahraničních věcí, je rovněž bývalým Dantonovým pásařem.“ Perroud: Garat podal demisi 15. srpna. Paré, ministr vnitra od 20. srpna 1793 do dekretu z 1. dubna 1794, jímž byla ministerstva nahrazena komisemi, byl Dantonovým spolužákem a skutečně u něho byl pásařem v době, kdy Danton byl advokátem při královské radě; Danton ho pak uvedl do „Soudní rady“ při svém ministerstvu. Deforgues (1759–1840), zástupce na ministerstvu války za Bouchotta, byl na návrh Hérault-Séchellesův jmenován 21. června 1793 ministrem zahraničních věcí a zůstal jím až do téhož dekretu.

23. Autorka se o spálení dozvěděla počátkem srpna 1793 a 8. srpna začala psát Portréty a anekdoty, „aby nahradila, co bylo ztraceno“. Podle Perrouda se teprve 20. srpna dozvěděla, že se část Historických poznámek – právě ta, kterou dnes máme – přece jen zachovala.

svobodu než potěšení, jímž mi občas zmírňoval mé zajetí, a já trpím jeho vězněním, které si přivodil svými styky s Rolandem a se mnou; Bosca, který už podal demisi, vyzývám, aby nepodstupoval riziko vězení tím, že mě bude navštěvovat; vídám ho jednou týdně, takřka kradmo.

Hodokvasy policejních správců

Uprostřed těchto bolestí se přece jen dá u mne odpočinout v hezkém pokoji, kde mě citlivá paní Bouchaud vyňala ze všeho, co připomíná vězení; mám tu sice drobnou nepříjemnost v četníkovi, jehož stanoviště je právě naproti mému oknu, na němž proto musím mít stále zatažené záclony, a který si občas přijde k oknu poslechnout, o čem se mluví, když nejsem sama; mám tu tu otravu, že v deseti krocích je bouda tří velkých psů, kteří hrozně štěkají; jsem také vedle velké místnosti, která se honosně nazývá radní síň a v níž zasedají policejní správci, když přijdou vést nějaký výslech. Tomuto sousedství vděčím za poznání podivných výjevů, o nichž povím slovíčko. Dva muži, jejichž jméno jsem znala, ale zapomněla ho, nebo ho neuvádím, protože jméno takových darebáků si nezaslouží být zaznamenáno, byli uvězněni pro zpronevěry ve správě ošacení vojska, kde jsou zaměstnáni; měli za přátele či spoluviníky lidi svého druhu, kteří je chodili navštěvovat, a tito lidé byli právě policejní správci. V této hodnosti, pověření udržovat pořádek ve věznicích, dohlížet na žalářičky atd., přicházeli do Sainte-Pélagie jednou či dvakrát týdně s dalšími přáteli jako oni, v počtu deseti až dvanácti, někdy i více, dávali si do radní síně přivést oba milované vězně, a tam, poroučejíce si od žalárníka kapouna, kuřata, vejce, víno, likér, kávu atd., to na jeho útraty jedli a oddávali se nepřetržitým orgiím po čtyři nebo pět hodin. Nikdo si nedokáže představit, a já se to jistě nepokusím vylicít, tu surovou veselost, sprostotu řečí, hanebnost těchto hodů; slovo vlastenectví, hloupě používané a s nadšením opakované při zmínkách o lešení, na které je záhodno poslat všechny podezřelé – a toto označení vztahované na každého, kdo dostal vzdělání nebo vlastní majetek, který nebyl nedávno uloupen; odporné polibky těch úst plných vína, jak se s mlasknutím přisávají na tváře příchozích, a tentýž koncert opakovaný při odchodu; sprosté vtipy lidí bez mravů a bez studu; bláznivá pýcha ukrutných hlupáků, kteří sní jen o udáních a veškerou svou vědu vkládají

do toho, jak uvěznit poctivé lidi. Platón měl věru pravdu, když přirovnával demokracii k dražbě vlád, k jakémusi jarmarku, kde se najdou smíšený všechny možné druhy vlády. Jak však nazvat tu, v níž takoví lidé jako tito rozhodují o svobodě svých spoluobčanů? Když milá společnost přicházela, Bouchaud nebo jeho žena bedlivě vytáhli klíč z mých dveří a upozornili mě. Nakonec jsem se s tím smířila, zavírala jsem uši před hlukem, dokonce mi připadalo zábavné pokračovat právě tehdy ve svých Poznámkách, a napsala jsem jich několik rázných pasáží takřka před očima ubožáků, kteří by mě zmasakrovali, kdyby z nich byli slyšeli jedinou větu. Přišel 10. srpen²⁴; báli se, že se ve věznicích bude opakovat 2. září; správcové dokázali dostat své známé darebáky ven a občanských hodokvasů už nebylo.

Kdybych se dokázala přimět k tomu, abych se hrabala v tomto hnoji, podala bych o zlořádech, které ve věznicích panují, velmi udivující a velmi smutné podrobnosti; bylo by vidět, jak si zločin nešťastníků, které tam zavírají, získává spoluviníky téměř ve všech sluzích a jednatelích, kteří tam působí; jak dívky lehkých mravů, vinné nějakým těžkým deliktem, dostávají svobodu bez soudu péčí správce, který s nimi jde v den propuštění spát; jak vrazi dost bohatí na to, aby z výnosu svých krádeží zaplatili úředního obhájce, si ho zainteresují tak, aby zničil usvědčující doklady a zjednal jim beztrestnost; jak zloději z povolání udržují své pletichy, stýkají se mezi sebou i s venkem a kradou i z hloubi vězení, dělíce se o kořist s některým sluhou domu nebo s četníkem, který je jakoby hlídá. Všechno se v těchto zamořených místech kazí nebo dokonává svůj rozklad, pod vadnou správou, která chce jen věznit, nestará se o nápravu a jedná jen z vášně. Citlivý a šlechetný Howarde²⁵, jenž jste procestoval celou Evropu, abyste navštívil ty temné kobky, do nichž moudrost spravedlivé vlády nikdy nesmí uvrhnout nevinnost a kde dokáže rozlišit lidskost od zločinu, jak byste sténal, kdybyste poznal vězeňský řád tohoto lidu, který tehdy platil za jeden z nejmírnějších na zemi! Žádné rozlišování jakéhokoli druhu mezi lehkomyslným mládím a dovršeným zločinem; viděla jsem, jak do jedné míst-

24. Perroud: výročí 10. srpna 1792 se v Paříži roku 1793 slavilo s velkou okázalostí a nová ústava byla při té příležitosti slavnostně přijata před delegáty departementů. Při této slavnosti Jednoty a nedílnosti republiky bylo vypuštěno i hejno ptáků s pentlemi a nápisy, na které autorka níže naráží.

25. Perroud: John Howard (1726–1790), anglický filantrop, jehož kniha o stavu věznic, roku 1788 přeložená do francouzštiny, byla tehdy velmi proslulá.

nosti zavřeli studenta botaniky, který špatně mluvil o Maratovi, s lupiči ze silnic. Žádná úcta k mravům; viděla jsem, jak v jedné cele drží čtrnáctiletou dívku, kterou požadovali zpět její rodiče, spolu se ženou, která ji právě unesla a kterou pro ten delikt zatkli. Žádný ohled na slušnost, žádná péče o zdraví, ani v uspořádání budov, ani v užívání místností. V Sainte-Pélagie se nyní staví na nesmírném pozemku: architekt malého rozhledu a bez duše navrhuje uspořádání bez rozmyslu, a nikdo ve vyšších úřadech nemá rozum ani vůli jeho plány opravit.

Musím vzdát spravedlnost nynějšímu žaláříkovi: dělá v podrobnostech, co může, ale nic nemůže odstranit následky špatného zřízení. Je třeba buď oddělených domů, z nichž jedny budou vyhrazeny zločincům a jiné vězňům podezřelým či podezíraným, nebo velmi oddělených budov, a konečně žádného styku mezi oběma pohlavími. Ale tady není místo na pojednání o této věci; omezují se na to, že naříkám nad osudem lidu, v jehož svobodu už nelze věřit, když člověk zahlédl hloubku jeho zkaženosti.

Zpátky do chodby

Když jsem přišla do Sainte-Pélagie, dali mi k ruce ženu, vězněnou pro drobnosti, jejíž služby mohly být užitečné mé slabosti, stejně jako já jsem je dokázala učinit užitečnými její bídě. Ne že bych se nedovedla dobře obsloužit sama; „šlechetným povahám sluší všechno“, řeklo se o Favoniovi, když prokazoval nešťastnému Pompeiovi služby, jaké sluhové obvykle prokazují svým pánům; neplatí to o nic méně o nešťastníkovi zbaveném prostředků, který si vystačí sám, nebo o přísné filozofii, jež pohrdá vším zbytečným. Quintius si vařil tuřiny, když přijímal samnitské vyslance; i já bych si v cele v Sainte-Pélagie klidně ustlala; jenže pro vodu nebo něco podobného je třeba projít dlouhé prostory a smísit se s jejich rozličnými obyvatelkami, a tak jsem shledala velmi dobrým mít osobu, které jsem mohla pomoci tím, že jsem jí dávala takové pochůzky.

Dělala je i nadále v pokoji, kam mě ubytovali, a jednou ráno tam vcházela právě ve chvíli, kdy do radní síně přicházel jeden správce: ptá se, kdo tu bydlí; chce si místnost prohlédnout; vejde, vrhne podrážděný pohled, vyjde a stěžuje si ženě žaláříka na tu jakousi výhodu, kterou mi opatřila. „Paní Rolandová nebyla ve své kůži“ (to byla pravda); „dala jsem ji sem, aby se

jí dostalo lepší péče; kromě toho se někdy baví hrou na fortepiano, které by se do cely nevešlo. – Obejde se bez něj: ať se ještě dnes vrátí nahoru do chodby, musíte zachovávat rovnost.“

Ty kate! A proto mě chceš smíchat s padlými ženami? – Paní Bouchaud, smutnější, než se dá vyjádřit, mi brzy přijde oznámit rozkaz, který dostala; utěšila jsem ji tím, že jsem jí ukázala mnoho klidu a odevzdanosti, s nimiž se mu podrobím; dohodly jsme se, že během dne budu scházet dolů, abych změnila vzduch a našla své studijní věci, které tam nechám. Jsem tedy odsouzena znovu vídat klíčníky, slyšet závory, dýchat páchnoucí vzduch chodby, kterou večer smutně osvětluje lampa, jejíž hustý kouř začerňuje celé okolí a dusí sousedství. To jsou lidské činy, to jsou známky svobody těch lidí, kteří dávají na kamenech Bastily připomínat krutost onoho velitele, jenž rozšlápl Lauzunova pavouka, a kteří na Martově poli vypouštějí ptáky s pentlemi, aby oznámili obyvatelům vznešených výšin blaženost země! Drzí komedianti! Vaše role se chýlí ke konci; nepřítel je tu; jsou to vaše výstřednosti, co zajišťuje jeho vítězství a chystá vaši zkázu.

Moje zkáza je bezpochyby nevyhnutelná; zasloužila jsem si nenávisť všech tyranů; lituji však jen zkázy své země, kterou váš trest utěší, ale nezachrání.

Ostatně následky útluu zaplnily chodbu, kde bydlím, ženami, v jejichž blízkosti mohu pobývat bez hanby, a dokonce s potěšením. Najdu tu ženu smírčího soudce, jemuž sousedka připsala takzvané neobčanské řeči; potkávám tu ženu předsedy revolučního tribunálu²⁶; vídám tu paní Pétion. „Věřu jsem si nemyslela,“ řekla jsem jí, když jsem se s ní setkala, „když jsem 10. srpna 92 přišla na radnici sdílet vaše obavy, že budeme slavit výročí v Sainte-Pélagie a že pád trůnu připraví naši nemilost.“

26. Perroud: paní Montané. Montané z Toulouse byl na přimluvu poslance Delmase jmenován předsedou revolučního tribunálu zřízeného 10. března 1793. Byl však obviněn, že se dvakrát (v procesu s Charlottou Corday a v procesu s třinácti zadrženými z Orléansu) pokusil obžalované zachránit, byl 30. července odvolán, nahrazen Hermanem a uvězněn v La Force, aby byl postaven před revoluční tribunál; Fouquier-Tinville na něj úmyslně „zapomněl“. Jeho žena, rovněž z Toulouse a sestřenice Bonnacarrèrova, byla poslána do Sainte-Pélagie.

Anekdoty

Když jsem byla v Abbaye, byla tam ještě rodina Desillesových; brzy ji převzeli do Conciergerie, odkud bylo několik osob zapletených do bretaňského spiknutí odvedeno na popraviště²⁷. Angélique Desilles, žena Rolanda de la Fonchais, jejíž shoda jména s mým způsobila podivná *qui pro quo* u jednoho z mých přátel, který mě chtěl unést, byla jednou z obětí; její sestry byly osvobozeny a měly se tudíž těšit svobodě, ale z důvodů všeobecné bezpečnosti je dali ihned zatknout a odvést do Sainte-Pélagie, kde jsem je našla. Občas jsme spolu hovořily; byly to dvě mírné a počestné mladé ženy, z nichž starší, sedmadvacetiletá vdova, nepostrádá ani roztomilost, ani povahu; mladší byla velmi chatrného zdraví. Zprvu zdrcené bolestí, zdálo se, že jí podlehnou; ale obě byly matkami malých dětí, nešťastných v nejútlejším věku, musely se pro ně zachovat a sebraly všechnu svou odvalu. Několikrát mi vyprávěly o nehodné zradě Cheftela²⁸, duchaplného muže, v Paříži známého, kde provozuje lékařskou praxi, Bretonce původem, který se vetřel do nejdůvěrnější důvěry otce Desillese, znal jeho přání a zdánlivě sloužil jeho plánům; zároveň však, spojen s Dantonem, dostával jeho prostřednictvím pověření od výkonné moci, jezdil do Bretaně dvořit se svému příteli, bydlel na jeho venkovském sídle, hýčkával jeho rodinou, lichotil jeho záměrům a svou pomocí jim dodával nového ruchu. Ve chvíli, která se mu zdála nejbezpečnější, ho tajně udá a přivolá pověřené osoby, aby se ho zmocnily.

Otec Desilles unikne; celá jeho rodina je zajata, na věci se přikládají pečeti; pátrá se v místech, kde může být ukryta korespondence a která Cheftel označil; mladé ženy, které ho stále pokládají za přítele domu, žádají ho o radu a slepě se řídí tím, co jim nadiktuje; nevědí si rady s měšcem dvou set

27. Perroud: v Bretani, u Desillese, otce mladého důstojníka, který byl 31. srpna 1790 při nepokojích v Nancy hrdině smrtelně zraněn, byly nalezeny papíry, které prokázaly spiknutí slavného markýze de La Rouërie. Desilles unikl, ale jeho tři dcery byly spolu s dalšími čtyřicet osmi osobami postaveny před revoluční tribunál a souzeny 18. června 1793. Nejstarší, Angélique-Françoise, provdaná za Jeana-Rolanda Desclos de la Fonchais, byla odsouzena k smrti; obě další, vdova po Dufresne-Virelovi (bylo jí skutečně sedmadvacet let) a manželka Fourniera d'Alleyrac, byly osvobozeny, ale na rozkaz Výboru všeobecné bezpečnosti poslány do Sainte-Pélagie. K plánu jednoho z přátel paní Rolandovou unést odkazuje Perroud na její dopis Buzotovi z 22. června 1793.

28. Perroud: přesněji Chévetel. Byl roku 1790 stejně jako Danton a Paré členem distriktu Cordeliers. Madame Élisabeth, sestra Ludvíka XVI., byla popravena v květnu 1794.

luidorů určeným pro jejich otce, a tak mu ho svěří, dají připravit nejlepšího koně ze své stáje a naléhají na Cheftela, aby odjel a sám se zachránil; on se tváří, že chce sdílet jejich osud; skutečně je doprovází, ale ne jako vězeň, a stále přemlouvá velitele ozbrojeného doprovodu, pověřeného převozem zadržených, aby je do velkých měst přivážel za dne. „Na to nemyslete,“ odpovídal mu ten; „ohrozil bych jejich bezpečnost.“ Přijede se do Paříže, zahájí se proces; Cheftelovo jméno je z korespondence vyškrtáno, protože spiknutí vyrazil, a ubohé oběti teprve teď poznají hada, kterého přijaly. Souzené, osvobozené, a přece dál vězněné a bez peněz, vzpomenu si obě mladé ženy na měsíc luidorů; svěří tuto okolnost poctivému a pevnému muži, který jde k Cheftelovi a žádá po něm dvě stě luidorů. Cheftel, zaskočen, nejprve zapírá, diví se rázností žadatele, který mu hrozí, že ho před celým světem zahrne opovržením; koktá, přizná polovinu a vrátí ji v asignátech, ale až po několika jednáních. Cheftel, dříve lékař madame Élisabeth, který se hnal za bohatstvím, získal rovněž důvěru jednoho bohatého soukromníka, jménem tuším Paganel nebo nějak podobně, jenž vlastnil mimo jiné nesmírné pozemky v Limousinu. Ten muž, chtěje emigrovat, aby unikl bouřím revoluce, udělá s Cheftelem fingovaný prodej; odjede a spoléhá na výnosy, které mu má jeho věrný přítel posílat; ale Cheftel si je ponechá a užívá s Dantonem radovánek blahobytu, k němuž oba přišli podobnými prostředky.

Konečně opakované prosby, snad podpořené přesvědčivějšími nabídkami, vynesly slečnám Desilles svobodu; viděla jsem je odcházet. Jejich tajemství v té věci jsem se nedozvěděla. Ale právě jsem viděla, jak z téhož vězení vyšel Castellane za cenu třiceti tisíc liber vyplacených Chabotovi. Dillon vyšel z Madelonnettes stejným způsobem: oba byli zapleteni do plánu kontrarevoluce²⁹. V tuto chvíli, 22. srpna, mám před očima jakousi slečnu Briant, bytem v ulici Cloître-Saint-Benoît č. 20, vydržovanou dívku, jejíž milenec padělá asignáty. Byl udán a zdálo se, že ho stíhají; ale do rukou

²⁹. Perroud: hrabě de Castellane (1758–1837), člen Ústavodárného shromáždění, maréchal de camp (brigádní generál). Arthur hrabě Dillon, bratr Théobalda Dillona zmasakrovaného vlastními vojáky při útěku od Tournai v dubnu 1792, byl členem Ústavodárného shromáždění, Dumouriezovým podřízeným v argonské kampani a přítelem Camilla Desmoulinse; 11. července 1793 byl vydán dekret na jeho zatčení a v dubnu 1794 byl odsouzen k smrti. Perroud nenašel stopu, že by byl Dillon někdy propuštěn: v červenci 1793 byl v Madelonnettes, v dubnu 1794 v Lucemburském paláci. Tvzení paní Rolandové nemohl ověřit.

správců se vlilo zlato; ten, kdo vypravuje ozbrojenou moc, která ho má hledat a zmocnit se ho, ví, kde se skrývá; jeho milenka je zatčena naoko; správcové, kteří k ní jakoby chodí k výslechu, jí nosí zprávy o jejím příteli, a brzy budou oba zase na svobodě, protože mají čím ji zaplatit.

Fouquaitainville³⁰, veřejný žalobce revolučního tribunálu, známý svým špatným životem a bezostyšností, s jakou sepisuje obžaloby bez důvodů, běžně bere od stran peníze. Paní de Rochechouart mu zaplatila osmdesát tisíc liber za emigranta Monyho: Fouquaitainville sumu shrábl, Mony byl popraven a paní de Rochechouart byla varována, že jestli otevře ústa, budou jí zavřena, aby už nikdy neuviděla denní světlo. Je to možné? ptá se člověk. Nuže, poslyšte dál. V rukou bývalého předsedy departementu Eure jsou dva dopisy Lacroixe³¹, poslance, dříve fiskálního soudce v Anetu: jedním činí nabídku pěti set tisíc liber na koupi národních statků, druhým svou nabídku odvolává a vzdává se jí s odvoláním na dekret, který ukládá poslancům prokázat, jak se od začátku revoluce rozmnožilo jejich jmění. Tento dekret se však už neprovádí od té doby, co byli vypuzeni nepohodlní Dvaadvacet; Lacroix má majetek jako Danton, když jako on loupil.

Nedávno si jde jeden Holanďan na pařížskou Komunu pro pas, aby se mohl vrátit do své země: odeprou mu ho; Holanďan si nestěžuje, ale jako člověk, který ví, odkud vítr vane, vytáhne náprsní tašku a položí na stůl asig nát na sto tolarů: je vyslyšen a pas dostane.

30. Perroud: sic. Míněn je Antoine-Quentin Fouquier-Tinville, veřejný žalobce revolučního tribunálu, popravený roku 1795. Perroud našel jistou paní de Rochechouart-Pontville, kterou revoluční tribunál odsoudil a která byla popravena 22. dubna 1794; Mony je Reviers de Mauny, odsouzený k smrti 9. května 1793 jako usvědčený emigrant.

31. Perroud: bývalým předsedou je Buzot, v letech 1791–1792 předseda trestního tribunálu v Évreux. Konventní poslanec Delacroix (Lacroix), Dantonův přítel, byl před revolucí advokátem v Anetu a mohl být, jako všichni advokáti malých soudů, fiskálním soudcem některého tamního panství. Buzot na schůzi 14. května 1793, patrně s ohledem na Delacroixe, navrhl, aby všichni poslanci, „jejichž jmění vzrostlo, byli povinni do měsíce prohlásit, jakými prostředky je rozmnožili, pod trestem deseti let okovů a konfiskace majetku“; návrh byl přijat. Paní Rolandová dává Delacroixe do souvislosti s Dantonem záměrně: byli spolu komisaři v Belgii. Delacroix byl popraven spolu s Dantonem 5. dubna 1794.

Maratův salon a balon občana Dumase

Tady slyším uvádět Marata, u něhož podle novin našli po jeho smrti jediný asignát na pětadvacet sou: jaká vzorná chudoba! Podívejme se tedy na jeho byt; popíše nám ho paní Montané. Její manžel, předseda revolučního tribunálu, je vězněn v La Force za to, že nevyslovil konfiskaci majetku orléanských obětí. Ji samu dali do Sainte-Pélagie z bezpečnostních důvodů, jak se praví, ale nejspíš se báli čilých přímluv této drobné ženy z jihu. Narodila se v Toulouse a má všechnu živost žhavého podnebí, pod níž spatřila světlo světa; sestřenice Bonnacarrèrova³², něžně připoutaná k tomuto příbuznému líbeznému tváři, byla zoufalá z jeho zatčení, k němuž došlo před několika měsíci. Nadělala si mnoho marného trápení a už nevěděla, na koho se obrátit, když ji napadne zajít za Maratem. Dá se u něj ohlásit: řeknou jí, že není doma; on však uslyší ženský hlas a objeví se sám: na nohou měl holínky bez punčoch, na sobě staré kožené spodky a vestu z bílého taftu; špinavá rozhalená košile odhalovala nažloutlou hrud'; na konci prstů se rýsovaly dlouhé a špinavé nehty a jeho ohavná tvář dokonale ladila s tímto podivným úbořem. Vezme dámu za ruku, uvede ji do příjemně chladného salonu vybaveného modrobílým damaškem, ozdobeného hedvábnými záclonami elegantně řasenými v draperie, zářivým lustrem a nádhernými porcelánovými vázami plnými živých květín, tehdy vzácných a velmi drahých; posadí se vedle ní na smyslnou otomanu, vyslechne vyprávění, které mu chce přednést, projeví o ni zájem, políbí jí ruku, trochu jí stiskne kolena a slíbí jí propuštění jejího bratrance. „Byla bych ho nechala dělat všechno,“ říká žertovně malá paní předsedová se svým toulouským přízvukem, „i kdybych se pak musela jít vykoupat, jen když mi vrátí bratrance.“ Ještě téhož večera šel Marat do výboru a Bonnacarrère vyšel nazítří z Abbaye; ale do čtyřiačtyřiceti hodin napsal Přítel lidu předsedovi Montanému a poslal mu jakéhosi člověka, jemuž bylo třeba prokázat službu, kterou bylo ovšem nemožné odmítnout.

32. Guillaume Bonnacarrère, za Dumouriezova ministerstva ředitel politického odboru ministerstva zahraničních věcí, byl zatčen po Dumouriezově zradě na jaře 1793. Perroud: návštěva u Marata se odehrála v prvních dubnových dnech 1793. „Výbořem“ je míněn Výbor všeobecné bezpečnosti; Přítel lidu (*L'Ami du peuple*) byl název Maratových novin a jeho přezdívka.

Jistý pan Dumas³³, fyzik z povolání či učenec řemeslem, se v průběhu června dostavil do slavného Výboru pro veřejné blaho, aby mu předložil důležité návrhy. Nabízel, že provede průzkum armády vzbouřenců ve Vendée a podá přesný přehled o jejich silách a postavení, o nichž se od začátku války nevědělo takřka nic. Pan Dumas tvrdí, že to všechno co nejpřesněji odhadne z ptačí perspektivy, pomocí balonu. „Opravdu? Ten nápad je důmyslný,“ řekli někteří z hlubokomyslných politiků výboru. – „Ano,“ pokračuje občan Dumas, „a provedení může být rychlé. Víím o balonu, který se i se vším příslušenstvím musí najít v paláci jednoho emigranta; národ tedy nebude mít výdaje s jeho pořízením.“ – Bravo! Udá místo; údaje jsou přijaty s nadšením a úředně zaslány ministru vnitra, aby balon v nejkratší lhůtě našel. Ministr vypraví své lidi. Jde se, dorazí se do emigrantova paláce; byl to hostinec a byt, který obýval, malá světnička, v níž nezůstal ani hadřík. Podává se o tom zpráva, výbor je zdrcen, pan Dumas křičí, ministr dostává nový příkaz, aby balon hledal důkladněji. Ministr se tedy radí se svým prvním úředníkem, přijímají se velká opatření, píše se dopis departementu; ten to postoupí obci, která to předá svým policejním správcům. Tady se věc pro veřejné činitele ztrácí, a v Abbaye jsem se s Champagneuxem, který ministerský dopis sepsal, hodně nasmála šarlatánství drzého Dumase, hlouposti výboru, ochotě ministra a celé té litanii ubohostí: ale ocas té historie jsem našla v Sainte-Pélagie.

Mezi policejními správci objevil občan Jobert³⁴ (jeden z těch, kdo podepsali protichůdné rozkazy k mému zatčení a propuštění), tlustých s hromovým hlasem, pravý sekční žvanil s odpudivou tváří a neohrabanou chůzí, jakousi slečinku Lallement, velkou a hezkou patnáctiletou dívku, kterou vydržoval Sainte-Croix, emigrovaný důstojník, jenž byl tuším ve službách Filipa Orleánského; je zatčena a poslána do Sainte-Pélagie; u ní se najde obal balonu, jeho síť a ostatní: byl to právě úlovek, na který ukázal Dumas.

33. Perroud: Jean-Louis Dumas, hydraulický inženýr, roku 1791 volitel sekce Bondy, tehdy šestatřicetiletý; po 9. thermidoru byl porotcem reorganizovaného revolučního tribunálu. Dumas nebyl jediný, kdo chtěl využít balony k obraně vlasti: 4. srpna 1793 učinil podobnou nabídku Boscův přítel Paul de Lamanon, a Výbor pro veřejné blaho se nakonec k tomuto prostředku průzkumu uchýlil, ale podnik svěřil Coutellovi, Contému a Lhomondovi. Znamé jsou služby, které Coutelle a Conté prokázali upoutaným balonem v bitvě u Fleurus v červnu 1794.

34. Jobert byl jedním z policejních správců pařížské Komuny; jeho podpis nesl rozkaz k propuštění paní Rolandové z Abbaye 24. června 1793 i rozkaz k jejímu okamžitému novému zatčení.

Jenže výbor na ten nápad zapomněl, fyzik ztratil naději, že se zviditelní, ministra pramálo zajímal výsledek rozkazů, které vydal, a správcům se velmi hodilo zmocnit se věci, která nabyla ceny, i kdyby z ní jen prodali taft.

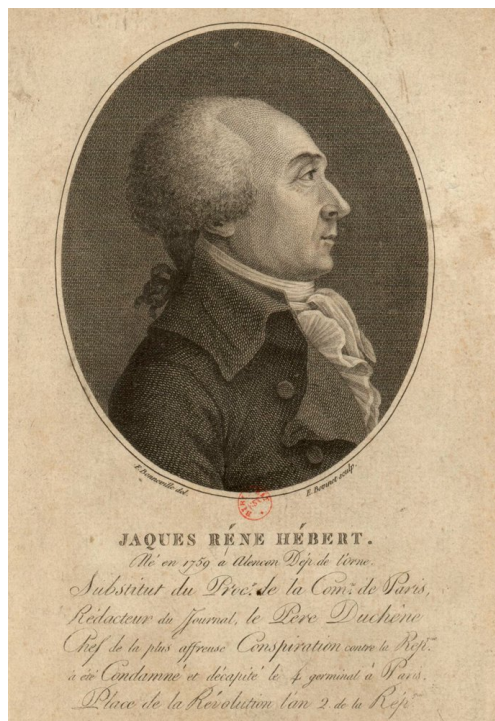
Malá Lallementová se Jobertovi zdála roztomilá; zmocnil se několika jejích věcí, přivlastnil si Sainte-Croixův portrét a pokládal za hloupost, že si ona usmyslela zůstat svému milenci věrná. Nakonec si umínil, že ji dobrým zacházením udělá povolnější: dá podepsat její propuštění, přijede si pro ni kočárem, odveze ji domů, dá tam přinést oběd, s velkým sebezapřením jí vrátí Sainte-Croixův portrét, na němž dal poškodit oči, a žádá odměnu. Mladá dívka se jeho nárokům vysměje stejně jako jeho vzezření, vyhodí ho ze dveří a jde do policejní kanceláře, aby mu jeho podniky veřejně vytkla a přitom požadovala další věci, které jí vzali. Příhoda vzbudí rozruch; ale Jobertovi kolegové nejsou lidé, kteří by ji odsuzovali; ztratí se mezi spoustou jiných, ještě odpornějších či ukrutnějších, jejichž příklad dávají zákonodárci 2. června denně všem ustaveným úřadům.

22. srpna.³⁵

Dnes propukají mezi tyrany rozbroje; Hébert, nespokojený, že není ministrem, obrací svého otce Duchesna proti pletichářům, útočí na zbohatlé vlastence, jmenuje Lacroixe a míří na Dantona. Ten, větší ničema než kdokoli jiný, ale prozíravější, snaží se vnést do chodu věcí jakousi míru, a už ho nazývají umírněným; Výbor pro veřejné blaho ho vylučuje ze svého středu³⁶, žárlivý Robespierre se proti němu staví; kordeliéři a jakobíni se chystají rozejít. Velké divadlo se chystá pro nás, oběti; tygři se budou navzájem trhat; možná na nás zapomenou, pokud je zuřivost jejich posledních chvil nedožene k tomu, aby před vlastní porážkou vyhladili všechno.

35. Perroud: Paré byl jmenován ministrem vnitra na večerní schůzi Konventu 20. srpna, 118 hlasy z 232, proti Hébertovi a Françoisovi de Neufchâteau. Odtud Hébertův velký hněv; jeho článek v listu Père Duchesne, který vyšel asi 21. srpna, vysvětluje tento zápis z 22. srpna. Hébert v něm jako obvykle urážel Rolanda i paní Rolandovou a jízlivě připomínal, že Danton, jemuž nikoli neprávem přičítal Paréovo jmenování, byl Dumouriezovým přítelem.

36. Perroud: Danton na schůzi Konventu 1. srpna navrhl světit Výboru pro veřejné blaho skutečnou diktaturu a dát mu k dispozici padesát milionů. Když jeho návrh narazil na odpor, zejména Robespierův, zvolal: „Prohlašuji jako jeden z těch, kdo byli vždy nejvíce pomlouváni, že nikdy nepřijmu žádnou funkci v tomto výboru“ – a slovo dodržel.

Jacques-René Hébert (1757–1794), vydavatel listu Père Duchesne, dobová rytina. Volné dílo.

Chabot chce dát deportovat všechny podezřelé³⁷; tak jsou Pétionova žena a Rolandova, zatčené z tohoto titulu, ohroženy, že půjdou do Cayenne: pěkné místo určení!

Anekdota

24. září.

³⁷. Perroud: Chabot řekl 20. srpna v Konventu: „Žádám, aby vaším prvním opatřením bylo vyhnat z republiky všechny aristokraty.“ Cayenne, hlavní město Francouzské Guyany, bylo místem deportace.

Slyšela jsem dobře? – Cože! Ta žena, která žila v ústraní v hloubi své provincie a přijela do Paříže jen proto, aby se přimluvila za svou dceru, je odsouzena k smrti³⁸? – Jaká hlubina nepravosti v tomto rozsudku!

Pétion, proskribovaný jako roajalista, byl jedním z úkazů poslední revoluce. Jeho žena, na niž pomluva nikdy nedosáhla, se uchýlila k rodině do Fécampu, aby v tichu ústraní vyčkala klidnějších dnů; chtěla dopřát mořské koupele svému synovi, hezkému desetiletému dítěti, jedinému plodu jejího manželství. Je zatčena, uvězněna i s tímto dítětem; oba jsou dopraveni do Paříže a zavraženi v Sainte-Pélagie. Příklady dneška učí ženy proskribovaných, že mají počítat s pronásledováním, a Pétionova žena je dost rozumná, aby snášela svá utrpení bez reptání: ale stav jejího syna ji rmoutí! Vzdělání tohoto dítěte i jeho zdraví stejně strádají; chce podat žádosti: jak jim dodat na zajímavosti, a hlavně jak zařídit, aby byly vyslyšeny? Obrátí se na svou matku, která žila v Chartres, aby ji pohnula k přimluvám, k nimž ji opravňuje její postavení. Ta přijede, předstoupí před zábradlí Konventu, se slzami v očích tam přednese svou petici, je odkázána na výbor, obejde všechny poslance, kteří ho tvoří: někteří jako by dávali naději, většina ji přijme nevlídně; marnost přimluv se ukazuje; rozhodne se odjet, jde na svou sekci dát si potvrdit pas, je tam udána a zatčena. Odvedou ji na radnici. Muž, který bydlel v hotelu, kde se ubytovala, vypoví, že řekla, že je třeba krále; dva lutyšští dezertéři, placení svědkové, to potvrdí: odsoudí ji ke ztrátě hlavy; jde na popraviště.

Několikrát jsem tu nešťastnou ženu viděla, když přicházela za svou dcerou. Paní Lefèvre byla v sedmapadesátém roce; bývala krásná a její rysy ještě prozrazovaly, že měla pravidelnou tvář; zachovala si vysokou, velmi štíhlou postavu a nádherné vlasy. Snaha líbit se zaměstnávala většinu jejího života, ale nic jí nepřinesla: v té ženě se už dalo najít jen zbytky dávných nároků a jádro sobectví, které prosvítalo při každé příležitosti. Neměla žádné politické názory, nebyla schopna si nějaký utvořit a nedokázala o ničem uvažovat dvě minuty v kuse. Je možné, že v rozhovoru, který vyvo-

38. Perroud: Louise-Catherine-Angélique Ricard, vdova Lefebvre, šestapadesátiletá matka paní Pétion, přijela z Chartres, aby se přimluvila za svou dceru. Pro několik neopatrných řečí byla zatčena, postavena před revoluční tribunál a 24. září odsouzena k smrti. Její obhájce Chauveau-Lagarde od ní dostal za úkol oznámit její smrt dceři a obrátil se přitom na paní Rolandovou. Perroud dodává, že paní Rolandová učila malého Pétiona trochu angličtině.

lal nějaký zlomyslník, řekla, že je jí lhostejné, přijde-li král, jen když bude mír, a někdo se chytil několika řečí tohoto druhu, aby jí mohl udělat proces. Kdo však nevidí v tomto falešném a ukrutném použití zákona úmysl oklamat lid tím, že ho přiměje věřit, že Pétionova rodina je rojalistická, a tudíž že pronásledování, jež se jí dává zakoušet, je zcela spravedlivé?

Hrozné dny vlády Tiberiovy, vidíme znovu ožívat vaše hrůzy, ale ještě rozmnožené úměrně počtu našich tyranů a jejich oblíbenců!

Tento nešťastný lid, jemuž zničili mravnost a zkazili instinkt, potřebuje krev; aby mu ji dopřáli, používají všeho kromě spravedlnosti. Ve vězniciích, které obývám už čtyři měsíce, vidím zločince, na které se laskavě zapomíná, a přitom se spěchá s popravou paní Lefèvre, která nic nezavinila, jen má tu vinu, že jejím zetěm je poctivý Pétion, jehož tyraní nenávidí!

Úvahy

Neumím si představit nic směšnějšího než to chvástání, s nímž se nám vychvaluje dobrodiní ústavy, dekretované s tolikerou horlivostí jako rychlosti. Ale což tíž lidé, kteří ji udělali, nedali brzy nato dekretovat, že Francie byla a zůstává ve stavu revoluce? A není ústava jako by nebyla, když se z ní nic nedodrží? K čemu je nám tedy dobrá? Je to cár papíru, který dosvědčuje jen nestoudnost těch, kdo si z ní chtěli udělat zásluhu, aniž se starali o to, aby nám zajistili její užitek.

Celý ten zástup, který ji přijal, aniž se na ni podíval, jen ze slabosti a z únavy, v představě, že bude mít mír, který si nechtěl dát tu práci zasloužit, je za svou zbabělost dobře odměněn. – Bohužel to s národy a s jejich záležitostmi chodí jako s jednotlivci a s jejich podniky: hloupost a strach většiny dělají triumf ničemnosti a zkázu poctivých lidí. Potomstvo vrací každému jeho místo, ale v chrámu paměti; Themistoklés proto neumírá o nic méně ve vyhnanství, Sókratés ve vězení a Sulla ve své posteli.

26. září.

Dekret, který nařizuje předložit nazítří obžalovací spis proti Brissotovi³⁹, je vydán na téže schůzi, na níž se navrhuje zkrátit formy soudního řízení revolučního tribunálu a na níž se organizují čtyři oddělení tohoto tribunálu; takže se spojuje rozmnožení prostředků k souzení, povinnost urychlit vynášení rozsudků a omezení obhajoby obžalovaných právě v tutéž chvíli, kdy se rozhoduje dát zahynout Brissotovi a ostatním zadrženým poslaneům, to jest mužům nadaným, kteří by mohli své žalobce usvědčit.

Uplynuly čtyři měsíce, aniž se podařilo sestavit tento obžalovací spis, jehož vyhotovení bylo marně několikrát dekretováno; bylo zapotřebí přemíry moci a naprosté vlády teroru, aby se konečně odvážili obětovat zakladatele svobody. Ale když se pod označením podezřelých rozhodlo o svévolném zatčení čtvrtiny Francie⁴⁰; když se fanatizoval tupý lid, který ničí Lyon, jako by druhé město republiky patřilo císaři a jako by ti, jimž se mu zlíbí říkat muscadini, byli dravé šelmy; když železné žezlo vztažené nad Francií v ní nastolilo vládu zločinu a strachu; když se obžalovaným uzákoní, že budou odpovídat *ano* či *ne* bez obhajovacích řečí, lze poslat na smrt čisté oběti, jejichž výmluvnosti se ještě báli – tak strašný se zdá hlas pravdy i těm, kdo jsou dost mocní, aby ho nemuseli poslouchat!

Kolik péče, aby byl umlčen! Ale dějiny jsou tu; drží svá rydla a v tichu připravují opožděnou pomstu napodobitelů Barneveldta a Sidneyho⁴¹.

Poznámka

3. října.⁴²

39. Perroud: na schůzi Konventu 26. září jeden poslanec navrhl, aby čtyři oddělení revolučního tribunálu byla neprodleně uvedena v činnost a Výbor pro veřejné blaho předložil seznam nových porotců, a aby Výbor všeobecné bezpečnosti neprodleně předložil obžalovací spis proti Brissotovi a jeho spoluviníkům; návrhy byly přijaty s potleskem. Poté Faure (z Haute-Loire) navrhl zrychlené řízení bez „jakékoli obecné obhajovací řeči“; jeho návrh byl ovšem jen postoupen legislativnímu výboru. Nový seznam porotců byl přijat na téže schůzi.

40. Perroud: zákon o podezřelých, předložený Merlinem z Douai, je ze 17. září 1793. Lyon padl teprve 9. října.

41. Johan van Oldenbarnevelt, nizozemský státník, popravený roku 1619 po politickém procesu, a Algernon Sidney, anglický republikán, popravený roku 1683 – oba oběti justiční vraždy, oblíbené příklady republikánských mučedníků.

42. Perroud: tento zápis se nachází na rubu jednoho listu rukopisu Soukromých pamětí; Bosc ho otiskl na tomto místě, a podle Perrouda právem.

Čtu noviny a vidím, jak Robespierre obviňuje Rolanda a Brissota, že špatně mluvili o d'Aubignym⁴³, který 10. srpna ukradl v Tuileriích sto tisíc liber, kterého chtěli stíhat a v jehož nepřítomnosti vrátila jeho žena těch sto tisíc franků Komuně; vidím, jak Robespierre tvrdí, že Roland jmenoval Restouta do Garde-meuble, aby připravil jeho vyloupení⁴⁴ – a přitom to byl Pache, kdo, nechťje toto místo, na něž ho Roland jmenoval, mu Restouta na ně navrhl; a Konvent se rozléhal Rolandovými stížnostmi na nedbalost velitele národní gardy, který přes opakované příkazy ministra vnitra neobсадil stráž u Garde-meuble.

Ten Robespierre, kterého jsem jistý čas pokládala za poctivého člověka, je bytost opravdu ukrutná! Jak lže vlastnímu svědomí! A jak miluje krev!

Dodatek

[Následující zlomek je poslední list rukopisu portréту Dantona, který Bosc z rukopisu vyňal a vložil jinam; Perroud ho proto tiskne zvlášť. Navazuje na místo, kde autorka vypráví, jak měl být do Brestu a do přístavů vyslán neznámý muž doporučený Dantonem, aby kontroloval námořní správu, jak Roland odmítl jmenovací listinu podepsat a jak se zasedání Rady protáhlo a na jeho konci se předkládalo mnoho ... Text začíná uprostřed věty.]

... věcí k podpisu; Roland právě připojil svůj podpis za podpisy všech svých kolegů, když pozná onu listinu, kterou tam obratně vložili mezi jiné. Ihned svůj podpis škrtně s tím, že ho proti svému svědomí nedá, a v oken-

43. Perroud: Jean-Louis-Marie Villain d'Aubigny, narozený 1754, advokát v Paříži, člen povstalecké Komuny z 10. srpna 1792, byl 28. srpna 1792 uvězněn v La Force, protože si 10. srpna přivlastnil pokladničku s assignáty; během zářijových masakrů byl propuštěn a Roland ho 18. září rázně udal Zákonodárnému shromáždění. Když ho v září 1793 ministr války Bouchotte jmenoval svým zástupcem, vyvolalo to v Konventu rozruch; Bourdon z Oise a Billaud-Varenne ho obvinili, že 10. srpna zpronevěřil 10 000 liber. Robespierre a Saint-Just se však 30. září zaručili za jeho počeťnost; Robespierre přitom vytkl Rolandovi, že jmenoval ředitelem Garde-meuble Restouta, „muže více než podezřelého z porušení tohoto depozita“, a dodal: „Roland, jehož záměrem bylo uloupit všechny klenoty z Garde-meuble!“ D'Aubigny zůstal v úřadu; roku 1801 byl deportován a podle Perrouda téhož roku zemřel na Seychelách. Perroud upozorňuje, že udání mluvila o 10 000 livrách, kdežto paní Rolandová píše 100 000.

44. Garde-meuble, královské skladiště nábytku a klenotů na náměstí Ludvíka XV. (dnes Concorde), byl v září 1792 vyloupen a zmizely z něj korunovační klenoty. Jeho ředitelem byl tehdy malíř Jean-Bernard Restout.

ním výklenku vyčítá Mongeovi⁴⁵ tento čin, jemuž nechával povahu úslužnosti. – Chápu vaše důvody, řekl Monge, ale když se Dantonovi znelíbím, dá mě pověsit.

Jak krátkozrací jsou zbabělci! Nevidí, že veškerou sílu odvážlivců tvoří slabost strašpytlů!

Kdybych se byla dokázala podrobit souvislému postupu místo toho, abych nechala své pero volně těkat za duchem, který se toulá po událostech, byla bych zachytila Dantona na začátku roku 1789 jako ubohého advokáta, zatíženého spíš dluhy než případy, jehož žena říkala, že bez podpory jednoho luidoru týdně, který dostávala od svého otce, by nemohla udržet domácnost; ukázala bych, jak se rodí v sekci, které se tehdy říkalo distrikt, a vyniká tam silou svých plíc; jak je velkým stoupencem Orléanských, jak v průběhu toho roku nabývá jistého blahobytu, aniž by bylo vidět práci, která by mu ho mohla opatřit, a jisté malé proslulosti výstřelky, které chtěl Lafayette potrestat, ale z nichž se dovedl obratně vytěžit, když se dal chránit sekci, kterou učinil bouřlivou. Sledovala bych ho, jak s úspěchem řeční v lidových společnostech, staví se do role obhájce práv všech a ohlašuje, že placená místa přijme teprve po revoluci; jak přesto přechází na místo zástupce prokurátora Komuny; jak připravuje svůj vliv u jakobínů na troskách vlivu Lamethů; jak se objeví 10. srpna s těmi, kdo se vraceli z Tuile-rijského paláce, a přichází do ministerstva jako tribun milý lidu, jemuž bylo třeba dopřát uspokojení, že ho posadí do vlády. Od té doby byl jeho postup stejně rychlý jako smělý; připoutává k sobě štědrostí nebo chrání svým vlivem ony chamtivé a ubohé lidi, které pohání nouze a neřesti; označuje nebezpečné osoby, jejichž záhubu bude třeba provést, platí pisálky nebo inspiruje posedlce, které určil k jejich pronásledování, přetrumfuje revoluční vynálezy slepých vlastenců nebo obratných šejdů; vymýšlí, schvaluje a dává provádět plány schopné naplnit hrůzou, odstranit mnoho překážek, shromáždit mnoho peněz a svést veřejné mínění ve všech těchto věcech. Svými pletichami utváří volební sbor, ovládá ho otevřeně svými

45. Gaspard Monge, matematik, v letech 1792–1793 ministr námořnictva. Perroud: tento list je koncem rukopisu, v němž paní Rolandová psala portrét Dantona; Bosc ho z rukopisu vyňal a vložil jinam, proto jej Perroud tiskne v dodatku. Neznámým mužem, kterého chtěl Danton vyslat do Brestu, byl podle Perrouda Guermeur. Podobnou Mongeovu výmluvu zaznamenala autorka již dříve.

agenty a jmenuje pařížské poslance do Konventu, do něhož sám přechází. Odchází do Belgie rozmnožit své bohatství, odvažuje se přiznat jmění čtrnácti set tisíc liber, okázale žít v přepychu a přitom kázat sansculottství a spát na hromadách mrtvol, svých obětí.

Tiráž

Paměti paní Rolandové. Díl II: Politické paměti (1791–1793)

Úplný český překlad politických pamětí (*Notices historiques, Portraits et anecdotes, Premier ministre, Second ministre, Seconde arrestation, Anecdotes*) s vysvětlivkami podle kritického vydání Claua Perrouda (*Mémoires de Madame Roland. Nouvelle édition critique*, Paříž, Plon-Nourrit, 1905, sv. I). Předloha: digitalizovaný exemplář Gallica (BnF), Source gallica.bnf.fr / BnF.

Staré texty, 2026 – www.stare-texty.cz

Obálka: François Masson (1745–1807), *Portrét paní Rolandové*, mramorová busta, patrně 1792–1793 (Los Angeles County Museum of Art), výřez. Fotografie: Museum Associates/LACMA, zveřejněno muzeem k volnému užití s uvedením zdroje. Portréty v textu (Roland, Buzot, Danton, Robespierre, Marat, Desmoulins, Hébert): dobová vyobrazení, volná díla.

O Starých textech

Staré texty jsou digitální knihovna českých překladů historických pramenů z volného díla – pamětí, cestopisů, kronik a dalších svědectví lidí, kteří u událostí sami byli. Knihy jsou zdarma ke stažení ve formátech EPUB a PDF na www.stare-texty.cz. Překlady vznikají s pomocí umělé inteligence; u každé knihy je uvedeno, z jakého vydání se překládalo, co je přeloženo celé a co zkráceno.

O zakladateli

Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.

Volné šíření

Tuto knihu můžete volně šířit, kopírovat, tisknout, upravovat i dále publikovat, avšak nikoli komerčně (licence Creative Commons Uveďte původ –

Neužívejte komerčně 4.0, CC BY-NC 4.0). Podmínkou je uvést jako původní zdroj Staré texty s odkazem na www.stare-texty.cz, například: „Zdroj: Staré texty, www.stare-texty.cz“.

Komerční užití (prodej, placený obsah, reklama apod.) je možné jen s předchozím souhlasem provozovatele Starých textů. O souhlas lze požádat e-mailem na liborpetricek@gmail.com.